

Д-ръ Володимиръ Бирчакъ:

Руська читанка

для II. класы
гимназійноѣ и горожаньскихъ
шкѣлъ.

Затверджена до ужитку въ середныхъ школахъ Подкарпатскоѣ Руси розпорядкомъ Министерства Шкѣльництва и Народнѣхъ Освѣты азъ дня 26. VIII. 1921. Число: 74.071.

ПРАГА 1922.

Накладомъ Державного Издавництва.



M. ŽVABINSKY
DEL. SC. 1919.

T-G-MASARYK.
PRVNÍ - PRESIDENT REPUBLIKY-ČESKOSLOVENSKÉ.

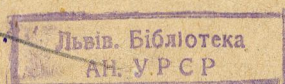


06
10
Д-р Володимир Бирчак:

Руська читанка

для II. класы
гимназійноѣ и горожаньских
шкôл.

10.7.96.



~~31260~~

Затверджена до ужитку в середних школах Підкарпатскоѣ Руси розпорядком Министерства Шкôльництва и Народноѣ Освѣты зъ дня 26. VIII. 1921. Число: 74.071.

Цѣна книги в переплетѣ

22.— Кч.



ПРАГА 1922.

Накладом Державного Видавництва.

Шкільні книжки, видані Державним Видавництвом,
не свободно продавати дорожше як за цѣну означену
на их заголовнѣм листку.

Всѣ права застережени.



Печатня Державного Видавництва в Празѣ.



1. Дайте руки юни други!

Маркіян Шашкевич.

Дайте руки, юни други,
Серце к серцю най пристане,
Най щезають тяжки туги,
Ум охота най засяде!

Разом, разом! Хто сил має,
Гонѣть з Руси мраки тьмави,
Зависть най вас не спиняє, ¹
Разом к свѣтлу други жвави ².

Львів. Бібліотека
АН. УРСР

2. Рыбарь и рыбка.

(Казка. Переповѣв Вышняньскій.)

Жив раз коло синього моря один рыбарь и его стара жона. Бывали в кучи, котра була устроена из землѣ, уже тому 33 роки. Старый рыбу ловив, а стара пряла.

Одного дня старый пѣшов ловити рыбу. Верг сак, а коли вытяг, був повный намулу. Верже другій раз, а тодѣ була в сацѣ морська трава. За третым разом була в сацѣ золота рыбка. Як еѣ выхватав, почала его рыбка просити.

— Пусти мене, пусти, старенькій, дам тобѣ, що лем зажадаеш.

Старый и напудився и чудовався, бо 33 роки був рыбарем, але такоѣ рыбы ще не видѣв, котра знала бы говорити.

Пустив рыбку сими словами.

— Бог з тобою, золота рыбка! Не жадаю я од тебе нѣчо, иди в синее море и бѣгай собѣ по водѣ.

Коли прийшов домѣв, оповѣв вшитко жонѣ, що з ним сталося и казав:

¹) спиняти = задержовати, ²) жавый = быстрый.

— Имив я золоту рыбку, айбо дуже просила мене, щоби я єѣ пустив и пообѣцяла менѣ, що хоть що буду просити, дасть менѣ. Я єѣ пустив, но не просив у неѣ нѣчого.

Стара дуже розсердилася.

— Ой, дурный простаче! Хоть лем просив бы був новое корыто, бо наше розкололося.

Старый пошкробався и рушився к морю и почав кликати золоту рыбку. Рыбка зараз надойшла и звѣдалася, що ему треба? Рыбарь так одвѣтовав:

— Моѣй жонѣ корыта бы треба, бо старое розкололося.

А рыбка каже:

— Не журися чоловѣче нич, иди собѣ спокѣйно дому, будете мати новое корыто.

Дома уже чекала его стара з новым корытом, но мѣсто хвалы почала языковати.

— Ты дурный! Що тобѣ за хосен из корыта? Иди к рыбцѣ, поклонися красно и проси мѣсто сеѣ кучи нову хижу.

Иде старый смутно к морю и стане кликати рыбку. Море покаламутилося и рыбка явилася.

— Но, що тобѣ треба, старенькій? — звѣдаєся рыбка.

— Не дає менѣ спокою стара! — каже старый рыбарь — все вадиться, а тепер языковатѣй бабѣ нова хижа потрѣбна.

Рыбка потѣшила его так:

— Не журися, иди домѣв, будете й хижу мати.

Коли прийшов домѣв, видить, що земельна куча пропала, а мѣсто неѣ стоить красна хижа выбудована из цеглы, красни вызоры, комен выбѣленный, а до того й ворота парадни. Бабище сидить у вызорѣ и чекає его. Як старый прийшов, знов не дала ему спокою. Тепер вже и панія велика хотѣла бы бути. Пѣдскочила и таки из вызора почала гойкати на старого.

— Ты глупый дурняку! Иди к рыбцѣ и кажи ѣй, що я така панія хочу бути, котра и стародавну фамилію має.

Старый рад — не рад, мусѣв ити к рыбцѣ и повѣв ѣй, що стара хоче бути така и така велика панія.

Рыбка знов каже ему:

— Иди домѣв, не журися нич.

Коли був вже дома, дуже зачудовався, замѣсць хижи стояла велика палата. Стара облечена по паньски, на шиѣ монистята, на перстах перстенѣ, а около неѣ слуги стоять на колѣнах, ожидаючи розказы панѣ.

Рыбарь поклонився, як звикло, великôй панѣ и позвѣдався, ци доста уже. Стара не казала нич, але старого рыбаля загнала служити.

Минула одна недѣля, минула друга, но стара не годна була бути спокôйна. Дала прикликати старого и розказала:

— Иди поклонися рыбцѣ и скажи, що хочу бути царицею.

Иде старый смутно к морю и поносується рыбцѣ. Рыбка потѣшила його.

— Иди домôв — каже йому — добрѣ буде вшитко!

Як старый вернувся, мѣсто палаты стояла уже царська палата. Коло палаты воины. Перед палатою стоить сторожа. Стара як цариця радиться з великими панами. Глубокѣ поклоны оддають їй паны. Старый хотѣв ити к жонѣ, но она лем попозирала на сторожу. Тогды хлопы из сторожи хватили старого и вывергли его из царськоѣ палаты. Вонка простый народ высмѣяв его и вôн смутно одступився.

По годинѣ прийшов к старому дворник из царськоѣ палаты и кличе его. Там чекав его вже розказ:

— Иди к рыбцѣ и скажи, що стара вже невдоволена судьбою, хоче царювати над бôльшим царством. Бывати хоче на морю и обы стало коло неѣ була и їй служила золота рыбка.

Старый уже не знав, що робити. Иде к рыбцѣ. На морю була велика буря. Старый прикликав рыбку и сказав, що жонѣ треба.

Море закаламутилося, рыбка плеснула хвостом по водѣ. Не казала, не обѣцяла нич и пропала.

Рыбарь чекав, чекав, наконець вернувся домôв.

Коли прибув домôв, зачудовався. Що рыбка дала, все пропало. Мѣсто палаты там була болотняна куча. Стара смутно сидѣла на порозѣ, коло неѣ лежало корыто — як було розколото....

Так покарала рыбка бабин грѣх.

3. Из жия Езопа.¹

(Ла Фонтен.)

Одного дня хотѣв Ксант запросити до себе в гостину кôлькох своих приятелѣв, тому приказав Езопови купити на торзѣ що там буде найлѣтше — а бôльше нѣчо.

¹) Езоп був славным грецьким байкарем. родивя в Фригѣ, в Малôй Азїѣ и жив в VI вѣцѣ перед Христом. В молодôм вѣцѣ був якійсь час невôльником (слугою) у философа Ксанта.

— Я навчу тебе — промовив до себе Езоп, якій походив з Фригії — яснїйше висловляти свої бажаня, а не здаватися на смак невѣльника.

Купив отже на торзї сами языки и казав приправити их на рѣжний спосѣб. Отже: перша закуска — языки и всѣ дальши стравы знов сами — языки. Запрошени гостї з початку смаковали и хвалили вибѣр страв, але в кѣнцї тї стравы переїлися им.

— Я казав тобї — каже Ксант до Езопа — щобы ты купив то, що найлїпше було на торзї.

— Так! И щож може бути лїпше вѣд языка? — вѣдповѣв Езоп. — Сеж рѣч, яка лучить всѣх людей, орган правды и знаня. При помочи языка люде будують мѣста, ширять просвѣту, виховують, переконують, проводять на зборах, выповняють найважнїйши из всѣх обовязкѣв: вѣддають богам славу.

— Гаразд! — каже Ксант, думаючи, що зрозумѣв его — завтра купиш менї на торзї те, що там буде *найгѣрше*. Сї сами гостї будуть знов у мене и я хочу урѣжнороднити гостину.

На другїй день подав Езоп на стѣл знов одни — языки. И сказав, що язык се найгѣрша рѣч, яка є на свѣтї. Вѣн батько всѣх спорѣв, кормитель процесѣв, жерело роздорѣв и вѣйны. Коли говорять, що язык орган правды и знаня — то рѣвночасно є вѣн и орган неправды и ложи. Вѣн спричинює упадок мѣст и намовляє людей до нечесных дѣл. Коли з одного боку вѣн вѣддає хвалу богам — то з другого голосить богохульства проти могучости богѣв.

Один из товариства сказав до Ксанта, що сей хлопець здавбыся єму дуже, бо вѣн умїє як нїхто в свѣтї — учити людей говорити ясно, зрозумѣло и недвозначно.

4. Козак и король.

(Стефан Руданський.)

Став богатый колись пан
Короля благати,
Щоб' король йому зволив
Воєводство дати.

А король єму сказав:
— Вѣдгадай три штуки,
Вѣдгадаєш — тодї на!
А як нї — на муки!

Перша штука : скільки збр
 В небѣ серед лѣта ?
 Друга штука : покажи
 Середину свѣта !

Третя штука : угадай,
 Що думати буду ?
 И от тобѣ цѣлый рѣк
 — Для твого розсуду !

Вѣдѣйшов богач домѣв,
 Та так йому нудно !
 Не вгадати — так бѣда,
 А вгадати — трудно !

Сидить, плаче неборак,
 Козак проѣзджає...
 — Чого плачете ви так ? —
 Старого пытає.

Той и каже : Так и так !...
 — Не журѣться, дѣду !
 Коли так, то я за вас
 На одвѣт поѣду ! —

И палицю в руки взяв,
 В кожух одягнувся,
 Чорни усы поѣбѣлив,
 В чоботы обувся.

И чим дуж¹ до короля.
 Король оглядає:
 — А що, пане, скільки збр ? —
 З мѣною² пытає.

А той полы³ закотив,
 Ци як довелося:
 — Стѣльки, каже, в небѣ збр,
 Скѣльки тут волося.

¹) дуж = дужше = швидше, ²) з мѣною = з певною себе мѣною (вы-
 разом) лица, ³) пола = долѣшна часть одежи, полы закотив = поѣняв ко-
 жух до горы.

Задумався сам король
 Вѣд його одвѣту.
 — А ну, каже, покажи
 Середину свѣту!

А той палицю пѣдняв —
 Може з пѣв аршина¹ —
 Та в пѣдлогу нею гуп!
 — Оттут середина! —

Почухався наш король,
 Ще раз поглядає,
 — Що я думаю тепер? —
 Козака пытає.

— Думаєте, що я пан! —
 — А то що за рѣчи?
 — То за рѣчи, що не пан,
 А козак из Сѣчи!

Засмѣявся наш король,
 Подаровав тому,
 А козака вѣдѣслав
 В золотѣ до дому.

5. Пѣдбрехач.

(Григорій Квѣтка-Основяненко.)

Просив Парфим Остапа, щоби пѣшов за него старостою до Хиврѣ. Хивря була дѣвка годяща², була хозяйка, роботяща; мала й худобинку; а Парфим також парубок хоч куды. Остап — нѣчого робити — каже:

— Добре, пѣйду, аби лиш товариша зыскати.
 Зустрѣвся из Самѣйлом.

— Зроби милость, Петровичу Самѣйле, — каже Остап, — иди зѣ мною пѣдбрехачем за Тарфима до Хиврѣ.

— Добре, Остапе! Пѣду, добуду паличку и зайду за тобою,
 — сказав Самѣйло и потяг до дому.

¹) аршин = мѣра довжины, около 40 см. ²) годяща = гѣдна.

Збѣралися старосты, як довг велить, узняли хлѣб свѣтый, палички у руки, пошли до Хиврѣ. Увѣйшовши в хату, помолилися, хозяйину поклонилися и почали казати законни рѣчи про порошу¹, про князя, про куницю, — и звели на красну дѣвицю. Добре все. Стари Хиврини усе слухають, далѣ почали розпытовати, що є у молодого?

— Та у него чимало є чого! — каже першій староста.

— Де то чимало? — каже пѣдбрѣхач. — У него всього є богацько.

— Є й волики.

— Та яки волики! Таки справедливи воли!

— Є й овечата, — починає першій староста.

— Та яки овечата? Таки справедливи вѣвцѣ! — пѣдбрѣхує Самѣйло.

— Є й хатина.

— Та яка хатина? Таки хата, новѣсенька, простора!²

— И у господарствѣ не дуже кому дає волѣ.

— Та таки й нѣкому. Сам усѣм орудує и що хоче, те й робить. Хиврини стари тѣшатся, що таке добро достанеся их дочцѣ тай почали пытати, хто именно парубок.

— От, коли знаєте, Парфим, — сказав Остап.

— Терешкович Понура — договорив Самѣйло.

— Е! се той кривый на ногу? — спытала мати Хиврина.

— Так, вѣн трошки хромає на одну ногу, — сказав першій староста.

— Де то хромає? И не на одну, а вѣн обома ногами не здужає ходити, — пѣдправив пѣдбрѣхач.

— Та трохи чи не косый? — пытає батько Хиврин.

— Так, косенькій на одно око, — каже староста.

— Де то вже на одно? И не косенькій! Вѣн и обома нѣчого не бачить! — доповниє пѣдбрѣхач.

— Та вѣн щось горѣвку часто уживає? — пытаєся батько,

— Так выпє потрошки, коли та коли, — каже Остап.

— Де то вже коли та коли? Таки по весь день; и таки не потрошки, а пѣ, поки не звалиться.

— Та кажуть, щось там нашкодив, так чи не буде єму бѣды? — допытуєся батько.

¹) пороша = снѣг, якій порошокити, на такѣм снѣгу видно добре слѣд звѣрины. За таким слѣдом — кажуть звывко сватачи — заходять до дѣвчины, яку мають высватати, ²) просторый = обширный, великій.

— Яка там бѣда? Може провчать трошки, — сказав староста.

— Як то можна: трошки? Єго таки гарно кат батогом¹ попѣбе тай на Сибир зашлють, — закончив пѣдбрехач.

Пѣсля такоѣ розмовы що батькови и матери Хивриним робити? Выпровадили з нѣчим старостѣв и трохи чи й не позывали за нечестѣ, що за такого жениха приходили сватати их дочку. А на парубка пустили славу, що й по вѣк єѣ не збувся.

Дуже не добре дѣло минатися з правдою!

6. Вѣщій Олег.²

(Стефан Руданський.)

Не у гостѣ, а на кости
Ходили Козары²,
Та не пиво и им буде —
А кров та пожары!

Лиш палиця коло него
Та гуслѣ без струнѣв...
То великій старецъ божій,
То вѣщун Перунѣв⁵.

Вже зѣбрався Олег Вѣщій
На вражу недолю,
Бѣде конем бѣлогривым
По чистому полю.

И Олѣг до того старця
Коня повертає,
Через сѣдло поклонився,
Вѣщунѣ пытає:

Блищить броня³ цареградска,
Шелом⁴ аж палає,
И кѣнь єго бѣлогривый
Соколом ступає.

— Скажи менѣ, старче божій,
Перунѣв пророче,
Чи живо я, чи не живо
Сплющу⁶ свои очи?

Олег бѣде чистым полем,
Грає бѣлогривый, —
Але хтож то коло гаю
Як молоко сивый?

И не бѣйся и не тайся,
Я дармо не схочу,
А за слово правдивее
Тебе озолочу....

¹) батѣг = карбач, ²) Олег Вѣщій був руським князем, володѣв в Киѣвѣ од 882—913 р. Був хоробрый и много воював з Греками та з Козарами, яки жили на сѣхѣд вѣд Руси над Каспійським морем. Згинуты мав вѣд свого коня, про що зложив С. Руданський выше наведену поему — Вѣщій = мудрый, хитрый, або такій, що знає будучнѣсть, ³) броня цареградска = збруя, яку Олег мав здобути собѣ в Царгородѣ (Константинополи), коли єго заняв, ⁴) шолом = сѣако, ⁵) Перун = поганьскій бог громѣв, вѣщун = священик, жрецъ, який приносить жертву, ⁶) сплющу = замкну, сплющу очи = умру.

— Та менѣ то,— вѣщун каже,—
Нѣчого боятись,
А золотом твоим, княже,
Не озолочатись.

Срѣбла, злата не ношу я,
Князѣв не боюся,
А що буде из тобою,
Я не потаюся.

Ты щасливый, пане - княже,
Недолѣ не знаєш,
Та як будеш умирати,
Мене спогадаєш.

Твоя слава тепер ходить
Помежи землями,
В Цариградѣ прибиваєш
Ты щиты¹ на брамы²;

Тебе, княже, не спиняють
Нѣ яры, нѣ горы,
Затихає пѣд тобою
И синее море.

Твои бронѣ³ золотоѣ
Мечи не рубаютъ
И остріѣ вражи стрѣлы
Помимо лѣтають⁴.

Пѣд тобою й бѣлогривый
Чинить твою волю:
То лѣтає, як крилатый
По вражоу полю;

То спиниться, як камѣнный,
Як вудила здвинеш⁵—
А все таки ты вѣд него,
Ты — вѣд коня згинеш!

И подумав Олег Вѣщій
Тай не довѣряє,
Через гриву похилився,
Из коня злѣзає,

И крутую шию гладить
И став промовляти:
— Ой коню мѣй, вѣрный коню,
Ой брате мѣй, брате!

Не тыж мене, вѣрный коню,
З Новгороду того
Привѣз мене до Киѣва,
До Днѣпра старого?⁶

Не з тобоюж я, мѣй коню,
Лѣтав через горы,
Не з тобою я, мѣй коню,
Ходив и за море?

И не в твоих же стременах
Я стояв ногами,
Коли щиты в Цариградѣ
Прибивав до брамы?

Тепер годѣ вѣрный коню,
Годѣ, милый брате,
В золоти твои стремена
Менѣ не ступати!...

¹) щит = raizs, ²) брама = ворота. В 907 р. выправлявся Олег на Царгород, столицю Греціѣ, и заняв єѣ. Є переказ, що Олег прибив на знак побѣды щит на воротах Царгороду, ³) броня = збруя, ⁴) помимо лѣтають = лѣтають попри него, ⁵) як вудила здвинеш = як стягнеш поводы (дяпловы) ⁶) перед Киѣвом володѣв Олег в Новгородѣ через три роки. З Новгороду выправився до Киѣва, де побив Аскольда и Дира и сам став володѣти.

У стремена не ступати,
В сѣдлѣ не сидѣти
Из тобою в чистѣм полю
Вѣтром не летѣти...

Гуляй собѣ, вѣрный коню!
А вы, мои дѣти,
У зелену паполому¹
Коня одягнѣте. —

И вѣрніѣ его слуги
Бѣлогрива взяли,
А другого — вороного
Князеви подали.

II.

Ба надходить и проходить
Не час, не година,
Аж гуляе Олег Вѣщій,
Гуляе дружина;

И срѣбніѣ й золотіѣ
Чары выхияють,
И давніѣ и новіѣ
Бѣйки споминають...

А щож кѣнь мѣй бѣлогривый? —
Олег запытався.
— Не пытайся, милый княже! —
Слуга обѣзався.

— Давно вже кѣнь бѣлогривый
Гуляе на волѣ,
Коло Днѣпра широкого
На чистому полѣ.

И вовки его годують,
Птахи доглядають,
Буйни вѣтры его чешуть,
Дощи вымывають.

И на нему уже, княже,
Зѣлем зелениться
Не зелена паполома —
Зелена травица. —

И тримає Олег чару
Тай не выхияє,
Похилився головою
Тай собѣ гадає:

— Не чекав моеѣ смерти,
Згинув бѣлогривый,
А деж слова твои вѣщи,
Вѣщуне ты сивый?

И поѣхав Олег Вѣщій,
Поѣхали гостѣ,
Коло Днѣпра на березѣ
Оглядають кости.

Там дощи их вымывають.
Порох присыпає
И над ними буйный вѣтер
Траву холѣтає...

И Олег на бѣлый череп
Наступив ногою
И говорить: — Спи, мѣй коню,
В мирѣ та спокою!

— Спи, мѣй коню, у спокою
Пѣском засыпайся,
Жовтым пѣском засыпайся,
В траву завивайся;

¹⁾ паполома = накрывало, покровець.

— Та не жалуй на Олега,
Що вѣн тебе кинув,
Що без него ты без славы
Серед поля згинув...

Олег череп наступає,
Похитнути хоче,
А гадюка из черепа
Пнеться через очи.

— Не на князя, коню, жалуй,
Не на пана свого,
На вѣщуна, коню, жалуй,
Вѣщуна старого!... —

Олег мову починає,
З вѣщуна смѣється,
А гадюка из черепа
Пѣниться и вѣється...

Але знати, пане-брате,
Того не бувало,
Щобы слово вѣщунове
Дармо пропадало.

Олег мовы не кѣнчає,
Скочив, як на муках, —
Єму в ногу засмокталась
Чорная гадюка.

Ище кости бѣлогрива
Вода не обмыла,
Як гадюка у черепѣ
Гнѣздо собѣ звилла;

И промовив Олег Вѣщій:
— Твоя правда, сивый!
Згубив мене мѣй кѣнь вѣрный,
Мѣй кѣнь бѣлогривый!

И тѣлько лиш Олег Вѣщій
Череп наступає,
А гадюка из черепа
Вже дѣры шукає.

Зеленѣє на могилѣ
Свѣжая дернина:
Над Олегом пѣ — гуляє
Сивая дружина.

И срѣбніѣ й золотіѣ
Чары выхиляє
И давніѣ и новіѣ
Битвы споминає.

7. Два браты.

(Народна казка — написав Лукач Демян.)

Були раз два браты, як то звичайно, оден бѣдный, а другій богатый. Богатый мав все, а бѣдный нѣчо, лиш оден огород и тот огород засадив садовоиною.

Як раз у той час, коли бѣдный садив одну яблѣнку, надходить туды царь и звѣдується его:

— Що ты, чоловѣче, робиш? Пощо садиш ту яблѣнку? — тай ты и так уже старый, не будеш ѣсти садовину из тых дерев.

— Гм, пресвѣтлый царю, — одказує селянин — я надѣюся, що коли менѣ Бог допоможе, то ще и я буду їсти з того дерева, а коли не я, то мои сыны и внуки.

— Добре — одповѣв на то царь — коли дожиєш до часу, що твои дерева зародять, то принеси менѣ их плоды, коли й я дожию до тої хвилі. Згода?

По сѣм розійшлися. Царь у свою сторону, а бѣдний старець далі кінчав свою роботу.

Яблони, грушки и друга садовина красно приймалися й ростуть. А у пару років зародили яблука, грушки и сливы. Бѣдний старець згадав обіцянку цареві, нарвав красних яблук, грушок и поніс в кошарику до царя.

Приходить до царських воріт, но сторожа царських палат не пускає его до палаты. Звѣдаються:

— Що ты за один и що хочеш у царя?

— Видите сами, що я за один, а до царя несу яблука у дарунок из мого нового саду.

— Ге, який ты, чоловіче, дурний — сміються з него. — Гадаєш, що наш пресвѣтлый царь не має що їсти, лиш чекає на твои яблука?!

А другій додав :

— А може ще тебе посадить царь коло себе и буде з тобою гоститися...

Довго насмѣвались з него, но як той розповів свою розмову из царем, пустили его до палаты. Царь приняв его, згадав их давню розмову, утїшився и дав бѣдному кошарик золота.

Поніс урадований старець тото золото домі, коли там був его богатий брат. И звѣдається вді бѣдного богатий:

— Водки у тебе тільки золота узялося и за що? Як виджу у тебе десять раз тільки як у мене!

— Я поніс сесь повний кошарь яблук до царя, а царь дав мені за то повний золота.

— Добра справа! — подумав богач, прийшов домі и розказав жінці за братову мніянку. А жона як зачне вередовати, як зачне его ганьбити:

— Ты такій, а такій, нічого не робиш, лиш готове пустошиш. А тот бѣдний — а що прийшло ему на розум! Бери и ты яблука та неси до царя, може й тобі заплатять.

От и нарвав богач у великій кошарь красных и великих яблок и понѣс до царя. Сторожи царських палат его пустили, бо видѣли, що то не є сякій — такий волоцуга, а богач собѣ.

Прийшов богатый до палаты ид цареви, а царь звѣдається его :

— Що хочеш, чоловіче, туй из яблоками?

— Я чув, що наш пресвѣтлый царь дуже люблять їсти яблока и мѣняють за яблока золото.

— Деж ты того чув? — зазвѣдався вѣд него царь.

— Я чув, а навѣть видѣв, що мѣй брат принѣс кошар золота за яблока — одповѣв на то богатый.

— Иди, ты, дурню! Твоѣй брат розумный, тому дав я ему золото, а ты дурный, гадаєш, що я царь и не маю яблок!

И царь покликав свою сторожу. Та побила дурного богача таки тыми яблоками, яки вѣн принѣс цареви, так сильно, що мусѣли его одвезти домѣ хворого через его дурный нерозум.

8. Циган в огѣрках.

(Стефан Руданський.)

Сидить циган на городѣ
Темненькоѣ ночки;
До блискавки выбирає
Чужи огѣрочки...

Та все собѣ промовляє:
— Блисни, Боже, блисни!..
А господарь його з заду
Як вилами свисне!..

— А сто бѣсѣв в твого батька
Та у твои груди!..
Розкрадати мою пращу!..
А що тепер буде?..

— Ой батечку, голубчику!
Чинѣте, як знайте!
Тѣлько прошу вас, пан-отче,
За плѣт не кидайте...

— Отже кину!

— Бійтесь Бога!

— Кину, б'єсѡв сыну! —

Пѡдняв цигана на руки,

Тай через плѡт кинув...

Пѡдѡйнявся вражій Циган,

Та як зарегоче:

— Менѣ того й браковало,

Добранѡч, пан-отче!

9. Чародѣйна скрипка.

(Стефан Ковалѣв.)

Пѡд тым лѣсом над озером стояла хатина. В хатинѣ жило троє людей: чоловѣк, жѡнка и малый их хлопчина Матвій. При хатинѣ був маленькій хлѣвець як у бѣдака звичайно, а в хлѣвци коровка сороката з одним надломаным рогом и коротким хвостом. Рѡг зломила, а хвѡст пси одѡрвали.

Матвій пас часом сорокату, часом сидѣв в очеретѣ над озером и прислуховався, як шумѣв вѣтер по тростинѣ, як щебетали птицѣ в лозовых корчах, як одзывалися дики гусы та качки по болотах. Нераз, бувало, сяде на купинѣ, зробить из тростины свиставку, як стане выгравати прерѡжnymi голосами, то отець мѡг цѣлый день кричати ему над ухом „де корова?“, а вѡн бѡльше нѣчого не чув, тѡлько свою гранку.

Клопѡт був родичам, грызлися, журили, що Матвій, их рѡдна дѣтина, таке ледащо¹: и коровы одноѣ на толоцѣ не допилює. Пробовали рѡжных способѡв, кричали, ганьбили, ѣсти не давали, на попелѣ велѣли спати, а вѡн все свое, все на дримбалѣ грає, а страх забуваєя. А тут люде в селѣ смѣються, забудьком называють, непорадна година. Раз зробив ему отець з чогось скрипку (гуслѣ) добванку, вкрутив струны з якоѣсь там шерсти и каже: „На, грай на скрипцѣ, тѡлько не туманѣй!“

Але и се не помогло, вѡн все своим Богом. Раз як пѡшов собѣ в лѣс тирликати, зайшов у таки дебры, що и сам вовк звѡдтам не вылѣз бы — заблудив. Ходить, лазить по гущавинѣ, всюды таки величезни дерева, що з преждевѣку стоять, а людска рука их не кивала. Що вдѣе бѣдненькій на свѣтѣ, коли не трафить домѡв, еще вовки розодруть де...

¹) ледащо = бѣдый, матарлан.

Коли так лазить, побачив під величавим грубим деревом мале голѣсенько потятко, а коло него птича мати так заводить, падькає¹, що страх слухати и дивитися.

Матвій мав дуже добре серце. Бувало увидѣв коли на стежцѣ жабу, нѣс єѣ у воду, слимака з під нѣг прятав під корч, а мышку гнав до дѣры: тут побачив пташеня, потреба було також з ним щось зробити, щобы не згибло. Глянув на дерево, а там високо на вершку гнѣздо. Оно певно з сего гнѣзда — думав Матвій — и вынѣс пташка на дерево, положив єго на своє мѣсце, де єще кѣлькоро таких самых сидѣло. Злѣз на землю вдоволений, що так гарно списався², усъмѣхається до староѣ птицѣ, а она байдуже³: витає в гнѣздѣ малого непосидючого и оглядає єго, чи сильно потовкся. Уже хотѣв ити дальше, аж тут як зашумить по вѣсковых деревах — соснах, ялинах — як не заграє щось пречудным голосом, дивни звуки розбѣшлись по всѣй вселеннѣй, а Матвій урадований став, слухає и дивуєся.

Глипнув очима на отвір у деревѣ, а звѣдтам виходить панночка в пресвѣтлых шатах мов у золотѣм свѣтлѣ купана, глядить на Матвія и каже до него ласково:

— Ты, людяна дѣтина, Матвію, серденько маєш добре, бо пташечку мою вынѣс до гнѣзда. Скажи, любый хлопчино, чого бажаєш за своѣй труд, а я вынадгороджу: золота, срѣбла, діamentѣв дам, скѣлько схочеш.

— Золота, срѣбла, діamentѣв менѣ не потреба — повѣдає Матвій — а сего вы з певностею не маєте, чого я так сильно бажаю.

— Хтож може знати? А як маю? Чейже ты нѣ в мою скриню, нѣ в комору не заглядав?

— Я хочу таку скрипку, щобы я мѣг на нѣй заграти ось так, як Бантромій, старый вѣвчар, грає.

— Бажаня твое гарне. Може бути, що найдєся щось у мене, прошу близше вступити до моеѣ хатины!

Впровадила панна хлопця до дупельнавого дерева, а там у серединѣ красота, стѣны од золота сїяють, рѣжни птицѣ золотенькими крыльцями попѣд стелю лѣтають, музыка дєсь грає, а скрипок стѣлько на срѣбных кѣлках висить, и не почислиш.

— Маєш тут се, чого хотѣв, є в чѣм выбирати, а я не борю — каже панночка.

¹) падькати = заводити, плакати, ²) списався — виконувати свої обов'язок, ³) байдуже = все одно.

Матвій здобив з кôлка найменшу и найпоганѣйшу скрипку — не хотѣв брати красноѣ, щобы добру паню не прогнѣвати — и каже до неѣ:

— Отсю скрипку я хотѣв бы мати.

— Не зле ты выбрав. Ся скрипка помежи усѣма, яки тут бачиш, у мене найлѣпша. Має она маленьку шрубку коло шийки, покрутиш нею раз, а заграєш, все довкола втихне и слухати буде хоч бы и цѣлый рôк, покрутиш шрубкою два разы, а заграєш, то все скакати буде, що жиє, без вôдпочинку: як покрутиш три разы шрубкою и заграєш, то таки тоны выдасть, що все заплаче, навѣть камѣня.

Матвій дякує панночцѣ, кланяєся низонько за такій дар чудесный, а она єму на се:

— Нѣчого, нѣчого. То ще мало за сю услугу, яку їты менѣ здѣлав. А тепер ходи за мною, выпроводжу тебе на дорогу, щобы ты мôг зайти до своих родичѣв.

Повела панна Матвія якимись вертепами темнѣськими, привела єго над якійсь поточок и велѣла дальше йти понад скалистий берѣг водою.

— Йди, дѣтинко, смѣло за бѣгом воды, а зайдеш аж над озерце коло своєѣ хаты, де ты годинами пересиджовав в очеретѣ.

Се сказавши панна зникла в гушавинѣ. Пôшов Матвій долѣ водою. Идучи хотѣв спробовати скрипку, але охота дôстатися як найскорше до дому, не дозволяла єму сего. Иде жвавым загонистым кроком, а тут щось захрупотѣло за ним ломачем. Оглядаєся, ба, а се медвѣдь таки простѣсенько садить на него! Щож тут дѣяти? Смерть нехибна, розôдре поганый звѣрище. Але вôд чогож скрипка? Взяв до рук скрипку, покрутив два разы шрубкою, потягнув смычком, а медвѣдь уже тропака, а за ним усе кругом вертиться, скаче, не потреба, щобы хто єго й пôдганяв.

Якже Матвій помѣрковав, що в медведю тôлько трошки паратовчєся, перестав грати. Бѣдный звѣрище упав пôд корчем мов неживый, а Матвій пôшов дальше своєю дорогою.

Зайшов так над своє любє озеро, видить, як мати пасє сама коровку, гулюкає за своим сыном, а отець ладить сак на рыбу. Побачили свого забудька, звѣдають, де так довго забавлявсья, а оно як не стане розповѣдати про свою скрипку, про красну панну в лѣсѣ, про медведища, то родичѣ не можуть наслухатися — надивоватися.

Рознеслася вѣсть по селу, бѣжить старый, молодой, великій и малый послухати, як Матвій грає на скрипцѣ. Вкрывають людоньки селище, як бѣли гуси, а Матвій все лиш раз шрубкою покрутив, сяде на приспѣ пѣд хатою и выиграє, а все, що жие, слухає, не ворухнеся.

Як зѣстав уже парѣбком, нѣколи мѣсця не загрѣв; ходив по цѣлѣм свѣтѣ. Часто-густо повернувши из далекого мѣста не ишов просто в село, лиш сѣдав у лѣсѣ пѣд скалою и грав так жалѣстно, що все коло него плакало, навѣть камѣня мокрѣло. Ходив и по весѣлях та забавах и так перевѣковав, на скрипцѣ граючи, а люде пропадали за музыкаю-забудьком.

Нераз случалося так, що иде собѣ селом, аж тут гурма псѣв обступила дѣда и обертає на всѣ боки. Матвій як заграє, то и псы плачуть выють, и люде заводять, йойкають и дѣдо-прошак обтирає слезы: — диво та й тѣлько. Раз знов иде собѣ якась баба з кумою до мѣста на ярмарок, пѣдняли обѣ якесь мѣщатко з камѣнчиками — они спершу думали, що з грѣшми — и нуж сваритися. — „То мое...“ — „Нѣ, то мое!“ — „Я перша.“ — „Нѣ, я перша знайшла.“ Обѣ поймалися до бѣйки; други розрываютъ, але деж там, не пустить одна другу. Люде пѣши, з возами, з ко-ровами, з безрогами стоятъ, нѣ в зад, нѣ вперед.

Аж тут, як не заграє хтось з дрѣбонька, як не пѣйде все в танецъ, дѣвки, парубки, куры, гуси; одним словом усе гуляє до омученя. Скоро музыка втихла, всѣ перестали гуляти; дивляться, а пѣд лѣсом сидить Матвій из скрипкою. Зараз здогада-лися, що то вѣн вырядив им таку штуку!

Трудно було єму що й казати, чтобы на ново не розпочав. По смерти родичѣв заходив Матвій що раз рѣдше в свое село, а раз як пѣшов у свѣт, то довги лѣта єго не бачив нѣхто, а молодши тѣлько з оповѣданя знали за него. По кѣльканайцятѣох лѣтах рознеслася чутка по селу, що якійсь дѣд з бородою по колѣна сидить над озером коло Бѣдуновоѣ пустки и грає, як грав колись Матвій забудько. Дакотри побѣгли там и застали єго са-мого, славного музыку з чародѣйною скрипкою. Єще раз за-грав так, що все кругом єго скакало, єще раз на голос чаро-дѣйноѣ скрипки все плакало, в кѣнцѣ добув єще послѣдними силами тихи прашальни звуки и заснув на вѣки. Люде ухопили зараз чародѣйну скрипку и поламали єѣ на куски: каждый хо-тѣв зѣстати Матвѣем, а тымчасом жадному из них не вдалося...

10. Село в осени.

(И. Франко.)

Дрѣмають села. Ясно ще
Осѣнне сонце сяє,
Та холодом осѣнним вже
В повѣтрѣ потягає.

Темнозеленіѣ садки
Дрѣмають вже без плоду
И тихо грѣються хатки
И вербы гнуться в воду.

Сонливо рѣчечка плыве.
Згачена коноплями,
А всѣ плоты, зарѣнки всѣ
Обставлени горстками¹.

Мов вежи й башты добріѣ —
Стоги та обороги —
Стоять и стережуть село
Вод голоду й трѣвоги².

Дрѣмливо в поле йде орач —
Щеж веремя³ не скорє —
И звольна під озимину
Пухкую⁴ землю оре.

Коровы сыти на стерни⁵
Лежать и ремигають,
А пастухи бульбу печуть,
Коло огню гуляють.

Ще лѣс не стогне тым великим
Осѣнним довгим тоном,
И ще стрѣлою ластівка
Звиваєсь над загоном⁶.

¹) горстками = горстями (вже вымоклых конопель), ²) трѣвога = страх, нещастя, ³) веремя = время, ⁴) пухкій = мягкій, ⁵) стерня = стернянка, ⁶) загон = кусень поля.

Тиша, спокій — мов розлилось
 Дрѣмоты сонне море, —
 Здається: задрѣмало десь
 У нетрах люте горе.

О, не будѣть єго, хмарки,
 Дощем холодным живо,
 И ты, осѣнний вѣтре, спи,
 Не рвися так гнѣвливо!

Нехай той люд потомлений
 Хоч троха вѣдпочине,
 Нехай та згорблена спина¹
 Ярмо важкеє скине.

Най вѣн, що був волом весь рѣк,
 Робив, немов машина,
 Почує в собѣ дух живий,
 Пѣзна, що й вѣн людина.

И най, мов перла, в ум єго
 Западе на свободѣ
 Хоч часть тоѣ поезіѣ,
 Що розлилась в природѣ.

11. Баба з хворостом.

(Мультатулѣ.)

Я сидѣв на лавцѣ перед воротами Гарлему. Вѣдкись над-
 лѣзла до насъ старенька баба. Часто згиналася, щось збирала
 и складала до свого приплатка (катрана). Ох, се були кусники
 дерева, яки она збирала.

— Яка удобна! — подумав я собѣ. А знаючи, що она скоро
 дѣйде аж до лавки, на якѣй я сидѣв, кинув я грѣш на дорогу,
 абы єго пѣдняла. Тѣшився я кождым єѣ кроком, яким ближе
 приходила до дару, яким я хотѣв їй допомогти.

Але жѣнки, що збирають хворост а кометы — то двѣ вѣд-
 мѣнни рѣчи. Наша комета выбрала собѣ иньшу дорогу, як я думав
 и я побоювався...

¹) спина = карк.

— Бабко !

— Що ?

— Збираєте так пильно... менѣ здаєся, що там щось лежить... осьде!

Не пошла, а збирала далѣ. Цѣлком природно. Пѣд деревами шукала кавальчикѣв дерева, галузок, а я показовав їй на щось, що лежало на пѣшнику. На пѣшнику не було дерева, якого глядала. Думала, що я жартую собѣ з нею.

— Поправдѣ, бабко!... Ходѣть лиш сюды...! Дѣйсно я думаю, що тут щось лежить... так, так...! Се грѣш лежить!

— Ну, коли бы то було тѣлько схоже до грошей, вы сами були бы єго пѣдойняли!

И пѣднѣв я грѣш и однѣс їй и засумовався, що старенька за свого довгого житѣ спѣзнала так мало добрых людей!

12. Гей, волы !

(Стефан Руданскій.)

Гей, гей, волы! Чого-ж вы стали ?

Чи дуже поле заросло ?

Чи вже лемѣш иржа поѣла?

Чи затупылось чересло ?

Бадыле зсохло вже й валиться,

Лемѣш я добре насталив,

А чересло мое новее!

Чого-ж вы стали? гей, волы!

Гей, гей, волы! Чи зсохло поле,

Чи плуг у землю не иде?

Чи деревляная полиця .

Тяжкоѣ скибы не зведе?

Земля мягка и плуг не стогне

И скибу добру вѣдвалив,

И борозда вже ся чорнѣе!

Чого-ж вы стали? гей, волы!

Гей, гей, волы! з'оремо поле,

Насѣем ярого зерна,

Пройде разок тонкеє рало

И пробѣжиться борона.

А там — дивись — зббралась хмарка,
 Дрббненькій дощик вже полив,
 И нива шовком зеленѣе!
 Чого-ж вы стали? гей воли!

Гей, гей, воли! зерно дозрѣе,
 И заколосяться поля,
 И верне нам за пѣт кровавый
 Из лихвою свята земля.
 Тодѣ збирай колосе повне
 Та тѣлько Господа хвали.
 Чого-ж вы стали, мои дѣти?
 Пора настала! Гей, воли!

13. Пирамида Хеопса.

(Иван Демянчук.)

Старый Ксенон, один из найславнѣйших будѣвничих в Египтѣ гостив у себе давного приятеля, Табнита, якій вертав из далекоѣ подорожи до своѣѣ отчины — Феникіѣ. Чуда оповѣдав Табнит про краѣ, яки видѣв, та про людей, яких там стрѣчав. А Ксенон слухав про ти дива й одного лиш не мѣг порозумѣти, чому таки дивни люде не хочуть будувати собѣ палат величавых, як у Египтѣ, анѣ храмѣв своим богам, але вдоволяються нужденными колибами, а богам то не ставлять зовсѣм святинь. Табнит привозив приятелеви все якись дарунки: то овочи, яких в Египтѣ не було, то шкуры незнанных звѣрѣв, або й знаряды, яки мешканцѣ тамтых земель робили собѣ з каменя. Ось и тепер привѣз Табнит Ксенонови гостинець¹. Був се невеличкій прозорый² камѣнь-хрусталь, що подобав на остро закѣнченый дах, у сподѣ однаковоѣ з усѣх чотырох бокѣв величины. В серединѣ спочивав у нѣм, немов у скляннѣй домовинѣ, малесенькій кусок моху, що попав туды не знати яким чином.

— Сей камѣнчик дѣстав я на однѣм далеком островѣ, — говорив Табнит. — Мешканцѣ того острова вважають таки каменѣ святими и вѣрять у их чудотворну силу. Возьми собѣ его, може й тобѣ поможе в бѣдѣ.

¹) гостинець = дарунок з дороги, ²) прозорый або провидный.

Ксенон подяковав приятелеви за той незвычайный дарунок и заховав его старанно, щобы де не пропав.

— Хто знає — думав — ци й справдѣ не стане менѣ коли камѣнь у пригодѣ. Пѣд таким царем, як наш Хеопс, усякоѣ бѣды треба надѣятися.

Хеопс, могучій король горѣшнього и долѣшнього Египту, був дуже жестоким чоловѣком. Вже малым хлопчиною був такій. Родичѣ дуже его любили, бо лиш его одного мали. Всѣ его забаганки треба було зараз заспокоювати, бо був слабого здоровля и гнѣвъ мѣг ему зашкодити. Таким чином став хлопець упертый, а то й жестокий для кожного, хто був ему пѣдчиненый. Найбѣльше терпѣли вѣд него мали нубійски невольники, яких дванайцять дав ему батько до послуги. За найменши провини казав их князь жорстоко карати. Як не встиг хто з них дораз выповнити его приказ, зараз розтягали чорного хлопчину на землѣ и дорослый невольник вычислявав ему приписану скѣлькѣсть батогѣв. А молодому Хеопсови не було милѣйшоѣ игры, як придивлятися карѣ и любоватися плачем и стогонами битого. Спѣвчутя не було в его серци.

Засмутилося серце старого батька короля, коли про се довѣдався; чорни гадки стали наплывати до его души. Закликав до себе сына и промовив до него:

— Журбу и смуток замѣсть потѣхи приносиш менѣ, сынку. Хто, як ты, має колись стати з волѣ богѣв королем, повинен вже за молоду зедновати собѣ любов и привязаня пѣдданных. А ты вже тепер лиш ненависть собѣ збираєш и накликуєш на себе гнѣвъ богѣв и людей. Спамятайся, сынку; май усе на думцѣ, що боги наши карають лихих людей вже на сему свѣтѣ, а по смерти вѣдтручують вѣд себе тых, котри на землѣ не знали милости и ласки. — Недовго потѣм добрый, старый король пѣшов до своих предкѣв, а пѣддани плакали за ним, як за батьком, бо знали, що сын не буде такій. Поховали его славно, а з ним немов сонце зайшло над Египтом и настала темна нѣч жорстокостей и страху.

Новый король одѣдичив велике царство и необмежену власть. Доля й недоля пѣдданных у его була руках. И став Хеопс царювати та не на гаразд Египту и не для добра жителѣв. Хеопс хотѣв стати за всяку цѣну славным. Провадив безнастанни войны и будовав нови мѣста и палаты, а се вѣдбывалося найбѣльше болючо на пѣдданных. Сотки тысяч народа мусѣли покидати

батьківськи загороди і класти свої голови в боротьбі з ворогом, або працювати при будівлях. Особливо робітники мали незavidну долю. Наглядачі¹, боячися короля, не давали і хвилики відпочинку втомленим рукам і гине народ із надмірною працею. Та правдолюбні Єгиптяне, що в своєму царю виділи Бога на землі, зносили терпеливо усі труди і болі. Аж одного дня оголошено по краю страшний, серце роздираючий наказ короля: „Всі святині мають бути зачинені, а жрець² не вільно відправляти святих обрядів і складати жертви“. Причиною було се, що один робітник зайшов до святині, щоби там хоч при молитві на хвилину відотхнути.

Сей наказ був за жорстокій і для таких покорних підданих, як Єгиптяни. Досі вони лиш боялися короля, від тої днини стали його ненавидіти і пішов по Єгипті глухий шепіт бунту і негодованя: З уст до уст передавали собі люде наказ не вимовляти імені короля, а по смерті стерти його пам'ять так, щоби і слід по ньому не лишився. Навіть тіло його мали знищити, щоби душа не мала супокую і замість жити між богами і предками, щоби мушля переходила в тіла рожених поганих зв'язат. Була се найбільша нечесть і найгірша кара, якої боявся Єгиптянин. В'єра учила, що тіло помершого треба як найстаранніше поховати, бо інакше душа мусить блудити по землі доти, доки тіло не поховане.

Ся звістка дійшла і до в'єдома жреців. Вони ненавиділи короля так, як і народ, всеж таки порішили спробувати, чи не заверне король із тої небезпечної дороги, по якій ішов у засл'япленю. Але хто міг зважитися стати перед лицем грізного короля і повчити его, як повинен володіти? Кождий знав, що король не лишить такого смілого чоловіка при життю, але скаже убити. Не диво отже, що всі відмовлялися від того завданя. Аж старий Унас, найвищий жрець, зважився пійти до короля із словами перестороги. Унас був ще приятелем покійного короля, сей високо поважав его і умираючи віддав ему в опіку сына, щоби не позволив молодому зійти з дороги правди і добра.

І став Унас перед королем і потекли з его уст грізні слова про гріх і смерть, про суд справедливих богів і гнів і ненависть

¹) наглядач = той, що наглядає робітників, ²) жрець = поганський священик.

людей. Здавалося, що старий жрець забув, перед ким стоить, так грізно звучали його перестороги.

— Опамятайся, королю, поки час! Житє не вѣчне, а по смерти жде суд. И поставлять небесни судїѣ на вагу сльозы и проклоны твоих пѣдданных, що гинуть пѣд тяжким ярмом! невсыпущоѣ працѣ, поставлять там нарѣканя и нужду вдовиць и сирѣт, невинно замученых и перехилиться вага и пѣйде долѣ. А ты що поставиш, королю, на другїй бѣк, щоби переважило? Чи милость, якоѣ не знає твоє серце? Чи добри дѣла, яких ты нѣколи не зробив? Чи любов пѣдданных, що хочуть пѣсля смерти твоє тѣло знищити и память твою затерти? Заверни, королю, з дотеперѣшньоѣ дороги житя и послухай старого приятеля, що вѣд малоѣ дѣтины тебе любити и добра тобѣ бажає, заверни, бо тяжко боги карають грѣшникѣв!

А король слухав без гнѣву и глубоко єго тронули слова Унаса. Довго сидѣв по вѣдходѣ жреця затоплений у думках и розважав своє житє. И пѣзнав, що не добре володѣв народом, якїй боги єму пѣдчинили. Вже — вже схилялася єго душа до доброго, коли вроджений наклѣн до злого перемѣг ясни думки. Схопився король и сказав голосно до себе:

— Я, могутный король, мав бы налякатися гнѣву нужденных, пѣдданных, що грозять менѣ знищенєм мого тѣла пѣсля смерти!? Не дѣждете того, прокляти рабы! Доки жию, в моих руках власть и сила и я лиш можу приказовати. И збудую собѣ такїй грѣб, що нѣяка мѣць не забере з него мого тѣла!

И ще того самого дня пѣшов по Египтѣ наказ, щоби усѣ будѣвничі прийшли до королѣвскоѣ палати. Из них выбрав король дванайцять найлѣпших, зачинився з ними в палатѣ и виявив им свѣй намѣр.

— Хочу мати такїй грѣб, у якому мое тѣло було бы безпечне перед злобою людей, перед хвилями морскими и трясенєм землѣ; щоби люде глядали єго и не могли найти, щоби хвилѣ розбивалися безсильно об єго могутни стѣны, а трясенє землѣ не могло єго звалити. Але не пѣд землею має стати мѣй грѣб, а на землѣ, щоби усѣ єго видѣли и пѣнилися у скаженому гнѣви, що бачать грѣб, а тѣла дѣстати не можуть. Най стоить той грѣб по всѣ часи и нехай голосить мое имя далеким-далеким поколѣням. А тепер идѣть и нехай кождый зладить плян. Три днѣ даю вам часу; пѣсля трох днѣв явитесь знов у мене. Хто

зробить найлѣпшій плян, стане першим у державѣ по менѣ; всѣ инши погинуть!

* * *

Днями и ночами сидѣли будѣвничі над розстелеными перед собою папирусовими картами и думали над сим, що приказав король. Але чим ближе було реченця¹, тым тяжше й повѣльнѣйше йшли думки, тым бѣльшій страх перед смертею наповняв их серця. Думав и Ксенон и також не приходив єму нѣякій плян до головы. Ще лиш кѣлька годин дѣлило его вѣд хвилѣ, коли мав стати перед королем и глянути смерти в очи. В розпуцѣ водив зором по всѣх предметах докола, шукаючи в них помочи, аж затримався на дарунку Табнита. И в одній хвилѣ прийшли єму на думку слова приятеля про чародѣйну силу сего каменя. Як раз може ще она одна поратует его! Взяв камѣнь до руки и обертав его в пальцах, немов чекав, чи не об'явиться его сила и не просвѣтить его розуму, не поѣдасть єму пляну найлѣпшоѣ будѣвлѣ. Аж ось розяснилося лице будѣвничого.

— Як отся дробочка моху спочиває внутрѣ каменя, так нехай спочине тѣло короля в нутрѣ будѣвлѣ, — шепнув єму якийсь голос. И Ксенон послухав. Заки зѣйшло сонце, плян був готовый.

* * *

И король не спав сеѣ ночи. Не се вѣдганяло сон вѣд его очей, що одинайцять людей мало втратити житя, але непевнѣсть, чи выдумає хто з них таку будѣвлю, яку король собѣ бажає. Скоро свѣт, явилися будѣвничі з папирусовими звоями пѣд пахою. Блѣди их лица зраджовали змученє и неспроспани ночи, а блудный збр говорив про страх перед смертю. Лиш один Ксенон був спокѣйный и се запримѣтив король.

— Покажиж, Ксеноне, плян, яким тебе боги натхнули? — сказав.

Ксенон розгорнув перед королем свѣй звѣй и Хеопс став роздивляти плян, а лице его все бѣльше прояснювалося.

— А деж вхѣд до гробу? — спытав.

— Входу поправдѣ нема, — вѣдповѣв Ксенон, — бо отсей вузкій вхѣд, що веде до коморы в нутрѣ, буде опѣсля замуrowаний. Отся пирамида — бо такєѣ называю — не буде мати входу. На высокѣм узгѣру² стане могутня будѣвля, щобы нѣ хвилѣ

¹) реченець = термин, ²) узгѣре = взгѣре.

не могли єѣ пѣдмыти, нѣ трясеє землѣ повалити. И стояти буде твоѣй грѣб по всѣ часы и нѣяка сила єго не зничить.

Урадованый король кликнув:

— Такоѣ веселоѣ днины не було ще в моемѣ житю. Тепер я спокѣйный про свою будучнѣсть. Не боюся вже нѣ ненависти, нѣ пѣмсты людей. Нехай лютуютъ люде и боги, моя душа мусить мати спокѣй по смерти.

При сих словах короля перейшов решту будѣвничих студеный страх смерти. Скоро плян Ксенона був найлѣпшій, дожидала всѣх инших смерть. И попадали будѣвничы на колѣна: схилили головы, готовлячися на страшный засуд. Але велика радѣсть, яка переповняла сердце короля, прогнала з єго души жестокѣсть. Першій раз у своему житю пѣддався король незнаному собѣ почутю ласки и промовив:

— Ваших плянѣв не хочу вже бачити, а коли не бачу, то й судити не буду. Вѣдойдѣть усѣ и згадайте хотяй бы добрым словом свого короля. А ты, Ксеноне, тепер першій у державѣ. Твоя воля мати ме таку силу, як королѣвска. Скѣльки захочеш робѣтникѣв и скарбѣв, дам тобѣ, щобы лиш як найскорше готовый був мой грѣб.

Коли Ксенон вернув до дому, чекали вже на нього королѣвски слуги з богатою одежею, яка лицює¹ наймогутнѣйшому в державѣ мужевы по фараоновы. А Ксенон перш усього поцѣловав из вдячностею камѣнь Табнита и промовив:

— Приятелю мѣй найлѣпшій! Тобѣ завдячую житє не лиш я, але й мои товариши. Ты в мене найдорожшій скарб и наибѣльшій маєток.

* * *

Дѣялося се коло 2600 р. перед Христом. На узгѣрѣ высокѣм на 40 метрѣв став будувати Хеопс свой грѣб-пираму. Тысячи робѣтникѣв працювало день и нѣч, змѣняючися що чверть року и так тревало двацять лѣт. И пѣдносилася високо в небо велична будѣвля, аж дѣйшла до высоти 140 метрѣв. Вузкій вхѣд провадив до коморы в нутрѣ, десять метрѣв високоѣ и десять широкоѣ. Там спочав пѣсля смерти Хеопс и зараз замуrowали вхѣд, щобы нѣхто не перепиняв королевы у вѣчному снѣ.

Минали сотки и тысячи лѣт. Упало королѣвство фараонѣв, а престол их загарбали чужы паны. Змѣнилися люде, их звываѣ

¹) лицює = єсть до лица.

и вѣра, а Хеопс усе спав спокійно в своєму гробѣ, бо нѣхто не знав входу до него. Аж 800 р. по Христѣ удалось Туркам-Сараценам вѣдкрити замуrowаний вхѣд и ним зайшли до королѣвскоѣ комнаты. По серединѣ стояла домовина з червоного гранѣту, довга на пѣвтретя метра, в нѣй друга деревляна, довга на 2 метры а далѣ третя, не бѣльша вѣд домовины звичайного чоловѣка. В нѣй лежало тѣло Хеопса, овынене в дороге платя, нашиване дорогими камѣнями. Дики Сарацены поздирали з муміѣ що лиш мало яку вартѣсть, а єѣ саму выкинули на поле и потоптали на порох.

Не здѣйсnilася надѣя короля, що єго тѣла нѣхто не найде и що спати буде в супокою на вѣки. За те грѣб єго стоить и стояти ме вѣчно и голосити буде имя грѣзного короля, що зважився поставити будѣвлю, яка выкликає чувство подиву в душѣ кожного хто єѣ бачить.

14. Чудотворна кожа.

(Гиляцка¹ казка. К. В. Дубровскій.)

В однѣм селѣ жив худѣбный Гиляк. Такій худѣбный, що не мав анѣ рыбы на обѣд. А без рыбы — котрый Гиляк може жити?

Одного вечера положився бѣдака в голодѣ спати. И увидѣв в снѣ старця, котрый до него каже:

— Жаль менѣ тебе, що жиєш в такѣм худѣбствѣ. Хочу тобѣ помочи. Як встанеш рано — иди до лѣса, выгладай заячій слѣд и постав на него лук — самострѣл. Коли зловиш невидане звѣря — стягни з него кожу и продай. Що далѣ станеться — побачиш. Але гляди — нѣкому не говори про то, хоть що з тобою станеться! Колиж скажеш — сам себе винуй. ...

Сказав и щез.

Пробудився рано худѣбный Гиляк, бере лук-самострѣл та йде до лѣса глядати заячи слѣды. Находить их, ставить на них самострѣл, а сам ховаєся за дерево и чекає, що буде далѣ?

Минає коротка хвиля — видить Гиляк як по слѣдѣ бѣжить якесь звѣря прямо до лука - самострѣла. Скочить Гиляк до само-

¹) Гиляки = народ манджурського племени. Жиє в надморських областях здѣвж рѣки Амура и на островѣ Сахалинѣ. Займаєтся головно ловлею рыб и звѣрѣв.

стрѣла, але звѣря було вже мертве. . . . Велике як добрый довгоухий заяць, а шерсть на нѣм — довга и красна, що мѣнитися на сонци! Нѣколи в своим житю не бачив Гиляк такого звѣра.

Стягне з него кожу, однесе до дому и сховає в коморѣ. Нѣкому не скаже, що зловив такого рѣдкого звѣря.

По кѣлькох днях прийшли до села, в якѣм жив Гиляк, хиньски купцѣ на лодках. Привезли зѣ собою рѣжни - прерѣжни товари, щобы их вымѣняти в ловцѣв за звѣрячи кожи. Принѣс им Гиляк показати кожу рѣдкого звѣра. А тѣ — як тѣлько зобачать ту кожу — не можуть надивитися: ще нѣколи не бачили такоѣ кожи!

— Жадай — кажуть — за неѣ, що хочеш, лиш продай нам єѣ, купимо єѣ за кожду цѣну.

Зажадає од них Гиляк за кожу лодку з усѣм товаром, який купцѣ привезли, а в додатку ще двох робѣтникѣв, яки служили купцям.

Хинцѣ довго не надумуються — дають все, що Гиляк жадає, а дѣстають за то кожу невиданого звѣря.

И так стаєся худобный Гиляк - богачем. И став жити в великих достатках — не терпѣв вже в нѣчѣм нужды и не мусѣв вже працювати, все що потребує, робять робѣтники.

Здивовалися селяне, вѣдки взялося в худобного Гиляка таке богатство. Але на звѣдованя сусѣдѣв вѣн нѣчо не сказав про то, як йому досталося те велике богатство. Сказав им лем, що то все даровали йому купцѣ, а за що — не сказав вже.

Скоро по сѣм мусѣв Гиляк зайти по щось до коморы. Глядить — а на тѣм мѣсци, де мав сховану кожу невиданого звѣря, лежить друга, така сама, але ще красша як перша.

— Се Бог посилає менѣ таке щастя! — подумав собѣ Гиляк, але знов нѣкому нѣчого не каже.

По короткѣм часѣ до села, де жив Гиляк, прийшли знов хиньски купцѣ, яки и сим разом привезли судно повне рѣжного товару. Принесе им Гиляк знов кожу невиданого звѣря. Купцям ще бѣльше як за першим разом сподобаєся кожа; без довгого торгу дадуть йому човен зо всѣм товаром, а на додаток ще — трѣох робѣтникѣв.

И став Гиляк ще лѣпше жити як перше. . . Але по короткѣм часѣ заходить по щось знов до коморы и знов знайде на давнѣм мѣсци нову кожу дивного звѣря, тѣлько що ще красшу як двѣ перши були.

Гиляк продав и ту кожу хиньским купцям и дѣстав за неѣ повну лодку рѣжного товару и пять робѣтниковѣ. По кѣльких днях знайшов знов в коморѣ на старѣм мѣсци нову кожу, ще гарнѣйшу як були давни...

Тут вже не выдержав Гиляк!

— Пощо менѣ тих новых богатств?! — подумав — коли навѣть тих, яки маю, не выдам за цѣле свое житя? Обридло менѣ сторонити вѣд людей, уникати из ними розмовы. От радше уряджу веселу забаву; покличу до себе цѣле село, щобы й людей погостити и самому повеселитися!

Як сказав — так и здѣлав. Запросив до себе гостей, напоив цѣле село — а сам впився. А вино — як вѣдомо — розв'язує язык... И сказав Гиляк всѣм, як то вѣн дѣстав богатство, якого не пропустити и за цѣле житя.

По забавѣ роздѣйшлися гостѣ, а п'яный Гиляк звалився на землю и заснув. В снѣ з'явився ему давный старець и каже:

— За то, що ты мене не послухав, а всѣм розповѣв то, що ты не мав розповѣдати — не будеш нѣчо мати...

Пробуджуєся Гиляк — а в його хижи пусто, як колись давно було, по всѣм його богатствѣ не осталось и слѣду.

Анѣ чарки ханьшину¹, щобы мѣг напиться, анѣ кусничка юколы², щобы мѣг попоѣсти, анѣ стаканця буды³, щобы угасити спрагу, анѣ дрѣбки тютюну, щобы з горя закурити. Зайшов до коморы — и там пусто.

И так став наш Гиляк знов жебраком...

15. Вовк и кѣт.

(Леонѣд Глѣбѣв.)



В село из лѣса вовк забѣг...

Не думайте, що в гостѣ, братя!

Нѣ, в гостѣ вовк не забѣжить:

А вѣн прибѣг щоб денебудѣ сховаться:

Проклятый люд з собаками настиг...

И рад бы вовк в яки ворота вскочить,

¹) ханьшин = хиньска сильна паленка, ²) юкола або укола — называєся сушена рыба, з якоѣ выймають кости з головою и хвостом, а яка є щоденною стравою пѣвнѣчных жителѣв Сибиру, ³) буда = квасный напѣй.

Та лишенько¹ йому — куды не поглядить —
Усюды вовченька недоленька морочить²,

Хоч сядь тай плач;

Ворота, як на теж, кругом усѣ заперти,

А дуже вовкови не хочеться вмерти,

Бо ще вѣн не нажився, бач!

А гѣрше вѣд людей — вѣд видимоѣ смерти....

Коли глядять —

На загородѣ кѣт сидить,

На сонечку мурликає³ — дрѣмає.

Пѣдскачив вовк и до кота мовляє:

— Котусю, братику! Скажѣть менѣ скорѣйш,

Хто из хозяѣв⁴ отут усѣх добрѣйш?

Я хочу попрохать, щоб хто мене сховав

На сей недобрий час. Я-б у пригодѣ став!...

Ци чуєш гомѣн той? За мною то женуться!...

Котусю-батежку! Кудыж менѣ поткнуться?⁵....

— Преси скорѣйш Степанѣ,

Вѣн добрый чоловѣк; — кѣт вовкови сказав.

— Так я у него вкрав бананѣ....

— Ну, так навѣдайсь до Демяна.

— Е, и Демяна я боюсь:

Як тѣльки навернусь,

Вѣн и згадає поросятко....

— Бѣжиж, аж-ген живе Трохим!

— Трохим? — Боюсь зѣйтися з ним,

З весны ще злый вѣн за ягнятко!

— Поганож!... Ну, а чи не прийме Клима?

— Ох, братѣку, теля я в него з'ѣв....

— Так, бачу, ты усѣм тут добре надоѣв, —

Кѣт вовкови сказав:

— Чогож ты, братѣку, сюды и забѣгав?

Нѣ, наши козаки ще з розуму не спали,

Щоб вовка вѣд бѣды сховали!

И так - таки ты сам себе вини:

Що, братѣку, посѣяв, — те й пожни!

¹) лишенько = здрѣбнѣле „лихо“, нещастѣчко ²) недоленька морочить = грозить нещастѣе, ³) мурликає = муркоче, ⁴) хозай, або хозяѣн = господар, газда, ⁵) подѣтисся, сховатисся.

16. Вчений* сын.

(Народна смѣховинка.)

Сын учився в городѣ и приѣхав на лѣто до батька у село.
Батько й каже :

— А возьми лиш, сынку, граблѣ та поїдемо сѣно гребсти.
А сын задер до горы нѣс тай каже :

— Я вчився всякоѣ науки, а всѣ прости слова позабував.
Що се такое граблѣ?

И пошов геть по двору; ходить и руки назад позакладав.
В томъ як поступить на граблѣ, а они его як луснуть по головѣ!
Вон тогды одразу згадав усѣ прости, хлопськи слова тай як крикне:
— От прокляти граблѣ! Кто их тут кинув!

17. Регул.

(Михайло Драгоманов.)

Римска исторія подає нам багато примѣрѣвъ великого героїства, що виробилося у Римлян через ненастанни вѣйны, яки они вели вѣками з цѣлымъ знаным им свѣтом. У Римлян хоробрѣсть сталася прикметою так необходимою всякому чесному горожанини, як и сама чеснота, чого доказом в их мовѣ на тѣ обѣ прикметы назва „virtus.“ Томуж нѣчого дивоватися, що там люде цѣнили добро загальне выше, нѣж навѣть свое житє, котре нераз радо жертвовали, коли того домагалося добро державы.

Одним из славных римских лицарѣвъ був Регул, що его выслав був сенат на чолѣ великого вѣйска добувати город Картагину. Але той поход не повѣвся Регулеви, его вѣйско розбили Картагинцѣ при помочи слонѣвъ, а его самого забрали в полон.

Чимало лѣт прожив Регул у картагинськѣй неволѣ и чи мало лиха зазнав, а Римляны та Картагинцѣ все ще воювалися. Колиж Картагинцѣ бачили, що Римляны охочи без кѣнца воювати, а им вже вѣйна добре надоѣла, то, хоч щастя им служило, ради були заключити згду; але просити мира им не выпадало. Аж ось на 15-ѣм роцѣ вѣйны Римляны знову взяли верх; тодѣ вже Картагинцѣ постановили просити мира и вымѣны полоненых. Они вырядили отже послѣвъ у Рим. З ними послили Регуля та обовязали его, щобы наговорював землякѣвъ¹ своих до згоды з Картагинцями, а коли згоды не буде, то щобы назад повер-

¹) Земляк = чоловѣк з тоѣ самоѣ землѣ.

нувся у неволю. Регуль запряг, що поверне и по́сланцѣ по-
ѣхали.

Як приѣхали картагиньски послы до Риму, зѣйшовся сенат на нараду, щоби выслухати послѣв. Покликано и Регуля. Послы предложили сенатови жаданя Картагинцѣв, а для заохоты до згоды вказали на Регуля, кажучи :

— Вѣд вашого рѣшеня зависить житя або смерть хочбы от-
сего вашого лицаря.

Тодѣ вчинився межи сенаторами великій заколот: Одни сто-
яли за згодою, други домагалися дальшоѣ вѣйны, та нѣяк не
могли погодитися. Звѣдують отже Регуля :

— Скажи нам, пане брате, що радиш ты ? Ты був там, знаєш
их силу и нашу, вѣд тебе ждемо мы певноѣ рады.

Всѣх очи пѣднялися на старця, а в салѣ стало тихо, мов в
усѣ. Регул пѣдвѣвся, кинув погордливим поглядом на послѣв
и так промовив смѣливо :

— Жадаєте у мене, панове сенаторы, певноѣ рады, отже
скажу вам щиро: не довго вже зѣсталося гордитися Картагинѣ!
Вѣйна забрала в них стѣлько грошей и людей, так знищила их
крамарство и ремесла, що годѣ им уже далѣ воювати. О, неза-
баром, Риме, ты люба дорога вѣтчино, пѣдклониш собѣ тых кра-
марѣв несытых! Рим панувати ме и на землѣ и на морю!

Картагиньски послы остовпѣли з дива.

— Так, оттак каже, — думали они, — той Регул, що мав
намовляти Римлян до згоды!

А сенаторы слухали его, жадно втопивши очи в его пал-
кій¹ погляд. Коли скѣнчив, усѣ закричали:

— Не буде згоды! Смерть Картагинѣ! Смерть ворогам!

Послы стояли нѣ в сих, нѣ в тых. Як троха втихомирилися
Регулеви приятелѣ, жѣнка, дѣти почали благати его, щоби не
вертався до Картагины. Але вѣн сказав:

— Слово повинно бути мѣцнѣйше вѣд муру!

И поѣхав в Картагину.

Римляны розповѣдали потѣм, що Картагинцѣ покарали Ре-
гуля страшеними муками: але вѣн и трохи не жаловав за сво-
им вчинком², бо его крѣпила и тѣшила думка, що вѣн загубив
не марно свѣй вѣк, що Римляны зроблять по его радѣ и запа-
нують на Середземнѣм морю. Вѣн умирав за рѣдний край и за
его славу.

¹) палкій = горячий, ²) за своим вчинком = за тым що вчинив.

18. Вечѡрня пѣсня.

(В. Самѡйленко.)

Тихенькій вечѡр
 На землю спадає,
 И сонце сѣдає
 В темнесенькій гай.

— Ой сонечко яснє,
 Не вже ты втомилось,
 Чи ты розгнѣвилось?
 Еще не лягай!

— Свѣти ще годину,
 Бо рано ще спати,
 Люби нас, як мати,
 Теплом огрѣвай!

— Ой сонечко яснє,
 Не вже ты втомилось,
 Чи ты розгнѣвилось?
 Еще не лягай!

— Без тебе так страшно
 И темно на дворѣ,
 Хоч мѣсяць и зорѣ
 Освѣтять наш край.

— Ой сонечко яснє,
 Не вже ты втомилось,
 Чи ты розгнѣвилось?
 Еще не лягай.

Не слухає сонце,
 За гору сѣдає
 И нам посылає
 На всю нѡч — прощай!

— Ой сонечко яснє,
 Не вже ты втомилось
 Чи ты розгнѣвилось?
 Еще не лягай!

19. Два розумни.

Народна смѣховинка.

Сидѣли два сусѣды пѣд хатою — Улас та Панас, сидѣли та балакали. Глянув Улас — аж хмара насувае. Вѣн аж злякався:

— Ой лишечкож, — каже, — сеж мы загинули!

— Чого? — звѣдуе Панас.

— Як чого? — говорить Улас, — чи ты не бачиш, яка хмара? Сеж град буде. Усе загине: и озимина и ярина — все выбе. Буде голодный рѣк, а там ще — борони Боже — й зараза...

— Тю на тебе, Уласе! — каже Панас — Що ты плетеш?! Та сеж дощева хмара! Не град буде — а дощ — ось уже й накрапае. Отсе добре! Хлѣб покрасшае — урожай буде. Слава, Тобѣ Господи! Тепер буде що їсти, що й продати. Най насувае, най дощ иде!

А Улас своє:

— Не дощ буде, а град. Ось глянь, уже град и торохтить!

— Та не град, але дощ! — каже знов Панас.

— Град! — знов Улас.

— Дощ! — кричить Панас.

— Та не плети, бо град!

— Сам ты плетеш! Се дощ!

— Ну, що ты змагаєшся¹ зѣ мною!

— Та не хочу й змагатися з таким розумным!

Улас як не пѣдскочить до Панаса, а Панас до Уласа. И хоть ще нѣ дощ не йде, нѣ град не паде — а тѣ два вже побилися. А тымчасом повѣяв вѣтер и ту хмару розвѣяв. Нѣчого й не було, а Улас из Панасом побилися до крови....

20. Заяць и Медвѣдь.

(Иван Франко.)

Жив собѣ в однѣм лѣсѣ Медвѣдь, та такій дужій та лютий що не приведи Господи! Пѣйде було по лѣсѣ и дусить та роздирае все, що стрѣне: одно з'їсть, а десятеро й так покине, тѣлько дармо житя збавить. Лѣс був великій и звѣрины в нѣм богато, та про те страх пѣшов на всѣх. Аджеж так и року не мене, а в цѣлѣм лѣсѣ души живоѣ не лишиться, коли Бурмило

¹) змагатися = противитися, сваритися.

буде так господарювати. Рада в раду, присудили звѣрѣ такий способ. Выслали до Медведя депутацію и велѣли єму сказати:

— Великоможный наш пане Медведю! Пощо ты так зну-щаєшься? Одного з'ѣш, а десятох зѣ злости розбѣдреш и покинеш? Адже так до року, то й души живоѣ в лѣсѣ не стане. Лѣпше ты ось що зроби. Сиди собѣ спокійно в своѣй гаврѣ, а мы тобѣ будемо кождый день присылать одного из межи нас, щобы ты єго з'ѣв.

Выслунав Медвѣдь тоѣ мовы так каже:

— Добре! Але памятайте собѣ, як мене хоть одного дня обманите, то я вас усѣх пороздираю!

Од того дня почали звѣрѣ день поза день посылать Медведи одного з межи себе на страву. Ци трапиться старе та немѣчне, ци бѣдна вдовиця, котрѣй и жити не хочеться на свѣтѣ, чи дурновате яке вдасться и не умѣе собѣ рады дати на свѣтѣ, зараз звѣрѣ посылають се до Медведя, а той не пытає, розорве тай харчуєся собѣ спокѣйно.

Далѣ не стало вже старых, дурных та осиротѣлых, прийшлося выбирати из таких, що им не хотѣлося вмирати. Почали кидати день у день жереб¹: на кого впав жереб, той мусѣв ити до Медведя и датися єму з'ѣсти.

Одного дня выпав жереб на Заяця. Перепудився бѣдный Заяць так, що не суди Боже, та що було робити? Ходили други, мусить и вѣн. И не змагався, тѣлько выпросив собѣ годинку часу, абы з жѣнкою и дѣточками попрощатися. Та поки там жѣнку знайшов, поки всю свою сѣмю скликав, поки попрощалися та наплакалися та наобѣймались, то вже сонце геть з полудня звернуло. Вкѣнцѣ прийшлося Заяцєви рушати в дорогу. Иде бѣдолаха до медвежоѣ гавры. Та не думайте, що иде заячим кроком-скоком, що бѣжить вѣтрови на здогѣн! Гай, гай! Тепер бѣдному Заяцєви не до скокѣв! Иде нога поза ногу, иде тай постойкує, та все рясни сльозы втирає та зѣтхає так, що аж лѣсом луна иде. Аж ось бачить, серед лѣса кирниця камянна, оцембрована, а в низу вода глубока...

Став Заяць над цемброванєм, заглядає в низ, а єго слезы кап-кап у воду. Та побачивши у водѣ свою подобу, почав ѣй придивлятися уважно и нараз повеселѣв и аж пѣдскочив из радости. В єго головѣ заблисла щаслива думка, як бы єму й самому од

¹) жереб = льос.

смерти уратоватися и всѣх звѣрѣвъ выбавити од сего лютого та безрозумного Медведя. И вже не плачучи и не зѳтахуючи, а що духу бѣжучи, вѳн поспѣшав до медвежоѣ гавры.

Було вже близько вечера. Медвѣдь весь день сидѣвъ у своѣй гаврѣ та ждав, коли то звѣрѣ пришьють єму когось на обѣд. Ждав и не мѳг нѣкого дождатися. Голод почав єму докучати и разом з голодом почала злѳсть пѳдступати пѳд серце.

— Що то значитьсѣ? — ревѣвъ Медвѣдь. — Що они собѣ думаютъ? Ци забули про мене, ци може им здаєсѣ, що одною вороною я маю бути два днѣ сытый? О, прокляти звѣрѣ! Коли менѣ в тѳй хвилѣ не прийде од них страва, то клянусѣ буком и берестом, що завтра скоро свѣт вирушу до лѣса и повыдушую все, що в нѣм є живого и одного хвоста не лишу!

Та минала хвиля за хвилею, година за годиною, а страва не йшла. Над вечер уже Медвѣдь не знав, що з собою зробити з голоду и лютости. В такѳм настрою застав его Заяць.

— Га, ты помано, ты хлистику, ты гусѣче повѣтря! — кричав на него Медвѣдь. — Що ты собѣ думаєш, що так пѳзно приходиш? То я на тебе, такого комарѣ, маю цѣлый день о голодѣ ждати?

Затремтѣвъ¹ Заяць, почувши медвежѣй крик и тѣ его слова, та по хвили стямивсѣ и станувши на задных лабках перед Медведем, промовив як мѳг найчемнѣйше²:

— Великоможный пане дѣдичу! Не моя в тѳм вина, що так пѳзно приходжу. И звѣрѣвъ не можеш виновати. Нынѣ в день твоих имянин они ще досвѣта зѳбравшисѣ вьльосовали були для тебе нас чотырьѳх и мы всѣ як стѳй вѣтром пустилисѣ до тебе щобы ты, великоможный паночку, мав нынѣ добрый балѣ.

— Ну, и щож? Чомуж так пѳзно приходиш и де тамтѣ три? — звѣдавсѣ Медвѣдь.

— Трафиласѣ нам дуже погана пригода, — мовив Заяць. — Мѣркуючи, що в тѳм лѣсѣ нема иншого пана окрем тебе, йдемо собѣ спокойнѣсьенько стежкою, коли нараз из укрѣпленого, камяного замку выскочив величезный Медвѣдь тай до нас.

— Стѳйте! — кричить.

Мы стали.

— Куды йдете?

Мы розповѣли по правдѣ.

¹) затремтѣвъ = затрясѣся из страха, ²) чемный = чемянный.

— Го, го! — крикнув вѣн. — Нѣчого з того не буде. Се мѣй лѣс и я не позволю, абы вы своим мясом годовали якогось прибуду, що тут не має нѣякого права. Вы мои и я беру вас собѣ на обѣд.

Почали мы проситися, благати, почали говорити, що нынѣ твои имянины и дуже негарно буде, коли ты в такій день лишишся без обѣда, — та де тобѣ, а нѣ слухати не хоче.

— Я тут пан — кричить — и я один маю до вас право и нѣхто менѣ тут не смѣе втручоватися!

И взяв нас усѣх чотырьох до свойого замку. Ледво не ледво я упросив его, щобы хоть мене одного пустив до тебе, абы я дав тобѣ вѣдомѣсть, як стоить справа. Тепер, великоможный дѣдичу, сам помѣркуй, ци мы винни тому, що ты сегодня з голоду намлѣвся и що тобѣ далѣ робити.

Почувши се оповѣданѣ Медвѣдѣ аж увесь наѣжився. Вся его злѣсть обернулася на того нового соперника, що так несподѣвано влѣз єму в дорогу.

— Се що за якісь непотрѣб непотрѣбный посмѣв вдертися? — ревѣв вѣн, драпаючи землю пазурами. — Гей, Зайче, зараз ве́ди мене до него, нехай его розорву на дробни шматочки!

— Великоможный дѣдичу! — мовив Заяць — се дуже могучій пан, страшный такій.

— Що? Ты думаєш, що я буду его боятися? Зараз ве́ди мене до него, побачите, хто буде дужчий.

— Великоможный дѣдичу, але вѣн жиє в камянѣм замку...

— Е, що там менѣ его замок! Ве́ди мене до него, вже я его досягну, хоть бы вѣн сховався на сам вершок найвысшоѣ смереки.

Попровадив Заяць Медведя до колодязя тай каже:

— Великоможный дѣдичу! Велика твоя сила! Ади, твоѣй ворог як то́лько побачив, що ты наближаєшся, зараз драпнув и сховався до свойого замку.

— Де вѣн, де вѣн? — кричав Медвѣдѣ, оглядаючися доокола и не бачучи нѣчого.

— Ходи сюды и заглянь ось тут! — мовив Заяць и повѣв Медведя до крыницѣ. Став Медвѣдѣ над цямриною, глянув у низ, аж там справдѣ Медвѣдѣ.

— Бачиш свого ворога, — мовив Заяць — як заглядає зо своего укрѣпленя?

— Я — не я буду, коли єго звѣдтам не досягну! — мовив Медвѣдь и як не рикне з цѣлого медвежого горла в низ до крыницѣ! А з крыницѣ як одобєся єго голос ще в двоє сильнѣйше, як бы з величезноѣ трубы!

— Га, так! — скрикнув Медвѣдь. — Ты менѣ ще грозиш? Чекай же, я тобѣ покажу!

Тай за сим словом Медвѣдь ба-бавх до колодязя тай там и затопився. А Заяць стояв при цямринѣ и глядѣв, поки звѣрчій ворог зовсѣм не залѣтєся, а тогды скочив що духу до звѣрѣв и розповѣв им, яким то способом вѣн змудровав Медведя и выбавив усѣх од тяжкого нещастя. Не треба вам казати, яка радѣсть запановала в цѣлѣм лѣсѣ и як усѣ дяковали Зайцеви за єго вчинок.

21. Школярь.

(Стефан Руданьскій.)

Бѣде з ярмарку мужик,

Школяря здыбає.

Пѣдпив собѣ неборак,

Ото и пытає:

— Що ты, хлопче, за один?...

— Я школярь — той каже.

— А коли ты, каже, шкляр¹,

То сѣдай же, враже!

Школярь собѣ анѣ галки,

Бере тай сѣдає,

А мужик сидить, мовчить,

Волы поганяє.

Далѣ в озеро звернув,

В саму середину,

Зупинився; волы пють;

Пытає хлопчину:

— Що ты, каже, за один?...

— Я школярь, панотче!

— То ты школярь, а не шкляр!¹...—

Та як настукочє²...

¹) шкляръ або скляръ, той що вставляє скло до вѣкон, ²) настукочє = стане ганьбити, гойкати.

— Геть из воза, куды хоч,
 Бѣсовый школярю! —
 Школярь полы пѣдѣняв:
 — А щож, господарю!

— Як пускатися на дно,
 Не псуватиж воду,
 Пустѣть уже хоч з ярма
 Скочити у воду.

— Не пытайся!... Куды хоч! —
 Мужик промовляє...
 Школярь тодѣ на виѣ¹ ...
 Притику² виймає.

Перегнувся на ярмо,
 Половых³ по шкурѣ...
 Їде школярь на сухе,
 Господарь в баюрѣ.

22. Филимон и Бавкида.

(Иван Демянчук.)

Сонце клонилося д' заходови, спека лѣтноѣ днини слабшала. Вкрыти порохом ишли два подорожни, умучени, спочени. Один з них був старшій вѣком, поважный, другій — молодець.

— Ось мѣсто в долини, — промовив молодшій. — Буде де покрѣпитися и заночовати.

— Побачимо, — сказав старшій.

Мѣсто було невелике, але скрѣзь було видко добробут, бо и хаты були красно побудовани и лица людей були вдоволени.

Подорожни поступили до першоѣ з краю хаты и застукали до дверей⁴. Згодом⁵ вийшов господарь дому и запытав, чого бажають.

— Идемо з далекого краю, — вѣдповѣв старшій. — Цѣлый день ишли мы, а отсе й нѣч нас захопила, приймѣть, коли ласка, у хату. Не богато мѣсця займемо у вашѣм просторѣм домѣ и клопоту вам нѣякого не причинемо.

¹) виѣ = руд при воловѣм возѣ, ²) притика = своринь, яким причѣплено ярмо до руда, ³) полови = волю такого цвѣту як полова, ⁴) застукали до дверей = заклепали, затюкали до дверей, ⁵) згодом = по хвилѣ.

— Гостѣ в мене нинѣ, — сказав пан, — и нема мѣсця. А ось мой суспѣд певно вас прийме. — И зачинив перед ними дверѣ.

А суспѣд був дуже лихий¹ чоловѣк. Як лиш подорожники вѣшли на загороду и попросили чемненько о нѣчлѣг, вызвѣрився на них, немов на яких злодѣѣв!

— А то морока² чиста з тими волоцюгами! Волочиться того тѣльки, що хоч заѣздный дѣм для них постав и лиш гости их за єдно! Тай то до тыжня розкракали бы³, де що є в хатѣ!

Подорожники подалися скорше на улицию и довго ще лунали в слѣд за ними нарѣканя и проклоны розлюченого господаря.

Не повелося им и в других хатах. Одни чемно⁴, други з криком витали их, але на нѣчлѣг нѣхто их не приняв.

Так дѣшли аж на другий конець мѣста.

— Ось видиш, яки люде гостинни, — сказав з жалем старшій. — Стѣльки хат мы перейшли, а не найшлася нѣ одна людина, якаб нас погостила. И вартиж они тых ласк, яки им подаємо? Вытопити потопом их годилося бы, бо на нѣщо лѣпше не заслугують.

— А я все ще не трачу надѣѣ — промовив молодшій. — Менѣ не хочеся вѣрити, щобы гетъ усѣ люде були таки без серця. Поступимо ще до отсеѣ палаты, а коли и тут нас не примуть, то зайдемо до онтоѣ маленькоѣ хатчины.

Осторонь вѣд инших величавых дѣмѣв стояла за мѣстом мала, курна хатина⁵, з соломяным дахом, на якѣм поросло вже всѣляке зѣля. Перед хатою був невеличкій городецъ з пахучими цвѣтками, а по боках хаты и за нею було мале поле, вкрыте городовиною и доспѣваючим збѣжем⁶. На приспѣ пѣд вѣконцем сидѣв сивенькій дѣдусь и дивився, як старенька господиня працювала в городѣ мѣж яриною.

Филимон назывався дѣдусь, а жѣнка его называлася Бавкида. Уже з пѣв сотнѣ лѣт жили собѣ любенько у парѣ, все весели и вдоволени, хоч не таки то велики гаразды були у них в хатѣ. Сами садили и сѣяли весною и сами управляли невеличке поле, яке давало им в осени стѣльки хлѣба, скѣльки треба було, поки новый не зародив. В любви и згодѣ жили стареньки, для усѣх привѣтни, для всякого добри и ласкави.

¹) лихий = злый, недобрый, ²) морока = клопѣт, ³) розкракали бы = як вороны розбѣрали бы, ⁴) чемно = чемянно, ⁵) курна хата = хата без гожаку (комина), ⁶) збѣже = жито, пшеница, ярець и т. д. разом называється збѣже.

— Дивна рѣч, що у наших панѣв так пси розгавкалися, немов у ночі на злодѣѣв — заговорив старий.

— Абож то у них першина, тровити людей псами, як коли хто чужій до них зайде, чи за милостинею, чи з іншою просьбою? — відповіла Бавкида. — Таж знаєш, яке у них жестоке серце. — Старий пішов тымчасом до ворѣт и побачив як наши подорожни скорше утѣкали дорогою, а пси, голосно утѣдаючи, гонили за ними. В воротах стояв их пан и гнѣвно лаяв¹ подорожних зайдами та злодѣями. Обганяючися палицями від собак, скрутили подорожни на стежечку в бѣк, що вела до старої хатчини Филимона й Бавкиды. Старший подорожний став просити:

— Позвольте нам добри люде, крихѣтку під вашим дахом спочати, — просили подорожни в Филимона и Бавкиды. Мы певно вам не докучали бы під нѣч, якбы не труд з далекої дороги. Всюды просилися мы до хаты, але нѣхто нас не хотѣв приймити, а не один ще налаяв. Як ще й у вас не найдемо приюту, то —...

— Алеж просимо, просимо, — перервав Филимон. — А чомуж бы мы не мали погостити струджених подорожних? Просимо в хату: відпочинете собі, найдеся й що попоїсти, лиш будьте вибачни, коли щось не так удамо, якбы ялося. Мы люде неучени тай небогати; та чим хата богата, тым рада. — З сими словами відчинив вузеньки двері хатчини и подорожни, схиляючися увійшли в хату. Филимон присунув стѣлицю, накрыв их чистими платками и просив сѣдати. Відтак приніс воды в деревляных мисках, щобы гості вмыли запорошени ноги. Тымчасом Бавкида побѣгла на город, витяла що найкрасши головки капусты, обчистила з землі и обполокала в воді, а відтак приставила в горняти до огню. Доложила ще сухого галузя, щобы лѣпше горѣло и дула огонь, аж задыхалася. А Филимон здоймив з гака под стелею шматок вудженины², якій захововали там від великого свята, відкраяв кусень и подав жѣнці, щобы зварила разом з яриною. И підчас коли страва варилася, а Филимон старався забавити гостей розмовою, як годиться ввѣчливому³. господареві, Бавкида поставила на середині хаты стіл, натерла его пахучим зѣлем и стала класти на нѣм посудину. Та стіл

¹) лаяти = ганьбити, ²) вудженина = вуджене, копчене мясо, ³) ввѣчливый = чеманный.

був старий, а одна нога була надломана и як вже Бавкида его не клала, не хотїв просто стояти. Аж підставили кавалок черепа и сяк так его нарядили.

По звичаю того краю, а дїялося се в Фригії, в малій Азії, люде не сидїли при столї, як у нас, але лягали на диванах и спершися лївою рукою на узголю, правою брали їду. У богатих людей були тї диваны мягки и выгїдни, у наших старєньких були они звичайни деревляни, лиш выложени подушками¹ з сїна. Бавкида накрыва их старыми, але чистыми покрывцями домашної роботи, присунула до стола и подала вечерю на глинянїй посудинї. Десь и вино найшлося в коморї, не таке то дуже солодке, як у богачїв, але Филимон так умїв припрошовати та захвалювати, що подорожним здавалося, немов ще нїколи в своим житю не їли смачнїйше и не пили.

Та тут помїтив Филимон незвичайну рїч: вже стїльки разїв доливав гостям вина до чарок, а вина якось не було меньше. Моргнув на Бавкиду и промовив шепотом:

— Щось оно менї видаєся, немов бы наши гостї не були звичайни люде. От подивися, наливаю и наливаю вина, а оно все наново підплыває и бїльше его є, чим було спершу. Се хиба якись боги прийшли до нас.

— Боже мїй! — зашепотїла стара з острахом. — Ци лиш мы им в чїм не ухибили? Падаймо на колїна тай просїм, абы змиловалися тай не карали нас, як мы в чїм прогрїшилися.

И вытягли обое руки и стали благати, щобы гостї не гнївалися за лиху гостину, бо у них бїдних нема нїчого иншого, що могли бы пожертвувати богам.

— Таж за гуску мы забули! — нагадав собї Филимон и заки гостї вспїли заговорити, метнулися обое старї на двір до стайнї, де мали одну-однїсеньку гуску. Єї хотїли принести богам в жертву.

Але гуска наполохалася того, що обое нараз вскочили до стайнї и не давалася зловити. Що стари не набїгалися за нею, а зловити єї не могли. Вкїнци гуска влетїла до хаты и сховалася за плечима гостей, немов бы у них глядала ратунку перед смертю.

За нею вбїгли задихани стари.

Тодї піднявся старшїй з подорожних и заговорив лагїдним голосом:

¹) подушка = заголовок.

— Лишѣть при житю бѣдне сотворѣне, коли оно схоронилося пѣд нашу опѣку! Мы незвычайни люде, а боги! Я Зевес, якого величаютъ наймогутнѣйшим з усѣх безсмертных богѣв, а мѣй товариш — Гермес, наш пѣслаецъ. Нароком взяли мы на себе людску подобу, щобы подивитися, як люде користають з наших дарѣв, ци лиш про свое добро дбають, ци й тямлять про низших и потребующих. И от з жалем великим прийшлося нам бачити, що нема у них в серцѣ милосердя. Нѣхто з цѣлого мѣста не приняв нас, хоч до богатых мы заходили з просьбою. Вы одни не звѣдовали нас, звѣдки мы и що мы, але прийняли чим мали найлѣпшим. За се й нагорода чекає вас, якоѣ сами захочете, а лихих ваших сусѣдѣв постигне кара, на яку заслужили. А тепер ходѣть з нами на горбок побачити, як боги карають тых, що не допускають до серця свого спѣвчутя и милосердя для ближних!

Зевес встав и разом з Гермесом, пѣсланцем богѣв, вийшов з хаты, а за ними обоє стари. Були вже майже на горбку, що стояв над мѣстом, коли нагло почули грюкѣт и трескѣт, не мовбы все валилося. Перелякани обернулися и остовпѣли з дива и страху. На мѣсци величавого мѣста стояло тепер озеро, а воды его били з шумом об горбки, що довкола окружали долину.

Стари лиш руки пѣдняли в гору з дива; а тут нове чудо! На березѣ побачили свою хатину, якоѣ вода не заляла. Дуже утѣшилися стареньки, але радѣсть их тревала коротко. Хатина стала в их очах рости в гору и в шир. Десъ подѣлася соломяна стрѣха и стари похилени стѣны, на мѣсци староѣ хаты росли високо в гору струнки стовпы з блищачого мрамору, а на стовпах блищав в промѣнях заходячого сонця дах, вкрытый золотом. Широки дверѣ, прикрашени малюнками и выложени плитами дорогих металѣв стояли отворени, а за дверми видко було прекрасну в серединѣ будѣвлю. Нужденна хата стала з волѣ богѣв величавою святиною.

— Так покарав я немилосердных мешканцѣв долины; по тѣм можете пѣзнати мою силу. А тепер нагороджу по заслужѣ ваше добре серце. Бажайте, чого хочете, а станеся. Двѣ просьбы ваши сповняться. Розгадайтеж добре, чого маєте жадати вѣд мене и виявѣть ваше бажанє.

Так сказав всемогучій Зевес, а Филимон нарадився хвилину з Бавкидою и сказав низко схилившиися:

— Стари мы вже обоє, пане, и не довге нам житя. Якже нам тепер на старости лѣт тинятися межи чужими людьми, в чужой чужинѣ? Позволь же, коли твоя ласка, щобы мы докоротали нашого вѣку в отсѣй святинѣ як твои слуги. В згодѣ и любви жили мы довги роки з собою. Дѣлилися и щастем и горем и звыкли так одно до другого, що тяжко було бы нам розлучатися з собою. Пекучий бѣль стиснув бы мое серце, коли бы прийшлося менѣ, немѣчному старцеви, покласти мою вѣрну подругу в сиру могилу и жити вѣдтак на самотѣ, лиш з горем та смутком. И Бавкида не пережила бы розлуки зѣ мною, коли бы мене скорше вѣд неѣ смерть забрала. Тому вчини нам ту ласку, щобы мы в одной и той самой хвилѣ розспрачалися з житем.

— И се станесе! — сказав Зевес и зник враз з товаришем.

* * *

Чутка про судьбу богатого колись мѣста рознеслася скоро по цѣлом краю и тысячи людей ишли оглядати озеро, що затопило грѣшников, и помолитися в святинѣ богам.

Богато ще лѣт служили Филимон з Бавкидою в божѣм храмѣ, розповѣдаючи богомольцам про всемогучѣсть и справедливый гнѣвъ небесных богѣв. Аж прийшла пора, коли й друге их бажане мало сповнитися.

Одного вечера сидѣли обоє на порозѣ храму и говорили весело з собою. Нараз побачила Бавкида, що сиве мов срѣбло волося Филимона робиться густѣйшим и буйнѣйшим, стає поволи зеленѣти и переходити в листя.

Рѣвночасно побачив и Филимон, що з Бавкидою дѣесе щось незвычайне, бо вкрываєся зеленым листем. В одной хвилѣ зрозумѣли, що се их послѣдна прийшла година. Вытягли до себе руки, щобы в останне обнятися, але руки стали галузами; коли хотѣли поступити наперед — почувли, що ноги корѣнем вросли в землю.

— Бувай здоров, милый!

— Бувай здорова, мила! — встигли ще промовити и кора закрыла им лице.

Зевес не лиш сповнив их бажаня, що разом скѣнчили житє, але ще й те вчинив що и по смерти стояли побѣч себе, обнявшися галузем, вѣн — дуб, она — липа.

Минали лѣта и столѣтя. Храм розпався в звалища, а дуб и липа все вкрывалися весною свѣжою зеленою, бо нѣхто не смѣв приложити топора до святых дерев. Батьки розповѣдали сынам про дивне се чудо и так з поколѣня в поколѣня йшла слава про Филимона и Бавкиду, яки за свою побожнѣсть и милосердѣ удостоилися нагороды вѣд богѣв.

23. Выправляла мати сына...

(Из збѣрника М. Врабеля „Угро-Руськи Народни спѣванки.)

Выправляла мати сына
За високи горы,
Зачесала кучерики
Понад чорни бровы.

Выправляла мама сынка
Понад Косавицю,
Зачесала кучерики
Понад топилицю.

— Ой йди сыну, мѣй любенькѣй
Йди тай не бавися,
За двѣ, за три недѣленьки
До дому вернися!

— Ой вѣдав я, моя мамко,
До дому не верну,
Кѣнь воронѣй, я молодой —
Ой там ся оженю!

Зачав я ся молоденькѣй
До дому вертати,
Свищуть кулѣ попри вуха —
Вѣдав бы вмирати?

Свищуть кулѣ попри вуха,
Свищуть кулѣ бѣлѣ,
Та вѣдав бы полишити
Конѣ воронѣй?!

24. Першій президент Ч. С. Р. — Д-р Тома Масарик.

Далеко, далеко на захід вѣд Подкарпатськоѣ Руси в се-рединѣ чешкоѣ землѣ розложився над рѣкою Велтавою пре-красный город. Є то столиця чехословацкоѣ республіки „Зо-лота Прага“, котру задля великого числа веж называють сто-вежею.

Над тым городом на горѣ стоить высокій замок. Побудо-вано там в давних часах прекрасный костел св. Вита, а коло него величави замкови будинки. Тѣ будинки не ставлено всѣ в од-нѣм часѣ, а будовало их много поколѣнь. Через те нынѣшний замок складається з много старших та новѣйших будовель. В тых будѣвлях суть дуже а дуже старинни салѣ, є й нови тисячки прерѣжних комнат.

Отсей то старинный замок як и цѣла Прага кождому чехови дуже дороги. В отсѣм замку володѣли колись чешки королѣ; тут рѣшались всѣ важни справи чешкоѣ державы та чешкого народа.

По битвѣ на Бѣлѣй горѣ (в 1620 р.) стратили Чехи свою са-мостѣйность. Замѣсть чешких королѣв стали володѣти в Чехах австрійски, яки пересиджували якійсь час на замку в Празѣ, доки не перенеслися до Вѣдня, а на Прагу и єѣ замок цѣлком забули. Вѣдень Праги не любив. Паношився над нею, а че-скому народови накидав чужи, нѣмецки, звичаѣ и чужу, нѣмецку, мову.

Але чешкій народ добре памятав свою колишню силу и славу, тужив за волею и всѣми способами добивався, щобы усунути тяжку кривду, яка єму сталася. А добивався тым способом, що працював пильно и твердо, щобы стати знов сильным и образо-ванным; добитися своих прав и своєѣ державноѣ самостѣйности.

Та хвиля прийшла в 1918. роцѣ!

Нѣмцѣ, Мадяры, Турки, яки пановали над славянськими наро-дами, злучилися до бою проти цѣлого свѣта. Довго тривала свѣ-това вѣйна и стояла много жертв! Аж в осени 1918 року була зломана сила гордых ворогѣв чешкого и загалом всѣх славянсь-ких народѣв. Зломано силу Нѣмцѣв и Мадярѣв. Чешкій нарѣд знов пѣднявся и знов по вѣках заложив собѣ свою державу. На-зывається она чешко-словацка республіка.

На пражскому престолѣ засѣв вже не цѣсарь, анѣ не єго заступець, але муж, котрому народ повѣрив найвысшу власть

над собою — першій президент чесько-словацької республіки. Є ним професор д-р Тома Масарик.

Д-р Тома Масарик уродився дня 7-го марта 1850. року в малій хижі мѣста Годонина на Моравіѣ як син художного, простого чоловіка. Єго отець був вѣзником¹ в цѣсарских добрах. З початку Тома не був призначений до науки и почав учитися на коваля, але туга за знанєм вела єго до книжки, так що вѣн покинув ковальську кузню, а пѣйшов до гимназіѣ в Бернѣ. Потѣм вчився в гимназіѣ в Вѣдні. По скѣнченю гимназіѣ учився на университетѣ в Вѣдні и в Липську и в 1879 р. став професором университету в Вѣдні, а вѣд 1882 викладав в университетѣ в Празѣ.

Коли був професором, написав цѣлий ряд наукових книг и виховав багато знаменитих ученикѣв. При тѣм працював публично, брав дѣяльну участь в публичнѣм життю и визначався всегда чесностею, прямостею и невѣдступною обороною правды и справедливости. Довги лѣта був послом до австрійского парламенту и чеського сойму.

А коли вибухла свѣтова война, пѣзнав, що надѣйшла пригѣдна пора до працѣ, щоби народ увѣльнити, поѣхав на чужину и там працював для чеського народу и єго освободження из чужого ярма. Утворив ту чеськи легіоны, котри воювали по боцѣ союзникѣв. Пролитали кров на бойовищах проти Нѣмцѣв и помагали до побѣды над ними.

Выслѣдом тѣ єго працѣ и єго спѣвробѣтникѣв є одновлення самостѣйности чеської державы и основаня чесько-словацької республіки.

И одночасно з чеським народом в Чехах, на Моравах и на Шлеску освободжено також Словацьчину и Подкарпатську Русь из мадярського ярма.

Подкарпатська Русь желала сама прилученя до чесько-словацької республіки и та приняла єѣ пѣд свою опѣку як самостѣйный край. То значить, що сама земля и єѣ горожане будуть управляти своими справами. А особливо буде сама управляти своими школами, абы дѣти населеня Подкарпатської Руси могли учитися и образоватися в своѣй рѣднѣй мовѣ. Од тепер не буде учитися руських дѣтей чужим мадярским языком, але будуть учитися на своим власнѣм языцѣ, так що будуть розумѣти все, що им учитель будуть преподавати.

¹) вѣзник = кочиш (мад.)

Зато у всѣх школах в цѣлой чешко-словацкой републицѣ и в Подкарпатской Руси висить образ того-то заслуженного човѣка, которого цѣлый народ называе з любовью своим „батьком.“

25. Народна пѣсня з Маковицѣ.

Коли муровали бѣлу Маковицю,
Гонили на паньске убогу вдовицю.
Одну недѣленьку газду поховала,
Другу недѣленьку сына породила.

В три днѣ по породѣ на паньске ѣй¹ гнали,
На паньске ѣй гнали, покоя не дали.
На паньске ся брала, горенько плакала,
В слезах купаного сына повивала.

На одной ручечцѣ сыночка тримала,
А з другов рученьков² каменѣ давала,
Камѣня давала, горенько плакала,
Горенько плакала, озера глядала.

— Плавай же ты, сыну, в глубокѣм озерѣ,
Не зазнав ты отця, не зазнаш матери,
Утопить тя мати, не будеш ей¹ знати,
Будеш там, в озерѣ, як рыбка плавати.
Ты будеш в озерѣ, як рыбка плавати,
Я пѣд Макѣвцов³ до смерти плакати.

26. Як лис водив медведя на мед.

(Из „Лиса Микиты“ Ивана Франка.)

Каже лис Микита:

— Не далеко тут-ось тѣльки
Буде вѣдси зо чверть мильки —
Пребогатый хлоп Охрѣм,
В нього меду тѣма безбожна,
Що не то, що ѣсти можна,
Але хоть купайся в нѣм !

¹) ѣй (ей) = мѣсто: єѣ, або ѣѣ, ²) другов рученьков = другою рученькою,

³) Макѣвцов = Маковицею.

— Ой! — зѳтхнув медвѳдь Бурмило, —
 Аж на серцѳ замлоило!
 Ну, Микито, ну бѳжѳм! —
 Сонце сѳло вже за горы,
 Як добѳгли до обори¹,
 Де богатый жив Охрѳм.

На землѳ там, близь города,
 З дуба грубая колода
 Бовванѳла. Майстер Гринь
 Хтѳв по-вздовж єѳ лупати
 Тай почав з кѳнца вже гнати
 Здоровенный в щѳлку² клин.

З-на двѳ пяди вже отверта
 Щѳль була; колода вперта
 Про того не трѳсла ще,
 Лиш вѳд клина заскрипѳла,
 Нѳбы зубы зацѳпила,
 Прохрипѳвши: — Ов, пече!

— Вуйку! — шепче лис Микита, —
 Ось колода ся одкрыта —
 Ты пощупай³ ѳй пѳд бѳк!
 Хоч крива она та сѳра,
 Та в нѳй меду що й не мѳра.
 Вѳдси й я не раз волѳк!

— Глянь, вже темно по долиниѳ,
 Хлоп давно лежить в перинѳ,
 Тож нѳчого ты не бѳйсь!
 Ёжь до схочу в имя Боже!
 Я постою на сторожѳ!...
 Ну лиш, смѳло в шпарку лѳзь! —

— Спасибѳг тобѳ, небоже!⁴
 Рѳк Бурмило — стѳй, щоб' може
 Не надлѳз який злый дух!
 Ой, вже чую запах меду!
 Ты, небоже, стань з переду,
 На до рук отсей обух! —

¹) обора = гуменя, ²) щѳлка, або щѳль, щѳлина = шпара, розскеп, ³) пощупати = пошупати, помацати, ⁴) небож = крѳвный, свояк.

И за сим медвѣдь Бурмило
 Лабы, голову й карчило
 В ту широку щѣль захвав.
 Лис тымчасом трах обухом,
 Клин из дуба выбив духом,
 И Бурмила дуб спѣймав.

— У! — сказав дуб — є ще сила! —
 Гей, як вхопить вѣн Бурмила,
 Аж стрѣщав у него лоб.
 — Вуйку! — крикнув лис Микита, —
 Правда, шпарка знаменита!
 Знав де мѣд ховати хлоп.

А медведя зацѣпило!
 Стогне, сапа мій Бурмило.
 Але дуб трима й трима.
 Шарпнув вуйко зо три разы,
 Затрѣщали лабы й вязи,
 Але вырвати дарма!

— Вуйку, — каже лис — як чую
 Дуже вам медок смакує,
 Та мабуть вас муха тне.
 Їжте-ж, але мѣру майте,
 Бо як обѣстеся, знайте,
 Мѣд вам пупом поплыве.

Та медведю не до меду!
 Крутить задом, а з переду
 Дуб держить мов у клѣщах...
 То вѣн шарпне, дряпне, смыкне,
 Далѣ з болю як не рыкне,
 Аж почувли в небесах.

Лис на смѣх єго здоймає,
 — Бач, як вуйко мѣй спѣває!
 Вуйку, що за нота се?
 Вуйку, вуйку, будьте тихо!
 В хатѣ свѣтло — буде лихо!
 Вуйку, хлопа бѣс несе! —

А Охрѣм, богач — мужик
 Пробудився — що за рык?
 Выглядає у квартиру¹⁾ —
 Що за диво? При колодѣ
 Щось чорнѣе... Може злодѣй?
 Хлоп хапає за сокиру.

Выбѣг з хаты, приглядаєсь.
 Се Бурмило борицаєсь²⁾!...
 Репет пѣдойма Охрѣм:
 — Гей сюды, сусѣды люби!
 Ось медвѣдь зловився в дубѣ!
 Гей медведя бить бѣжѣм! —

У! Кипить в селѣ тревога³⁾!
 Як бы тѣ вовки з берлога⁴⁾
 Позрывались мужики.
 В чѣм хто був, в тѣм выбѣгає,
 Що попало, то й хопає
 Як оружа до руки.

Як прискочить до Бурмила —
 В сего цѣп, у того вила,
 В бабы кочерга в руках,
 А Охрѣм з тяжким обухом —
 Кинулись на вуйка духом!
 Лиш луп-цуп! та трах-тарак!

Бѣль додав Бурмилѣ силы:
 Як не шарпне — Боже милый!
 Шкуру всю з чола зѣдрав!
 Ще раз шарпнув, — вырвав лабы,
 Але шкуру й кѣхтѣ-дряпы
 Дуб немов своє забрав.

— Вырвавсь! Вырвавсь! — закричали,
 Люде в ростѣчь поскакали,
 А Бурмило тух, тух, тух!
 В лѣс, в корчи збѣг борзенько,
 Ляг та стогне так тяженько,
 Як бы з нього перли дух...

¹⁾ квартира = тут: оболочок, ²⁾ борикатися = бороться, ³⁾ тревога або трѣвога = страх, ⁴⁾ берлог = легище.

27. Бочка из сливами.

(За Иринеєм Легезою.)

Раз жили три други, один великій купець, другій фабрикант, а третій судія. Одного разу виправлявся купець в далеку дорогу, перед одїздом прийшов попрощатися до свого друга-фабриканта й каже:

— Солоденькій куме, мои слуги принесуть до тебе двѣ бочки. Сего року багато в мене вродилося сливок... Положѣть их на студене мѣсце, я поверну за два тыжднѣ и одберу собѣ.

Кум приняв бочки и обѣцяв их сокотити як ока в головѣ. Але минуло два тыжднѣ и три и мѣсяць, а друг-купец не вертає. Фабрикант думає собѣ: „пійду и попозераю, ци в добром станѣ є сливки?“ Пійшов до пивницѣ и отворив бочки. Жѣнка и дѣти поприбѣгали за ним, обы єму помогти в роботѣ. Коли одбили бочки, зобачили, що сливки на верху вже поплѣснѣли.

— Тѣ, що ще добри, треба поѣсти! — каже фабрикант — хто знає, коли купець верне тай ци загалом вѣн вернєся коли домѣв? А вернєся, дамо єму из своих, бо й наши добри як его!

— Твоя правда! — каже жона.

Фабрикант посягне глибоко до бочки и закричить:

— Зажени дѣти до комнаты!

Жона пѣслала дѣти на двѣр бавитися. Коли зѣстала сама з мужем, упхала руку пѣд сливы и крикнула радѣсно: пѣд сливами були гроши. Але она згадала, що тѣ гроши и тѣ сливы не єѣ и зѣтхнула сумно. И каже:

— Не свободно!

— Чому не свободно? — звѣдує єѣ муж. — Мѣй друг-купец не верне вже бѣльше до дому, вѣн затопився на морю, або розбѣйники його вбили... А як бы ще вернув — дамо в его бочки свои сливы...

Жѣнка згодилася и обѣе выпорожнили бочку, забравши гроши. Од того дня став до тепер худобный фабрикант богачем, розширив свою фабрику и став жити по богацьки. Але все, коли глянув на палату купця, ставав неспокойный. Люде говорили, що вѣн сумный, бо утратив друга-купця, якій згинув в дорозѣ...

Аж раз дивиться фабрикант рано на палату купця — и бачить здивований, що вѣкна в палатѣ отворени. Ще бѣльше здивовався, коли з палаты вийшов купець и йде просто до него.

Прийшов купець и оповѣдає, що корабель, на якѣм ѣхав, затопився, весь его товар и слуги пропали, выротовався вѣн сам один, як стоить.

— Тому й приходжу до тебе по мои сливки! — закѣнчив своє оповѣданє.

— Дуже радо оддам тобѣ твоє добро — каже фабрикант. Ще таки нинѣ вѣдошлю тобѣ твои бочки из твоими сливами.

И дѣйсно ще того самого дня дѣстав купець двѣ бочки сливок. Але як здивовався, коли в бочках були сливки, а не було грошей. Вертає до друга, але той вадиться, божиться, що не брав грошей. Тогды купець иде до третього друга — судїѣ.

— Розсуди ты нас! — каже.

И став их судїя судити.

Купець сто разѣв каже:

— Присягаю, що пѣд верствою слив в кождѣй бочцѣ було по десять тысячѣв золота!

— А я присягаю, — каже фабрикант — що купець оставив у мене лем двѣ бочки слив, що и сам признає, а грошей не оставив жадных.

Судїя знав их обох як ѣчесных людей, — але де подѣлися гроши? Кому тут вѣрити? Але судїя був мудрым чоловѣком и знав, що з розсудом треба почекаати, а виновник выявиться сам. Се тым певнѣйше, що сей спѣр заняв цѣле мѣсто и каждый говорил про нього. Судїя й каже до обох:

— Мои други, я выслунав вашу справу и тепер подумаю, а вы прийдѣть за кѣлька днѣв до мене.

Того самого дня пѣшов судїя на проход по мѣстѣ. Чує: коло одного дому крик. Пѣдѣйшов ближе й видить, що там бавляться дѣти. Один є судїя, а перед него приводятъ иньши дѣти ще двоих. Кажуть: се купець, а се фабрикант. Купець заскаржує фабриканта, що той украв ему гроши, яки були пѣд сливами.

— Найперше принесѣть сюды бочку! — каже хлопец-судїя.

Коли принесли якусь бочку, звѣдує малый судїя малого купця:

— Твоя бочка?

— Моя! — вѣдповѣдає той.

— Коли лишив ты єѣ у твого сусѣда?

— Уже два роки.

— Два роки! — каже и обвиненый.

— Отже покушайте сливы з перед двох лѣт, — каже малый судія.

Всѣ зачали нѣбы коштовати, а хлопець-купець каже:

— Сѣ сливы не дворѣчни, а свѣжи—сегорѣчни!

Тепер каже маленький судія до фабриканта:

— Ты говориш неправду, а твой друг правду. Ты выбрав изпѣд слив золото, сливы дав дѣтям з'ѣсти, золото забрав собѣ, а тепер насыпав свѣжих слив!

— Так є! Так є! — кричали всѣ дѣти.

Судія постояв хвилю и вже знав, як розсудити другѣв. Фабрикант признався до вини и звернув забрани гроши, а що ними заробив, роздав межи бѣдных.

28. Притча про нерозум.

(Иван Франко.)

Стрѣлець сильце заставив,

Спѣймалась пташка вми¹.

Вѣн взяв єѣ, щоб' зараз

Головку ѣй скрутить.

Залебедѣла² пташка:

— Ой, стрѣльче, стѣй, пожди!

Я пташечка маленька,

Що з мене тут ѣды?

— Пусти мене на волю,

Я дам тобѣ за те

Три добріѣ науки

На все твоє жите.

Стрѣлець мѣй здивовався.

— Чи бач, ся дробина³

Мене навчати хоче!

Ну, що там зна' она?

И мовить: — Добре, пташко!

Коли з твоих наук

Я хоч що то змудрѣю,

Тебе пушу я з рук.

¹) вми^{ть} = скоро, дораз, ²) залебедѣти = промовити жалѣбно, ³) дробина = дробна, маленька рѣч.

И мовить птах: — Не жалуй
За тым — чи зле, чи гоже¹ —
Що сталося раз и бѣльше
Вѣдстатися не може.

Стрѣлецъ подумав: — Правда!
За тым жалѣть не гоже,
Що сталося раз и бѣльше
Вѣдстатися не може.

И мовить птах: — Не рвися,
Завдавши серцю скруты²,
Що зробиш, розробити,
Минуле знов вернути.

Стрѣлецъ подумав: — Правда!
Шкода бажань и скруты:
Що зробиш — не розробиш,
Що сталося — не вернути.

И мовить птах: — Нѣколи
Не вѣр нѣ в яки дива,
Не вѣр нѣ в яку вѣстку,
Що просто неможлива!

Стрѣлецъ подумав: — Правда!
Ци мало плещуть дива,
А розмѣркуєш — скажеш:
— Се сплѣтка неможлива.

— Гаразд — сказав вѣн, — пташко!
Не зли твои науки.
Летиж собѣ й стрѣльцєви
Не попадайся в руки.

И порхнула пташина,
На близькѣй гильцѣ сѣла,
И до стрѣльця звернувшись
Такє єму повѣла:

¹) гоже = добре, ²) скрута = жаль, розпука.

— Ей, та дурный ты, стрѣльче,
 Що дав менѣ здуриться!
 А мною ты, небоже,
 Моѣ добре поживиться!

— Бо, знай, у моѣй утробѣ —
 Як бы ты знав отсе!
 Є перла так велика,
 Як струсине яйце!

Стрѣлець аж зойкнув з жалю.
 — А щож я наробив,
 Що так без застановы
 Великій скарб згубив!

И вон по́дбѣг по́д гильку
 И скочив, що є сил,
 Щобы споймати пташку —
 Та ба, не має крыл!

А потѣм мовив: — Пташко,
 Пташиночко моя!
 Вернись до мене! Буду
 Тобѣ за батька я.

— У клѣтку золотую
 Всаджу тебе я сам,
 И все чого захочеш,
 Тобѣ я радо дам! —

Пташина вѣдповѣла:
 — Дурный ты є, як був!
 Всѣ три мои науки
 Вѣдразу ты забув.

— Зробив ты добре дѣло:
 Менѣ летѣть велѣв! —
 И зараз, по хвилинь,
 Сам того пожалѣв.

— А потѣм забажав ты,
 Мене дѣстати ще раз
 И просьбою вернути
 Назад минулый час.

— А чом? Бо несуразным¹
 Повѣрив ты словам,
 Що в мене перла бѣльша
 У двое, нѣж я сам.



29. Похід князя Ігоря на Половцѣв.

Найбѣльшими ворогами Русинѣв були в давнѣй давнинѣ ти дики народы, яки жили на схѣд вѣд Руси на степах. Они не мали сталых осель,² а выпасали на широких степах маржину та переходили з мѣсця на мѣсце. Часто нападали ти дики племена на Русинѣв, грабили добро, палили города и села, а людей ловили, вязали и забирали до неволѣ.

Таких диких народѣв було много на степах. За руського князя Святослава Хороброго були Печенѣги, по них прийшли около 1065. року по Христѣ Половцѣ, а по Половцях в 1223. роцѣ Татари. Зѣ всѣми тими дикими ордами воювали руськи князѣ; а про одну таку вѣйну, про поход князя Ігоря на Половцѣв, хочемо оповѣсти.

Хто то були Половцѣ? Як сказано выше, то був дикий нарѣд. Сам себе называв сей народ Куманами, та в нас назвали их Половцями, бо они мали полове, то есть жовтаве лице и належали до монголської расы³. На тых то Половцѣв зѣбрав Ігорь, князь Сѣверного Новгорода, вѣйско, злучився з братом Всеволодом и з другими князями и йде в степ.

Але выѣхав князь Ігорь зѣ своим вѣйском у широкий степ, аж тут затьмилося сонце. Нынѣ мы вже наперед знаємо, коли буде затьмѣне сонця и тому таке затьмѣне в нѣкого не викликує страху. Але князь Ігорь виправлявся в дуже давних часах, бо ще в 1185. роцѣ. Люде не вмѣли ще тогды на перед обчислити, коли буде затьмѣня мѣсяця та сонця. Отже як жовнѣри Ігоря побачили затьмѣне, настрашилися. Они були певни, що се боги дають знак, абы не йти далѣ.

Але Ігорь був вѣдважним князем. Вѣн промовив до своих :

— Я хочу здобути половецьку землю и вже не вернуся !
 Я зложу в бою свою голову — або здобуду половецьку землю и наплюся шоломом⁴ воды з Дону, половецької рѣки !

¹) несуразный = немудрый. ²) оселя = мѣсце, на яком люде жинуть, оселяються, ³) раса = файта, ⁴) шолом = ст. 10. зам. 4.

Се додало его воинам одваги й они пошли далѣ.

Идутъ они безмежным степом не день и не два, не два и не три, аж знайшли Половцѣв. Як не кинуться вѣдвжни Русины на Половцѣв, як не стануть их бити, як не зачнуть их мечами рубати! Половцѣ бороняться, та не в силѣ устояти проти Русинѣв и стають втѣкати. Побѣдни Русины погналися за Половцями.

Отся перша выграна битва осмѣлила Русинѣв, а головно Игоря. На другій день хоче Игорь ити з войськом далѣ в степ. Але тымчасом зароилися на степѣ Половцѣ як муравлѣ, як им розкине чоловѣк гнѣздо. Идутъ зо всѣх сторѣн та все и все обступають войско Игоря. Идутъ та йдутъ та все обступають войско Игоря.

До битвы пришло над рѣчкою Каялою.

Половцям помагав в тѣй другѣй битвѣ вѣтер, вѣн вѣяв Русинам просто в очи и нѣс на них половецки стрѣлы, а руськи завертав назад. И було на дворѣ дуже горячо, а вже найбѣльше допѣкала Русинам спрага, бо Половцѣ вѣдтяли Русинѣв вѣд воды — вѣд рѣчки Каяли. Щобы дѣстатися до воды, позлазили Русины из коней и боролися пѣшки. В тѣй боротьбѣ ранено Игоря в руку.

Але помимо того всего Русины не далися!

На другій день зачалася битва на ново. Хоробрый Игорь, помимо що мав скалѣчену руку, воював далѣ. Але в бою загнався вѣн за далеко. Половцѣ обскочили его, вѣдтяли вѣд войска и взяли в полон. Се й рѣшило выслѣд битвы. Коли войско остало без проводу, не знало як битися и Половцѣ розбили Русинѣв. Одних повбивали, других забрали в полон, так що мало Русинѣв вернуло з тоѣ битвы до дому.

Игорь дѣстався до неволѣ; в неволѣ був цѣлый рѣк, бо тяжко було втечи. Але раз вѣн таки знайшов добру хвилю и при помочи выхрещеного Половчина, Лавора, втѣк з неволѣ. Одинадцять днѣв ѣхав до рѣки Донця, а вѣдси знов кѣлька-надцять до свого Новгорода. Як вернув до дому, втѣшилася ним его жѣнка, Ярославна, втѣшилися и други князѣ та стали думати, як бы то знов воювати диких Половцѣв та як бы то им вѣдплатитися.

Про выправу Игоря зложив в давнѣй давнинѣ, бо ще перед 1187 р., невѣдомый по имени спѣвак гарну руську пѣсню, яка называеся „Слово о полку Игоревѣ“; в нынѣшнѣй руськѣй мовѣ се значить: „Пѣсня про похѣд Игоря“.

30. Битва на Каялѣ.

(Перевѣд зо „Слова о полку Игоревѣ“.)

Ой из ранку до вечера,
 З вечера до ранку,
 То не хмары громовѣ
 Гремлять без устанку;
 Гремлять шаблѣ об шоломы;
 Летять, свистять стрѣлы;
 Та трещать булатни¹ копія.
 В далекѣй чужинѣ,
 У тѣй дикѣй половецкѣй
 Безлюднѣй пустынѣ.
 Чорна рѣля копытами
 Була изорана;
 А засѣяна кѣстками;
 Кровію поливана;
 Уродилаж она Руси
 Тугу й горюванє.
 Що шумить там, що звенить там
 Рано на свитаню² ?
 То князь Игорь полем скаче,
 Полки завертає,
 Бо за братом Всеволодом
 Серце завмирає.
 Бились день и другій бились,
 На третюю недѣлю
 Впали Игоревѣ стяги³
 В обѣдню годину.
 Там на березѣ кровавѣм
 Быстроѣ Каялы,
 Розлучилися два братя⁴
 И в неволѣ стали,
 И кровавого вина там
 Уже не достало.
 Тамто руськѣй дружины
 Весѣля кѣнчили
 И сватѣвъ своих впоили,

¹) булатный = сталевый, ²) на свитаню = коли свитає, сходить сонце, давеча, ³) стяг = хоругов, ⁴) два братя = Игорь и Всеволод.

И полягли сами:
 Ой, лягли за руську землю
 Они головами.
 Жалкуючи¹ в чистом полѣ
 Трава повалилась,
 И дерево аж на землю
 З туги похилилось.

31. Плач Ярославны.²

(Перевод со „Слова о полку Игоревѣ“.)

Ой то не сива зазуленька заковала³,
 Не дробни пташки защебетали, —
 То Ярославна, рано до сход сонця, слѣзно ридала⁴,

Словами промовляла:

— О полечу — каже — я зазулею,
 Та помчуся⁵ по синѣм Дунаю⁶,
 Сяду-впаду край рѣчки Каялы,
 Змочу свои боброви рукавы⁷,
 Та обѣтру князеви кровави
 На хоробрѣм его тѣлѣ раны!

Ой у Путивлѣ⁸ на мурови⁹, зрана,
 Ще й яснее сонце не вставало, —
 Як Ярославна горько плакала-ридала,

Словами промовляла:

— Вѣтре, — каже, — буйнее вѣтрило:
 Чи то тобѣ мои слезы мили?
 Нащо ж вѣеш, вѣеш — завѣбаеш
 Нащо ханови стрѣлы¹⁰ хапаеш,
 На легкому крылѣ пѣдоймаеш,
 В войско мого князя посылаеш?

¹) жалковати = жаловати, сумовати, ²) жѣнка князя Игоря, називалася Евфрозина Ярославна и була донькою Ярослава Осмомысла, галицького князя, ³) заковала = закукала, ⁴) ридати = голосно плакати, ⁵) помчатися = поспѣшити, ⁶) Дунай згадується часто в руській народній поезіѣ, се вѣд-гомѣн тых давныхъ часѣв, коли предки Славян жили над Дунаєм, ⁷) боброви рукавы = рукавы обшити шкурою бобра, ⁸) Путивля = город, в яком жила Ярославна, ⁹) на мурови = на мурѣ, ¹⁰) ханови стрѣлы = стрѣлы хана (князя) Половцѣв.

Ци то тобѣ є мало простору¹
 Вѣятися попѣд небосклоном,
 Сини хвилѣ в морѣ пѣднимати?
 Нащож мою радѣсть розвѣваєш —
 На шовковѣй травѣ розстеляєш?

Ой у Путивлѣ на мурови зрана,
 Ще й яснее сонце не вставало, —
 Як Ярославна гѣрко плакала — ридала,

Словами промовляла:

— Ой ты, Днѣпре, — каже — Славуте²,
 Чомуж менѣ не принесеш, синій,
 Князя мого, єдину дружину, —
 Щоб' я єму до схѣд сонця рано,
 Своїх гѣрких слѣз не посылала?

Ой у Путивлѣ на мурови зрана,
 Ще й яснее сонце не вставало, —
 Як Ярославна гѣрко плакала — ридала,

Словами промовляла:

— Ясне — каже, — триясне³ сонце!
 Любо сяєш з свого ты вѣконця,
 Добрым людям тепло розливаєш —
 Нащож мене слѣзми обливаєш?
 Нащо своє горяче промѣня
 Розсыпаєш на княжу дружину?
 На безвѣдю⁴ — их спрагою томиш,
 Их луки — спекою згинаєш,
 А сайдаки⁵ — тугою замыкаєш⁶?

32. Каменярь Евлогій.

(Иван Франко.)

I.

Вечерѣло. Рѣкою Нилем плив из Александріѣ горѣ водою
 здоровый човен, а на ньому крѣм гребцѣв⁷ були два черцѣ

¹) простѣр = мѣсце, ²) Славута, имя Днѣпра, значитъ тѣлько що = слав-
 ный, ³) триясне = тричи ясне, дуже ясне, ⁴) безвѣде = (без воды) мѣсце, або
 час, в котрѣм нема воды, ⁵) сайдак, сагайдак = металеве або шкурянке на-
 чине на стрѣлы, яке ношено на лѣвом плечи, ⁶) з великого жалю и туги не
 може дружина скоро отворити сайдаков та добувати стрѣл. Се поет при-
 писує сонцю, ⁷) гребець = весляр.

з Тебаиды: старець Данило, 80-лѣтний дѣд, сухій як скипа, але випростованый и з выразом того спокою, якій дає праведна старість — и один его ученик, молодой ще чернець из чорними, блискучими очима и з выразом упертоѣ, нѣчим непогамованоѣ волѣ. В иншом часѣ з него був бы славный лицарь, або страшный розбійник; але в ту пору була мода на пустельництво¹, то й вѣн пошов до Тебаиды спасати душу.

Сонце в кровавѣм блиску хилилося над пѣскову пустыню, коли на лѣвѣм березѣ Нилу показалося невелике єгипетске село. Оно мов обѣдрана сирота тулилося своїми вбогими хатками до розвалин стародавних палат и храмѣв, де-де ревли коровы та блеяли вѣвцѣ, з тростиновых стрѣх вився в гору дым; селяне вертали з поля, несучи на головах велики снопы пшеницѣ. Коло самого берега Нилу видно було купку дерев и двѣ ци три сикоморы² хилилися гильками у воду, мов наши вербы. Старець Данило довго стояв у човнѣ и придивлявся сему гарному образкови; его очи немов шукали чогось. Далѣ вѣн наблизився до керманича³ и промовив:

— Сюды кермуй до тых дерев. Там переночуємо.

Керманич послухав наказу и за кѣлька хвиль човен пристав до берега пѣд самими сикоморами, а один из гребцѣв, выскочивши на берег, привязав човна ужомкою до пня сикоморы. Старець припомочи свого ученика вийшов на берег.

— Ось тут переночуємо, — мовив вѣн, озираючись довкола.

— Як то? Тут? На березѣ? На пустому майданѣ⁴ серед села? — мовив невдоволений ученик.

— Так, тут, — спокѣйно повторив старець.

— Алеж то не може бути! Тут у ночи холодно, вѣд рѣки тягне. Звѣр може надѣйти...

— Нѣчого, сынку; тут переночуємо, — повторив старець.

— Ходѣмо бодай онтам мѣж руины храма. Там є камяный помѣст⁵, з верха склепѣне, там выгѣднѣйше и безпечнѣйше.

— Нѣ, сынку, перебудемо тут.

— Алеж се не выпадає⁶! — скрикнув нетерпеливо ученик.

— Спати на серед майдану, як жебракам, або волоцюгам.

— Нѣчого, сынку; переспимо, — повторяв усе своє старець уперто, мов дѣтина. Але й ученик також був упертый; старцѣв

¹) пустельництво = побожне, самотне житє в пустинѣ, ²) сикомора = дерево, ³) керманич = той, що кермує, веде човен, ⁴) майдан = пляц, вѣльна площа посеред села або мѣста, ⁵) помѣст = пѣдлога, ⁶) не выпадає = не ялося.

супокѣй дразнив єго. Сонце вже зайшло, на дворѣ потемнѣло и вѣн стояв на березѣ, сам не знаючи, що почати из собою. З великоѣ досады¹ вѣн аж заплакав и скрикнув:

— А волѣв бы я не жити на свѣтѣ, нѣж оттак поневѣряться²!

II.

В тѣй хвилѣ здалека показалося свѣтло, що мов блудный огник миготѣло по полю в напрямѣ вѣд села и наближалося до них. Оба черцѣ покинули свою неприємну розмову и дивилися на свѣтло. За якоѣ пѣв години оно наблизилося до них зовсѣм и они побачили при блиску смолоскипѣв³ старезного дѣда, що в супроводѣ кѣлькох людей ишов понад берегом Нилу. Побачивши их, старець наблизился, впад на колѣна перед старцем Данилом, а принявши єго благословеньство, почав цѣловати єго ноги и руки, а далѣ так само й ученика, просячи их обоих, щобы не погордовали єго вбогою хатою и вечерєю и прийняли у него нѣчлѣг.

— Пѣдемо, — мовив коротко старець Данило и всѣ разом при блиску смолоскипѣв подалися до села. По дорозѣ дѣдусь знайшов єще кѣлькох прохожих та беззахистных⁴ жебракѣв и просив усѣх до себе. Коли прийшли до єго хаты, дѣдусь витав их усѣх радѣсно, нагрѣв воды [и повмывав им ноги, а потѣм заставив их скромну, але ситу вечерю и сам ѣдючи дуже мало, не переставав раз-ураз припрошовати своих гостей. Коли всѣ насатилися, дѣдусь зѣбрав усѣ дрѣбки и недоѣдки и винѣс перед хату, де вже чекала на них цѣла ватага⁵ сельских псѣв; они очевидно звикли вже були на сю гостину, бо чекали перед хатою спокѣйно, а тепер одержавши кождый свѣй шматочок, розбѣглися геть.

Зробивши таким способом порядок и вычерпавши всѣ свои засобы⁶ так, що в єго хатѣ не лишилося на завтра анѣ шматочка хлѣба, анѣ крапельки оливы, дѣдусь постелив своим гостям и дбайливо, мов добра мати, поукладав их усѣх до сну. Тѣлько старець Данило не лягав спати. Вѣн велѣв своему ученикови спати, а сам узавши господаря з собою до сусѣдноѣ комнатки, де звичайно спав сам господарь, довго в ночи говорив из ним про щось. Ученик wyraзно чув, як старець Данило

¹) досада = злѣсть, гнѣв, ²) поневѣряться = валятися, ³) смолоскип = скипка облѣплена смолою, якою свѣтять, факля, ⁴) беззахистный = такий, що не має захисту, приѣту, ⁵) ватага = громада, товпа, ⁶) засобы = запасы.

розповѣдав щось довго, господарь скриковав¹ кôлька разôв, мов зачудований, а далѣ почав плакати и хлипати, мов мала дитина. Знов чути було голос старця Данила и потôм голос господаря; але тут ученика зломив сон и вôн заснув, не дослухавши, ци довго розмовляли оба старцѣ и на чôм скôнчилася их розмова.

III.

Другого дня старець Данило збудив ученика. Старенькій господарь горячо, з слѣзми на очах цѣловав руки й ноги пустинникови, прашаючися з ним; вôн цѣловав також ученика, потôм оба рушили далѣ в свою дорогу. Поки плыли далѣ, долѣ Нилем, ученик кôлька разôв знимав розмову про дивного дѣдуса в селѣ; его палила цѣкавôсть² дôзнатися, хто се такій и про що говорив из ним у ночі старець Данило. Але Данило мов не чув, або не розумѣв его натякôв, а на виразни питання вôдповѣдав якось нерадо.

— Певно не хоче говорити при чужих людях, при веслярах³, — подумав собѣ ученик и постановив вôдложити допыты⁴ аж до тоѣ хвилѣ, коли прибудуть до Тебаиды и знов замешкають у своїх тихих, вôдлюдных келіях. Та ось они вже в Тебаидѣ, у своих скитах⁵; ученик одного дня, другого дня, третього дня запытує старця про дивного селянина, а старець анѣ руш.

— Нѣ, сынку, не будемо про се говорити. — Ось и вся его вôдповѣдь, а потôм вôн звертає розмову на щось инше. Ученик чим далѣ, тым дужше горить из нетерпеливости, а далѣ дôйшов до того, що одного дня анѣ в ранцѣ анѣ в полудне не заходив до скита, в котрому жив старець, не приносив єму анѣ воды, анѣ хлѣба, анѣ тоѣ жмѣнки⁶ вареного бобу, що була одинокою его теплою стравою. Вже вечерѣло, коли старець сам прийшов до учениковоѣ келіѣ.

— Що се таке, сынку? — пытав вôн своим звичайным спокôйным и ласкавым тоном. — Забув ты сегодня свого батька и дав єму весь день млѣти з голоду.

— Нема в мене батька! — понуро мовив ученик. — Батько любить свого сына и довѣряє єму, а ты не хочеш сказати менѣ того, що було мѣж тобою и тым старым у селѣ.

¹⁾ скриковав = кричав здивований, гойкав, ²⁾ цѣкавôсть = érdekesseg,

³⁾ весляр = той, що робить веслом, веслує, ⁴⁾ допыты = звѣдуваня, ⁵⁾ скит = монастир, ⁶⁾ жмѣнка = жменя.

Почувши сѣ слова старецъ Данило не мовив анѣ слова бѣльше, лиш спокѣйно обернувся, щобы ити геть. Та ученик не выдержав. З голосным плачем вѣн кинувся до нѣг старцеви и обхопивши их, просив:

— Нѣ, не пушу тебе, отче, поки не скажеш менѣ всього! Благаю тебе, скажи менѣ, хто сей дѣд и про що говорили вы тоѣ ночи?

Старець Данило, бачучи таку силу волѣ у свого ученика, сказав ему ласкаво:

— Добре сынку! Скажу тобѣ все; але поперед усього, дай менѣ дещо троха перекусити, бо голод не позволить менѣ скѣнчити оповѣданя.

Заспокоивши свѣй голод, старецъ ось як ⁹промовив до ученика:

— Прикрый¹ ты сынку. Не вмѣеш панувати над собою, а се головна перешкода до праведного житя. За твѣй упѣр, якій ты виявив там над берегом, я не хотѣв тобѣ сказати сеѣ исторіѣ. Та й тепер ты мусиш дати менѣ слово, що, доки я жию, не виявиш сего нѣкому.

Ученик радо сповнив се жаданє, пѣсля чого старецъ Данило розповѣв ему ось що.

IV.

— Той дѣд, у котрого мы ночували, называєся Евлогій. Старый вѣн дуже, значно старшій вѣд мене. А по ремеслу вѣн каменярь. Я пѣзнав его вже старым мужем, як раз тому сорок лѣт. Я був тогды пустынником и займався рукодѣлем: плѣв кошики. Ото, вийшовши раз до мѣста, щобы продати свои выробы, я вертав через те село и зупинився було ночувати на майданѣ над рѣкою пѣд тыми самыми деревами, що й тодѣ з тобою. Але отсей самый Евлогій и тодѣ знайшов мене, запросив до свого дому, дав повечеряти, а решту вечерѣ, що не зѣв вѣн сам и его нѣчлежане², выкинув псам, не лишивши на другій день анѣ окрушины хлѣба. Коли я высловив свое зачудованє на его поступки, вѣн так сказав менѣ: „Старче Божій, вѣд молодых лѣт веду таке житя. Працюю при каменярствѣ весь день, не ѣдячи нѣчого. За свою працю дѣстаю за день

¹) прикрый = такій, що не дає другому спокою, ²) его нѣчлежане = ти, що в него ночували.

золото. За тѣ гроши накуповую хлѣба и стрavy и маю кожного дня стѣлько, що выстане не тѣлько на вечерю для мене, але також на угощєня бѣдных та подорожных и навѣтъ на на- кормленє голодных псѣв. Оттак заробляючи кожного дня пу- скаю все зароблене, не дбаючи про завтра и уповаючи на Бога, що продержитъ мене в силѣ и здоровлю так, як держав досѣ.“ Можеш подумати, сынку, як глубоко зворушило мене оповѣ- дане сего прѣстого, а так праведного каменяря. Прийшовши до своєѣ келіѣ, я вдався на молитву и пѣст, благаючи Бога, чтобы дав сему чоловікови великій масток, чтобы вѣн мѣг робити да- леко бѣльше добра, нѣж може робити тепер при своѣй бѣдности. Я дав собѣ заповѣт¹ не доторкнутися до стрavy, поки Бог не сповнитъ моєѣ прѣсѣбы, я постив цѣли три тыжднѣ и ще пѣв четвертого; я лежав насеред келіѣ ледво живый. Аж ось менѣ привидѣлося, що до моєѣ келіѣ входитъ якійсь поважный чо- ловѣк из дивно ясным блискучим лицом и пытає мене:

— Що тобѣ, отче Даниле?

— Пане, — вѣдповѣв я єму. — Я постановив собѣ не до- торкнутися до хлѣба, поки Бог не выслухає моєѣ прѣсѣбы за каменяря Евлогія и не поблагословитъ його великими достат- ками, чтобы мѣг робити бѣльше добра нѣж тепер.

— А хибаж не добре й те, що вѣн робить тепер? — за- пытав сей чоловік.

— Добре, пане, — вѣдповѣв я, — але того мало. Дай єму стѣлько, чтобы вѣн мѣг простягти свою руку на всѣх бѣдных у краю, а я певный, що тодѣ тысячи и миліоны благословити будуть Бога за него.

— Добре, — мовив мѣй бесѣдник, — коли так просиш, я дам єму велики достатки. Але лише пѣд умовою, коли ты даси менѣ запоруку, що єго душа не стратитъ своєѣ праведности вѣд великого богатства.

— О, за се я готов ручити! — скрикнув я. — Душа в него чиста, як золото. Коли бы їй сталася яка шкода, я вѣдповѣдаю за се. В тѣй хвилѣ всьо змѣнилось перед моими очима, бо я лежав голодный в горячцѣ. Менѣ здалося, що я лежу дєсь на широкой площѣ, а довокѣла непереглядни ряды свѣтлых воякѣв, а на серединѣ камѣнь блискучій, мов сонце, а на тому каменѣ сидитъ дѣтина з лицом дивно менѣ знайомым² и любым, а

¹) заповѣт = тестамент, тут обѣт, ²) знайомый = познаємный.

праворуч єѣ стоить отсей самый Евлогіѣ. И посылає до мене дѣтина одного вояка из запытом:

— Ци ты даєш запуруку за Евлогія?

А всѣ доврола сказали:

— Так, се вѣн.

Промовила дѣтина:

— Памятай, на тобѣ пошукаю запурученого.

И. я вѣдповѣв:

— Так, Господи, тольо дай єму велики достатки¹.

Тодѣ два вояки приступили до Евлогія, поклали єго горѣлиць на землю, розтворили єму груди и почали класти в них и сыпати золото. Высыпали одну купу, далѣ другу, третю и все те вмѣстилося в єго груди. Мене зняв перестрах и я прокинувся. Минуло два мѣсяцѣ. Одноѣ недѣлѣ, молячися до вечера, я заснув у келіѣ и бачив знов у снѣ ту саму площу, тѣ сами ясни силы и той сам ясный камѣнь и дѣтину на ньому. — Але деж Евлогіѣ? — мѣркую сам собѣ; коли глянув, а якись два Мурины тягнуть Евлогія гетѣ у якись дебры, а дѣтина на каменѣ дармо кличе за ним: „Евлогіє! Евлогіє!...“ Мене проняв ще дужшій страх, нѣж першого разу и я прокинувся. В моѣй головѣ засѣла трѣвожна думка: що сталося з Евлогієм? Маючи наготовлений запас своих виробѣв, я взяв их на човен, поплыв до Александріѣ, попродав, а вертаючи, вступив знов до того села, де жив Евлогіѣ. Але вечером даремно ждав я на него пѣд сикоморами. Не можучи дѣждатися єго, я пѣшов сам до села, просто до єго хаты. Але хата стояла пуста. Ледво не ледво вѣднайшов я якусь сусѣдку, що дала менѣ шматок хлѣба и, поки я ѣв, оповѣла менѣ, що сталося з Евлогієм:

— О, сей був добрый чоловѣк! — мовила она. — За те ѣ дав Бог єму щастє: выкопав велики гроши, забрався вѣдси и тепер у Константинополѣ. Кажуть, що навѣть самому императорови позычає гроши. Величезным паном зробився, живе в дуже краснѣй палатѣ — так и называютѣ єѣ египетскою палатою. Вѣд нас деяки ѣздили до него, думали, що запоможе им чим при их бѣдности — так де тобѣ! Навѣть не допустив их перед себе, велѣв гетѣ выгнати. Загордѣв страшенно. А шкода, добрый чоловѣк був!

¹) достатки = маєтки.

V.

Почувши се, я весь задерев'їв зо страху. И только одно було мен'ї яснє: не см'їю тратити ан'ї хвилины, але мушу ратовати Евлогієву душу, бож его загибель — се й моя загибель. Не думуючи довго, я вернув до Александрі'ї, с'їв на корабель и поплыв до Константинополя. Там мен'ї зараз показали „египетску палату“. Я п'їшов до не'ї и ставши коло дверей, ждав, поки не вийде Евлогій. Ось в'їн показався в пышн'їй одежи, окруженный слугами. Побачивши его, я крикнув з далека:

— Пане, послухай мене! Хочу поговорити з тобою!

Але в'їн нав'їть не обертався в той б'їк, але коли я не переставав кричати, гукнули мен'ї слуги:

— Мовчи, д'їду! Чого тоб'ї треба?

— Хочу поговорити з вашим паном.

— Бачиш, що пан не має часу.

— Але у мене важне д'їло до него.

Та дар'їмо, Евлогій не хот'їв говорити зо мною. Колиж я не перестав кричати и б'їгти за ним, в'їн кивнув на своих слуг, т'ї кинулися на мене и давай пер'їщити¹ мене канчуками. Та я взявся. День у день я пересиджовав перед дверми египетско'ї палаты, день у день пересл'їдовав Евлогія своим криком и день у день его слуги покрывали мое т'їло синцями. Оттак минуло три тыждн'ї. Я був увесь покритый ранами и ледво м'їг лазити; я не перестав молитися Богу, щобы змягчив Евлогієви серце, але майже що ночи я бачив у сн'ї д'їтину на камен'ї и чув с'ї гр'їзний голос:

— В'їддай мен'ї Евлогієву душу! Ты запоручився за не'ї.

Вк'їнци я знеможенный почав благати Бога, щобы зняв из мене за поруку, яку я у сво'їм нерозум'ї взяв на себе, але знов у сн'ї я чув голос д'їтины:

— Роби, що хочеш, а в'їддай мен'ї Евлогієву душу!

Я постановив соб'ї ще раз спробувати щастя и розмовитися з Евлогієм, але сим разом его слуги збили мене так, що я облитый кровю зомл'їв. Прийшовши до себе, я повол'їкся до пристан'ї² и постановив соб'ї покинути зовс'їм пустельницке житя и йти в св'їт за очи, бо й так моя душа пропаща. Я заплатив за перев'їз до Александрі'ї и в'їшовши на корабель,

¹) пер'їщити = бити, ²) пристань = м'їсце при берез'ї моря або р'їки, куды при'їздить корабл'ї и човны.

хорый та нещасный, кинувся на помѣст¹ и заснув. Тут я знов побачив у снѣ дивну дѣтину, та сим разом єѣ голос не був такий грѣзный и страшный, як досѣ:

— А що Даниле? — промовила она, — бачиш тепер, як нерозумно ты поручився за Евлогія?

— Бачу, Господи, и гѣрко оплакую свѣй нерозум.

— Оттак и знай: не бери нѣколи на себе дѣла понад свои силы.

— Не зроблю сего нѣколи бѣльше, — промовив я.

— Ну, то йдиж тепер назад у свою келію и будь спокѣйный. Здѣймаю з тебе твою запоруку. А за Евлогія не бѣйся, я поверну єго так, як сам знаю.

VI.

Я прокинувся зо сну дивно покрѣплений и веселый, вернув сюды и жив у свѣй келіѣ безвыхѣдно² сорок лѣт. Аж сими днями я першій раз знов завітав до Александріѣ, а вертаючи вѣдтам, коли побачив звѣстни сикоморы над Нилем, я пригадав собѣ Евлогія. Знаєш сам, що сталося потѣм, як мы здыбалися з ним, як вѣн приняв и гостив нас. А тепер послухай, що було потѣм мѣж нами. Коли всѣ гостѣ полягали спати, я пѣшов з Евлогієм до єго комѣрки и промовив до него:

— Друже Евлогіє, чи пригадуєш собѣ мене? Перед сорок роками я так само гостив тут у тебе и бачив твои добри дѣла.

Але вѣн не мѣг пригадати собѣ.

— А ци пригадуєш собѣ того черця, що переслѣдовав тебе своим криком у Константинополи и котрого ты велѣв своим слугам день у день бити?

Почувши се, Евлогій перелякався, зачав трястися всѣм тѣлом и пробовав сказати, що не пригадує собѣ, але єму не стало голосу. Тодѣ я розповѣв єму все, що було з ним и чого вѣн не знав, а вѣн почувши се страшне дѣло боже, розплакався и кинувся менѣ в ноги. Довго мы плакали оба и потѣшали оден другого, поки в кѣнци Евлогій на стѣлько прийшов до себе, що змѣг оповѣсти менѣ кѣнець своєѣ пригоды:

— Знайшовши велики гроши, я зробився великим паном и министром у императора Юстина. Я не думав нѣ про що, як тѣлько про те, щобы зѣбрати чим раз бѣльше скарбѣв. Не диво, що

¹) помѣст або чердак = одкрытый верх корабля, або великого човна,

²) безвыхѣдно = що нѣколи не выходив.

швидко всѣ люде зненавидѣли мене за здирства. Та ось умер нагло Юстин; его наслѣдник, щобы здобути собѣ прихильнѣсть народа, поперед усього велѣвъ трех Юстиновых министрѣвъ, в тому числѣ й мене, убити а наши маєтки заграбати. Двох моих товаришѣвъ зарѣзано; я довго ховався по селах, потѣм переплыв до Єгипту и якраз по цѣлорѣчнѣй неприємности вернув сюды до свого села. Як засуджений на смерть у Константинополѣ я боявся признатися, що я той сам Евлогій и грѣшний чоловікъ, брехав усѣм знакомым, що я нѣколи не був у Константинополѣ, але прожив той час у Єрусалимѣ. Я взявся знов до своєї роботи, хоч як менѣ се прикро було зразу. Та звѣльна вернула моя сила и охота и я знов розпочав давнє житє и, як бачиш, отче, веду его й досѣ. Вся исторія з моим скарбом и константинопольским паньством выдаєся менѣ инодѣ якимсь поганим сном и тѣлько тепер, по твоим оповѣданню, я бачу, яку страшну покусу наводив Бог на мене.

Так оповѣдав старець Данило своєму ученикови, що глубоко зворушений слухав сего оповѣданя. Сповняючи старцеву волю, вѣн не говорив про се нѣкому до Данилової смерти. Аж на его похоронѣ вѣн розповѣвъ усе збраним на похорон пустынникам, а по тѣм списав сю исторію на память потомным.

33. Чумак з мазницею ¹.

(Стефан Руданскій).

Ци в Київѣ, ци в Полтавѣ, ци в самѣй столицѣ,

З мазницею чумак ходить помежи крамницѣ ².

А в крамницѣ — куды глянь: срѣблом, золотом сяє,

А єму то и байдуже ³ — вѣн дьогтю ⁴ пытає,

В найбогатѣйшѣй крамницѣ два купцѣ сидѣло,

И туды чумак заходить у крамницю смѣло.

— Добрый день вам, добри люде! — тай почав питати:

— Чи нема у вас принаймѣ де дьогтю достати?

— Нєту, нєту! — купцѣ кажуть тай сами смѣються —

— Здєсь не дьоготь, только дурнє адни продаються.

— Щож, нѣвроку — чумак каже — добре торговалось,

Що йно два вас таких гарных на продаж зосталось.

¹) мазница = судина на коломасть, ²) крамница = склеп, ³) байдуже = вшитко одно, ⁴) дьоготь = коломасть.

34. Слуги и когут (пѣвень).

(Байка Бабріоса.)

Як когут запѣвав, будила одна працьовита вдова ще в ночі свої слуги. Слуги, змучени працею, змовилися, що убють домашнього когута, бо думали, що когут є причиною їх клопотів и що через когута будить їх панѣ в ночі. Але бѣда! Скоро тільки убили слуги когута, впали в ще бѣльшу бѣду як перше. Тепер будила їх працьовита вдова ще скорше як когут, не знаючи, кѣлько є годин.

35. На святой вечер.

(Оповѣданє. Написав Лукач Демян.)

— Гей Боже! мѣй Боже! має бути святой вечер, а у мене нѣ хлѣба, нѣ не є чим огня накласти у печи, от най скорше пѣйду до лѣса и принесу дров, то от хоть нагрѣюся из дѣточками, — так собѣ роздумовала бездоляна Калина. Загорнулася в гуню, на якѣй майже не було цѣлого мѣста, уся була пѣдрана. Вѣтер на скрѣзь витався из голым тѣлом.

Сонце хотѣй игет высоко показалося на небосклонѣ, хотѣй оно пригрѣвало по наших синих Карпатах, но не давало тільки теплоты бѣднѣй бездоляниці, щоби огрѣвало єѣ тѣло, но тільки давало теплоты, як мачоха має любви до сирѣт. На деревах галузы були покрити морозяными шпильками. Пѣд ногами скрипѣв мороз, а из очей Калины витѣкали слезы.

... Гей Боже, Боже! — не добре бы то було, як бы у такѣй зимный час посидѣти у теплѣй хижѣ и роздумовати про нестворени рѣчи? А то я бѣдна єще мушу ити до лѣса, щоби хворосту назбирати и принести до хижи, а то журю ся, щоби не вымерзнути из дробными дѣточками. Гей! гей! тото добре богатому, у него єсть багато дров, має и хлѣбець божѣй на сей вечер, ба и ще й якѣй? А у мене и чорного не є на святой вечер, а туй всѣ мушины поприходили из войска домѣ, а мого як не є, так и не є до сего часу. Але мороз, мороз, бодай бы єго побив мрак, не позерає на нѣчо, но лѣзе той непрошений гѣсть крѣзь цуравое платя, а звѣдтам и выбити єго не мож, не то що. Але най бы вже було, кобы то уже выйшов мѣй господарь. А найкорше кобы то єще днесь було, то веселѣше одпраздновався бы пра-

зник Христового Рѣзда. А то ще малейкій Иванко менѣ грызоту завдає, враз и враз звѣдаєся, коли вже прийде домѣ тато и коли вже буде тот святий вечер? Може и прийде, бо менѣ снилося, що мы всѣ разом споживали святу вечеру... То ачей буде Божа Мати на помочи менѣ, бездольници! — так собѣ роздумуючи, несла хворост на плечах из лѣса домѣ Калина Василія старого.

Ледвы прилѣзла домѣ перемерзла Калина. А дома уже дванадцятьрѣчний Павлик самый узався из сокирою до того хворосту. Калина почала пораитися коло печи, обы хоть чиста була. Вечер, святий вечер, то треба, щобы чистотно було на празник.

— От уже хоть будемо мати дрова! — озався малый Павлик — то буде нам тепло.

— И я дузе змерзла! — озвалася на печи малейка сѣмрѣчна Марійка — а вы кажете, сѣо буде тепло...

— И я измелз — озався малейкій Иванко, шкробаючи замерзлоє вѣкно малыми пальчиками.

— Та що там стоиш коло вѣкна! — каже мати — и не драшпай пальчиками шибы вѣкна, бо посучеш, а подруге и змерзнеш.

— Нѣт! Лем мацаю чѣчки, що на шибах растуть.

— А де там растуть чички на вѣкнѣ у зимѣ?

— Я не знаю де суть; я проскробую, но нѣгде не виджу... а Павло казав, що растуть на шибах.

— Нѣт, нѣт, то вѣн лем тебе дурить, а ты иди на пѣч, там тобѣ буде тепло.

— Мамко! А коли буде святий вечер?

— Святий вечер буде в вечер.

— А ци прийде наш татко?

— Ой не звѣдуй мене Иванку! — а сама обернулася у другій бѣк, а сльозы, сльозы, таки як горох покотилися майже уже по зморщенѣм лици и знов обернулася, утираючися од слез.

— А чого вы, мамко, плачете? — зазвѣдався малый Иванко,

— Я измерзла, дѣтинко моя.

— Тай я измерз, айбо я не плачу, — каже Иванко.

— Нѣт, нѣт, мама не того плаче! — озвалася Марійка.

— А чогож плаче?

— Мама того плаче, що тата дома не є.

— Ого! Якось я не плачу за татом — и обернувся Иванко до матери и каже: — Не плачте, мамко, тадь тато вечер прийде.

А Калина погладила малого Иванка по головѣ и задумалася на довшій час...

— Мамко! А коли буде уже святой вечер?

— Святой вечер буде в вечер — одповѣла мати.

— А ци будуть колядовати?

— Будуть, будуть, таки ги ты малейки хлопцѣ.

— А я ци буду?

— Будеш и ты, будеш.

— А керечун ци будемо мати?

На ти слова знов стала як укопана Калина и не каже нѣчого, скоро пошла на двѣр.

Стоить, важко задумана. — Гм... купити не є за що, а свого не є... А деж возьму? Щобы бодай хоть невеликій хлѣбець... А дѣти не будуть тямити святой вечер, як коли не буде хлѣба хоть на святой вечер. — Так собѣ роздумовала бѣдна Калина у своѣй головѣ. — А може поїду я до сусѣда? — нараз та гадка прийшла ѣй у голову. — Моя Анця напряде им один моток.

Так и зробила; пошла.

Де скоро звѣдтам урадована вернулася домѣ.

Йшла, думаючи, — а! уже и в мене буде по божому, хотяй акурат не такий буде грубий як то звычай, але Богу дяковати, що буде... А то веселѣще буде менѣ, ай и дѣти будуть урадованѣ, бо буде и у нас хлѣбець божий на столѣ, як и у других людей. Не так тото було колись, коли єще дома був Василь, я тым не знала журитися, бо Василь самый про те гадав, щобы хлѣб на хлѣб був, вѣдки и як єго роздобути. А тепер сама мушу тым журитися. Бувало дрыва усе були коло хижи, я не знала, як то на свѣтѣ бѣдному жити, а тепер, то самое горе переносую на своѣй головѣ. О кобы хоть уже прийшов, то не буду єму нич казати укорного, бо я тогды не знала нѣчого, лем усе я кричала на него: „Давай и давай! Принеси менѣ то и то!“ — але звѣдки? Як єго роздобути? Тепер я вже сама знаю ож як не мож, то не мож, коли не є за що принести... — так собѣ роздумовала бѣдна Калина.

Прийшла домѣ, но вже веселѣща як була перше. Розоклала у печи огонь и зварила що уже там накорпала. А малый Иванко всему тому пильно припозеруєся и каже:

— Мамо! А ци так, що в вечер буде святыи вечер?

— Так, так, — одвѣтила мати.

— А ци буде у хижи солома?

— Буде, сынку, буде.

— А тато ци прийде в вечер?

— Прийде, прийде! — а сама Калина и ще раз зѳтхнула тяжко и задумалася. — А ци я така вже нещаслива, ци така вже менѣ доля суджена...? От кобы то вже тѳлько не бѣдовати на сѣм свѣтѣ таким як я бездоляницям. У богатого все найдеся, що лем сам захоче, ба и самый вѳн дома..., а я що!? Жоны людски весели, радостно пораються коло вечерѣ, страв понаваровали, як то из давных часѳв є установка. А у мене що?... Ледвы двѣ, три тай уся вечера... У людей у хижих красно по-выбѣльовано, чисто, тепло... А у мене хоть повымащовано, но все якось сумно, видиться менѣ, що не є так, як бувало, коли еще Василь був дома, хотяи хижа та сама, що перше була... У людей на святыи вечер свѣчка воскова велика, велика, така що було бы и чотыри таки як моя; моя ледвы буде на одну пядь задовжки и вже. Гей, гей, що вже меду, вина и другого напитку поплыне вечер у сельских людей, а у мене, от бодай бы було хоть на один зуб, а не є. — Але то все марна рѣч... було и минеся. Але якій мѳй буде святыи вечер? У кождѳй хижи весело поплыне бесѣда, а що вже радощѣв и утѣх...!? А у мене скѳлько слез потече из очей, вмѣсто радощѣв. От кобы хоть дѣти мои не видѣли моих слез, то якось лекше и менѣ буде, а то як будуть видѣти, що я плачу, то не дадуть менѣ спокою из вопросами.

Настав Божій Вечер, сонце поклалося на супочинок, лем из за заходом сонця показалися черлени хмарки, а далѣ туй и там на синявѳм небѣ показалася одна, друга, десята зѳрка. Прикрашують небесный звѳд. А там, из другоѣ стороны, показуеся крадцѣ, як бы ганьблячися, круглолицый мѣсяць из за бѣло-снѣжного, но гордого Бескида. Зазирать до бѣдноѣ Калины, крѳзь малейки вѳконця, що дѣеся у бѣднѳй хижчинѣ; дивиться смиренными своими очима на стѳл, застеленый пахучим сѣном и на хлѣб на нѣм, на знак рожденного на сѣнѣ спасителя.

На дворѣ показуеся що раз сильнѣйший мороз. Село освѣченное як велики города освѣчени електрикою, люде попораилися, позасѣдали коло столѳв и запивають свое горе. Други знов уже розказують своим дѣтям историю Рождества Христоваго,

а молоди школярики ту й там спѣвають „Бог предвѣчный народився“. То знов чути по селу гавканє псѣв.

У хижѣ Калины хоть яка бѣднота панує, но все таки не хоче Калина, щоби такое вѣчноє свято сяк так перебути. Она занесла соломы до хати, застелила стѣл, поклала на стѣл той хлѣбець, що позычила од сусѣда на вѣдробок, запалила свѣчку на знак вифлеємскоѣ звѣзды, що провадила трох царѣв. Позасѣдали дѣти коло стола, сѣла й бездольна Калина, дѣти радуються и в долонѣ плещуть, що туй уже святыи вечер.

Але ци так Калина тѣшиться? — нѣт! Она обернулася у другий бѣк, тяжко зѣтхнула и лем поутиралася од слѣз. А мороз из вѣтром аж на силу тиснеся крѣзь щелины вѣконни до бѣдноѣ Калины, вѣтер цорконить шибами, котри слабо стоять у вѣконных рамах, як дѣдо зубами у лихорадцѣ. А малий Иванко озвєся:

— Мамко, уже святыи вечер туй є, а тата не є, вы мене лем дурите.

— Не дурю, нѣт! прийде потому, як полѣгаємо спати.

— А що то цорконить у вѣкно?

— То вѣтер дує и цорконяць шибы.

— Айно вѣтер — ануж послушайте лѣпше! — И справдѣ учули ще раз, що хтось поцоркав у вѣкно.

Побѣгла десятьрѣчна Анця ко вѣкну и каже:

— Мамо, мамо! туй є якійсь чоловѣк.

— А мало их туй було днесь за прошеным хлѣбом — заговорив малый Павло — тай ще и тепер волочаться ночами по пѣд людски хижи.

Но и в третій раз поцоркав хтось у вѣкно и закликав;

— Калино!

Калино в сей час порозумѣла, чий то був голос, скоро у ту хвилю пустилася, утворила сѣнни двери и хижу и увѣйшов Василь до хижи и поклонився:

— Слава Исусу Христу!

— Слава и на вѣки Богу — одповѣла Калина, цюлюючи свого газду Василя и розбираючи из плечей его мундур.

Сѣв вѣдразу коло стола споживати святу вечерю. Держав на колѣнах малого, пятьлѣтного Иванка, котрый одразу боячися позирав, а далѣ забув за страх и почав обзирати гудзики и обмацовати на загортцѣ своего тата.

О! яка радость повстала у родинѣ. Василь радуєся, що як-раз трафив на святий вечер прийти домѣ, жѣнка радуєся, що ледви дочекалася из полону свого мужа, котрого уже пять рокѣв не видѣла, а дѣти знов тѣшатся. Розказує Василь свою пригоду на фронтѣ, яка єму пригодилася була, як попав у полон и як знов вернувся домѣ. А Калина представляє єму своє господарство, як она горює дома из дѣтьми.

Дѣти по вечери посѣдали коло свого тата и пильно прислухуються незрозумѣлым им словам и понятям.

36. Коляда.

(Господареви.)

— Ци дома, дома, пане господарь?

— А пан господарь здоров є дома.
Ще й сидить собѣ по конець стола.
В негож подвѣря срѣблом лелѣе,¹

А в єго дворѣ два, три королѣ.
Гей першій король — сонечко з раю,
А другій король — князь мѣсяць з гаю,
А третій король — дощик у маю.

— Першій королю, чим ся похвалиш?
Чим ся похвалиш, чим нас обдариш?
— Гей знаю, знаю, чим ся похвалю!

Та як я зйду в недѣлю рано,
Всѣ ся церковцѣ поотвирають,
Всѣ ся свѣтлицѣ позажигаютъ²
Всѣ добри люде до церкви йдуть,
А з церкви йдучи — колядуючи.

— Другій королю, чим ся похвалиш?
Чим ся похвалиш, чим нас обдариш?
— Гей знаю, знаю чим ся похвалю!

Та як я зйду з вечера пѣзно,
З вечера пѣзно, на небѣ звѣздно,³
Урадуєся гѣсть у дорозѣ,
Гѣсть у дорозѣ, коники в возѣ.

¹) лелѣе = яслѣе, блищитъ, лищитъ, ²) позажигати = позасвѣчовати,
³) звѣздно = повно звѣзд.

— Третій королю, чим ся похвалиш?
 Чим ся похвалиш, чим нас обдариш?
 — Гей знаю, знаю, чим ся похвалю!
 Та як я спаду три рази в маю,
 Урадуються горы, долины,
 Горы й долины, всѣ полонины.

А за сим словом в дзвѣночки дзвоним,
 В дзвѣночки дзвоним, Богу ся молим,
 Богу в небесѣх за нас чесных всѣх.
 Ой, дай же, Боже, на хлѣб урожу,¹
 На хлѣб урожу, всѣм ласку Божу.

37. Галич — давнѣйше и тепер.

Початок Галича губить ся в дуже давнѣй старинѣ. Положений над Днѣстром, серед розлогих² и плѣдних нив, старинный Галич зацвив скоро промыслом, торговлею и богатством. Торговля Галича йшла на полудне до Чорного моря, она сягала також далеко на схѣд и на захѣд и вязала галицке князѣвство з Польщею, Нѣмеччиною, з Чехами, Угорщиною, Австрією и з Киѣвом.

Особливо розрѣсся и став сильний Галич вѣд часу, коли руській князь Володимирко злучив князѣвство Перемыске, Звенигородске и Теревовельске в одну державу и столицю тоѣ державы перенѣс з Перемышля до Галича. Було то в 1141 роцѣ.

За сына князя Володимирка, Ярослава Осьмомысла, розцвив Галич ще бѣльше. В Галичи повстав тогды величавый княжій замок, повстали боярски двори и всѣляки муровани будинки, як церкви и державнѣ уряды. Фундаменты тых будѣвель ще й нынѣ выдобувають ся зпѣд землѣ. Велики судна³ и кораблѣ возили товари по Днѣстрѣ аж у Чорне Море, з Греціѣ и схѣдных краѣв приѣздили в Галич купцѣ з дорогими výroбами з золота, сребла та полудневыми овочами. Галич богатѣв. Границѣ галицкого князѣвства сягали по Чорне Море, бо до того князѣвства належала й частина Волощины, нынѣшноѣ Ромуниѣ.

¹) урожа = урожай, врожай, плодovitѣсть, полѣток, ²) розлогій = широкій, ³) судно = великій човен, велика лодка.

Старинный Галич мѣстив в собѣ цимало церков. Ще з давнѣйших часѣвъ заховалася церков Пр. Богородицѣ. На Залукѣвскоѣй вершинѣ стояла мурована церков св. Спаса, що є̑ основы стали недавно вѣдкоповати, була то мабуть князѣвська церков. В стариннѣм Галичи було також много монастырѣвъ.

Пѣд Галичѣм велися часто боѣ. О панованѣ в Галичи добивалися не лише руськи, але й посторонни князѣ та королѣ, як угорски та польски, нераз нападали на него й Татары. Галицки поля, напоєни людскою кровю та засѣяни людскими кѣстками, могли бы оповѣсти не про одну страшну та сумну подѣю та не про один одважный бѣй, в якѣм галицки Русины бороили своє̑ землѣ. И в самѣм Галичи велася не одна люта та кровава боротьба.

В серединѣ тринадцатого вѣку зачали нападати на галицку землю Татары. В Галичи володѣв тодѣ руськѣй князь Данило. Вѣн борѣнив свою галицко-волинську державу вѣд Татар, але свою столицю перенѣс з Галича до Холма, де збудовав великѣй замок. Було то в 1255 роцѣ. Значѣнє и могучѣсть Галича стали упадати, за те зачав пѣдноситися Холм та Львѣвъ, якѣй заложив король Данило та назвав Львовом в честь свого сына Льва.

Галицкѣй замок перебудовано в пѣзнѣйших часах не раз и не два. Кромѣ замку було цѣле мѣсто укрѣплєне валом и пятьма баштами, але з початком XVII-го столѣтя опустошѣв замок зовсѣм и не двигнувся вже бѣльше з руин.

За польских часѣвъ — по 1340 р. правився Галич магдебурским правом, мав отже свободы як иньши бѣльши мѣста, мав свѣй власный мѣйскѣй уряд, свого вѣйта (старосту), своих радных и своих лавникѣвъ,¹ що судили мѣйски sprawy, а навѣть могли смертю карати.

Нынѣшний Галич то маленьке мѣсто. Подорожний, ѣдучи зелѣзницею попри Галич и не задержуєся тут, хиба в переѣздѣ кине оком на сторчачи над мѣстом звалища й на убоге мѣсточко, пригадає собѣ колишню велич Галича й подумає: Галиче! Пѣд чужинцями впала твоя краса, твоя велич и твоє значѣнє! Коли ты знов повстанеш?!

¹) лавники = судѣ.

38. Старинный Галич.

(Уривок из „Скита Манявского“ Антона Могильницкого.)

Старинный Галич — великій, богатый
 Оббѣмавъ округи на пять годин ходу,
 Вбивався в красни, золотѣ шаты,
 Яснѣвъ богатством, волею народу.
 Пышались гордо церкви и палаты
 И тверда крѣпость князѣвского роду;
 И Владимирка двѣр озолоченый —
 При нѣм гремѣли вѣчеви соборы¹.
 Дружин хоробрых полк уоруженый
 Пѣдпирав сильно аж угорски горы!
 При Осьмомысла золотѣ престолѣ
 Велися рады пресвѣтлых бояр;
 Про мир рѣшали, чи про люти боѣ,
 Домашный всякій утишали свар.
 Его торговлю, нѣбы густы хмары
 Вкрывали купцѣ з усяких сторон,
 Переповняли богатством базары²,
 И несли мѣсту золотый полон³.
 До его княгинь приѣжджали сваты
 Вѣд царѣв можных и несли поклѣн;
 Послы далеки и римски легаты⁴
 Гостили часто серед его стѣн.
 Твердым зелѣзом покрыти лицарѣ,
 Своим заслона⁵, а ворогам страх,
 Розполошали супостатѣв⁶ хмары,
 Били султанѣв в далеких землях!
 Краю столиця, щит межи мѣстами
 Сѣяв прекрасно як поранна зоря,
 Пѣдпирав сильных князѣв раменами,
 Владѣвъ землями вѣд Сана до моря.

¹) вѣчеви соборы = народни зборы, ²) базар = торговиця, ³) полон = зиск. ⁴) легат = посол, одпоручник, ⁵) заслона = закрытє, тут оборона, ⁶) супостат = ворог.

39. Градчин.

(З читанки О. Барв'ньського.)

Як Прага є столицею Ческословацкої Республіки, так знов замок Градчин є—сказатиб'—сталицею Праги, заровно под оглядом красы, як и под оглядом историчным и географичным. Сей замок лежить по другом березѣ Велтавы, що красным и спокойным бѣгом передѣлює мѣсто на двѣ части. Идучи проте до Градчина, треба переѣздити через старинный камѣнный мѣст, названный Карловым мостом тому, що перши подвалины под него поклав в 1347. роцѣ Карло IV. При входѣ на мѣст переѣджаєся попѣд старинну, а дуже красну вежу, названу старомѣйскою вежею, о котру розбилася завзятость Шведѣв в 1648. роцѣ. Коли станемо на серединѣ моста, маємо докруги себе дѣйсно величавый вид, бачимо без сумнѣву одно з найгарнѣйших мѣст. За нами розтягаєся старе мѣсто, перед нами взноситься величавый Градчин. На лѣво гора Петрин, у єѣ стѣп ланцуховый мѣст та островы на Велтавѣ, на право бѣжитъ Велтава, що вѣддѣляє Градчин вѣд старого мѣста и обливає в вѣддалѣ бѣльшій остров, званный Єрусалимским.

Переѣхавши мѣст, стоимо у стѣп Градчина.

Градчин — се одна з найвеличнѣйших гѣр над великим мѣстом. Правда: сполучена она з мѣстом, та мимо сего творить для себе цѣлость, окремый свѣт, передовсѣм свѣт памяток. Тут кромѣ таких будинкѣв, як палата князѣв Шварценбергѣв и палата архієпископа, взноситься палата ческих королѣв.

Тѣ, що выбрали Градчин за княжу оселю, муѣли мати высокій естетичный змысл, а заразом почутя королѣвскої величности. Як Градчин над Прагою — отже королѣвска оселя над звычайными оселями — так думали они, що й королѣвска власть повинна стояти понад всѣми иньшими властями и понад звычайными людьми.

Из всѣх будинкѣв на Градчинѣ найбѣльше занимаючи суть: королѣвска палата и катедра. Королѣвска палата є то просторый будинок з кѣлькама подвѣрjami, побудований поступенно всѣми королями и цѣсарями, аж до Маріѣ Терезы, а в послѣдних часах вѣдновлений. В серединѣ мѣститъ в собѣ замок богато старинных и занимающих памяток. Найбѣльшою та простором своим справдѣ импонующею є так звана саля поклону,

де по коронаціѣ чesки паны приходили з поклоном до короля. Ся старинна саля находится на першом поверсѣ и представляется гейбы величезне крыте подвѣре. Розмѣры єѣ суть так величезни, що в нѣй вѣдбувалися давнѣйше турнѣ. Из сеѣ салѣ на право входитьсѣ до салѣ станѣв, в котрѣй давнѣ чesки соймы вѣдбували свои засѣдѣня. В серединѣ стоить пѣд стѣною королѣвскѣй престол, попереk стоять червони лавки, инши для шляхты, инши для мѣщанства, а ще инши для духовенства; пѣд трибуною стоить трон архієпископскѣй. Дуже займающим предметом є в сѣй салѣ трибуна. Трибуна одинока: незмѣрна; здаєсѣ, що другоѣ на свѣтѣ такоѣ нема: се є незвычайных розмѣрѣв, ба навѣть сказати бы колосална, бесѣдниця, на котру входитьсѣ сходами, як бы на першѣй поверх дому; бесѣдниця ся є наче тераса, на котрѣй можна бы выгѣдно накрыти стѣл на кѣлькох осѣб, а бесѣдник може справдѣ з горы дивитися на зѣбраних людей.

Хто з нас не має в памяти тоѣ кѣмнаты, з котроѣ — можна сказати — выбухла одна з наибѣльших борѣ людскости, тридцѣтьлѣтна вѣйна; тоѣ салѣ, з котроѣ люд выкинув через вѣкна цѣсарских радникѣв и их секретарѣ? Мало є може мѣсць на свѣтѣ, котри так вѣрно заховали бы тогочасный характер. Все ту стоить ще на тѣм самѣм мѣсцѣ, все пригадує початки сѣмнадцѣтого вѣку, почавши вѣд столѣв, аж до не дуже выгѣдного крѣсла для архієпископа. На стѣнах висѣять портреты цѣсарѣв и намѣсникѣв и тых трѣох чудесным способом выратованных жертв. Але що найдивнѣйше, бачучи мѣсцевѣсть и мѣряючи оком высоту, з котроѣ злетѣли радники и их секретарѣ, майже не можна повѣрити, що, як исторѣя каже, нѣчого им не сталося, та що они зовсѣм здорови утѣкли до Вѣдня. Переказ поясняє, що сѣ радники и секретарѣ нашли свое спасенє... в купах гною, що лежали тодѣ пѣд замком. Вид з вѣкон тоѣ кѣмнаты прегарный, бо обнимає цѣлу Прагу.

Из замку йдеся до катедрѣ (костела), що припирає до замку и де спочивають королѣ и знаменити люде. Коли увѣйдемо в середину свѣтынѣ, бачимо навкруги численни исторични памятники, нагробники королѣв, князѣв и чesких лицарѣв. Замѣтна богатством и красою є каплицѣ св. Вячеслава, памятка по тѣм свѣтѣм королю.

Из сего костела, як и цѣлого Градчина выносятся вражѣне свѣтлоѣ чesкоѣ минувшости и почесть для чesкого духа.

40. Два морозы.

(Борис Грѣнченко.)

I.

Раз гуляли в поли два морозы, два рѣдненьки братя. Старшій брат звався Червоный Нѣс, а молодшій Синій Нѣс. И говорить молодшій так до старшого:

— Ой, мѣй братику, Червоный Носе! Як бы нам з тобою тут погратися, поморозити людей и звѣрат?

Вѣдмовляє єму старшій мороз.

— Брате мѣй, морозе, Синій [Носе! Як що хочеш ты погратися, хочеш ты людей, звѣров морозити, то не в поли треба нам гуляти! Поле чисте, снѣгом скрѣзь укрите, всѣ пути позамѣтало в поли, не проѣде тут нѣхто, не перейде. Красше ходѣм в темный лѣс. Хотя не так просторо там гуляти, та вже втѣхи буде нам богато. Там и люде проѣзжать частѣйше и хижого звѣра мы найдемо без числа. Буде там кому, братику морозе, до схочу зморозити все тѣло, зупинити кров горячу в жилах, задавити теплое дыхане в горлѣ и з живого зробити кусень криги.

И послухав молодшій брат старшого, оба побѣгли в темный лѣс, на однѣй нозѣ скачуть живо, трѣщать по дубах та по трепетах. Старый дуб гуде та стогне, скрипять осики молоденьки. Як побѣгли по мягком снѣгу, стала на нѣм крижанна кора, а де стебло видно з пѣд снѣгу — подуют на него два морозы и стебло вже блищить в серебрѣ.

Ось они й чуютъ: в темном лѣсѣ задзвонив десь близько й гучно дзвѣнок. В санках надѣхав богатый пан. На нѣм медвежий кожух тай ще тепла лисяча шапка. На ногах вовчи чоботы. Другим путем скрипляют по снѣгу прости санки: се мужик ѣде в лѣс по дрова. На нѣм кожух, а на кожусѣ на платцѣ платка, на головѣ шапка, вся дѣрава, буйным вѣтром пѣдбита, як повѣе — так и провѣває! На ногах не чоботы — а постолы, та ще й тѣ поотвирали свои пыски.

Молодшій брат, Синій Нѣс, каже:

— Ну, кому за ким тепер бѣгти? Я хотѣв бы за хлопом побѣгти, бо єму я скорше докучу! На нѣм кожух, а на кожусѣ на платцѣ плата, на головѣ шапка, вся дѣрава, буйным вѣтром пѣдбита, як повѣе — так и провѣває. На ногах не чоботы — а постолы, та ще й тѣ поотвирали свои пыски! Ты,

брате, дужшій та сильнѣйшій, ты возьмися до богатого пана, бо глянь: на нѣм медвежій кожух и лисяча тепла шапка, вовчи чоботы на ноги взути — не подужаю я его, молодшій!

Усмѣхнувся тодѣ старшій мороз, Червоний Нѣс, тай каже:

— Молодой ты, братику-морозе, молодой ты ще невчений! Та вже най буде, як хочеш, ты бѣжи за бѣдным мужиком, а я побѣжу за паном. Бувай здоров, Синій Нѣсе.

— Бувай здоров и ты! — вѣдповѣв Синій Нѣс — и оба засвистѣли и побѣгли.

II.

От вже сонечко зайшло за лѣсом, погасає короткій день. У чистѣм поли зѣйшлися знов два морозы два братики рѣдненьки. Зѣйшлися й почали звѣдоватися, хто з них лѣпше знав заморозити. От и каже молодшій старшому.

— Ты, братику, десь добре намучився, поки змѣг хоч трохи докучити своему панови! Тай не диво! Твѣй пан понавдягав на себе такоѣ одежи, що ты певно и не пролѣз до него.

Засмѣявся тогды старшій мороз тай каже:

— Ой брате, Синій Нѣсе!! Молодой ты, братику, невчений! Я так его заморозив, що вѣн пѣв дня буде грѣтися в хижи при огни, тай то хто ще зна, чи й одѣйде!

Здивовався тогды молодшій мороз.

— А кожух, а чоботы, а шапка?

— Пусте! — вѣдказує старшій. — Я залѣз в его кожух и в шапку и в чоботы! Пан крутиться в кожусѣ, ховається у теплу шубу, часом стогне, зѣтхає, або загорнеся ще сильнѣйше в кожух и тихенько сидить. А я его все лѣпше и лѣпше морожу. И не выпустив я его скорше, аж вѣн доѣхав до своѣй хижи. Аж тут я его пустив. До вѣку буде мене згадовати! Ну, а як ты зѣ своим?

Молодшій мороз аж зѣтхнув тяженько.

— Ой, брате мѣй, мѣй Червоний Нѣсе! Правду казав ты менѣ дурному: молодой я ще й невчений! Хлопа я думав заморозити — але дѣло инакше склалося! Вѣн ще й менѣ ребра поломи.

— Як же се? — пытається старшій.

— Ох, та так... Хлоп ѣхав по дрова. Ну, й почав я ему вже на дорозѣ докучати, але вѣн мене не настрашився, а ще й ганьбитися усякими словами. — От сякій-такій сей мороз...!

— каже. Злѡсть вхопила мене за серце, я почав его ще дужше щипати й печи крѡзь дѣравый кожух и крѡзь стареньку шапку й постолы, що пальцѣ из них видно. Та не довго я тѣшився! Ось приѣхав вѡн у лѣс, розпряг коня и взяв топѡр, щобы рубати. — Аж тепер — думаю я собѣ — я єму докучу! И залѣз я пѡд его кожух и почав его щипати й печи. А хлоп топором махає та рубає дрова, аж трѣски летять! И замѣсть змерзнути — вѡн упрѣв. Єму так душно стало, що вѡн скинув из себе кожух и вже в самой сорочцѣ рубає. Щож я мав чинити? Хлопа вже не мѡг я заморозити, отже кинувся на его кожух. Кожух був увесь мокрый вѡд поту. Я й улѣз у вовну и заморозив єѣ так, що кожух став твердый як дошка. И тѣшуся я: — Чекай, як ты его вбереш! Скѡнчив хлоп свою роботу, та до кожуха. Як побачив, що кожух замерз, ухопив довгий дручок та як почне бити кожух. Бє тай бє, бє та бє... А я запутався у вовну и нѣяк не в силѣ вылѣзти, а хлоп [бє та бє мене без жалю... И ще смѣється. Як улупить тай ще й каже:

— От дурный мороз захотѣв хлопа заморозити. — И далѣ бє и бє. Ледво, ледво я выкрутился вѡд него и втѣк поламаный, побитый... Ох, тепер знаю я уже на вѣки, кого менѣ заморозовати! Хлопа нѣколи я вже не зачеплю...!

41. Тарас Шевченко.

(З чит. О. Поповича.)

I.

Нема нинѣ освѣченого Русина, що не знав бы хоть дешо про Тараса Шевченка, котрый писав найкрасши руськи пѣснѣ, в яких показав усему свѣтови чудову красу, нѣжнѡсть¹ и силу нашоѣ мовы, котрый в тых пѣснях вылив усе тяжке горе и справедливи бажаня нашего народа, за що й терпѣв несказани муки, а в слѣд за тым и житє своє вѡддав перед часом.

Тарас Шевченко уродився 25. февруала (лютого) 1814. року в украиньскѡм селѣ Моринцях пѡд бѣдною соломяною стрѣхою, котру познѣйше сам нарисовав и ось такими словами описав: „Передо мною стоить убога наша хата, стара, бѣла, з чорным дымарем;² соломяна стрѣха на нѣй почорнѣла... Коло хаты яблоня з краснобокими яблоками; округ яблонѣ — квѣтник,

¹) нѣжнѡсть = деликатнѡсть, нѣжный = деликатный, ²) дымар = комин.

любимець сестры моєѣ незабутноѣ, моєѣ няньки терпеливоѣ, нѣжноѣ . . . Коло ворѣт стоить розлога верба стара з сухим верхом, а за вербою стодола¹; округ неѣ стоги жита, пшеницѣ и всякого збѣжа, за стодолою вже сад, та якій сад! . . . Другого саду такого нема по цѣлому свѣту . . .“

В отсѣй хатинѣ провѣв Тарас перши лѣта свого дитинства у великѣй нуждѣ, тут умерла замолоду его мати, тут знушалась над ним его мачоха, тут помер и его батько (няньо) Григорій, а по смерти родича роздѣйшлись сироты межи людей. Сестры наймилися, браты пѣйшли на панщину, а послѣ до вѣйска, а маленькій Тарас до родного за пастуха, а потѣм до дяка на науку, щобы „добру навчитись“. Ось як спѣває сам Тарас про той тяжкій час свого дитинства:

„Не называю єѣ раєм,
Тоѣ хатиночки у гаѣ²
Над чистым ставом,³ край села.
Мене там мати повила
И повиваючи спѣвала,
Свою нудѣгу переливала
В свою дѣтину; в тѣм гаю
У тѣй хатинѣ, у раю,
Я бачив пекло . . . Там неволя,
Робота тяжкая, нѣколи
И помолитись не дають!
Там матѣр добрую мою,
Ще молодую, у могилу
Нужда та праця положила;
Там батько, плачучи з дѣтьми,
(А мы мали були и голи)
Не вытерпѣв, лихоѣ долѣ, —
Умер на панщинѣ! . . . а мы
Розлѣзлися межи людьми,
Мов мышенята. Я до школы —
Носити воду школярам,
Браты на панщину ходили,
Поки лобы им поголили;⁴

¹) стодола = шопа, ²) гай = дубровка, молодой лѣс, ³) став = малое озеро,

⁴) поки лобы им поголили — лобы, головы, обголювали тому, кого взяли, до вѣйска. Браты Шевченка ходили так довго на роботу, поки не взяли их до вѣйска.

А сестры! . . . сестры? Горе вам,
 Мои голубки молодіѣ!
 Для кого в свѣтѣ живете?
 Вы в наймах выросли, чужіѣ,
 У наймах косы побѣлѣють,
 У наймах сестры й умрете!“

У дядка був бѣдний Тарас не так школярем, як робѣтником, носив воду, читав над помершими псалтырь, нераз и по кѣлька днѣв голодовав, ба ще й побоѣ принимав, а вчитися таки не переставав, ось и его власни слова про те, прочитайте и запам'ятайте собѣ их вы, що проживаєте в гараздѣ, а може встидаєтеся науки:

„Давно те дѣялось! Ще в школѣ,
 Таки вѣд вчителя дядка
 Достану часом пятака,¹
 (Бо я було трохи не голе —
 Таке убоге!) та й куплю
 Паперу аркуш и зроблю
 Маленьку — книжечку, хрестами
 И визерунками² з квѣтками
 Кругом листочки обведу,
 Та й списую „Сковороду“,³
 Або „три царіє со дары“;
 Та сам собѣ у бурянѣ,
 Щоб' не почув хто, не побачив, —
 Выспѣвую було та — плачу.“

Пробувши якійсь час у дядка та перебувши цимало лиха, не вытерпѣв Тарас довше, а втѣк в мѣсточко Лисянку до маляря — диякона, а коли и тут прийшлося єму не стѣльки учитись, скѣльки воду носити та терти краски, пѣшов хлопчина в село Тарасѣвку до другого маляря — дячка. Але сей прорѣк бѣдному хлопчинѣ, що з него не буде малярь. Оттак то водила доля Тараса, що з радоѣ души бажав „добру навчитись“. Оттому и спѣває вѣн про свою долю:

¹) пятак = пять копѣйок, ²) визерунки = образки, ³) „Сковорода“ = книжочка з релігійними стихами українського філософа и поета Сковороды (18 вѣк).

„Ты взяла
 Мене, маленького, за руку
 И в школу хлопця одвела
 До п'яного дяка в науку: —
 „Учи ся, серденько! Колись
 З нас будуть люде“, — ты сказала.
 — Ходѣмо-ж, доленько моя,
 Мбй друже вбогій, нелукавий!
 Ходѣмо дальше! . . .“

И так ходив Тарас, — як сказано — вѣд одного учителя до другого, аж минуло єму 15 лѣт и настала пора, де треба було и єму, крепацкому сынови, робити панщину. На щастє знайшлася Тарасови лекша робота; бо пан родинного села сподобав собѣ читавого хлопця и зробив з него козачка, то є узав его до послуги. Тарасѣ пан ѣздив часто по всяких городах та возив и хлопця з собою, а сей не стратив мимо усякого лиха вродженоѣ охоты до рисункѣв, а вѣдмальвовав крадьком рѣжни образки, яки тѣльки попалися єму в руки. Одного разу поѣхав пан на забаву, а вернувши пѣзно вночи, найшов Тараса, як сей вѣдрисововав образ козака Платова. Дѣсталось за те Тарасови вѣд пана, що смѣв запалити свѣчку, якою — по думцѣ пана — мѣг був запалити и двѣр. Але пѣзнавши талант Тараса, дав его пан на 4 роки до Петербурга учитися малярству. Тут познакомився Шевченко з учеными и артистами. Славный малярь Брюлов намалював портрет славного поета Жуковського, котрый пущено на льосы, з чого узбирано 2500 рублѣв и за тѣ гроши выкупили свѣтли люде Тараса з крепацтва. Так став Шевченко 1838 року вѣльным чоловѣком.

II.

Нове жите почалось тепер для Шевченка. Головна-ж робота була у него наука, за котру взявся тепер ще ширѣйше. Тому й кличе вѣн до всѣх:

„Учѣтєся, брати мои,
 Думайте, читайте!“

Попри малярство читав и думав Шевченко не одно, а незадовго став писати свои думы, свои пѣснѣ, що „на вѣки не вмруть, не загинуть“.

Та не довго спѣвав наш кобзар на волѣ, бо за одну поезію, в котрѣй зганьбив тых, що знущаються над его рѣдным

народом, закованым в пута неволѣ, панщины и всякого лиха, засудили Шевченка на тяжку кару: 1847. року выслали его в чужій край, в пусти степы киргизки за Каспійським озером в Азіѣ и присудили ему служити там простым вояком цѣле жите.

Десять рокѣв провѣв Шевченко в тяжкѣй неволѣ, де ему, свѣтлому чоловѣкови велѣли сповняти просту службу, забороняли читати книжки, ба й писати та малювати.

„И довелось знов менѣ
На старѣсть з вѣршами ховатись,
Мережать¹ книжечки, спѣвати
И плакати у бурянѣ,
И тяжко плакать!...“

— оповѣдає сам Тарас про свою неволю. Та мимо всего того не кинув наш кобзарь списовати свои думы про страшну недолю свого народу, ось на приклад одна така пѣсня:

„Аж страх погано
У тѣм хорошому селѣ:
Чорнѣйше чорноѣ землѣ,
Блукають люде: повсыхали
Сады зелени; погнили
Бѣленьки хаты, повалились,
Ставы буряном поросли,
Село неначе погорѣло,
Неначе люде подурѣли, —
Нѣми на панщину идуть
И дѣточок своих ведуть.“

Якжеж тяжко мусѣв наш поет болѣти над оттаким страшным нещастєм своѣм дорогоѣ отчины, котру вѣн так щиро любив, бо сам сказав:

„Я так єѣ, я так люблю
Мою Украину небогу —
За неѣ душу погублю!“

Тому то й завзымає Шевченко своих братѣв словами:

„Любѣтєся, браты мои,
Украину любѣте,
И за неѣ безталанну²
Господа молѣте!“ —

¹) мережать = вышивати, мережать книжечки = писати книжечки, ²) безталанний = без талану, без долѣ = нещасливый.

Тяжко побивався Тарас в неволѣ, томлячися гадками, ци поверне вѣн коли в рѣдну краину,

„Чи не дасть Бог милосердний
Хоч на старѣсть волѣ?“

От таких то пѣсень — туги за родиною выпѣвав Шевченко цимало! По довгих-предовгих 10 роках, а радше 10 вѣках, коли настав в Росіѣ другій царь, выпросила чесна родина графѣв Толстых Шевченкови волю. Вѣн повернув 1857 р. до Петрограда, щобы запрацювати дещо, абы виконати сердешне своє бажанє, котре виявив такими словами:

„Поставлю хату и кѣмнату,
Садок-райочок насажу;
Посижу я и похожу
В своѣй маленькѣй благодати,
Та в одинѣ-самотинѣ
В садочку буду спочивати“...

Та не сповнилось отсе єго хоть як скромне бажанє. Довга й тяжка неволя знищила єго здоровлє и вѣн помер в Петроградѣ 26. февруара (лютого) 1861 р., не дѣждавшия увѣльнення свого народу вѣд крѣпацтва, чого так бажав и просив у Бога, а що послѣдовало тогож таки року. Щири люде перевезли єго тѣло на Украину и похоронили недалеко мѣста Канева, на горѣ високѣй над „ревучим“ Днѣпром, чим вволено хоть ту одну єго волю, яку высказав в своим „Заповѣтѣ“:

„Як умру, то поховайте
Мене на могилѣ,
Серед степу широкого,
На Вкраинѣ милѣй:
Щоб' ланы¹⁾ широкополѣ
И Днѣпро и кручи
Були видни, було чути,
Як реве ревучій.“

Сповняють та й завсѣгды сповняти муть вѣрнѣ сыны руського народу щє й то, о що просив безсмертний кобзар в „Заповѣтѣ“ словами:

¹⁾ широки поля.

„И мене в сѣмѣ великѡй,
В сѣм'ѣ вѡльнѡй новѡй,
Не забудьте помянути
Не злым тихим словом!“

Тарас Шевченко збудив своїми пѣснями и в других Руси-
нах охоту до письменства. За его прикладом стали и иньши
писати по руськи.

На Буковинѣ писав першій по руськи Юрій Федькович,
а в Галичинѣ Маркіян Шашкевич, а за ним иньши. Але найпер-
шій, що вже 1798 р. став писати книжки по нашому, по руськи,
був Иван Котляревскій.

42. Менѣ тринадцатый минало.

(Тарас Шевченко.)

Менѣ тринадцатый минало.
Я пас ягнята за селом.
Чи то так сонечко сіяло,
Чи так менѣ чого було —
Менѣ так любо — любо стало,
Неначе¹ у Бога...
Уже прикликали до паю,
А я собѣ у бурянѣ
Молюся Богу; и не знаю,
Чого маленькому менѣ
Тодѣ так приязно молилось,
Чого так весело було.
Господнѣ небо и село,
Ягня, здається, веселилось,
И сонце грѣло — не пекло.

Та не довго сонце грѣло,
Не довго молилось:
Запекло, почервонѣло,
И рай запалило.
Мов прокинувся, дивлюся:
Село почорнѣло,

¹) Як бы.

Боже небо голубее
 И те помарнѣло.
 Поглянув я на ягнята —
 Не мои ягнята;
 Обернувся я на хаты —
 Нема в мене хаты.
 Не дав менѣ Бог нѣчого!
 И полилися сльозы...
 Тяжки сльозы...

43. Минають днѣ, минають ночі.

(Тарас Шевченко.)

Минають днѣ, минають ночі.
 Минає лѣто, шелестить
 Пожовкле листя, гаснуть очі,
 Заснули думи, серце спить,
 И все заснуло, и не знаю,
 Чи я живу, чи доживаю,
 Чи так по свѣту волочусь,
 Бо вже й не плачу й не смѣюсь...

Доле, де ты? Доле, де ты?
 Нема нѣякоѣ!
 Коли доброѣ жаль, Боже,
 То дай злоѣ, злоѣ!

Не дай спати ходячому,
 Серцем замирати,
 И гнилою колодою
 По свѣту валятись;

А дай жити, серцем жити
 И Тебе хвалити,
 И Твоѣй свѣт нерукотворный.
 И людей любити.

Страшно впасти у кайданы,
 Умирать в неволѣ,

А ще гърше — спати, спати,
 И спати на волѣ,
 И заснути на вѣк — вѣки,
 И слѣду не кинуть
 Нѣякого! Однаково,
 Чи жить, чи загинуть...

Доле, де ты? Доле, де ты?
 Нема нѣякоѣ!
 Коли доброѣ жаль, Боже;
 То дай злоѣ, злоѣ!

44. Схѣд сонця.

(Тарас Шевченко.)

Дивлюся я — аж свитає,
 Край неба палає;
 Соловейко в темнѣм гаю
 Сонце зустрѣчає.
 Тихесенько вѣтер вѣє,
 Степы, ланы мрѣють,
 Мѣж ярами над ставами
 Вербы зеленѣють.
 Сады рясни похилились,
 Тополѣ — по волѣ
 Стоять собѣ, мов¹ сторожи
 Розмовляють з полем.
 И усеж те, вся краина
 Повита красою,
 Зеленѣє, вмывається
 Ранньою росою,
 Вмывається, красується,
 Сонце зустрѣчає.
 И нема тому почину²
 И краю немає.

¹) мов = як бы. ²) почину = початку.

45. Хустина.

(Тарас Шевченко.)

Чи то на те Божа воля,
 Чи така єť доля?
 Росла в наймах,¹ виростала,
 З сиротою покохалась.
 Неборак, як голуб, з нею
 З безталанною² своєю
 Од зброньки до зброньки
 Сидять собѣ у вдовоньки,
 Сидять собѣ, розмовляють,
 Пречистоѣ дожидають.
 Дождалися

З Чигирину³.
 По всѣй славнѣй Украинѣ
 Заревли велики дзвони,
 Щоб' сѣдлали хлопцѣ конѣ,
 Щоб' мечи, шаблѣ острили
 Та збирались на весѣлє,
 На веселе погуляне
 На кроваве залицяне.

У недѣленьку та ранесенько
 Сурмы,⁴ трубы выгравали;
 В поход у дорогу слави компанійцѣ⁵
 До схѣд сонечка рушали.
 Выпроважала вдова свого сына,
 Ту єдиную дитину,
 Выпроважала сестра свого брата,
 А сѣрому сиротина,
 Выпроважала, коня наповала
 До збрницѣ из крыницѣ,⁶
 Выносила збрую:⁷ шаблю золотую
 И рушницю-гакѣвницю.⁸

¹) росла в наймах = росла, наймившись на службу, ²) гляди стор. 90 зам.
 2, ³) Чигирин столиця козацького вѣйска в 17 вѣкѣ, ⁴) сурма = труба,
⁵) компанійцѣ-регулярне кѣнне вѣйско, яке гетьманы тримали як гвардію,
⁶) крыниця = кирниця, ⁷) збруя = оруже, ⁸) рушниця-гакѣвниця = пушка.

Выпроважала три поля, три милѣ,
 Прощалася при долині,
 Даровала шиту шовками хустину,
 Щоб' згадавав на чужинѣ.

Ой хустино, хустиночко
 Мережана,¹ шита!
 Тільки й славы козацькоѣ,
 Сѣделечко вкрити!

Вернулася, журилася,
 На шлях битий² дивилася,
 Квѣтчалася,³ прибиралась,
 Що день божій сподѣвалась!
 А в недѣленьку ходила
 Выглядати на могилу.

Мина' лѣто, мина' й друге,
 А на третє линуць⁴
 Преславніѣ компанійцѣ
 В свою Україну
 Иде войско, иде й друге,
 А за третим з тиха.
 Не дивися, безталанна! —
 Везуть тобѣ лихо:
 Везуть труну мальовану,
 Китайкою⁵ вкриту,
 А за нею з старшиною
 Иде в чорно́й свитѣ,⁶
 Сам полковник компанійскій,
 Характерник з Сѣчи.⁷
 За ним идуть есаулы⁸
 Та плачуть идучи.
 Несуть паны есаулы
 Козацькую зброю:
 Литий панцырь порубаний,
 Шаблю золотую,

¹) мережана = вышивана, ²) шлях битий = чиненик, ³) квѣтчатися = прибиратися в квѣты, ⁴) линуць = идуть, ⁵) китайка = полотенце, ⁶) свита = довга одѣж як сѣрак, ⁷) характерник значить тут: великій, читавый лицарь, ⁸) есаул = заступник полковника.

Три ручницѣ гакѡвницѣ
 И три самопалы;
 А на збруѣ козацькая
 Кров позасыхала.
 Ведуть коня вороного,
 Розбити копыта,
 А на йому сѣделечко
 Хустиною вкрьте!

46. Руській король Данило.

Король Данило володѣвъ в галицко-волинськѡй державѣ в першѡй половинѣ тринадцятаго вѣку. Був хоробрий, розумный и справедливый, тому руській нарѡд полюбив его дуже и приляг до него цѣлым серцем.

Перши лѣта его панованя проминули на домашних боях. Але коли король Данило завѣвъ в краю лад и мир, почав скупляти в одну цѣлѡсть руськи землѣ, що були в руках рѡжних князѣвъ. Так прилучив вѡн до свого князѣвства Подѡля,¹ Киѣвщину, а за тым и просторѣ руськи краѣ на пѡвнѡч вѡд рѣки Припети аж по рѣку Нарву и Нѣмен. Таким способом злучив король Данило майже цѣлу Русь.

Всюды по тых землях закладав Данило нови мѣста и будовав при них оборонни замки. З тых мѣст наибѡльше прославився Львѡв, якій заложив Данило и назвав так в честь свого найстаршого сына Льва. Заложени мѣста стали скоро розростатися, бо до них стягалися купцѣ з найдальших краѣвъ.

Короля Данила честовали не тѡльки свои, але и чужи и не раз чужи князѣ и королѣ просили Данила о помѡч. Нераз вѡд-важни руськи полки ходили помагати в бою польским князям та угорському королеви. Раз навѣтъ вмѣшався Данило в вѡйну сусѣдѡвъ проти ческого короля. Сам Данило воював в ческѡй землѣ, а други его вѡйска боролися в спѡлцѣ з Уграми коло Вѣдня и там далеко межи Нѣмцями рознесли военну славу Русинѡвъ.

Але на жаль, коли Русь прийшла до знатнѣйшоѣ силы и поваги, постигло єѣ велике нещастя. Зѡ сходу ударили другій раз Татары и зруйновали єѣ зовсѣм. Було то в 1240 роцѣ, кѡлька-

найцять лѣт по нещасливѣй боротьбѣ над Калкою (1233 р.), коли то Татари першій раз побили Русинѣв. В 1240. роцѣ провадив Татарѣв внук Джингисхана — Батый. Найперше ударили Татари на Московщину и попалили Москву та иньши мѣста. Потѣм взялися здобувати Русь, над котрою пановав Данило. Татари спалили Киѣв, потѣм знищили Галич та много — много иньших руських мѣст.

З галицко-волинськоѣ державы пѣшли Татари на захѣд до Польщи. Як Русинѣв, так и Полякѣв перемогли Татари, але помимо сего не пѣшли далѣ на захѣд на Нѣмеччину: були змучени боями и перешкодами по дорозѣ. З Польщи та з Галичины звернули Татари на Угорщину. Найперше напали они на Пѣдкарпатську Русь, тут понищили Ужгород, Мукачово и Грушѣвскій монастир. В Угорщинѣ перебули Татари через два роки, по двох роках вернулися назад через Русь в степы над Волгою.

Сумно стало Данилови, коли подивився по своѣй отчинѣ. Мѣста и села були понищени, перестрашени люде поховалися перед Татарами по лѣсах и дебрах. Щобы ратовати останки свого народа, муѣв Данило поѣхати до Батія, поклонитися єму й золотѣй ордѣ й заплатити данину.

Однак Данило не перестав думати про те, як бы то своѣй народ увѣльнити з сеѣ неволѣ. Тым бѣльше почав тепер будувати нови замки и мѣста и укрѣпляти стари. Але Татари спѣзнали его гадку й казали вже збудовани замки повалити. Тогды й став Данило оглядатися за помочео проти Татарѣв.

Данило звернувся до папы римского з просьбою, щобы папа покликнув князѣв захѣдних краѣв Европы, щобы межи собою погодилися и щобы всѣ звернулися проти Татарѣв — ворогѣв цѣлого християньского свѣта. Папа обѣцяв се зробити, але его поклику не послухали князѣ захѣдних краѣв Европы и до загального европейского походу проти Татарѣв не прийшло. Папа выслав тѣлько своих послѣв до Данила и пѣслав єму королѣвску корону й меч. Вѣдпоручник — посол папы — вѣнчав Данила короною и з того часу назывався Данило вже не князем — а королем.

По Данилѣ володѣв его сын Лев I. — другій руській король.

Лев оженився з Констанцією, донькою Белѣ IV. В 1280. р. заняв вѣн Пѣдкарпатську Русь и прилучив єѣ на короткій час до Галицко-волинськоѣ державы.

47. Щедрѡвка¹.

(Леонѣд Глѣбѡв.)

Погас учора день,
Заплакав Рѡк Старенькій;
Сьогондѣ розсвѣло² —
Смѣється Молоденькій.

Старенького нам жаль,
А плакати не годиться³,
Бо Молоденькій Рѡк
Почне на нас свариться.

Що дав Старенькій Рѡк
Те бачили и знаєм;
Щож Молоденькій дасть —
Сьогондѣ не пытаєм.

И празникує люд,
Выгукує раденькій:
— Прощай Старенькій Року!
Здоров був Молоденькій!

48. Два богачи.

(Иван Тургенѣв.)

Коли славлять при менѣ богатого Ротшильда, якій з великих своих доходѡв дає цѣли тисячи на вихованя дѣтей и приюты для старцѣв — я зворуюся и хвалю.

Та коли зворуюся и хвалю, не можу не згадати одноѣхудобноѣ селяньскоѣ сем'ѣ, яка приняла сироту — крѣвнячку⁴ в свою хату.

— Як возьмемо Катрю — говорила баба — то остатни наши гроши пѡдуть на ню! Не буде за що навѣть соли купити, юшку посолити.

— А мы будемо їсти й несолену! — одповѣв селянин, єѣ муж.
Далеко Ротшильдови до того селянина!

¹) щедрѡвками называємо пѣснѣ на Новый рѡк и другій (щедрый) вечер,
²) розсвѣло = розсвѣтило, зѣйшло сонце, ³) не годиться = не выпадає, не лицює, ⁴) крѣвняк, крѣвнячка або: крѣвный, крѣвна (кровь) = того самого роду.

49. Сирѣтка.

(Марія Пѣдгорянка.)

Сирѣтка убога:
Блѣде, смутне личѣнько,
Стоить коло порога
тихенько.

Зима — мороз потисли.
На нѣй одна сорочка.
Сльозы дрѣбни нависли
на очка.

Покличу я у хижу
Сирѣточку маленьку,
Дам хлѣба, дам одежу
тепленьку.

Положу в теплѣ спати,
Най ѣй солодко спиться,
Може ѣй рѣдна мати
присниться!

50. Кум Мудерець говорить про щастя.

(А. Шмильовскій.)

Коли ишов я ще молодцем з Праги до дому, изойшов я з пути на широке поле, абы вкоротити дорогу. Прийшов я на скошену луку, де в тѣни вѣлхи сидѣв на камені старый пастырь. У его нѣг лежав старый кудлатый пес, а перед ним паслося стадо овецъ. Поздоровлю я его, а вѣн звѣдає мене, вѣдки я йду. Кажу: вертаюся з Праги до дому. — Ох, там єсть дѣйсно гарно! — зѣтхнув старецъ. — Я не був ще в Празѣ и ледво до смерти я єѣ побачу. Сѣдайте, приятелю, коло мене в тѣни, одпѣчнѣть и розкажѣть менѣ про Прагу. Спочивши, пѣйдете потѣм скорше. — Я сповнив его волю и дѣйсно нѣколи потѣм не жаловав того.

Коли мы так сидимо и як найлѣпше собѣ говоримо, прибѣгне з поля маленькій хлопчик, заплаче на весь голос и почне нарѣкати:

— Дѣдуню, дѣдуню!

Старець погладить хлопця по лицѣ и звѣдає его ласкаво:

— Що тобѣ сталося, хлопче, що так плачеш?

— О, — жалується хлопець — я бѣг за таким красным мотылем и вже скоро був бы я его имив, але вѣн утѣк далеко од мене... О, такого чудового мотыля я вже нѣколи, дѣдуню, не зловлю!

— Не плач, не плач — успокоює старець хлопця — ще нагодиться тобѣ другій, ще гарнѣйшій! Впрочѣм, коли будеш бѣльшій, такий великій як твої няньо и будеш в житю гонити за щастем, поведеться тобѣ часто так само, як нинѣ. — Хлопець впилять, здивований, в дѣдуня свои велики очи и звѣдає:

— Я буду гонитися за щастем, дѣдуню?

— Так, так, дитинко, за щастем, яке єсть також таким мотылем, як ты нинѣ задарь за ним бѣгав. И велики люде так роблять и так само ловлять мотылѣ задарь як и ты.

Не дбаючи про то, що хлопець ледво его розумѣє, продовжав старець:

— Памятай, хлопче! Много людей бѣжитъ, ба навѣть падає за тым мотылем-щастем через камѣне, ярки и ровы, не дбаючи о путь и часто приходитъ до нещастя: зломить ногу, або вязы, або заблудить до краю, вѣдки не знає дороги назад, а мотыль, щастя, втѣкає безслѣдно. Де яким пощаститься зловити мотыля, але часто, зловивши, зѣтруть гарни барвы з его крыл и мотыль, якого зловили в потѣ чола, не має для них жадноѣ вартости.

— И третим не ведеться лѣпше. Они по правдѣ зловлять щасливо и дуже обережно мотыля, але потѣм насилать его на иглу и сховають до скринки за скло, а дурнѣ йдуть дивитися на него. Про хосен, який мало бы им принести щастя, немає й бесѣды. Але працювитый рѣльник, бачучи, як чудовый мотыль лѣтає в золотѣм сонци понад полем, полюбуєся тым видом и оставить его лѣтати далѣ; а сам працює пильно далѣ и поле принесе ему стократный плѣд. И пильный рѣльник, хлопче, зо всѣх найщаслившій.

— Так отже не маємо глядати щастя? — звѣдаю старця, коли той замовк.

— Не маємо, приятелю, — одповѣв — але маємо пильно працювати, щобы були мы сами собою вдоволени, а з нашоѣ працѣ виростуть высоки дерева, зацвѣтуть и — мотылѣ сами прилетять и усядуть на них.

Хлопчик не розумѣв дѣдуневого слова, але я зрозумѣв его добре и благословив небо за то, що стрѣнувся я з дѣдунем и послушав его слова. Те слово зробило менѣ не одно добро в житю.

51. У вивозѣ.

(З повѣсти Ивана Франка „Захар Беркут“.)

Сумно прощали Тухольцѣ¹ свои хаты й подвѣря й огоро-
ды та засѣяни нивы, котри нинѣ ще мала зруйновати и столо-
чити страшна татарска повѣнь. Матери несли своїх заплаканных
дѣтей, батьки гнали худобу, везли на возах домашній спря-
ток,² мѣшки з хлѣбом и одежею. Курява³ стояла над селом;
тѣльки потѣкъ срѣблистою водою шумѣв собѣ, як звичайно...
Вже зовсѣм опустѣло село. Хаты потонули в вечѣрньому
туманѣ;⁴ курява уляглася по дорожѣ, замовкли голосы и крики,
немов вѣдвѣчна пустиня пожерла все жите сеѣ долины. Сѣдало
сонце за тухольски горы, тонучи в легеньких червоних хмарах;
темни смерекови лѣсы довоккола Тухлѣ шептали тихо, таємничо,
немов передавали собѣ якусь зловѣщу новину. Тѣлько зем-
ля, не знати чому, глухо стогонѣла; повѣтрѣ, хоть яснѣ и по-
гѣдне, тремтѣло якимсь дивным змѣшаным гомоном, вѣд котро-
го дрож проймала й найсмѣлѣйшого.

А далеко — далеко по лѣсах у глубоких темных ярах, ме-
жи недоступными ломами⁵ вили вовки, гавкали уриваным голо-
сом лисы, бегетѣли оленѣ, рычали туры.⁶ А в селѣ так тихо,
так мертво! А на небѣ так ясно, так погѣдно! Але нѣ! Ось на
раз щезло сонце за чорною живою хмарою, що стѣною тяг-
не з заходу, наповняючи повѣтря диким вереском⁷ и спуска-
ючися над Тухлею.

Се вѣщуны и невѣдступни товариши орды, гайвороны та
круки, тягнуть нечисленными стадами, чуючи поживу. Зловѣ-
ще птаство беся в повѣтрѣ, розриваеся плахтами и кидаеся в
рѣжни боки, мов хмары бити бурею. Тухольски сумирни стрѣхи
вѣдразу вкрылися чорными гѣстями, а гамѣр их клекотѣв, мов
кипяток у величезнѣм котлѣ. Нѣмо, нерухомо стоячи над стрѣ-

¹) Тухольцѣ = житель Тухлѣ. Тухля мѣсцевость в Галичинѣ, в Карпа-
тах на пути з Волѣвця до Стрия, ²) спряток = рѣчи ³) курява = хмара по-
роху (пилу) ⁴) туман = мрак, имла, ⁵) лѣм = зломане дерево бурею, або
од старости, ⁶) тур = дикій вѣл, ⁷) вереск = крик.

мыми берегами своєѣ кѣтловины,¹ глядѣли Тухольцѣ на погане птаство и в дусѣ проклинали тых вѣщунѣв смерти й руины.

Але живо вид змѣнився. Мов через прѣрву в тѣмѣ валить-ся осѣнна повѣнь, так почали в кѣтловину валитися чорни почвары² з страшным криком. Ряды тислися за рядами, без кѣнца и впину мов вода пѣд водопадом, так они здержовалися — вийшовши з тѣсного горла, сформовалися в довжезні ряди, посувалися звѣльна, без опору заливаючи пусту рѣвнину. Передом дорогою ѣхав на бѣлѣм кони страшний велетень,³ Бурунда — бегадир.⁴

Звѣльна ѣхали Татари, немов що хвилѣ ждали нападу з села. Але нападу не було, село лежало мов пѣсля чумы. З страшным криком кинулися перши ряди Монголѣв на хати, щоби по свому звичаю рѣзати й рабовати — але рѣзати не було кого, хати були пусти. З лютым криком кидалися Монголы вѣд хати до хати, вывалюючи двери, руйнуючи плоты й ворота, розвалюючи печи. Але вся их лютѣсть була даремна — в селѣ нѣхто не показовався.

— Прокляти пси! — говорив Бурунда. — Зачули нас, поховали ся!

— Чи заночуємо тут, бегадире?...

— Поки не зустрѣнемося из тими псами, поти не можемо ночовати, — вѣдмовив Бурунда. — Треба забезпечити вихѣд собѣ з сеѣ ямы!

Ось уже чѣльный одряд⁵ вийшов из села и спѣшив до вывозу, выкованого в скалѣ. З долины нѣчого не видно було в вывозѣ и безпечно пѣдѣйшли Монголы аж пѣд строму камяну стѣну, в котрѣй выкований був вывѣз. Коли в тѣм разѣм з верха стѣны посыпалося величезне камѣне на Монголѣв, калѣчачи та розбиваючи их. Зойк⁶ напасникѣв,⁷ раненых и поваленых на землю вдарив пѣд небо. Закракала дика птиця над своими жертвами. Вже напасники почали подаватися взад и в боки, коли в тѣм Бурунда з голым мечем кинувся им навпереймы.⁸

— Куды вы, безумни? — кричав ярѣм турѣм⁹ Бурунда. — Ось перед вами вхѣд до вывозу, туды за мною!

¹) кѣтловина = мѣсце межи горами подѣбне до кѣтла, ²) почвара = тут то с амо що потвора, ³) велетень або великан = великѣй чоловѣк, ⁴) бегадир = татарскѣй вожд, ⁵) чѣльный одряд = оддѣл, що йде на чолѣ, ⁶) зойк = гойкане з болю, ⁷) напасник = той, що нападає на другого, тут: Татари, ⁸) навпереймы = щоби их переймити, не пустити — на зустрѣч, ⁹) ярѣм турѣм = як розярѣный, розѣзложенный тур (дикѣй бык).

И пхаючи перед собою цѣлу юрбу,¹ вѣн кинувся в темне горло вивозу. Але тут чекала напасникѣв добра стрѣча. Градом посыпалося камѣне на их головы и не одному з воякѣв Джингисхана кров залила очи. Мов з пекла ревнули крики и стогнания з темного вивозу, але понад ними все голоснѣйше гремѣв голос Бурунды:

— Далѣ, заячи, серця, далѣ за мною!

И новѣ купы, не вважаючи на новий град камѣня, поперлися в вивѣз.

— Далѣ горѣ вивозу! — кричав Бурунда, щитом заслоняючися вѣд спадаючого з горы камѣня.

Але, побачивши на версѣ берега громадку молодцѣв, велѣв стоячим перед вивозом Монголам сыпнути на них стрѣлами. Зойки розлягли ся на горѣ — и голосно завили з радости Монголы. Але за своих трѣох раненых тухольски молодцѣ з подвѣйною лютостю почали кидати величезными плитами на напасникѣв. Тѣлькож се все не було бы стримало завзятого Бурунду, коли-б' у серединѣ, на скрутѣ² вивозу не показала ся несподѣвана перешкода: вивоз завалений був аж до верха величезным камѣнем. А тут Тухольцѣ нападали чим раз лютѣйше, камѣне сыпалося мов град, Монголы падали один за другим — и Бурунда побачив вкѣнци, що даремна его завзятость, бо пройти туды годѣ, поки не вдасться зѣпхнути Тухольцѣв из верха.

— Назад, — крикнув Бурунда. И невеличка решта Монголѣв, що лишилася зо штурмуючоѣ купы, без духу мов камѣнь з пращи³ вылетѣла з вивозу.

— Вывѣз завалений! — сказав, важко дышучи Бурунда, обтираючи собѣ пѣт и кров з лица... — Зѣгнати тых псѣв вѣдтам з горы! — крикнув люто, показуючи рукою на хребет скалистого берега. — Драбин сюды! Передни на драбины, а задни вѣдганяти их стрѣлами! Побачимо, чѣя возьме!

З поблизких хат назношено драбин и позбивано их пѣвперечными жердками, немов у широку стѣну. Тухольцѣ з горы придивлялися тѣй роботѣ спокѣйно. Осѣ уже Монголы з криком пѣдняли свою збѣрну драбину и поперли єѣ до камѣнноѣ стѣны. Камѣнем и стрѣлами стрѣтили их Тухольцѣ, але не вдѣяли нѣчого Монголам, бо коли один та другѣй упав пора-

¹) юрба = громада, товпа, ²) скрут = мѣсце, де путь скручуєся, звертаєся в другѣй бѣк, ³) праща = машина, якою кидано камѣне.

нений, то инши двигали велику драбину дальше, а на мѣсце зраненого прискаковали свѣжи. А рѳвночасно задни ряды Монголѳв пускали в гору свои стрѣлы и присиловали Тухольцѳв податися в зад. Страшна драбина живо наближалася до стѣны. Страх почав опанововати Тухольцѳв... Они попадали ниць до долу, похапавши ратища¹ в руки. Стрѣлы ще сыпалися якійсь час, а вѳдтак перестали — знак, що передный ряд почав спинатися горѣ драбиною. Дух у собѣ запираючи, лежали Тухольцѣ й дожидали ворогѳв. Ось чути вже скрип щеблѣв, сапане мужѳв, брязкѳт их оружа — и звѳльна, не смѣло выринають перед очима лежачих мохнати кучмы, а пѳд ними чорни, страшни головы з маленькими, блискучими очима. Очи ти трѣвочно несхибно, мов заклайти глядять на лежачих Тухольцѳв, але головы пѳдоймаються выше, чим раз выше; вже пѳд ними виднѣються рамена, плечи окрыти мохнатыми кожухами, широки груди — та в тѳй хвилѣ з страшным криком зрываються Тухольцѣ и ратища их разом глибоко тонуть у грудях напасникѳв. Крик, ревѣт, замѣшане, тут и там судорожни² рухи, тут и там коротка боротьба, проклятя, стогнаня — и мов тяжка лавина валиться ворог долѣ драбиною до долу, повалюючи за собою дальши ряды — а на ту купу живых и мертвых, без ладу змѣшаных, кровавых, трепечучих и ревучих тѣл людских валяться з горы величезни брылы³ камѣня — и понад усѣм тым пеклом, на пѳв закрытым заслоною ночи, вырываеся в гору радѳсный крик Тухольцѳв, жалѳбне выѣ Монголѳв и грѳмки, страшни проклятя Бурунды — бегадира. Той скавав по майданѣ⁴ мов скаженный, рвучи собѣ волося з головы...

Нарештѣ могутным голосом казав своим Монголам зараз зѳ всѣх кѳнцѳв пѳдпалити село й очистити рѳвнину з усього, що могло бы служити ворогови покрывкою для нѳчного нападу. Радѳсно закричали Монголы — они давно выжидали такого наказу. Разом зѳ всѣх бѳкѳв запалала Тухля, прорываючи огненными языками грубу пѳтьму, що залягла над нею. Дым бовдурами покотився низом и вкрыв долину. Стрѣхи трѣщали злизовани кровавым полумем. Из стрѣх бухав огонь у гору, немов то пристѣдав, то пѳдскаковав, хочачи досягнути до неба.

¹) ратище = копѣе ²) судорожный = тут: передсмертный, ³) брыла = кусень, великий дараб, ⁴) майдан = площа.

Часом знов вѣд подува вѣтрѣ полумя стелилося плазом, золотилося искрами, меркотѣло, филювало, мов огняне озеро.

Хрускѣт впадаючих крокв и стѣн котився глухо по долині, стоги збѣжа и стѣна виглядали мов купы розжареного вугля, а з их середини де-де пролизовалися бѣляви огнянни пасма; дерева горѣли мов свѣчки, високо в повѣтрі викидуючи огнисте, горѣюче листе, мов роѣ золотых мотылѣв.

Цѣла тухольска долина виглядала тепер мов пекло залите огнем; з диким вереском гуляли й бѣгали серед пожежи Монголи, вкидаючи в огонь усе, що тѣлько попадалося им пѣд руки. З жалѣбным стогнанем гримнула до долу пѣдтята монгольскими сокирами прастара липа, свѣдок громадских зборѣв. Повѣтрі в тухольскѣй кѣтловинѣ розѣгрѣлося, мов справдѣ в кѣтлѣ и живо схопився з гѣр страшный вѣтер, що гнав искрами, рвав горючу соломѣ и головнѣ та кидав ними, мов огнянными стрѣлами. Потѣк тухольскѣй першѣй раз вѣд роду побачив такий блеск; першѣй раз розѣгрѣвся в своим холоднѣм камянѣм ложі.¹ Може зо двѣ години тривала пожежа, якѣй з високих берегѣв нѣмо з виразом безсильных жалощѣв придивлялися Тухольцѣ. Тогды Монголы почали гасити недогарки, вкидуючи их в потѣк и заходились обкоповати свѣй табор широким ровѣм.² Посеред табору в однѣй хвилѣ выставлено шатра для старшины — решта вѣйска мала ночовати пѣд голым небѣм на розогрѣтѣй пожежою землѣ.

Другѣ днины Тухольцѣ загатили кѣтловину величезною скалою, спинили воды потока, що почав розливатися по цѣлѣй долині. В помѣч прийшла им злива у горах, наслѣдком чого велика сила каламутноѣ воды заляла цѣлу кѣтловину. Даремни були всѣ зусиля³ Татарѣв. Нѣяким способом не могли видѣстатися из сеѣ долины смерти. — Хто з них не згинув вѣд камѣня, киданого из метавок⁴ Тухольцѣв, того затопили спѣнени хвилѣ потока. Цѣлый вѣддѣл татарского загѣна⁵ вигинув до ноги.

— * —

¹) ложе = русло (medev), ²) ров = ярѣк, ³) зусиля = змаганя, пробы, ⁴) метавка = машина, яка мече, викидаѣ камѣне, ⁵) загѣн = бѣльша часть войска.

52. Татарскій попас.

(Народна пѣсня.)

I.

Ой у поли береза стояла,
 На березѣ зазуля кувала...
 Пыталася зазуля березы:
 Чом береза бѣла, не зелена?..
 — Як я маю зеленою бути?
 Пѣдо мною стояли Татары,
 Шабельками гиля обтинали,
 Ясенькѣ огнѣ розкладали,
 Копытами землю изтоптали,
 Зпѣд корѣня воды добували,
 Вороного коня наповали.

II.

— Чом ты, гаю, чорный стоиш?
 Чом, гаю, не зеленѣєш?
 — Як я маю зеленѣти?...
 Була зима сутужная,¹
 Ишло вѣйско великеє,
 Пѣдо мною ночовало,
 Корѣнячко потоптало
 И гилечко постинало:
 Корѣнечко копытками,
 А гилечко шабельками.

53. Про господаря и ужа.

(Иван Франко.)

I.

Був собѣ колись господарь,
 Мав и поле и садок,
 Гарну хату и худобу,
 Пчѣл чимало колодок.

Жѣнку добру, челядь вѣрну,
 Дещо грошей пѣд ключем,
 Так що завидѣли люде,
 Называли богачем.

Був у него уж домашній,
 Що нѣкого не кусав
 И свободѣно всюды лазив:
 У ночи коровы ссав.

А на день ему господарь
 Вѣд нетямноѣ поры
 Ставив молоко солодке
 У мисчинѣ край норы.

Уж сей — то було хозяйске
 Щастє: и з росы й з воды
 В двѣр плыло добро, сторичный²
 Плѣд давали всѣ труды.

Пречудово скот плекався,
 Всѣм на диво родив хлѣб,
 Родив сад, роились пчолы,
 Мов лопатою хто грѣб.

До двора достатки всяки,
 А нещастя вѣдвертав:
 Град у всѣм селѣ збив поле,
 При его границѣ став;

Пощеть³ там не зазірала
 Нѣ до хат, нѣ до хлѣва,
 Обминала двѣр пожежа⁴,
 Поле — сарана й мышва⁵.

¹) сутужный = читавый, тугій, сильный, ²) сторичный = стократый, ³) пощеть = зараза, хворота, ⁴) пожежа = огонь, ⁵) сарана й мышва = саранча й мыши.

II.

Аж ось скоилося¹ лихо!
Хлопчик був у хатѣ тѣй,
Сын господаря, плазунчик²,
Батькѣв любчик и пестѣй.

От раз мати на снѣданє
Для коханого сынка
На долѣвцѣ³ положила
У мисчинѣ молока.

Хлопчик їсть и розливає,
От звичайно, як дитя;
Запах молока привабив
И ужа з его кута.

Уж приповз и став хлєптати
Молоко, але в гнѣвѣ
Хлопчик бац! ужа ударив
Ложкою по головѣ.

Уж не привычный до бѣйки
Звився грѣзно, засычав,
И, мов блискавка, дѣтину
Бдовитым зубом втяв.

Сумовав страшенно батько
И ходив зовсѣм недуж⁵,
Та в норѣ своѣй вѣд раны
Мучився не менше й уж.

А хоч рана й загоилась,
Вѣн безхвостый, не здоров,
Вѣдцурався хаты, стайнѣ
И подвѣря и коров.

Зверещав страшенно хлопчик,
Батько зо страхом прибѣг,
Зараз зрозумѣв, що сталося,
Та порадити не мѣг.

За ужем в великѣй злости
Кинувся, хотѣв убить,
Та уж, бачучи погрозу,
В яму крыєся в ту мить⁴.

З буком надбѣга господарь,
Уж у ямѣ майже ввесь,
Тѣлько хвѣст еще знадвору
Спѣшно в яму волочесь.

Не мѣркуючи богато,
Люто вдарив чоловѣк
И ужеви неборацѣ
До крхѣтки хвѣст вѣдсѣк.

Так бѣды тым не поправив:
Вѣд отруйного жала
До добы его дитина
Богу духа вѣддала.

III.

Та з ним разом давне щастє
Улетѣло зо двора:
Нивы вытовк⁶ град у лѣтѣ,
Высушила степ жара⁷.

Хижа⁸ гусѣнь сад об'їла,
Вѣд заразы скот попух,
В хату слабѣсть загостила,
Мов повѣяв смерти дух.

¹) скоилося = сталося, ²) плазунчик = дѣтина, яка ще повзає, лазить по землѣ, ³) долѣвка = пѣдлога, ⁴) в ту мить = дораз, ⁵) недуж = не дужий, хворый, ⁶) вытовк = выбив, ⁷) жара = спека, горяч, ⁸) хижий, а, е = пажерливый, а, е.

Що робити? Рада в раду:
До ворожки вдався вѳн,
Чи не скаже, що за ворог
Є причиною тих змѳн.

Поворожила ворожка
На бобах, чи на зорях
Тай говорить:—Сам ты, друже,
Сам бѳду на себе стяг.

— Був приятель в тебе щирый,
Що вѳд зла тебе стерѳг,
Але першоѳ образы
Ты стерпѳть єму не мѳг.

— Ты єго зневажив тяжко,
Тяжко гнѳваєся вѳн, —
Ну, а гнѳв єго, мѳй друже,
Се причина всѳх вѳдмѳн.

— И нема тобѳ ратунку,
Пропадеш увесь до тла,
Доки в углѳ твого дому
Гнѳв той, мов огонь, пала.

— Лиш одна тобѳ порада:
Всьому гнѳву дати стрим¹
И перепроситься щиро
Из приятелем старым.

IV.

От тепер згадав господарь,
Як не мудро се вчинив,
Що в безумному розпалѳ
Так ужа вѳн поранив.

И подумав: „Конче треба
Знов перепроситься з ним,
Бо погине вся худоба,
Все добро пѳйде, як дым.“

Мовив жѳнцѳ: — А постав но
Край норы ужови знов
Молока, а чей вернув бы
Знов у дѳм наш до коров.

И поставила хозяйка
У мисчинѳ молока,
Та уж выповзе, наѳсться,
И до ямы знов втѳка.

А господарю що днини
Гѳрше й гѳрше, хоч умри!
От вѳн раз ужа пѳдглянув,
Як той повз собѳ з норы.

И говорить:— Ужу любый!
Що се враз на нас зайшло?
Чи-ж то сердитись нам треба?
Забуваймо гнѳв и зло!

— Що минуло, те пропало,
Хоч и як нам допекло!
Жиймо, як жили давнѳйше,
Щоб' знов добре нам було.

Уж на се вѳдмовив:— Годѳ!
Що було, те загуло!
Але як забути горе,
Що по серцѳ нам пройшло?

— Аджеж ты, коли згадаєш,
Що твѳй сын в землѳ гние,
То рука свербить, щоб' тѳмья
Розторошити моє.

— А и я, коли погляну
На вѳдсѳченный свѳй хвѳст,
То отруйным зубом в тебе
Вгрызся-б', так лютує злѳсть.

¹⁾ дати стрим = стримати.

— Ты скажи: Як нам єднатись? — Не навернеся до мене
 Як тобѣ був любый сын, Твое сердце, нѣ мое
 Так менѣ мѡй хвѡст. Даремно Не навернеся до тебе,
 Тут шукать причин, провин. Поки память в нас жиє.

— То найкрасше нам розстаться,
 Ты собѣ в своѣм дворѣ
 Жий без мене, я без тебе
 Проживу в своѣй норѣ.

54. Промысл и фабрики.

Одного зимового вечера сидѣли дѣти коло стола враз з няньом, якій читав новинки.

— В Новѡм селѣ згорѣла папѣрня! — промовив батько до мамы, яка ладила вечерю и стояла при отвореных кухонных дверях. — Велика шкода! Триста робѡтників остало тепер без хлѣба.

— Худобни люде! — зѡтхнула мама.

— И фабрикант заслує на спѡвчутѣ¹ — промовив батько, вѡдкладаючи новинку. — Вправдѣ був заасекурованный, але згорѣли ему товары замовлени до заграницѣ.² Коли не пѡшле товару, якій обѣцяв, стратить на все тых одборцѣв.³

— Видиш! — каже Ивась до брата Юрка. — Ты все говориш, що хотѣв бы бути фабрикантом, бо фабрикант нѣчо нѣколи не робить, лем розказує. А видиш и фабрикант має свои клопоты!

— Юрко ще нерозумный хлопец — промовив батько. — Бути добрым фабрикантом не так легка рѣч. За молоду мусить той, що хоче бути добрым фабрикантом, много, дуже много, учитися, щобы добре розумѣтися на výroбах.⁴ Инакше не буде вмѣти вести виробнѣ (фабрики).

— Пан учитель говорив нам, що до недавна не було загалом жадных фабрик, а все виробляли ремесельники — докинув Ивась.

— Був такій час, коли не було и ремесельников, — промовив батько — кождый виробляв собѣ сам, що потребовав.

¹) спѡвчутѣ = részvet, ²) заграниця = край за границею нашего края, ³) одборецъ = той що одбирає, купує, товар, ⁴) вироб = то, що фабрика виробляє.

Робив собѣ обуву, одѣж, збрую, начинѣ¹ и загалом все, що потребовав. Але з часом спѣзнали люде, що сей, або той, вмѣ лѣпше як другій зробити якусь рѣч и тым людям давали роботу. Так одни шили лем одѣж, други робили лем збрую и т. д. За их працю платили им люде мясом, хлѣбом, земными плодами, кожами або матеріями, а потѣм и грѣшми. Тому що та праця давала им способ до житя, учили они тоѣ працю всѣх сынѣв, а також и чужих хлопцѣв. Так повстав ремесельничій стан. Ремесельникам добре поводилося и богатши з них тримали много ученикѣв.

— А як повстали фабрики? — звѣдався Юрко.

— Ремесельники працювали головно руками, — выяснює батько. — З часом вынайдено машины, якими мож було скорше, лѣпше и дешевше² выконати ту саму роботу як руками. Нынѣ выроблюють фабрики всѣ предметы для домашних потреб. Одна машина выконує тут працю много робѣтникѣв в коротком часѣ, а до еѣ обслуги выстарчають часто й слаби руки дѣвчат.

— Але така фабрика коштує десь много грошей! — промовив Юрко.

— О, дуже много! Богато коштує выбудованя фабрики, а ще бѣльше дороги машины — вѣдповѣв батько. — Тому лучиться часто и бѣльше людей, щобы выбудовати й устроити одну фабрику. Так повстають фабрични спѣлки.

— Але вѣдки знає фабрикант, хто потребує его выробѣв? — звѣдує Ивась.

— Фабрикант має в своѣй службѣ много подорожуючих урядникѣв, яки їздять по своим краю и по чужинѣ, часто по дуже далеких краях и всюды поручають купцям выробы тоѣ фабрики. Новосельска фабрика высылала своѣй товар аж за море — выяснював батько.

— Такій фабрикант мусить отже добре й мудро працювати! — каже Ивась.

— Правда! — каже батько. — Вѣн мусить все старатися, щобы дѣстати добрых и мудрых робѣтникѣв, дешевый сыровецъ, досконали машины и великій одбѣр. Тому тѣльки люде быстри розумом, яки много вмѣють и не бояться працю — можуть бути фабрикантами, бо тѣлько таки можуть вытримати конкуренцію з иньшими.

¹) начинѣ = серсама, ²) дешевше = туныше.

55. Природни богатства Пôдкарпатскоѣ Руси.

(Микола Творидло.)

I.

Хто подорожує по Пôдкарпатськôй Руси та видить наши гôрськи села з их худобними хижамы, що стиснулися немов, ластôвочи гнѣзда до гôрських стѣн — той мимо волѣ думає: убогôй край!

Але оно так не єсть! Пôдкарпатська Русь є краиною богатств! Єѣ сыри, ще нетыканы людскою рукою богатства, спочивають в землѣ та на єѣ поверхни й ждуть того часу, коли прийде чоловѣк з усѣми середниками новочасноѣ техники та зачне их добувати, перетворювати та передавати людству до ужитку.

Першим богатством Пôдкарпатськоѣ Руси є єѣ непроглядни¹ лѣсы. Коли де, то на Пôдкарпатськôй Руси знайдемо ще дрѣмучи, вѣковѣчни пралѣсы, яки не видѣли людского топора. Лѣсы займають бôльше як половину простору Пôдкарпатськоѣ Руси, бо на 1,138.700 *га* землѣ єсть 673.205 *га* лѣсôв. В Мараморошинѣ обôймають лѣсы аж три чверти простору. В низших горах розляглися листни лѣсы, головно: дубы, буки и ясенѣ, на высших заняли мѣсце непроглядни шпилькови боры.² Ще выше на верхах, переважно на хребтах гôр та на их легко похилых збочах,³ розложилися пышни *полонины*, яки займають враз з неужитками и паслами 150.000 *га*. В прирѣчных⁴ ярах, долах та на рôвнинѣ лежать землѣ пригожи⁵ пôд плуг. И тут розсѣлися людськи оселѣ, села та мѣсточка.

Плодовитости землѣ помагає прекрасне *пôдсоне* (климат), якого не знайдете навѣть на дуже богатых землях Украины. Бо ось пôгляньмо: пересѣчна теплота на Пôдк. Руси выность + 9·3 степенѣв Целзія, в Мукачевѣ аж + 11·70°! Вже в мартѣ є пересѣчна теплота + 5·5°, так що рoстиннôсть зачинає вчаснѣйше будитися до житя як на Украинѣ о цѣлый мѣсяць и кôнчиться пôзно в осени. Тôлько високо на горах зима значно довша.

Опады дощу також дуже пригожи до буйновѣ рôстнѣ на полях, в лѣсах та полонинах. А що Пôдкарпатська Русь замкнена

¹) непроглядный = такôй, що не мож нараз переглянути єго оком, дуже великôй, ²) бôр = лѣс, ³) збоче = бôк горы, ⁴) прирѣчный = при рѣцѣ. ⁵) пригожôй = такôй, що надаєся.

горами од північних и східних зимних вітрів, тому не дивно, що тут удаються вже деяки овочи з полудневих теплих країв, як: морелі¹, яблоні, груши, сливи та орехи и то найліпших родів. Навіть в лісах повно овочевих дерев. Послѣдни збоча гір надаються на культуру *винограду*, а декуды в городах дозрівають навіть фігови овочи та їдоми каштани. Нині єсть вже около 4000 гектарів землі під виноградом.

Удаються також *морвови дерева*² Але на жаль наши люде не вмѣють плекати шовковниць та не знають хосна з морвового листя. Але коли-б' их то навчити, то продукція сырого шовку могла бы стати жерелом великих доходів, як се є у славній венецькій низині. Величезни богатства лісних овочів пропадають в більшості марно.

В лісах є всюды пчолярни, бо пчола має в горах пожиток од вчасної весны до пізньої осени. Невеликій труд при уліпшенню пчільництва може дати стократну нагороду.

Наши *гори* богати в лікарські ростины. Полудневи склони огрівані сонцем через довге літо дають без числа тых ростин. Мадяры займалися пильно збиранєм, сушенєм та продажоу тых ростин. Нині сей промысл підупав. — В лісах є повно дикого звіра, навіть війна в Карпатах не выгубила медведів, оленів, диких свиней и т. п. Гірські річки повни рыб, а головно так высоко цінених пстругів.

II.

В нѣдрах нашої землі є велики минеральни богатства. Ті *поклади соли*, яки лежать в нашій землі, навіть не дадуться обчислити, тільки их є! Не в одному місци показала ся в нас и *ропа*, то чорне текуче золото, але ще ніхто не глядав за нею глибше, бо Мадяры мали єї досить в Семигородских Карпатах. В богато місцях є знов під землею инше золото — *чорний уголь*. Правда, що й сего ще ніхто не прослѣдив докладно и нині не можемо точно сказати, чи у нашій землі є уголь в малій кількості, чи в великій та як глибоки є його поклади, але він є — се певне. Також показується в нас тут и там *железна руда*. Богато в нашій землі и много инших минералів, як *графит, азбест, каолин, опаль, мрамор* та много

¹) мореля = баратска, ²) еперка.

иньших. Навѣть *золото* добувано колись на Пôдкарпатськôй Руси. Про *будôвельный камѣнный матерiял*, якого так много в наших горах — вже й не згадуемо.

Не забудьмо, що краса гôр, здорове пôдсоня и лагôдне повѣтре є скарбом для тых, що глядають мѣста, де могли бы прийти до здоровля. До того у кождому майже селѣ є минеральни воды та купелѣ так потрѣбни для хорых. До тепер маємо на Пôдкарпатськôй Руси бôльше як триста вôдкритых минеральных жерел. Але майже всѣ минеральни воды марнуються од непамятных часôв; знани є тольки тѣ, котри лежать бѣля желѣзничноѣ дороги. Коли бы полѣпшилася комуникація, коли бы побудовано потрѣбни купелеви заведеня та коли бы розголошено по свѣтѣ про тѣ купелеви заведеня — наши Карпаты стали бы в неоднôм выше як Швайцарски горы. Нынѣ на выше як триста минеральных жерел маємо всего 25 купелевых мѣсць на Пôдкарпатскôй Руси.

III.

Перейдемо тепер до *промыслу*. На першôм мѣсци стоить у нас *рольничий и господарско-домовый*. Розлоги пасовиска та полонины надаються лѣпше як швайцарски горы на выпас домашнього скоту, головно коров и овец. Не є вже тут староѣ породы гôрских коров. Они усунулися глубоко в верховиньски села, яки тепер припали Ромунiѣ (Руська Поляна та иньши). Мѣсце староѣ расы заняли лѣпши расы из заходу. Годôвля овец також широко розвинена и дає немалый прихôд. Славни наши мали кремезни (сильни) верховиньски, так звани гуцульски, конѣ.

Правда за мало в нас орухи, бо заледво одну четверту часть землѣ в нас орють, то є 294.213 га, але з того знов 67.397 га, то є одна четверта, лежить на перемѣну що року облогом.

Так отже всего пята часть землѣ є в нас з'орана. Але не вся орна земля належить до селян-хлѣборобôв. Большôсть землѣ є до нынѣ в паньских руках, а селяне-хлѣборобы обробляють знов свою землю ще на дуже старый лад. Але богатства є тут так велики, що они можуть дати нашим людям велики жерела доходу.

Особливо гарно могло-б розвинути ся у нас молочарство. Гірське пахуче масло з запашних трав, вирѣб сыра та бриндзы, чи будза — може мати европейске имя, коли бы тѣлько люде навчили ся працювати в тѣм промыслѣ та коли бы zorganizовали ся в товариства, яки заняли ся бы вывозом товарѣв молочарского промыслу поза границѣ Подкарпатскоѣ Руси. Згадовали мы вже про лѣчничу зѣля. Умѣле збиранє сушенє и продаж тых ростин принесли бы також велики доходы, коли бы з'организовати той промысл. Згадовали мы про будучнѣсть незнаного, а зовсѣм можливого в нас плеканя шовковництва, яке не є можливе нѣ на Украинѣ, нѣ в чеськѣй републицѣ — а тѣлько в нас на Подкарпатськѣй Руси.

На другѣм мѣсци побѣч рѣльничого промыслу стоить у нас *деревный*. Славни в нас майстры деревляных виробѣв. Уже перед войною умѣли наши мараморошки Гуцулы виробляти артистични рѣчи, за якими дѣуже звѣдовано за границею пѣд назвою мадярских виробѣв. Тѣпѣр в руках нашего чоловѣка — то його третя рука, без котроѣ вѣн не обойдєся. Наш чоловѣк зробить сам собѣ всѣ рѣчи потрѣбни в його хатѣ. И в фабрицѣ є вѣн добрым майстром.

Згадати належить и про *выробы всякого рода кошикѣв плетеных з лозины, вирѣб кухонного начиня з глины и т. п.* Тѣ виробы розхоплювано бы за границею Подкарпатскоѣ Руси за дороги гроши, коли-б' тѣлько хто забрався до з'организованя их выробу и продажи. — Не меньшою славою тѣшили ся наши *вышивки* на полотнѣ, так звани гуцульски, яки також ишли в свѣт пѣд назвою мадярских.

Отсе короткѣй перегляд важнѣйших жерел нашего богатства. Але дєхто може звѣдати:

— Чомуж мы таки худѣбни, коли наша земля є така богата?

Вѣдповѣдь на то ясна: мы не маємо ще так високоѣ культуры, нѣ духовоѣ, нѣ техничноѣ, щѣбы умѣли и були в силѣ выдобути тѣ скарбы з нашоѣ землѣ, переробити их та хосноватися ними, або другим продати. До того всего треба науки, треба знаня! Тому не нарѣкаймо на своє худѣбство и не стѣгнѣм — а вчѣмся и працюймо — а тогды укрити скарбы нашоѣ землѣ стануть явными. Тогды и наша земля з май худѣбноѣ стане одною з богатших земель в Европѣ!

56. Олеся.

(Борис Грѣнченко.)

I.

Се було давно, ще тодѣ як Україну шарпали Турки и Татари, а гетьманы українськи ходили з козацтвом бити ворогѣв.

Тодѣ на Волинѣ було невеличке село. Вкруг него були лѣсы. В селѣ жили прости люде хлѣборобы. Як бы не Татари, то им жити було бы не погано. А то часто й густо набѣгали Татари, грабили, палили й руйновали села. Старых та молодых убивали, а молодших брали в неволю и продавали рабами на тяжки роботы Туркам. Инодѣ¹ гнали Татари з України тисячи нещасных людей.

И одной слобѣдцѣ² довелося зазнати лиха од Татар, але поки що Бог боронив и тѣльки один раз напали на неѣ Татари. Ся слобѣдка заховалася в лѣсах и знайти єѣ було нелегко. Коло слобѣдки стояла невеличка хатка. Коло неѣ був рясный садок. У садку пасѣка и пчолы.

У сѣй хатцѣ жив старый дѣд Данило. Колись вѣн козаковав³, був у неволѣ турецкѣй, але вызволився вѣдты. Тепер жив дома, пасѣчниковав⁴. Жѣнка єго давно вмерла. Вѣн приняв до себе двоє сирѣт: дѣвчину — Олеся и хлопця-стрибунця⁵ Михайлика. Олеся була невеличка дѣвчина, рокѣв шѣснадцати.

Дѣд був щасливый з дѣтьми, а дѣти були щасливи з ним. Дѣти дуже любили, як дѣд розмовляв з ними. Вѣн розказовав им про Україну и про Сѣч, про гетьманѣв, розказовав им про турецку та татарську неволю. Бувало сидить дѣд у пасѣцѣ, робить щонебудь коло улія, або там граблѣ, чи що. И Михайлик також щось тут майструє и дѣвчина Олеся сидить зо шитѣм. Сонце сїяє, пташки щебечуть, пчолы гудуть, а Михайлик:

— Розкажѣть, дѣдусю, про неволю турецку.

А дѣдусь:

— Та я розказовав — тыж чув.

А Михайлик та Олеся:

— Ще, ще дѣдусю! Так гарно слухати!

И дѣд починає оповѣдати, а дѣти слухають и очей не звѣ-

¹) инодѣ = часом, ²) слобѣдка = мале село, ³) козаковав = був козаком, воював, ⁴) пасѣчниковав = був пасѣчником, ходив коло пѣдл, ⁵) хлопець-стрибунець = хлопець, якій все стрибає, бѣгає.

дуть з него. Олесь хилить чорняву головоньку на руку, а Михайлик — стрибунець уже не стрибає, а сидить та слухає.

А дід розповідає, як був він у турецькій каторзѣ: — Три роки був я у турецькій каторзѣ прикований до мѣся. А каторга, се корабель такий. Там гребли мы веслами, женучи судину¹. А наши голи плечи раз у раз списовали доглядачи нагаями² та колючою червоною таволгою³.

— И кров текла? — скрикує Михайлик.

— Текла, — каже дід.

— Я бы их усѣх побив — тых Татар та Турків проклятых! — гукне хлопець, стискаючи кулаки. Олесь нѣчого не каже, тільки все облича єѣ зблѣдне. А дід далѣ:

— Покалѣчено тодѣ мене добре. Як вызволили мене козаки, не здатний був я вже козаковати. Вернувся до дому. Тут я ваших батьків познав: и твого, Олесю, и твого Михайлику. Вы були сусѣды; Михайлик був тодѣ ще дуже малый — років зо два єму було. А тобѣ, Олесю, років з сѣм було и ты бѣгала вже швиденько. Жили вы гарно — коли набѣгла Татарва. Що тут казати? Водбивалися мы люто та нѣчого не вдѣяли. Село Татарва спалила, багато людей повбивали, багато в неволю забрали. А дехто повтѣкав. Отсѣ втѣкачи вернулися сюды потѣм тай знов тут побудовалися. Мене вдарено чимсь тяжким по головѣ — я й упав. Але я не вмер и в ночи очутився⁴. Дивлюся — мѣсяць свѣтитъ, видко. Тихо скрѣзь. Коли гляну круг себе, аж я на пожаринѣ⁵, а круг мене трупы, трупы... Прийшов ранок. Пѣшов я помежи трупамы и знайшов тебе, Михайлику. Ты лежав и плакав бѣля мертвоѣ матери. Тут и батько твоѣй був из розрубаною головою.

— Прокляти! Ой прокляти! — скрикує Михайлик.

— И твои ту батько и мати були, Олесю, мертвы... А тебе вже я потѣм знайшов у лѣсѣ. Ты забѣгла якось туды. От и все... — Змовкне дід. Олесь сидить не ворухнеся⁶. У неѣ облича блѣде, в очах палає огонь. Дід гляне на неѣ тай похитає головою:

— Гай, гай! — каже. — Засмутив я тебе, моя ясочко⁷. Але ваши батьки полягли доброю смертею, рѣдний край боронючи.

¹) судина = судно, ²) нагай — канчук = короткий, грубый карбач на псѣв та людей, ³) таволга = лозина, пругя, ⁴) очутитися = прийти до чутя, ожити, ⁵) пожарина = пожарище, ⁶) ворохнутися = порушитися, ⁷) ясочка = ласочка, ласиця.

Кождый чоловік повинен боронити вѣд всякого ворога свою родну країну, не жалѣючи свого житя.

— Еге, не жалѣючи свого житя! — промовить дѣвчина тихо тай задумається ще дужше и кѣлька день задумана ходитъ.

II.

Ото одного разу була недѣля. Олеся з Михайликом лагодилися ити в лѣс по ягоди, а дѣд сказав:

— Глядѣть, дѣточки, далѣ вѣд багновища, а то лихо буде! У лѣсѣ було величезне болото-багновище. Инодѣ, не знаючи, набреде на него людина тай утоне. Дѣд и боявся, щоби из дѣтьми чого не було. Олеся каже:

— Не бѣйтесь, дѣдусю; хибя мы не знаємо?

А Михайлик стрибунецъ и собѣ тоненькимъ голосочкомъ:

— А вже-жъ знаємо!

Побрали дѣти глечики¹ тай пѣшли. Дѣд довго дивився им у слѣд.

Михайликъ каже:

— Олесю сестричко! ходѣмъ ажъ на той бѣк!

Лѣса не можна було перейти, бо-жъ болото тамъ було середъ него. А обходити далеко, верстовъ шѣсть. Олеся каже:

— Але-жъ се далеко.

— Нѣчого! — каже Михайликъ, — тамъ ягѣдъ такъ богато. Ходѣмъ, голубонько!

— То й добре! — каже Олеся.

Пѣшли. Не увѣйшли у лѣс а пѣшли по узлѣсцю². З одного боку бувъ высочезный старый темный лѣс, а з другого простягався степ. Дѣвчина й хлопецъ ишли швидко. Вѣдѣйшли вже верстовъ на пять вѣд дому, коли се Михайликъ скрикнувъ:

— Глянь, Олесю — що се таке?

Олеся глянула. Середъ степу ѣхали люде. Они були верхи³. То були не наши люде. Острроверхи шапки маячѣли⁴ здалека. Такихъ шапокъ наши не носять. Олеся богато чула дечого вѣд дѣда. Она пѣзнала сихъ людей: се були Татары. Татары! Они приѣхали на Украину палити села, вбивати, або в неволю забирати людей. Ось—ось они побачать ихъ и заберуть. Олеся ухопила Михайлика за руку и мовчки потягла в корчи.

¹) глечикъ = горнець, ²) узлѣсе = край лѣса, попри лѣс, ³) верхи = на коняхъ, ⁴) маячѣли = було видно.

— Що таке? що таке? — звѣдує Михайлик.

— Цить! Татары!

Михайлик так и занѣмѣв. Острах¹ обняв его такий, що вѣн и слова не мѣг вимовити. Олеса зза кущѣв² бачила, як Татары бѣхали просто на лѣс, як поводили сюды и туды головами. Се они глядали, де є слобода³. Ще якійсь час и они знайдуть єѣ. Що тодѣ буде?

Село запалать, людей повбивають. И дѣдуса вбють... Боже мѣй! Треба бѣгти, треба сказати! Алеж Татары бѣдуть кѣньми: добѣдуть швидше, чим она добѣжить. Як бы они тут загаялись... Та якже те зробити, як се бѣй зробити?

Бѣдне серденько Олесѣ мучилося. А Татары пѣд'ѣздили все близше та близше... уже видно погани облича. И вѣдразу Олеса надумала. Она вхопила Михайлика за плече:

— Братiku, бѣжи лѣсом до дому, скажи дѣдусеви, що бѣдуть Татары! Чуєш?

И потрусил⁴ хлопця за плече. Вѣн немов прокинувся вѣд того и глянув на дѣвчину.

— Бѣжи, а то дѣдуса вбють!

— А ты? — спытав хлопец.

Олеса штовхнула его, щобы бѣг и каже:

— Я знаю сама, що зроблю, не бѣйсь! Нѣколи балакати — бѣжи!

Хлопец не думав довго. Вѣн кинувся у лѣс и побѣг з усеѣ силы. Олеса лишилася сама.

Постояла ще кѣлька хвилин. Облича єѣ було блѣде. Але она не боялася. Выйшла зза корча и пѣшла попѣд лѣсом зовсѣм не в той бѣк, де була слобода. Йшла так, мов не бачила Татар. Але Татары єѣ побачили. Кинулися до неѣ. Олеса скрикнула и побѣгла що силы далѣ. Та бѣгла она не довго. За хвилину Татары наздогнали єѣ, щось закричали, загукали й ухопили єѣ. Их було чоловѣка тридцять. Они зупинилися и почали помѣж собою балакати. А далѣ один высокій прийшов до дѣвчины. Забалакав по нашѣму, але так погано, що дѣвчина ледви зрозумѣла, що вѣн каже:

— Хороша дѣвчина! Хороша дѣвчина! Мы тобѣ нѣчого не зробимо, пустимо на волю, тѣльки ты нам покажи, де тут єсть слобода?

¹) острах = страх, ²) куш = корч, ³) слобода = село, ⁴) потрусити = потрясти, потермосити.

Олеся каже:

— За лѣсом. Отсей лѣс перейти та слобода на тѣм боцѣ.
А Татарин до неѣ:

— То ты нас проводи сим лѣсом, а то мы дороги не знаємо.

Олеся каже:

— Проведу!

А Татарин знов:

— Та не одури, не тѣкай! А то бачиш отсе? — И вѣн вы-
няв з похвы криву шаблюку и лиснув нею перед очима дѣвчины.
— Бачиш отсе? Голову зрубаю!

Олеся каже:

— Бачу!

Олесѣ накинули на шию аркан¹. Высокій Татарин узяв той
аркан в руки, пустив дѣвчину поперед свого коня и каже:

— Веди!

III.

Олеся повела. Але она йшла зовсѣм не в той бок, куды
Михайлик побѣг. Ще трохи обѣйшла лѣс, тодѣ найшла стежку,
що бѣгла в лѣс из степу и пѣшла по нѣй. Татары ѣхали слѣд-
ком за нею. Де далѣ лѣс усе густѣйшав. Олеся вела ворогѣв
просто в середину лѣса, де було болото. Вела й думала: „Чи
добѣг вже Михайлик до дому? Чи сказав се дѣдусеви? Ох хоть
бы менѣ довше поводити бисурменѣв², поки вѣн добѣжить.“

Йшла тихо, инодѣ звертала в бѣк, тодѣ знов назад верта-
лася. Татары сердилися, а высокий кричав:

— Що ты плутаєш? Веди гарно, а то ось! — и показав
рукою на шаблюку.

Дѣвчина сказала:

— А ось зараз лѣс кѣнчиться, там и слобода — и вела далѣ.
Лѣс зробився страшенно густый. Алеж Олеся добре его знала.
Она так часто ходила сюды по грибы та по ягоды. Она знала,
де болото. Невеличка смужка³ твердоѣ землѣ вганялась у дря-
говину⁴. Олеся повела Татар туды. За деревами болота не було
видно. Она вела их аж до краю твердоѣ землѣ и зупинилась⁵.
На вкруг було темно, що тѣльки той, хто добре знав лѣс, мѣг
вѣдси вийти, не загрузиши⁶ в болотѣ. Татары лѣса не знали.
Высокій Татарин скрикнув:

¹) аркан = довгий шнур, мотуз, яким ловили Татары людей, ²) бисурме-
нѣв = Татарѣв, ³) смужка = довгий, вузкій пас, ⁴) дряговина = ботото, мочарь,
⁵) зупинитися = затриматися, ⁶) загрузнути = застрягти.

— Чого ты стала? Веди!

Дівчина повернулася до ворогів. На блідому обличчї палали темні очі. Она глянула ворогам в очі и тихо промовила:

— Я далѣ не піду!

Татарин під'їхав аж до неї, показав їй нагая и вылаяв¹. Дівчина усміхнулася.

— Я не поведу вас далѣ, хоч бы вы мене убили. Я вас, вороги, завела у сей лѣс и вы певно не вилѣзете вѣдси.

В тойже хвилѣ нѣж блиснув у татарскій руцѣ и вдарив дівчину в груди. Як былина подрѣзана, впала она до долу. Але ще не була мертва. Она підняла ще руку.

— *Кождый повинен рѣдну краину боронити!... Знайте се вороги!*

Єї голонька схилилася и чиста душа покинула тѣло. Татарин плюнув на неї и всѣ вороги повернули взад.

IV.

А Михайлик тимчасом добѣг до дому. Вѣн казав, що Татар є хто зна скѣльки. Люде покидали все и повтѣкали в лѣс. Дѣд Данило думав, що вѣн там и Олесю знайде.

День просидѣли люде в лѣсѣ. Потѣм им не стало їды. Треба було вертатися. Другого дня пѣслали одного парѣбка подивитися, що в селѣ. Парѣбок вернувся и сказав, що в селѣ все цѣле. Люде зрозумѣли, що Татари их обминули и вернулися до дому. Алеж Олесѣ не було там. Дѣд Данило попрѣхав² кѣлька чоловѣкѣв и усѣ, узброившись, гуртом пѣшли шукати єї в лѣсѣ. Михайлик привѣв их до того мѣсця, де вѣн покинув Олесю. Тут знайшли татарски слѣды. По тых слѣдах пройшли в густий лѣс. Довго йшли, аж доки побачили кѣлька татарских коней, що позагружали в болѣтѣ; Татар не було. Мабуть они позлазили з коней тай потопилися у багнѣ. Дѣд Данило йшов попереду. Вѣн першій побачив Олесю. Лежала мертва, з ножем у грудях. На шиї у неї був татарскій аркан. Тут тѣльки зрозумѣв дѣд Данило и всѣ люде, що она своєю смертю вратувала рѣдне село. Зробили мары з гильок и понесли дороге тѣло до дому.

Другого дня ховали Олесю. Подруги дівчата несли труну³. В нѣй лежала Олеся убрана, як до вѣнця. На головѣ був вѣнок. Навкруг спѣвали пташки, в горѣ сїяло сонце. А она лежала тиха, спокѣйна. Навѣть здавалося, що на єї обличчї сїяла радѣсть. Еге, їй можна було радѣти...

¹) вылаяв = выганьбив, ²) попрѣхати = попросити, ³) труна = деревище.

Рыдаючи, проводили єѣ до холодноѣ ямы, рыдаючи засыпали землю. Не сам дѣд Данило плакав — плакали всѣ: и стари й мали, чоловічки, жѣнки и подруги-дѣвчата. Але як кинули на могилку, останню лопату землѣ, дѣд Данило пѣдвѣв голову. Вѣн уже бѣльше не плакав. Обличє его було поважне. Вѣн простяг руки над могилкою и сказав:

— *Кождый повинен боронити свѣй рѣдний край, не жалѣючи житя! Дай, Боже, усякому такоѣ смерти.*

57. Побѣг¹ трьох братѣв з Азова².

(Козацка дума)

Из города из Азова не великіѣ туманы вставали³,
Три браты рѣдненьки з тяжкоѣ неволѣ втѣкали.
Два кѣнни, третій пѣшій за ними подбѣгає,
На сыре корѣнє, на бѣле камѣне
Нѣжки свои козацкіѣ побиває, кровю слѣды заливає,
До кѣнных братѣв добѣгає, словами промовляє:
— Станьте вы, братя, коней поласѣте, мене пѣдождѣте,
З собою возьмѣте, до городѣв християнских подвезѣте!
То середущій тєє зачував, старшого пытав;
То старшій єму словами промовляв:
— Чи ще тобѣ не далася тяжкая неволя знати?...
Як будемо мы брата дожидати,
Буде нас погонь⁴ доганяти,
Буде нас стрѣляти, рубати,
Або в тяжкоѣ роботѣ будем пропадати.
— Коли-ж мене, братя, не хочете ждати, —
Став меншій промовляти, —
— То прошу вас, братя, на праву сторону звертайте.
Шаблѣ из похв вынимайте,
Тѣло моє порубайте,
В чистѣм степу поховайте,
Звѣрю та птицѣ на поталу не дайте!⁵

¹) побѣг = утеча, ²) Азѣв, або Озѣв мѣсто над азовским морем, де Турки згромаджовали невольникѣв, щоби их продавати в Малу Азію, Арабію и иньши схѣдни краѣ, ³) туманы вставали = курява, хмара пороху пѣднималася, ⁴) погонь = погоня, ⁵) дати на поталу = дати на жир, дати, щоби звѣрѣ и птицѣ пожерли.

То середущій тее зачував,

Словами промовляв:

— Сего, брате, из роду нїгде не чували,

Щоб' рідною кровю шаблѣ обмывали,

Або острым списом опрощене¹ брали.

— Колиж не хочете, братя, мене рубати,

То прошу вас, братя, як будете до байракѣв² прибувати

Тернови вѣтки³, вербы стинайте,

Менѣ признаку⁴ покидайте! —

То вже двох козакѣв в байраки в'їжджає,

Середущій брат милосердіє має,

Верховѣтя⁵ у тернѣв стинає,

Меншому брату примѣту⁶ покидає.

А як стали на Муравскій шлях в'їжджати,

Нѣчим єму признак покидати:

Вѣн червону китайку⁷ зпѣд жупана выдирає,

По шляху розкидає,

Меншому брату примѣту зоставляє.

То як став пѣшеходець виходити,

Став червону китайку находити,

У руки хватає, дробными слезами обливає.

— Не дурно, промовляє, червона китайка по шляху валяє,

Мабуть моих братѣв на свѣтѣ не має!...

Мабуть за ними з города Азова погоня вставала,

Мене в тернах на спочинѣ минала,

Братѣв моих доганяла, стрѣляла, рубала!

Коли-б' менѣ Бѣг

Милосердный допомѣг

Тѣло козацке находити,

В чистѣм степу хоронити!...

Що одно безвѣде⁸, друге безхлѣбе⁹,

Трете вѣтер буйный в полѣ повѣває,

Бѣдного козака з нѣг зваляє...

— Ой годѣж менѣ за кѣнными братами уганяти,

Час менѣ козацким ногам пѣльгу¹⁰ дати!

¹⁾ опрощене = прашчане, ²⁾ байрак = заросла долина в степу, ³⁾ вѣтка = галузка, ⁴⁾ признака = знак, ⁵⁾ верховѣтя = верхни галузки, ⁶⁾ примѣта = знак, ⁷⁾ китайка = шовкова матерія, тут: шовкова пѣдшивка, ⁸⁾ безвѣде = брак воды, ⁹⁾ безхлѣбе = брак хлѣба, ¹⁰⁾ пѣльга = полекша.

То тее промовляв,
 До Савур-могили прибував,
 Пôд Савур-могилою спочивав.
 В той час сизи¹ орлы налѣтали,
 Пильно в очи козакови заглядали.

Козак тее зобачає,
 Словами промовляє:

„Орлы сизопери²,
 Гостѣ мои мили!
 Прошу я вас тодѣ налѣтати,
 З лобу³ очи мои выдирати,
 Як не буду я свѣта божого видати...“

То тее промовляв,
 За час, за годину милосерному Богу душу отдав,
 Тодѣ орлы налѣтали, з лобу очи выдирали,
 Тодѣ ще й дрôбна птиця налѣтала,
 Коло жовтоѣ-кости тѣло оббирала.
 Вовки сѣроманцѣ⁴ набѣгали, тѣло козацке рвали,
 По тернях, по балках⁵ жовту кôсть жваковали⁶
 Тож они козацкіѣ похорони вôдправляли!

Де ся взяла сиза зазуленька,
 В головках сѣдала, жалôбно кувала,
 Як сестра брата, або мати сына оплакала.

Стали кôнни брати до городôв християньских доходжати,
 Стала к их серцям туга⁷ налягати.

То середущій брат до старшого брата словами промовляє:

— Не дурно к нашим серцям велика туга налягає,
 Мабуть нашого брата живого на свѣтѣ не має!
 Як будемо, брате, до отця и матери прибувати,
 Як будуть они нас пытати, та що станемо казати? —

То старшій брат тее зачуває,

До середущого словами промовляє:

— Скажем: не в одного пана в неволѣ бували,
 Нôчноѣ doby з неволѣ втѣкали,
 Ёго сонного будили, не збудили,
 Там ёго в неволѣ и зостановили! —

¹) сизый = сивый, ²) сизоперый = сивокрыый, з сивыми крылами, ³) лоб = голова, ⁴) сѣроманцѣ = прôзвище вовка вôд сѣроѣ шерсти, ⁵) балка = до-
 линка на степѣ, ⁶) жваковати = жувати, обгризати, ⁷) туга = жаль.

То середущій брат теє зачуває,
 До старшого брата словами промовляє:
 — Як не будем отцю й матери правды казати,
 То буде нас отцѣвска й материньска молитва карати. —
 Тодѣ старши браты на поля Самарски выѣжджають,
 Над рѣчкою Самаркою опочивку¹ собѣ мають,
 Коней попасають.
 В той час безбожніѣ бисурманы набѣгали
 И тых двох братѣв порубали,
 Тѣло козацке карбовали²,
 В чистѣм полю розкидали,
 Головы на шаблѣ здѣймали, довго глумовали³.

Звернути увагу на: 1) опис степу, яким браты втѣкали,
 2) характеристику трьох братѣв
 3) провѣдну думку.



58. Житє Маркіяна Шашкевича.

Недалеко мѣсточка Олеська, в золочѣвскѣм повѣтѣ, лежить село Пѣдлїсе. Само нѣчим не вирѣзняєся вѣд других наших полѣських⁴ сел, але в нѣм визначовалося красным положенєм помешканє⁵ мѣсцевого священника. Був то хорошіи просторый дѣм, до него припирав красный сад, а там дальше розстелявся просторый луг; довкола хаты росли стари дубы и сосны, а в роскѣшнѣм садѣ роздававсѣ весною чарѣвный спѣв соловейка. В тѣм домѣ вперше побачив свѣт божій Маркіян Шашкевич, першіи галицко-руськїи народный поет и вѣщун⁶ руського народного одродженя. Отець Маркіяна, Симеон, був священником в селѣ Княжу, а мати єго, Єлисавета, була донькою о. Романа Авдиковского, пароха в Пѣдлїсю, в котрого домѣ уродивсѣ Маркіян.

Хлопячий вѣк перевѣв Маркіян то в Княжу, то в Пѣдлїсю, куды мати часто єго возила, вѣдвѣдуючи своих родичѣв. Тому що хлопчина вже був змалку дуже вразливоѣ вдачи⁷, то переймався радо красою сельскоѣ природы и милым звуком рѣдноѣ мовы.

¹) опочивок = вѣдпочинок, ²) карбовати = вишивати, выбивати карбы, тут взагалѣ: бити, ранили, ³) глумовати = глумитися, висмѣвати, ⁴) Повнѣчну часть Галичины над рѣками Стиром и Бугом называє народ Полѣсем, вѣд лѣсѣв, що єѣ покрывають, ⁵) помешканє = быт, ⁶) вѣщун = той, що вѣщує, пророк. ⁷) вдача = успособленя, характер.

Першу науку побирав Маркіян в батьківськѣм домѣ, а дальше у Львовѣ, в Золочевѣ и в Бережанах. Будучи ще школярем, мав щасливе успособленє притягати до себе товаришѣв, котри радо горнулися докола него, любуючися єго щирим, товаришким звичаєм та милою, дотепною розмовою. Тодѣ вже проявлялася у него поетична вдача; вѣн писав вдатни стишки, як бажаня родичам на именины, радуючи ними молодших братѣв и сестер.

По укѣнченю гимназіяльних наук, выбрав собѣ Маркіян священничій стан и вступив до духовноѣ семинаріѣ у Львовѣ. Але не судилося єму без трудѣв дѣйти до задуманоѣ меты¹, мусѣв вперед перейти тяжку боротьбу з противностями житя и в тѣй боротьбѣ насталити свою волю та скрѣпити свого духа вѣльною наукою. З рѣжних причин мусѣв покинути семинарію и здобувати собѣ дальшу освѣту без всякоѣ посторонноѣ² помочи.

Сумне було тодѣ житя Маркіяна, бо позбавлений способу до житя, не знав зразу, куды повернутися. Та проте не упадав духом: єго крѣпила жадоба науки и гадка про занедбану рѣдну мову; єму хотѣлося найти способ до пѣддвигненя³ свого забутого народа. Ще в семинаріѣ найшов Шашкевич двох щирых приятелѣв, котри радо прихилилися до єго змагань. То були питомцѣ: Якѣв Головацкій и Иван Вагилевич. При их помочи Шашкевич познакомився з розвоєм письменства на Украинѣ и у иньших Славян и загадав на взѣр тамтых народѣв утворити словеснѣсть⁴ народно-руську. Заохочена жаром⁵ Шашкевича, почала чим раз збѣльшатися громада товаришѣв, охочих до патріотичноѣ працѣ на полѣ рѣдного письменства и просвѣты народа.

По трилѣтнѣй працѣ на свободѣ вернув Шашкевич знов до семинаріѣ и тодѣ став писати такою гарною народною мовою, що зачудовав своим таланом учених людей, котри не вѣрили доси, щоби руська мова, могла надаватися чи то до укладу красных поезій, чи до наукових выкладѣв. Тодѣ то выйшла заходом тоѣ щироѣ громады перша народно-руська книжка „Русалка Днѣстрова“, в котрѣй не то що мова була як на тѣ часи незвычайна, але и правопись не така, як в давнѣйших книжках, бо була то правопись фонетична, майже така, якоѣ нынѣ ужи-

¹) мета = цѣль. ²) посторонный = чужій, ³) пѣдвигненя = пѣднесене,

⁴) словеснѣсть = литература, ⁵) жар = огонь, горяча охота.

вають Украинцѣ. „Русалка Днѣстрова“ вийшла в 1837 роцѣ в Будимѣ; бо у Львовѣ заборонили єѣ печатати.

Маркіян Шашкевич не гадав про свои выгоды, не хотѣв нѣ почестей, нѣ славы, а став звичайным сельским священником, щобы остати вѣрным зложеному обѣтові та вѣддатися на услуги свого народа. И обѣту свого тримався вѣрно до послѣдноѣ хвилѣ житя, котре на жалѣ тривало коротко, бо несповна 32 лѣт. Тѣло его похоронено зразу на новосѣлецкѣм кладовищі,¹ в гробницѣ тодѣшних дѣдичѣв (панѣв) села, Василевских, де спочивало до р. 1893. В тѣм роцѣ перенесли вдячни Русины тлѣнні поетови останки до столицѣ краю, до Львова.

59. Пѣдлїсє.

(Думка Маркіяна Шашкевича.)

Шуми вѣтре, шуми буйный
На лѣсы на горы,
Мою журну² неси думку
На пѣдлїськи двори.

Там спочинеш, моя думко,
В зеленѣй соснинѣ³;
Журбу збудеш, потѣшишся
У лихѣй годинѣ.

Там ти скаже дуб старенькій
И один и другій,
Як там жив я ще маленькій
Без журбы, без туги.

Там ти скаже та соснина
Й всяка деревина,
Як там грало серце моє,
Свитала година.

¹) кладовище = теметѣв, ²) журный = журливый, ³) соснина = сосновий лѣсок.

У садочку соловейчик
 Щебетав п'їсеньки,
 Розвивав ми п'їсеньками
 Лїта молоденьки.

Там колодязь студененькій,
 А дуб воду тягне;
 Не так щастя, як той води
 Моя душа багне.

П'одлисецько горо б'їла!
 Як тебе не бачу,
 Так ми тяжко, так ми сумно,
 Що трохи не плачу.

Веселая сторононько!
 До серця-сь припала,
 Душа тебе як милого
 Друга забажала.

Там то любо, там солодко,
 Весело и мило!
 З миленькими у радости
 В'їк бы ся прожило!

60. Руська мова.

(Як'ов Головацкій.)

...Кажеш, приятелю, що простим языком нашим можна лиш о домашних, щоденних р'їчах бес'їдовати, що руській народный язык зовс'їм не способный до выражения высших понять. От тоб'ї показав живим прим'їбром Шашкевич, як можна взнестися високо, як можна своим нар'їчем без чужо'ї прим'їшки и найвысш'їх понятия о Боз'ї гладко выговорити та ще як сильно, як мудро, як основно! Не язык народный винен, але ты сам, бо (вдарся в груди) не знаєш єго, не вм'їєш по руськи! Шашкевич не р'їк, не два выучовав и розбирав народну бес'їду, тепер видиш, як єму гнеться всюды п'од лад; не л'їнуйся, прац'юй; то й тоб'ї легше п'оде, але знай, що без прац'ї само до берега твого не приплыве!

61. Вечер.

(Изидор Воробкевич.)

Сонце заховалось за високи горы.
Тихо все дрѣмає: луг, дуброва, боры.
Дзвѣночок там чути, мѣсяць небом сяє,
В байрацѣ¹ маленькій соловій спѣває.

Вѣтрець потягає, поточок шепоче,
Яскраво сіяють зорѣ серед ночі.
Дрѣмає береза, заснула смерека,
Чути лиш флюяру вѣвчарску здалека.

Свѣт мов церков Божа, мирно, тихо всюды
Од тяжкоѣ працѣ знемоглися люде.
А мѣсяць, мов сторож, ходить небом тихо,
Тѣшитися, що кождый забув своє лихо.

62. Марш Сагайдачного.

(Микола Чернявскій.)

... Широкий, вольный степ, а далѣ синій лѣс. Золоти струны повѣтря дрожать понад млистым обрѣм.² На горѣ женцѣ жнуть жито. Покѣрно падає пѣд их серпами золоте колоса. Задоволене их сердце. ... и тѣльки инодѣ³ прокидається журба: коли-б не наскочили Татары чи Волохи и не вырвали в них того золота и не пустили його пѣд синє, горяче небо червоними стовпами дыму. И озираються женцѣ навколо. И бачать: иде попѣд горою вѣйско. Якбы маком загорѣла уся долина. Вылискують⁴ на сонци сталєви списы (копія) и золота збруя. Тупотять баски⁵ конѣ...

Пройшла одна частина вѣйска, иде друга. Попереду їде гетьман. Його соколини очи пронизують далечѣнь, а в зубах куриться люлька... И мають⁶ у повѣтрѣ бунчук⁷ и хорогвы,⁸ сурмлять сурмачи⁹ и гудуть бубны, цимбалы и розстелюється, розростається вѣльна широка пѣсня вѣльного народу:

¹) байрак — мала хаша, ²) млистый обрѣй = мрачный виднокруг (горизонт), ³) инодѣ = даколи, ⁴) вылискують = блещать, ⁵) баскій = читавый, ⁶) ма-
яти = вѣяться, ⁷) бунчук = buzogánu, ⁸) хорогвы = заставы, ⁹) сурмач = той
що грає на сурмѣ (трубѣ), сурмити = трубѣти.

Ой на горѣ там женцѣ жнуть,
 А під горою,
 Попід зеленою,
 Козаки йдуть!...

Попереду Дорошенко,¹
 Веде своє вѣйско,
 Вѣйско запорожске,
 Хорошенько.

А поза ним Сагайдачний,²
 Що промѣняв жѣнку
 За тютюн та люльку
 Необачный.

Бде старый гетьман и грає вѣтер його довгою бородою. И дивляться женцѣ и пытаются сами себе: Куды вѣн веде войско? У якѣй потребѣ загудуть самопалы,³ затрѣщать списы и упуоть шаблѣ червоного вина крѣвавыми устами? На якому поли положить свои головы отѣ завзяти люде? А они их мусять положить. Тепер такій непевный час, таки тепер настали скрѣзь страшни подѣѣ⁴... А у них же є стареньки мамы и жѣнки чорноброви... Невжеж им не жалко их кидати? И стискається их сердце великим жалем и гукають⁵ они, нѣбы жартуючи:

— Обернися Сагайдачный!
 Возьми свою жѣнку,
 Вѣддай тютюн люльку,
 Необачный!

Погляне на них гетьман и усмѣхаються у него глубоко-глубоко тѣльки сами очи соколини. — Ех, вы, гречкосѣѣ, приковали вы свои души до рѣлѣ, до плуга и нѣчого вы не розумѣете!

— А хтож буде добувати долю рѣдному краєви, хто дасть йому силы выбитись из неволѣ, хто положить за него, коли потрѣбно буде, свои головы?... Не розумѣете вы того! Жалко и нам матерей стареньких и дѣточок дрѣбненьких, та кличе нас вѣд них инша, высша повиннѣсть и мусимо мы на нѣй зложити головы свои.

¹) Петро Дорошенко-гетьман, выбранный 1665. р., лучився з Турками, чтобы Украину увѣльннити з пѣд панованя Москалѣв и Полякѣв, ²) Сагайдачный = походив з Галичины, гетьман Запорожцѣв, воював з Турками, помер в 1622. р. по битвѣ пѣд Хотинѣм, в якѣй прославився, ³) самопал = пушка, ⁴) подѣѣ = то що дѣється, ⁵) гукати = гойкати, кричати.

И оповыває сердце гетьмана жаль, коли вѣн згадує свою жѣнку и дѣток... Але перемагає вѣн себе и весело кличе:

— Менѣ з жѣнкою не возиться,
А тютюн та люлька
Козаку в походѣ
Знадобиться.¹

И сурмлять сурмы, гудуть бубны, тупотять конѣ, брязчить збруя и мають червени хорогви, ѣде вѣйско, ѣде запорожске на велику, страшну потребу.

Дивляться у слѣд йому женцѣ... Сумно поник старою головою старый батько; журливо схиливши на долоню голову, дивиться стара ненька, уся аж трѣпоче струнка, як молода тополя, чорноброва дочка; и кинувши серп на стерню побѣг у слѣд за вѣйском з тремтячим сердцем, з палаючими очима молодой сын...

— Не бѣжи, не наздоженеш!

Уже вѣйско приближается до темного лѣса и потопає в нему. И гремить у лѣсѣ могутня пѣсня запорожска:

— Гей, хто в лѣсѣ — озовися!
Та выкрешем огню,
Та закурим люльку —
Не журися!

Не журися!... Най гречкосѣѣ орють ланы, най крамарѣ сидять по своих крамницях, а мы... мы положимо, коли буде треба, буйни головы за свѣй рѣдний край, за його долю!...

63. Смерть Морозенка.

(Народня пѣсня.)

Ой Морозе, Морозенку,
Ой ты славный козаче,
За тобою Морозеньку
Уся Украина плаче.

Не так тая Украина,
Та як та стара мати...
Заплакала Морозиха,
Та стоячи бѣля хати.

¹) знадобитися = придатися, бути потрібным.

— Не плач, не плач Морозихо,
 Не плач, не журися,
 Ходи з нами козаками,
 Та меду-вина напийся.
 — Ой щось менѣ, козаченьки,
 Мед, вино не петься,
 Ой десь сын мѡй Морозенко
 З Татарвою беться.
 Ой зза горы, из за кручи¹
 Мале вѡйско выступає,
 Попереду Морозенко
 Сивым конем выграває.
 Тож не грѡм в степу горгоче,
 Тож не хмара свѣт закрыла;
 Тож Татар велика сила
 Козаченькѡв обступила.
 Бились з ранку козаченьки
 До ночи глухоѣ;
 Козакѡв лягло чимало,
 А Татар у троє.

Нѣ один козак не здався
 Живым у неволю;
 Полягли всѣ, не вернувся
 Нѣ один до дому.

Не вернувся й Морозенко,
 Голова завзята;
 Замучила удалого
 Татарва проклята.
 Ониж его не стрѣляли
 И на части не рубали,
 Тѡлько з него молодого
 Живцем² сердце вырывали.
 Взяли его поставили
 На Савур могилу,
 „Дивись тепер, Морозенку,
 На свою Украину...”

¹) круча = стромый берѣг, ²) живцем = коли Морозенко ще жив.

64. **Иван Пѣдкова.**

(Тарас Шевченко.)

I.

Було колись — в Украинѣ
 Ревѣли гарматы;
 Було колись Запорожцѣ
 Вмѣли пановати!
 Пановали, добували
 И славу и волю —
 Минулося, — осталися
 Могили по полю!
 Високіѣ тѣ могили,
 Де лягло спочити
 Козацкеє бѣле тѣло,
 В китайку¹ повите.
 Високіѣ тѣ могили
 Чорнѣють як горы,
 Та про волю нишком² в полѣ
 З вѣтрами говорять.
 Свѣдок славы дѣдѣвщины³
 З вѣтром розмавляє,
 А внук косу несе в росу,
 За ними спѣває.
 Було колись добре жити
 На тій Украинѣ...
 А згадаймо! Може серце
 Хоч трохи спочине.

II.

Чорна хмара зза Лиману⁴
 Небо, сонце крыє;
 Синє море звѣрюкою⁵
 То стогне, то выє, —
 Днѣпра горло затопило.
 „А ну же хлопята,
 На байдаки!⁶ Море грає, —
 Ходѣм погуляти!«

¹) китайка = тонка шовкова матерія, ²) нишком = тихо, ³) дѣдѣвщина = батьківщина, отчина, ⁴) Лиман = горло Днѣпра, ⁵) звѣрюкою = як звѣр то стогне, то выє, ⁶) байдак = козацкій човень.

Высыпали Запорожцѣ, —
 Лиман човны вкрыли.
 „Грай же, море!“ заспѣвали, —
 Запѣнились хвилѣ.¹
 Кругом хвилѣ, як тѣ горы:
 Нѣ землѣ, нѣ неба,
 Серце млѣе, а козакам
 Того тѣльки й треба.
 Плывуть собѣ та спѣвають;
 Рыбалка² лѣтае,
 А попереду отаман
 Веде, куды знае.
 Закрутивши горни усы,
 За ухо чуприну³,
 Пѣдняв шапку, — човны стали,
 — Нехай ворог гине!
 Не в Синопу,⁴ отаманы,
 Панове молодцѣ,
 А у Царград, до султана
 Поѣдемо в гостѣ!
 — Добре, батьку, отамане! —
 Кругом заревѣло.
 — Спасибѣ вам! —
 Надѣв шапку,
 Знову закипѣло
 Синє море; здовж байдака
 Знову похожає
 Пан отаман та на хвилю
 Мовчки поглядає.

65. У орла в гостинѣ.

(В. Лонг.)

На другій день я подався до скалы, до якоѣ носив добичу
 Бѣлоголовый (орел). По дорозѣ мене дѣгнав сам Бѣлоголовый:
 вѣн летѣв якраз туды. Я притаився и вѣн мене не бачив: тогды

¹) хвиля = филя, ²) рыбалка = водный птах, рыболов, ³) чуприну = За-
 порожцѣ голили голову, а лишали довгій чуб на головѣ, котрый закидали
 на ухо (оселедецъ), ⁴) Синопа = мѣсто в Малѣй Азіѣ.

я подався слѣдом за ним. Выйшовши на другій бѣкъ лѣса, побачив я через далековид Бѣлоголового на скалѣ, майже коло самого вершка. Трохи низше з росколины росла мала деревина, а на єѣ верхѣвлѣ стирчав на всѣ боки якійсь хворост. Ото й було орляче гнѣздо. Коло гнѣзда стояла орлиця и годовала орлят.

Як тѣлько стари побачили мене, они знялися и мовчки кудысь полетѣли: очевидно, они хотѣли мене одвести. Так оно й вийшло, бо обое швидко вернулися назад и стали крутитися над моєю головою. Я в сей час розглядав через бѣнокль скалу и гнѣздо, ховатися вже не було чого. Орлы, очевидно, знали, що доля орлят — в моих руках, абы тѣлько я выдряпався на скалу. И я почав дряпатися.

Але се було надзвичайно трудно, бодай далеко труднѣйше, як я собѣ з початку уявляв. До жаху страшно було дряпатися на высочезну, стромку и гладеньку, як стѣна, скалу. Одно менѣ помагало: се всяки корчи и деревця, що почѣплялися скрѣзь по камянних ребрах горы. За них я и придержався весь час, а без сього менѣ нѣколи бы не вылѣзти на ту кручу.

Чим выше пѣдлазив я в гору, тым низше над моєю головою крутилися орлы. Часом их крыла шумѣли зовсѣм близько мене. Я стомлювався все бѣльше и бѣльше, земля и лѣс втѣкали все далѣ, а менѣ здавалося, що велики орлы стають ще бѣльшими и страшнѣйшими. На всякій випадок у мене в кишенѣ був револьвер, але коли бы орлы напали на мене зѣзаду, я не був бы мѣг стрѣляти. Справдѣ: весь час чѣпляючися за корчи, я лѣз лицом до скалы и зовсѣм не був бы мѣг обернутися до бою. А знаючи орлину силу и смѣлѣсть, я таки добре побоювався. Коли я оглядався назад, що раз стрѣчався из зловѣщими¹ очами орлѣв. Коли бы я закричав, або якось инакше виявив хоть найменьшій страх, то они як скажени кинулися бы на мене.

Нѣбы не помѣчаючи орлѣв, я дерся по скалѣ в гору, але в самого на души було неспокоѣно. Нарештѣ я з величезным трудом добрався до малесенькоѣ площы коло верха, де стояло дерево з гнѣздом. Кѣлька хвилин я не рухався и не дивився в низ. Менѣ хотѣлося трохи заспокоитися самому и заспокоити орлѣв, котри все з бѣльшим неспокоєм лѣтали круг мене. Кромѣ того треба було розмѣрковати, що робити далѣ.

¹) Зловѣщій = такій, що вѣщує зло, нещастя.

Звычайно, менѣ легко було выдрятися на дерево до самого гнѣзда, але все одно я нѣчого не побачив бы: гнѣздо будовалося кѡлька рокѡв и було загороджено з усѣх бокѡв. Щобы добратися до орлят, треба було розбирати гнѣздо, а сего орлиця не дала бы. Она и так вже кѡлька разѡв, здавалося, хотѣла кинутися на мене, але що разу стрѣчала мѡй погляд и одлѣтала.

Тымчасом Бѣлоголовый лѣтав межи мною и орлицею и нѣбы казав їй: „Зажди, зажди! Очевидно, що вѡн може нас повбивати и позабирати орлят. Але я все таки тут чогось не розберу. Тут щось не те...“ Бѣлоголовый лѣтав так близько од мене, що я добачив у нього перемѣну: страх його зник и лютѡсть поменшала.

Розколина, з якоѣ росла деревина, ишла направо в гору и проходила в скалѣ, що зависла над гнѣздом. По сѣй розколинѣ можна було драпатися лицем до скалы, чѣпляючися руками за зубцѣ. Се було страшенно небезпечно, але я так и зробив. И як же радѡсно зѡтхнув я в кѡнцѣ, коли вылѣз на маленьку площу рѡвно из гнѣздом. На два ступенѣ од мене лежало двоє орлят. Кругом валялися обѣдки и много кѡсток з рыбы и всякоѣ дробноѣ дичины. Нѣколи ще не доводилося менѣ заглядати у таке дике господарство. Правда: и гость був непрошений.

Доки я лѣз по скалѣ, орлы, певно, що хвилины сподѣвалися, що я впаду; безперечно, що они радо розтягли бы мое розбите тѣло на кавалки. Колиж я сѣв уже коло гнѣзда, орлиця пѡдлѣтѣла до орлят и нѣбы хотѣла заслонити их од моих очей. Бѣлоголовый крутився надо мною и спускався все нижше и нижше. И в одной хвилѣ сталося щось незвычайне; Бѣлоголовый нагло склав крыла и сѣв майже коло мене! Вѡн дивився на мене и нѣбы казав: „Ось я знову в твоих руках... Тепер ты можеш и вбити мене, тѡлько пожалѣй моих орлят...“

За хвилину и орлиця сѣла з краю на гнѣздѣ.

Таким способом мы в трѡх нерухомо сидѣли коло себе и здивовано дивилися одно на одного. Коло наших нѡг лежали орлята, над нами пѡднималися сурови скалы, а глубоко в низу розкинувся до самого озера густый лѣс.

Я пильновав, щобы нѣ одним рухом не сполохати своих товаришѡв. По короткѡм часѣ я спостерѣг, що Бѣлоголовый не боиться мене: страх о дѣтей перемѡг усѣ його особисти страхи.

Проте, як тільки я встав, він знявся і знову закрутився над моєю головою — в його очах знову занялася злість.

Я спутився по иньшій, легшій дорозі і вдоволений пішов до дому.

* * *

Після сего я ще кілька разів підходив до гнізда і здалека дивився на годівлю орлят, але більше уже не турбував старих орлів. Остатнього разу мені довелося бачити надзвичайно интересну сцену. Підійшовши до гнізда, я замітив, що одного орляти вже не було там, а на краю гнізда стояло друге і перестрашене поглядало в низ, куды вже злетів його смілий брат. Од часу до часу молодий орел, що стояв на гнізді, жалобно кричав. Мені здавалося, що він кликав назад свого хороброго брата, а може просто просив їсти, бо був невдоволений і сумний. Старих орлів не було видно. Трохи пізніше показалася орлиха, у неї в кігтях була якась здобич. Она підлетіла до гнізда, подражнила сына їдою і знов подалася в низ.

Я зрозумів, що она манить за собою боязливого сына і обіцяє йому смачний кусень мяса. Син стояв на краю гнізда і жалобно кричав. Він кілька разів розправляв крыла і намірявся летіти до матери, але не зважився кинутися у безодню.¹ Потім одсунувся назад, сховав голову в плечі, зажмури́в очі і силовався забути про голод.

Було ясно, що хотіла мати: хотіла навчити свого сына літати.

Минуло кілька хвилин і я знову побачив орлиху, котра знов верталася до гнізда, але вже без їди. Она літала перед гніздом і додавала синові охоты. Нарешті він зважився: замахав крылами і перелетів на скалу, але зараз вернувся назад. Потім вже як не вмовляла его мати, він не звертав на неї ніякої уваги.

Нарешті в неї увірвалася терпеливість і она піднялася над гніздом. Я вгадав єї намір і аж дух затаив. І за хвилину ось що сталося. Молодий орел сидів спокійно на гнізді і дивився в низ, як ось нагло почувся над ним різкий крик, що примушовав его стрепенутися. Ще хвили́на — і орлиця сильним ударом выбила з гнізда хворост, на якому сидів боязливий сын. Хворост і орел разом полетіли в низ.

¹⁾ безодня = пропасть.

Выбитый з гнѣзда молодой орел замахав крилами и полетѣв. Мати не кидала его нѣ на хвилину. Она летѣла коло него и нѣжным голосом весь час додавала ему силы. Та коли глубоко в низу побачив вѣн оstri верхи дерев, то знову злякався, зложив крыла и як грудка полетѣв у низ головою.

По менѣ перейшов мороз: менѣ здавалося, що вѣн розобеться о верхи дерев.

Але мати знала, що робити: як куля пѣдлетѣла она пѣд нього и наставила свои крыла. Сын упав на еѣ широку спину и кѣгтями мощно впялився в пѣря. Орлиха понесла його, пѣднимаючися высоко над лѣсом. Трохи спочавши, вѣн пѣдвѣв голову. Тодѣ мати вырвалася з пѣд него и знов оставила самого.

Мати й сын полетѣли в низ, а им в слѣд спускалося пѣря, яке молодой орел вырвав матери на спинѣ.

...Моя ручниця (пушка) тепер нѣколи не пѣдойметься на мудрого великого птаха.

66. Александер Духнович.

Кождый народ поважає и честує глубоко память заслуженых для добра народу мужѣв. Народы велики славять имена своих полководцѣв, котри умѣли отчину оборонити од ворога. Менши народы, або тѣ, котри стратили свою державу, споминають знов память тых людей, котри своею працею, своим розумом и словом боролися о права свого народу в найгѣрших часах народного житя.

И мы, Русины, мали в давнинѣ високу культуру и своих князѣв та великих вождѣв и ученых. Але наши суспѣды перемогли нас в довгих войнах, наша держава упала и мы стали невольниками и рабами чужих. Бѣольшѣсть интеллигенцѣв, паны, покинули в тых тяжких часах наш народ, якій остав без проводырѣв и попав в темряву. В тых тяжких часах выступали в нас поеты й учени, яки як колись в давнинѣ вожди боролися о права народа — боролися не мечами и копѣями — а словом и наукою.

До таких мужѣв, борцѣв о права нашего народу, належав и Александер Духнович.

Уродився вѣн в селѣ Тополянах земплиньскоѣ жупы 24. апрѣля 1803. року. Его батько, Василь, був попом, а Александер був другим сыном в батька. Найперше вчив сына батько, в 1813. роцѣ

перейшов малый Александер до нормальної школи в Ужгородѣ, а в 1816. до гимназії. Але в тѣм самѣм роцѣ утратив вѣн батька, який помер на тиф; мати остала з шестеро дѣтьми-сиротами, з яких Александер був найстаршій. По укінченю гимназії в Ужгородѣ бажав Духнович посвятитися науцѣ инженерії, але мати благала сына, щоби учився на попа и заопѣковався сиротами. В 1821. роцѣ перейшов Духнович на философію в Кошицях, а потому на теологію в Ужгородѣ в лѣтах 1823—1827.

По окінченю теології став Духнович актуарем консисторії в Пряшевѣ. Старенькій єпископ Таркович числив тогды 73 роки житя и єпархією управляв Василь Попович, пѣзнѣйшій мукачевскій єпископ. Як актуарій працював Духнович дуже пильно, але за ту працю не плачено йому нѣчо. Духнович жив в великій нуждѣ и даремно просив, щоби його увѣльнено з тої посады и выслано сотрудником на село.

„Мучитися однак молодому чоловікови в безконечнѣсть — було вже понад людскѣ силы“ — говорить Духнович про себе в своїй автобіографії. З кѣнцем октобрія 1830. року не вытримав довше в Пряшевѣ, а покинув „*locum torturae*“ (мѣсце тортури), з нѣким навѣть не розпрощавшися. По дорожѣ позичив 1 австр. флорен и обдертый и на пѣв босый прийшов до Ужгороду. Мукачѣвскій єпископ повитав його радо, але до службы не мѣг прийняти так довго, доки пряшѣвскій єпископ не звѣльнить Духновича, але пряшѣвскій не хотѣв звѣльнити, отже Духнович знайшовся без мѣсця и без хлѣба...

В тѣм часѣ познакомився з заступником жупана в Ужгородѣ и той приняв молодого и способного, але прогнаного своїми до свого дому. В домѣ пѣджупана Petrovny перебув три роки (1830—1833). В 1833. роцѣ приняв єпископ Таркович Духновича знов до єпархії, в 1834. р. стає Духнович парохом в Бѣлѣй вежи, яка три роки стояла опорожнена, бо нѣхто не хотѣв єї брати, така була добра... В Бѣлѣй вежи перебув Духнович чотыри роки (1834—1838). Про Бѣлу вежу згадує, що се була його чотыролѣтна вязниця. „*Haec ergo est mea insula Helena!*“ („Оте єсть мѣй острѣв Гелена.“) В апрѣлю 1838. р. покликано Духновича на консисторского нотаря в Ужгородѣ, де перебув до януара 1844. р., коли то именовано его каноником в Пряшевѣ и куды вѣн тепер перенѣсся.

В часѣ революції арештовано його. Як каже Духнович: „*quod ruthenicos scripserim libellos.*“ („Тому що я писав руськи

книжки.“) Арештовали його 4 мадярскѣ гузарѣ и один польскій легіонер. Про своє арештованє пише Духнович в своѣй автобіографіѣ: „До мене приступив один польскій їздець, якого називали капітаном; отсей чоловік отже накинувся на мене найлютьїйшими словами, ганьбив мене, висмѣвав нещасного, плював, в кѣнци приказав, щоби менѣ стягнули чоботи, аби я йшов босый. И се була як найбільша тортура. Колиж нѣхто з його людей не стягав менѣ чоботѣв, вдарив мене сильним ударом по лиці и одѣйшов блѣдый Поляк, якому я нѣчого найлѣпшого певно не бажав.“ Арештованого завезено до Кошиць, де пересидѣв кѣлька днѣв інтернований.

Помер в Пряшевѣ 30. марта 1865. року.

II.

Литературна дѣяльнѣсть Александра Духновича дуже рѣзно-родна. Працював вѣн на поли педагогики, писав стихи, драмы и був добрым руським громадянином — дбав, щоби пѣднести пѣдупалу руську культуру и народну свѣдомѣсть на Пѣдкарпатскѣй Руси.

Щоби могли одповѣсти на питання: чим був Александер Духнович для Пѣдкарпатских Русинѣв, перейдемо в коротцѣ литературну дѣяльнѣсть Духновича.

Педагогична дѣяльнѣсть. З початку XIX вѣка не було на Пѣдк. Руси своїх руських букварѣв для науки в народных школах. Дякоучителѣ учили по селах читати и писати на сербскѣм Букварѣ, Часословѣ и Псалтирѣ выдаными в Будимѣ. Уживано також букварѣв выдаваных у Львовѣ. Особливо львѣвскѣй митрополит Михайло Левицкѣй заопѣковався народною освѣтою и выдав буквар в Будимѣ в 1816. а потѣм у Львовѣ в 1817, 1819, 1826, 1827 и т. д.

Духнович зачинає свою литературну дѣяльнѣсть вже в 1829. роцѣ, але перши його печатани книжки маємо щойно вѣд 1847. р. Тыми першими творами Духновича були книжки для народа, як „Книжица читальная для начинающих“, а по нѣй „Маленькая библия з картинами“, „Краткая землепись“, „Катехис“ и много иньших.

Поетична. Духнович писав много вершѣв, якѣ в бѣольшой части нынѣ недоступни загалови, бо або остали ще в рукописях, або печатани в издавництвах нынѣ недоступных. Та найгарнѣйшій його верш — се „Я Русин быв“.

„Я Русин був, єсьм и буду“ — се те рѣшуче слово, яке про-
рекля зранена Пѣкарпатска Русь за цѣлый XIX вѣк устами
Александра Духновича. Духнович немов каже: — Вы мадяри-
зуйте, ви стараєтеся стерти наш народ из лица землѣ, але да-
ремна ваша праця! Я Русин був, єсьм и буду! Проти вашоѣ
волѣ, проти вашоѣ силы — я Русин був, єсьм и буду. Отсей
протест — отсе вся та сила, яка зробила имя Духновича доро-
гим кождому Пѣдк. Русинowi.

Дальше содержания верша просте: Простым, выразным сло-
вом мотивує Духнович, чому то вѣн Русином був, єсть и буде?

Я родився *Русином*,
Русин мѣй був отець, мати,
Руськая вся родина,
Русины сестры и братья
 И широка дружина.
 Я свѣт узрѣв пѣд Бескидом,
 Первый воздух *рускій* ссав,
 И кормився *руським* хлѣбом,
Русин мене колысав.
 Коль первый раз отворив рот,
Руськое слово прорек.
 На азбуцѣ первый мѣй пот
 З молодого чола тек.
Руським потом я питан був,
Руським ишов розходом
 В широкий свѣт: но не забув
 З своим знатися родом.
 И тепер хто питаєть мя?
 Хто кормить, хто мя держить?
 Самое *руськое* племя
 Мою гордѣсть содержать.

Тому кѣнчить Духнович свѣй гимн присягою:

„Прото тобѣ, о роде мѣй,
 Кленуся живым Богом:
 За печальный пѣт и труд твоѣй
 Повинуюся довгом.
 ... Я твоѣй буду,
 Твоим другом и умру!

Написав А. Духнович ще и другій гимн „Подк. Русины“ в якѣм завзиває своїх землякѣв, щоби прокинулися и отрясли глибокій сон. Написав також двѣ драмы, одна до нинѣ ще не випечатана, а друга называється „Добродѣтель перевысшаєть богатство“, яку wydано в Перемышли в 1850. роцѣ. Ся драма є взята из житя Пѣдкарп. Русинѣв, написана чистою народною мовою, чим и доказав Духнович, що наша мова гарна и нею мож выказовати всѣ думки и понятя.

III.

Батько Духнович бажав також поширити видавничій рух. В тѣй цѣли хотѣв основати руську книгопечатню в Мукачевѣ, бо в его часах не було жадноѣ руськоѣ печатнѣ в Пѣдкарпатскѣй Руси, а руськи книги печатано в Будимѣ, або Вѣдни. Хотѣв А. Духнович заложити и руське товариство, яке выдавало бы книжочки для ширеня освѣты межи народом, але жадного з тых задумѣв не вдалося йому перевести в дѣло.

Память Духновича все буде дорога кождому Пѣдкарпатскому Русинѣви, як память того чоловѣка, що боровся о лѣпшу долю свого народа. Найбѣльшим ворогом свого народа вважав Духнович *темряву, безпросвѣтнѣсть и рѣвнодушнѣсть* таки того народа. Тому так горячо брався до выдаваня книжок для народа, щоби прогнати темряву и безпросвѣтнѣсть, а завести ясный свѣт. Тому й кликав грѣмким голосом до своих землякѣв:

„Подкарпатскіѣ Русины
оставте глибокій сон...“

Духнович вказав нам, що найважнѣйшою працею для нашого народа єсть — *пѣднесеня его освѣты*. Тому найгарнѣйше и найлѣпше вшануємо память А. Духновича, коли и мы пѣйдемо тым путем, то є: коли будемо любити свою рѣдну мову, як вѣн єѣ любив та коли будемо працювати, щоби наш народ пѣднести з тоѣ темрявы — в якѣй вѣн жиє ще й нинѣ.

67. Послѣдняя моя пѣснь.

(А. Духнович.)

Ой, дитята-соколята,
Змагайтеся на крылята!
Бо я уже сокол старый,
Уж мнѣ крыла поломани.

Горѣ, долѣм лѣтаючи,
Свои дѣти питаючи
Од юности до старости, —
Изнемогли жилы, кости.

Ах, лѣтав я и высоко,
Понурався глубоко,
Плава¹ по шумным струям
Без кормщика² правив сам.

А, кѣлько то стихій бурных,
Кѣлько молній³ и стрѣл дурных,
Изнѣс од врагѣм природных,
И од чужих и од родных.

Не красився пѣрем чужим,
А крѣпился духом дужим,
Не измѣняв нѣ на страстях,
Терпѣв бѣду в тых напастях.

Скубли враги зо всѣх сторон,
Выставляли мя на сором.
Розбивали як колокол⁴,
Но я остав старый сокол.

Був соколом для родины.
Спѣвав пѣснѣ соколини,
Учив так и вас спѣвати,
По сокольному лѣтати,

Так, дитята-соколята,
Змагайтеся на крылята,
Старый сокол уже не можетъ,
Вѣн вам бѣльше не поможетъ.

Бѣлый⁵ ваш свѣт, бѣлый свѣт,
В нѣм до селѣ⁶ грѣха нѣт,
Не берѣте чуже пѣря
Бо то ваших лиш потеря⁷.

¹) плава = плываючи, ²) кормщик = керманич, той, що провадить човен, ³) молнія = блискавка, ⁴) колокол = дзвѣн, ⁵) бѣлый = невинный, без грѣха. ⁶) до селѣ = до тепер, ⁷) потеря = страта, загуба.

З мыслию о горней жизни,
Жийте благо для отчины,
А чужины стережѣться,
Чуже в вас не устоять.

А я свершив мою жизнь,
Днесъ пою послѣднюю пѣснь,
Пѣснь послѣднюю для вас, милых
Соколикѡв сизокрылых.

На Бескидѣ в родномъ краю,
В томъ исконно-руськомъ раю,
Де свѣтъ узрѣв, там лежати
Хочу, вѣчно спочивати.

Схоронѣте мя в дубравѣ,
При скалахъ в густой темрявѣ
Сами здорови спѣвайте,
А на батька памятайте.

68. Щасте жизни.

(А. Духнович.)

Добрѣ тому, добрѣ,
Хто бѣды не знаєть,
Хто малым доволен,
Чуже не желяєть.

И тому єсть благо,
Кому власна хата,
Будь она маленька,
Будь и не богата.

Добрѣ тому, добрѣ,
Хто на власном полѣ
Честно работаєть ¹
Все по своѣй волѣ.

И все тому благо,
Кому Бог даваєть
Здоровля и в кождѡм
Дѣлѣ помагаєть.

¹⁾ работаєть = працює.

69. Бланицки лицарѣ.

В тяжких часах, коли чоловѣкови ведесе не добре и мусить зносити прикрости, крѣпиться его надѣя на лѣпши часы и додає ему потѣхи. Також и народы, коли живутъ пѣд неприятельским ярмом, пестять в своих серцах надѣю на свое освобожденє и пѣднесенє.

Таки надѣѣ высловлюють звичайно переказами и легендами.

Коли ческій народ, колись сильный, славный, якій мав свою державу, дѣстався пѣд чужу власть и мѣсто его королѣв засѣли, нѣмцѣ Габсбурги, настали для него недобри часы. Нѣмцѣ намагалися всѣми силами о то, щобы его вынародовити и понѣмчити.

По битвѣ на Бѣлѣй горѣ коло Праги в 1620. р. ческе вѣйско було побите. Цѣсарь Фердинанд почав строго мститися на Чехах, котри вчинили пробу позбутися чужих володарѣв. Тысячи ческих родин прогнано з рѣдноѣ землѣ, велики розмѣри землѣ забрано Чехам и роздано чужинцям, а на селян наложено по-степенно ярмо панщины. Чим дальше, тым все було гѣрше! Тым бѣльше, що много Чехѣв забувало на свое ческе походженє й принимало нѣмецку мову й звичаѣ. Постепенно вѣдбирано Чехам всѣ права, а нѣмеччина продиралася до всѣх углѣв ческоѣ землѣ, до уряду, до шкѣл и всюды. Ческу мову всюды осувано. Здавалося, що ческій нарѣд засудженый на загибель.

В тых тяжких часах вѣрив однак ческій простый люд, що в найгѣршѣй хвилѣ достане помѣчь, що коли найбѣльше звалиться на него зла доля и коли найбѣльше буде на нѣм тяжити чужое ярмо — прийдуть освободити его Бланицки лицари.

На полудневый схѣд од Праги, недалєко малого города Влашима, стоить невысока гора именов Бланик. О тѣй то горѣ оповѣдав собѣ ческій народ вѣд давна, що внутрѣ єѣ суть величезни салѣ, в котрых сплять узброєни чески лицарѣ, и що тѣ пѣд проводом св. Вацлава, ческого князя, выѣдуть колись на помѣчь ческому народови и побють его ворогѣв, а передовсѣм Нѣмцѣв.

Нарѣд терпѣв и ждав.

Але чекаючи, не заложив рук, не спускався на чудесну помѣчь, яку обѣцював єму переказ про бланицких лицарѣв.

В часѣ, коли з городѣв ческій язык, ческа мова, були выгнани и все було нѣмецке, а передовсѣм уряды и школы, ческій

простый сельскій люд вѣрно захове по своих предках — рѣдну мову ческу. Коли в палатах вельмож и дворянства и в домах мѣщан все бѣльше и бѣльше ширилася чужина — в ческих сельских хатах берегли (сокотили) народный скарб — чeskій язык.

З чeskого люду вышли помалу его освободителѣ — лицарѣ.

Не мали они анѣ блескучоѣ одежи лицарскоѣ, анѣ острых мечѣв и копій — тѣлько ческу книгу, котрою будили спячих и укрѣпляли тых, що воювали против нѣмцѣв. Цѣлый ряд є тых лицарѣв, котрым чeskій народ дав имя „будителѣв“, бо они будили его и пробудили до житя по тяжкѣм снѣ, що тривав цѣлое столѣтя.

То були сѣ его бланицки лицарѣ. Довгій их ряд! Ческа исторія записала их имена золотыми буквами до своѣй книги.

По добѣ терпѣнь и недолѣ, пониженя и рабства засвѣтила поволи надѣя. Чехи переконалися, що се неможливо, абы чужинцѣ понѣмчили цѣлый нарѣд. Переконалися и стали вѣрити, що народ буде жити, коли сам має волю до житя !

Число робѣтників на народнѣм поли росло все бѣльше й бѣльше. Тыми робѣтниками були письменники, учени, поеты, артисты — художники и композиторы.

Найважнѣйшими тыми „будителями“ — лицарями були учени й поеты: Добровскій, Колляр, Шафарик, Паляцкій, Гавлѣчек, Челяковскій, Тиль и всѣ тѣ, котри з ними и по них працювали над пробужденем чeskого народа, чтобы вѣн розвинувся культурно и економично. Тым способом був вѣн приготовлений до своѣй цѣли и ту осягнув у свѣтовѣй войнѣ, коли пѣд проводом нынѣшного президента Т. Г. Масарика — освободився и заложив собѣ знов свою державу.

Також для Пѣдкарпатскоѣ Руси засвѣтила нова доба.

И она освободилася из пѣд чужого ярма.

70. До рѣдноѣ землѣ.

(Иван Франко.)

Земля моя всеплодущая мати,

Силы, що в твоѣй живе глибинѣ,

Краплю, щобъ в бою сильнѣйше стояти,

Дай и менѣ!

Дай теплоты, що розширює груди,
 Чистить чутя и оновлює кров,
 Що до людей безграничну будить
 Чисту любов!

Дай и огню, щоб' ним слово налити,
 Души стрясать громовую дай власть,
 Правдѣ служити, неправду палити
 Вѣчну дай страсть!

Силу рукам дай, щоб' пута ломати,
 Яснѣсть думкам — в сердце кривды влучать,
 Дай працювать, працювать, працювати,
 В працѣ сконать.

71. У полонинѣ.

(Иван Франко. Спомины старого вѣвчаря.)

Ты гадаєш, небоже, що то мала робота сѣмсот овецъ!
 Атже то живе, атже то кожде свѣй розум має. Не великій розу-
 умець — звичайно нѣмина — а все таки такій, як Бог єму дав.
 Ади, в лѣс зайде, ци в полонину, то все держитись купы. Не
 розбѣгаєся одно туды, друге сюды так як рогата худоба. А все
 купкою.

А медвѣдь злодѣй тѣльки й чекає на те. О, вѣн також має
 розум! Ще й якій! Не даром вуйко, пан Кулаковскій! Сидить
 за колодою и чекає, аж цѣлый гурт овецъ увѣйде мѣж выверты,
 а тодѣ тѣлько скѣк и має их усѣ, як у стайнѣ. И всѣ выдусить
 до одноѣ. А они бѣднятка вже навѣть не бегечуть, тѣлько
 зобються в купу и чекають тихо своєѣ смерти.

Палиця в руцѣ, цѣвка через плече, сопѣвка¹ за поясом —
 так я, небоже, що рана вирушав за вѣвцями. Три пси — цу-цу!
 На перед турмы один, а два по боках, а я з заду. Иду тай по-
 стоюю. Овечки як рѣй пчѣл розсыпалися по зеленому. Чорна
 купка, бѣла купка, чорна купка, бѣла купка. Тут ущипне травку,
 там ущипне тай далѣ тай далѣ. Не пасе так, як худобина, тѣлько
 щипле, як дитина, нѣбы бавиться, нѣбы поспѣшає десь кудись

¹) сопѣлка = пищалка.

А передом бараны, коменданты. Турмы не треба завертати, тілько их. А бирь-бирь! А дря-у!

А гарно там у нас у горах, у полонинѣ! Ой гарно! Деликатно!

Гарно там у нас! Ой Господи! Досить чоловік наймытовав,¹ горко бѣдив, на чужих робив, а про те не жаль згадати. Выйдеш у полонину — зелено довкола, тілько головатнѣ² тулять до землѣ свои бѣли головки, мов очи вызирають зпомежи травы та моху. Холодно. Вѣтер тягне. Дыхаеш широко повними грудьми. Все довкола пахне, все так и дыхає на тебе здоровлем и силою. В низу лѣс оперѣзує полонину чорною стѣною, а над тобою піднімаєся круглий шпиль³ горы. Тихо довкола, тілько вівцѣ шелестять у папороти, десь колись пес гавкне, зелена жовна застукає в лѣсѣ, або закричить вивѣрка. А я йду собѣ помалу, стану, сопѣлку зза ременя, як не заграю, як не задрѣбочу⁴, як не заведу думки, аж серце в грудях підскакує, або слѣзы на очи навертаються!

Го, го! Вуйку-небоже! То так не йде! Одна вівця, то нѣбы нѣчого, але нынѣ ты зарѣзав одну, завтра зарѣжеш двѣ, а позавтра передусиш менѣ пів турмы. Нѣ, небоже! Такоѣ згоди в нас нема! Ты гадаєш, що я цѣвку тілько на пострах ношу? Го, го! Вже я вѣджалую ночі, вже я засяду на тебе в тѣм вывертѣ! Вже менѣ одно, смерть або жите, а з тобою мушу зробити справу!...

Злодѣй вуйко! Три ночі вымучив мене! Мабуть занюхав письмо носом — не приходив. Але не мене здурити! Вже як я завзявся, то не попушу. На четверту таки прийшов. Темно хоч око вийми. Вѣтер стогне у верхѣвах смerek. Потѣк шумить у низу, а я скулившися серед корѣня величезного выверту, цѣвку при оцѣ, сиджу, чекаю, надслухую. Вже чую, що йде, знаю, що мусить надѣйти по при мене и сиджу, дух у собѣ запираю. Хрусь-хрусь — уже близько. Вытрѣщаю очи — суне мѣй вуйко, мов копиця сѣна в темнотѣ. Морду підняв до горы, вѣтрить, суне звѣльна⁵, обережно⁶. У мене очи мало з головы не выскочать, так призираюся, щоби выцѣлити єму просто під лѣву лопатку. Нараз вѣн став, голову на бѣк — фукнув. Занюхав

¹) наймытовати = бути наймытом, ²) головатень = низкій бодак, який росте на верхах, єго цвѣт широкий, бѣлий, при самѣй землі, ³) шпиль = верх, ⁴) задрѣбочу = заграю дрібноенько, ⁵) звѣльна = поволи, ⁶) обережно = осторожно.

порох. Обертаєся на мѣсцѣ, щобы дати драла¹ — и в тѣй хвилѣ бух-бух! З обох цѣвок по льотцѣ² так и впаковав. Навѣть не зѣпнув вуйко, мов вѣд грому гепнувся на землю. Але то лише хвиля була така. За хвилю вѣн зѣрвався з землѣ, рыкнув, звѣвся³ на задни ноги тай просто до мене. Видно — не дѣстав у саме серце. Я вже сиджу, не рушаюся. Втѣкати нѣкуди, набивати не час.

— Ну, думаю собѣ, коли я зле трафив, тѣлько задраппув его, то буде по менѣ. А в тѣм — божа воля. Раз мати родила.

Та поки що буде — маю ще сокиру за ременем. Сплюнув я у жменю, вхопив сокиру, перехрестився, поправив ноги, що були сперти на двох коренях, плечима оперся о сплетене корѣняча выверта, що, мов стѣна, стирчало до горы, закусив зубы, похилив голову в низ, щобы бачити добре тай жду вуйка. А вѣн уже ось-ось. Хапаєся лабами за корѣне, нюхає и рычить, так рычить, мов розгнѣваний паниця, що не може сказати слова розумного, тѣлько чує, що лютый и рычить и пхаєся наперед. Ось вѣн занюхав мою ногу тай досягає єѣ лабою. Так немов бы опѣк мене кропивою, не гѣрше. И в тѣй хвилѣ вѣстре моєѣ сокиры по сам обух утесалося в вуйкову голову, розчерепило єѣ до тла. Вѣн ще раз застогнав — так тяжко, так жалѣбно, мов грѣшна душа на муках и повалився до долу, щез у непрозорѣй пѣтьмѣ, в ямѣ пѣд вывертом. Я й сокиры не встиг выймити, так з ним покотилася в низ. А тодѣ, як не скочу з выверта та хашами, тай на плай, та лѣсом, та на полонину, та понад яр, ялѣвцями — одним духом опинився на полонинѣ коло кошары.

Стукаю.

— То ты, Паньку? — звѣдує бац⁴ из середины.

— Та я, отворѣть.

Устав вѣн и засвѣтив.

— Ну, що?

— Та нѣчо, — кажу.

— Був вуйко?

— Та був.

— И пѣшов?

— Нѣ, не пѣшов.

— А деж?

¹) дати драла = утечи, ²) льотка = лята куля, ³) звѣвся = пѣднявся, ⁴) бац = старшій над пастухами.

— Лежить.

— Що, ты? — Бац не договорив — Ой, любойки, а тобѣ що в нозѣ? — скрикнув.

— У нозѣ?

Я й сам не знав, що менѣ в нозѣ и то́лько тепер, поглянувши, я побачив, що весь ходак¹ и вся онуча и вся волока — кровава и кров заливає слѣды. Раз, однѣсѣнькій раз мацнув, мене вуйко по нозѣ и вѣдразу и онучу и ногу аж до самоѣ кости. Коли розвинули ногу, то я зомлѣв — крови багато вытекло. Але бац, спасибѣ єму, вмѣв примовити, спинив кров, приложив яко҃сь масти и за тыждень я був уже здоров. А вуйка на другій день знайшли неживого з моєю сокирою в головищу.

72. Верховинець.

(Микола Устѣянович.)

Верховино, свѣтку ты наш!

Гей, як у тебе тут мило!

Як игры вод плине тут, час

Свобѣдно, шумно, весело!

З верха на верх, а з бору в бѣр

З легкою в серцю думкою,

В чересѣ крѣс, в руках топѣр,

Буяє леґинь тобою.

Ей, щож менѣ Подѣля край

Нам полонина — Подѣля,

А боры — степ, ялиця — май

А звѣря голос — весѣля!...

Лѣтом цѣлым, бы нѣч, бы день,

Хлопцѣ гуляють там наши,

Свобѣдна там вода, огонь,

Довольно лѣса и паши.

Там то бренишь тримбѣты звук,

Щебече любо сопѣвка,

А як звѣря завые гук,

В челюсти плуне 'му цѣвка.

¹) ходаки = постолы.

73. Телесик.

Народня казка.

Жили собѣ дѣд та баба. Вже й стари стали, а дѣтей нема. Журяться дѣд та баба:

— Хто нашоѣ смерти догляне, что у нас дѣтей нема?

От баба и просить дѣда:

— Поѣдь, дѣду, у лѣс, вырубай там менѣ деревинку та зроби колысочку; то я положу деревинку в колысочку тай буду колихати: от буде менѣ хоть забавка!

Дѣд спершу не хотѣв а баба все просить та просить; послухав вѣн, поѣхав, вырубав деревинку, зробив колысочку... Положила баба ту деревинку в колысочку, — колыше и пѣснѣ спѣває:

Люлѣ-люлѣ телесику,
Наварила кулешику, —
И з нѣжками и з ручками,
Буду тебе годовати!

Колыхала-колыхала, аж поки полягали они в вечер спати. Устають у ранцѣ — аж з тоѣ деревинки став сынок маленькій. Они так зрадѣли, що Боже! Тай назвали того сынка Телесиком.

Росте той сынок тай росте, — и такій став гарный, що баба з дѣдом не могли натѣшитися ним.

От, як пѣдрѣс вѣн то й каже:

— Зробѣть менѣ, тату, золотый човник и среббнее веселечко: буду я рыбку ловити та вас годовати!

От, дѣд зробив золотый човник и среббнее веселечко, спустили на рѣчку, вѣн и поѣхав. То отсе вѣн ѣздить по рѣчцѣ, ловить рыбку та годує дѣда и бабу, наловить та оддасть — и знов поѣде. А мати ему ѣсти носить. Тай каже:

— Глядиж сыну, як я кликати буду, то плыви до берѣжка, а як хто чужій, то плыви далѣ!

От мати наварила ему снѣдати, принесла до берега тай кличе:

— Телесику, Телесику!
Приплынь, приплынь до берѣжка!
Дам я тобѣ ѣсти й пити!

Телесик почув.

— Блишче, блишче, човнику до берѣжка, — сеж моя матѣнка снѣдати принесла!

Плыве... Пристав до берѣжка, наївся, напився, одопхнув золотый човник срѣбным весельцем и поплыв далѣ рыбы ловити...

А змїя и пѣдслухала, як мати кликала Телесику, та прийшла до берега тай давай гукати товстым голосом:

— Телесику, Телесику!

Приплынь, приплынь до берѣжка!

Дам я тобѣ їсти й пити!

А вѣн чує...

— Тож не моєї матїнки голос! Плыви, плыви, човнику, далѣ! Плыви, плыви, човнику, далѣ!

Махнув весельцем, — човник и поплыв. А змїя стояла-стояла тай пѣшла вѣд берѣжка геть.

От, мати Телесикова наварила єму обїдати, понесла до берѣжка тай кличе:

— Телесику, Телесику!

Приплынь, приплынь до берѣжка;

Дам я тобѣ їсти й пити!

Вѣн почув.

— Ближше, ближше, човнику, до берѣжка! Сеж моя матїнка менѣ обїдати принесла:

Приплыв до берѣжка, наївся, напився, вѣддав матери рыбку, що наловив, одѣпхнув човник и поплыв знову...

А змїя приходит до берега та знов кличе товстым голосом.

— Телесику, Телесику!

Приплынь, приплынь до берѣжка!

Дам я тобѣ їсти й пити!

А вѣн почув, що то не материн голос та махнув весельцем.

— Плыви, плыви, човнику, далѣ. Плыви, плыви, човнику, далѣ! — Човник и поплыв далѣ.

Змїя бачить, що нїчого не вѣє та пошла до коваля:

— Ковалю, ковалю! скуй менѣ такїй тоненькїй голосок, як у Телесикової матери!

Коваль и скував. Она пошла до берѣжка и стала кликати:

— Телесику, Телесику!

Приплынь, приплынь до берѣжка!

Дам я тобѣ їсти й пити!

А вѣн думав, що то мати:

Близше, близше, човнику, до берѣжка, — тож менѣ моя матѣнка їсти принесла!

Тай приплив до берѣжка. А змїя єго зараз вхопила з човна тай понесла до своєї хати.

Приносить до хати:

— Зміючко Оленко, одчини!

Оленка одчинила; она увійшла в хату.

— Зміючко Оленко, натопи печ так, щоби аж камѣня розпалося та спечи менѣ Телесика, а я поїду гостей покличу та будемо гуляти.

Тай полетїла кликати гостей.

От Оленка натопила печ, так що аж камѣня розпадається а тогды и каже:

— Сїдай, Телесику, на лопату!

А вѣн каже!

— Колиж я не умїю, — як сїдати?

— Та вже сїдай! — каже Оленка.

Вѣн и положив на лопату руку.

— Так? — каже.

— Та нїт бо! сїдай зовсїм!

Вѣн положив голову:

Оттак може?

— Та нїт бо, нїт! Сїдай увесь! •

— А якже? Хиба так? — Тай положив ногу.

— Та нїт бо, — каже Оленка, — нїт! Не так!

— Ну, так покажи-ж — каже Телесик — бо я не знаю як.

Она и стала показовати, та только сїла, а вѣн за лопату тай укинув єї в печ и заслонкою печ затулив; а сам замкнув хату, вилїз на превисочезного явора тай сидить.

От змїя прилїтає з гостями.

— Зміючко Оленко, одчини!

Не чути.

— Зміючко Оленко, одчини!

Не озывається.

— От вража Оленка, — вже десь повїялася.

Змїя сама одчинила хату, повходили гостї, посїдали за стїл. Одслонила змїя заслонку, выняла з печи тай їдять, — думали, що Телесик. Попоїли добре, повыходили на двір тай качаються по дворї.

— Покочуся, повалюся, Телесикового мясця наївшись!

А Телесик из явора:

— Покотѣться, повалѣться, Оленчиного мясця наївшись!

Они слухають ... „Де се?“ Та знов:

— Покочуся, повалюся, Телесикового мясця наївшись!

А вѡн знову:

— Покотѣться, повалѣться, Оленчиного мясця наївшись!

От тодѣ:

— Що оно таке?

Давай шукати, давай дивитися тай узрѣли Телесика на яворѣ. Кинулися до явора тай почали его грызти. Грызли-грызли, аж зубы поламали, — а не перегрызуть. Кинулися до коваля:

— Ковалю, ковалю, покуй нам таки зубы, щобы того явора перегрызти!

Коваль и покував. Они як почали знову... От-от уже перегрызуть... Коли летить табун¹ гусей. Телесик их просить:

— Гуси-гуси, гусенята!

Возьмѣть мене на крылята,

Та понесѣть до батенька².

А в батенька їсти й пити,

Ще й хороше походить!

А гуси й кажуть:

— Нехай тебе середнѣ возьмуть.

А змїѣ грызуть-грызуть... Аж летить знов табун гусей. Телесик просить:

— Гуси-гуси, гусенята!

Возьмѣть мене на крылята,

Та понесѣть до батенька,

А в батенька їсти й пити,

Ще й хороше походить!

Так и сесѣ ему кажуть!

— Нехай тебе заднѣ возьмуть.

А явѡр аж трещить. Одпочинуть змїѣ тай знов грызуть одпочинуть тай знов. Аж летить ще табун гусей.

Телесик так их просить:

¹) табун = велика громада, ²) батенько = нянько.

— Гуси-гуси гусенята!
 Возьмѣть мене на крылята,
 Та понесѣть до батенька,
 А в батенька їсти й пити,
 Ще й хороше походить!

А и сесѣ кажуть:

— Нехай тебе задне возьме!

Тай полетѣли.

Сидить сердешный Телесик, — от-от явѣр упаде, от-от доведеться пропасти! Коли се летить собѣ одним одно гусеня: одбилося од табуна — на силу летить. Телесик до него:

— Гуся-гуся, гусенятко!
 Возьми мене на крылятко,
 Та понеси до батенька,
 А в батенька їсти й пити,
 Ще й хороше походить!

— Сѣдай! — каже оно тай ухопило его на крыла. Та втомилося сердешне, та так низько несе. А змія за ним жене, та таки не здогнала. От оно принесло тай посадило Телесика на причолку знадвору, а само ходить по двору, пасѣться.

Сидить Телесик на причѣлку тай слухає, що в хатѣ робиться. А баба напекла пирожков та виймає из печи й каже:

— Се тобѣ, дѣду, пирожок, а се менѣ пирожок.

А Телесик знадвору:

— А менѣ?

То се она знову виймає пирожки та:

— Отсе тобѣ, дѣдусю, пирожок, а се менѣ!

А Телесик знов:

— А менѣ?

Они й почули: Що се?

— Чи ты чуеш, дѣду, щось гейбы гукає?

— Та то, — каже дѣд, — мабуть так причувається.

Та знов баба:

— Се тобѣ, дѣдусю, а се менѣ!

— А менѣ? — з причѣлка Телесик.

— Отже таки озывается! — говорить баба та зирк у окно — аж на причолку Телесик. Они тодѣ з хаты та вхопили его та внесли в хату та таки ради!..

А гусятко ходить по двору, то мати й побачила.

— От гусятко ходить. Пойду, поймаю та зарѣжу.

А Телесик каже:

— Нѣт, мамо, не рѣжете, а нагодуйте его! Коли бы не оно, то я бы у вас и не був.

Они нагодовали его и напоили и пѳд крыльця насыпали пшона. Так оно и полетѣло.

От вам казочка.

74. Приповѣдки.

(Зббрав Ал. Шерегелій.)

— Красными бесѣдами — не сити гостѣ.

— Коли йдеш у гостину — бери повну тайстрину.

— Хрести, не хрести вовка, а вѳн все за поросятем.

— Близь держи пса, кедь у вовка обѣдаеш.

— Якій Иванко, такій буде Иван.

— Дорѳга — дорогá.

— Пото має ковач клѣщѣ, абы руки не попѣк.

— Сей живот сон, из котрого нас смерть збудить.

— Море буде з цятки, миліоны из лепты — а из брехнѣ клеветы.

— Хто самый мед — не цѣлуй его.

— Прийде кумець на обѣдець, лем ложки не буде.

— Куды водиця тече, там травиця росте.

— Кедь кириця высохне, вода має честь.

— Чиста совѣсть в чоловѣцѣ, а звѣздянное небо над чоловѣком — майкрасное.

— Добрѣ на старѳм огнищи огонь класти.

— Не удаєся из письма орати тай из книжки копати.

— Кедь на вершках хочеш ходити, учися вперед лазити.

— И коза не йшла бы на ярмарок, кедь бы не мусѣла.

— Тяжка тайстра повна, порожня еще тяжша.

— Из хлѣбом добрѣ хлѣб найти.

— Высоко лѣтає жайворонок, красно спѣває, а гнѣздо на земли має.

— Не той дає, хто много має, но той дає, хто хоче.

— Нѣколи не уродиться тот, абы каждому заткати рот.

75. Народни приповѣдки и пословицѣ.

(З читанки О Барвѣньского.)

Наука.

Наука — штука.

Хто чого не вчився, той того не вдасть.

Хто не вчився, не буде знати.

На те коня кують, щобы не спотыкався.

Без муки нема науки.

Школа — церковный угол¹.

Школа дѣм вѣльный, а не свавѣльный.

Шануй учителя як родителя.

Бери, Петре, на розум.

Лучшій приклад, як наука.

Хто людей пытає, той розум має.

Надто знай, та ще пытай.

Добрая та рада, де щирая правда.

Людей пытай, а свѣй розум май.

Не позычай у сусѣда розуму.

Вчи ся чужого розуму та свого не згуби.

Кого Бог хоче покарати, то перше розум вѣдѣйме.

Пѣзнати з мовы, якоѣ ты головы.

Лучше з розумным два разы згубити, як з дурным раз найти.

Всього треба вчити ся.

Вчися азбуки, прийде хлѣб у руки.

Вчися за молоду, не зазнаеш на старѣсть голоду.

Чоловѣк вчиться вѣд колыски до гробовоѣ дошки.

Вчися не до старости, але до самоѣ смерти.

Вчися та не перевчися.

За науку цѣлуйте, дѣти, батька и матѣр в руку.

З ученым все розуму наберешся.

Вчитися нѣколи не пѣзно.

Вчитися, та головы ему не держитися.

За молоду не вчився, на старѣсть пожалуеш.

Най вчитися, як не вмѣе.

Треба ся вчити, хтѣвши в свѣтѣ щось значити.

Що ты навчився, то й роби.

¹) В значѣню: пѣдвалины.

Праця.

Роби, небоже, то й Бог поможе.
 Боже, поможи, а ты, небоже, не лежи.
 Не хвалися, але трудися.
 Хто дбає — той має.
 Як дбаєш, так маєш.
 Хто робить, то ся доробить.
 Гѣрко зароби, солодко з'ѣш.
 Працѣю гѣренько, тодѣ буде солоденько.
 Богу молись, зачинай, не бѣйсь.
 Разом за божим розказом.
 Добрий початок, половина дѣла.
 Так богато дѣла, що аж голова бѣла.
 Тодѣ вѣдпочинемо, як помремо.
 Конець дѣло хвалить.
 Конець — и вѣнець.
 Конець и Богу слава.

76. Витай, витай, мила ярь!

(А. Павлович.)

Зима вже щезла, пропала,
 Розтаявся снѣг и лѣд,
 Прерадосна ярь настала,
 Веселиться цѣлый свѣт,
 Радуюся кожда тварь:
 Витай, витай мила ярь!

Веселяться птички мили,
 Свої пѣснѣ спѣвають,
 Що ся вже яри дождали,
 Богу славу вѣддають,
 Радуюся кожда тварь:
 Витай, витай мила ярь!

Витаєме ярь и мы дѣти,
 Богу приносиме дар:
 Наши сердечни молитвы,
 Що нам подаровав ярь.
 Радуюся кожда тварь:
 Витай, витай мила ярь!

Боже, помож ярювати,
 Розвивати серця цвѣт
 И як пчѣлкам — нам збирати
 Для житя потрібный мѣд!
 Радуєся кожда тварь:
 Витай, витай мила ярь!

77. Христос Воскрес!

(Борис Грѣнченко.)

Богато лѣт тому назад,
 За слово истины — Христа
 Сковали люде неправдиви
 И пригвоздили¹ до хреста.

И потемнѣли ясни очи,
 Замовкли чистіѣ уста,
 И пролилася кров невинна
 В Исуса Господа Христа.

Нещасна Ненька зарыдала,
 Заплакав вѣрный ученик,
 А зліѣ люде веселились,
 Веселый регѣт² чувся й крик.

Аж далѣ небо потемнѣло,
 Земля навкруги затряслась,
 Од страху всѣ затрепетали,
 Велика смута³ пѣднялась.

И правда знов заговорила,
 Гукнув у голос мир увесь,
 Засмучени гукнули смѣло:
 — Христос воскрес! Христос воскрес!

Так! смерти камѣнь увалився,
 Желѣзна сила полягла,
 Нѣ, не вдержала правду кривда
 Та сила Ирода царя.

¹) пригвоздили = прибили гвоздями (klinцями), ²) регѣт = смѣх ³) смута
 = сум, жаль.

И тьма лихая вся минула,
 Свѣт людям засіяв з небес,
 И обнялись враги и други
 При словѣ томъ — „Христос воскрес!“

78. Великдень в Мараморощинѣ.

(Емилиан Фотул.)

Великодня субота.

Вонь уже смеркаєся. Газда як запораив гуменя и обдійшов худобу, тогды зайшов у хату мало оддыхнути и привести потому себе до порядку. Еще лиш тѣлько що обернувся, глипнув на оболук и утямив, що на цвинтарѣ вже куритьсѣ.

— Ой, поспѣшилися хлопцѣ! Пилуймо й мы ид ватрѣ!

Убравшись в нову одежу, вийшов газда из сынами з хаты и зайшли не удовзѣ на цвинтарь. Коло запаленоѣ ватры було лиш трое-четверо хлопцѣв, котри розклали огонь. А як дым подбйшов понад дубы, а потому майже понад цѣле село, из каждоѣ стороны стали прибѣгати хлопцѣ. Но, не так легинѣ! Они не идутъ пусто! Бо не один такого бутука привалить, що як верже из плечей, та онь зѣмля задрожить. А други онь четверо качають одну читаву колоду. За годину так розгорѣєсѣ огонь, що поломѣнь вже поверх дубѣв сягає. А як весело коло огня! Молоди и стари доокола позасѣдають, оповѣдають, казкують, и фиглюють, очѣкуючи нетерпеливо пѣвночи. А як зближаєсѣ пѣвнѣч, так громадка зросте у десятеро и бѣльше, а навѣтъ являються наконецъ и дѣвчата.

Так як лиш мине 12-та година и заклеплють у дзвоницѣ, люде и челядь спѣшати у Божій Храм, а площа коло огня пустѣе. Радѣсть стискає сердце, коли чуєсѣ из грудей соток людей голос пѣснѣ: „Воскрес Исус от гроба, якоже прорече...“ а на кѣнци „Христос Воскресе из мертвых“.

Весело видѣти ранок по воскреснѣй утрѣнѣ. Як вѣнок тягнуться жѣнки, чоловѣки, мали и велики, дѣти, несучи святити паску та инши снѣды. Паску несе звычайно газда, а за ним спѣшитъ челядь и кожде держить у руцѣ то кошик з мясом, то в маленькѣй хусточцѣ завязани писанки. А яка велика радѣсть, коли по скѣнченѣй службѣ священник посвятить тѣ божи дары! Богато и цѣлый рѣк жде на бѣлый хлѣб и гѣрько працює, щобы в хатѣ була бѣла паска.

Як рѡй пчѡл высыпаються тогды люде из пѡд церкви и спѣшать з посвячеными дарами домѡв.

Для молодежи наибѡльша радѡсть тогды настане, коли вже з'ѣли свяченого и стануть сходитися на цвинтарѣ коло церкви. Цвинтарь в той день мѣсто для бавки. Велики дѣвки сходятся пѡд церквою. Мало на бѡк од церкви бавляться легинѣ. Они бавляться „бемфора“ такою лоптою¹ як дитяча голова. Щастя, що на цвинтари повно дубѡв и лопта як упаде из высоты, то застрягне межи галузями, бо инак бы зачмилила того, кому упаде на голову,

На нижнѣм концѣ коло килѣки² бавиться також одна партія легинѣв „утѣканя“, а боком од них молодши хлопцѣ бють „копки“³.

Межи дубами, де лиш находится меньше або бѡльше мѣсто, бавляться хлопцѣ и дѣвчата, а то хлопцѣ бемфора, коника, дучки, а дѣвчата камѣнцями, катеринки, ланца и т. д.

Пѡд великою черешнею висить дошка. Рѣдко коли меньше дѣтей мож видѣти около неѣ, як пятеро-шестеро, а всѣ клеплють. Каждый має свои клевцѣ. Клепаня лиш тогды перестане на минутку, коли хлопчачій гойк, дѣвочи пѣснѣ и весь шум перерве выстрѣл легинѣв, котри потаємно выпалили пушку.

Старши люде и жоны лиш прохожуються, потѡм сядуть казковати, а пѡзнѣйше велика часть из них замѣшаєся помежи молодѣж и в одно бавляться з ними. А легинѣ все gryмають, раз по раз.

По полудню вже ледви мож видѣти сидячу группу, каждый рѣзко бавиться и молодой и старый. Часом перерве забаву лиш плач дѣтины, бо ѣй сказалася писанка.

Се так держить аж до темноѣ ночи. Хоть на сусѣдни горы, окружаючи село, вже давно налегла тьма, из цвинтара все еще чути веселый крик.

Другого дня все те повтаряєся аж до вечѣрнѣ. Третього дня вже мало тихне забава, бо каждый наигрався доста. Но все таки молодь знає свое. Як выйдуть из церкви, то так рѣзко мечеться она, гей курята, коли ястряб совсне межи них.

Зачнеся кованя. И ковач так не бѣ пѡдкову на кѡньскѡй нозѣ, як то бють хлопцѣ дѣвочи запяты. На щастя однак не

¹) лопта = балон (опука) из шерсти, обшитый кожою, ²) килѣка = трупарня, ³) копка = балон, якій ногами копають.

можуть довго п'їхаты, бо дївчата шиковни та скоро высвободяться из легинських рук.

Но не углянешся, як и третій день проминує скоро. З жалем опускає товариство цвинтарь, щобы на другій день на зорю кождый став на свою роботу.

79. Писанки.

(Марійка Пõдгорянка.)

Спекла мамка д'Великодню
Бїленьки паски;
А я куплю собѣ фарбы,
Спишу писанки.

На писанках, як в веселцѣ
Буде красок сѣм,
Щобы мои писаночки
Любилися всѣм.

Розпишу я на писанках
Квѣтки, ялички,
Розмалюю, роздарую
Межи дївочки.

А братови маленькому
Дам писанки двѣ,
Щобы ними карбулявся
В шовковõй травѣ.

80. „За дорого за свиставку.“

(Венямин Франклин.)

Коли я був семилїтним хлопцем, мои приятелѣ наповнили пõдчас свят мои кишенѣ мѣдяками. Я пõйшов просто до торговлѣ з дїточими забавками и тут побачив свиставку. Я чув чарõвни звуки свиставки в інших дїтей и тому я дав купцеви всѣ мѣдяки, щобы лише собѣ посвистати. Потому я прийшов домõв и ходив довкруги хаты и свистав на повне невдоволенє

цѣлоѣ сем'ѣ. Мои братя и сестры, сестрѣнки и братанки знали кѣлько я заплачив за свиставку и все казали, що я дав чотыри разы тѣлько, що она була варта. Они представляли менѣ, кѣлько то добрых рѣчей я мѣг купити за решту грошей, они так высмѣвали мене за мою глупоту, що я аж плакав з досады. А думка про се грызла мене ще бѣльше, коли я свистав для приємности.

Ся пригода пригадувалася менѣ не раз потѣм; єѣ вражѣня не могло затертися в моѣй памяти. Часто, коли мене кортѣло купити щось непотрѣбного, я казав собѣ: „Не давай за дорого за свиставку!“ И я заощадив свои гроши. Коли я дорѣс и пѣйшов в свѣт та оглядав людске поступоване, то про дуже богато людей я думав: „Они за богато заплатили за свиставку!... Коли я завважав чоловѣка, що хотѣв конче достатися на панскій двѣр, посвячуючи свѣй час на бенкеты, жертвуючи свѣй одпочинок, свою свободу, свою чесноту, або може и приятелиѣв, то я говорив сам до себе: „Сей чоловѣк выдає за богато на свиставку“. Коли я завважав иншого, що був жадный ласки народа и тому постѣйно займався политичными парадями, а при тѣм занедбував свои власни sprawy и руйновал себе через те, тодѣ я думав собѣ нераз: „Справдѣ за дорого платитъ вѣн за свиставку“.

Коли я побачив скупаря, що покинув цѣлковито выгѣдный живот, покинув всю приємнѣсть робити добро другим, стратив усю пошану у своих спѣвгорожан, а навѣть прихильных приятелиѣв, абы лише нагромадити маєток, то я тодѣ говорил: „Бѣдный чоловѣче, ты за дорого платиш за свиставку“.

Коли я стрѣнув марнотравного чоловѣка, котрый посвятив всякій похвальный розвиток свого ума и свѣй маєток лише на те, щобы уживати тѣлесных приємностей, руйнуючи при тѣм свое здорове, то я мовив до себе: „Звихненный чоловѣче, ты за дорого платиш за свиставку“.

Коли я завважаю чоловѣка, якій тѣшитися гарным виглядом одежи, величавых домѣв, меблѣв, выставных возѣв и то саме тодѣ, коли вѣн на те все затыгнув довги, то я кажу до себе: „Ох, се нещасный чоловѣк, вѣн дуже дорого платитъ за свою свиставку...“

Коротко: Я розумѣв, що велика часть людского горя повстає изза злоѣ оцѣнки своих справ и рѣчей, — що много людей „за дорого платитъ за свиставку“...

81. НѠчный похѠд.

(Гнат Хоткевич.)

Козаки без усяких пригод приплыли до Кизикерменя.

Се була невеличка турецка крѣпость, поставлена умысне на днѣпровѠм лиманѣ¹ стерегти Запорожцѣв, абы коли не впали в Чорне море та не зробили шкоды богатим турецким мѣстам, як КозлѠв, Кафа, Синоп, Трапезунт а то и самому Стамбулови.

На стѣнах Кизикерменя стоять чорни гарматы, звернени на Днѣпро, они кождѠ хвилѣ готови сыпнути огнем и принести смерть козакам, котри хотѣли бы из Днѣпра прокрастися в Чорне море. А окрѠм того через рѣку з одного берега на другій були просягнути ланцухи, що перепинали шлях чайкам. Та ще того мало. До тых ланцухѠв були поприкручовани велики побрязкачи², грмухи — и як бы ѣхали яки човны в ночи та вдаряли-быся о ланцухи, то вартови учули бы той брязкѠт, а гарматы, наведени саме на се мѣсце, грмнули бы усѣ вѠдразу — и ворог dokonче мусѣв пѠйти на дно раки ловити.

Всѣ ти хитрощи добре знав козацкій батько, старый Сагайдак³, але взявся й ТуркѠв перемудровати.

Не дожджаючи до Кизикерменя, вѠн звелѣв козакам стати, вийти на берег и рубати в лѣсѣ як найтовстѣйши дубы, осики, тополѣ та тягти их до воды. „Дѣти“ добре взялися за роботу и скоро повалили на землю кѠлька десяткѠв дубѠв та рѣжного иньшого дерева.

— СкѠлько чайок, стѠлько й дубѠв, дѣти! — говорив Сагайдачный.

— Добре, батьку, — вѠдповѣли козаки и почали раховати дерева.

— Рахуй ты Хомо! пѠдсмѣховалися они над придурковатым⁴ Хомою.

Хома почав числити, перегинаючи свои пальцѣ.

— Отсе раз, отсе два, отсе три...

До двадцяти девяти ще йшло добре, а вже там щось не так...

— Отсе двадцать девять, отсе двадцать десять, отсе двадцать одиннадцать...

¹) лиман = мѣсце, де рѣка впадає в другу рѣку, або до моря, ²) побрязкач = колокол, ³) Сагайдак = Петро Конашевич Сагайдачный, гляди ст. 130 зам. 2.

⁴) придурковатый = глупый, не з повна розуму.

Запорожцѣ реготалися.

— Добре, Хомо, добре! Рахуй далѣ: двадцять люлька, тридцять кресало! — и знову регот.

Нарештѣ иньши пораховали зрубани дубы.

— А тепер, дѣти, в воду их та привяжуть легенько до човнѣв — звелѣв старый батько Сагайдачный.

— Ну й хитрый же наш батько, стонадцять кѣп¹ — муркотѣв про себе новик-козак.

Коли всѣ дубы вже постягали в Днѣпро, Сагайдачный велѣв попривязовати их до чайок, але так, щобы они плыли попереду човна. Потѣм всѣ козаки сѣли на одпочинок, повечеряли, не розводячи огню, щобы не дати знаку Туркам и Татарам.

Уже смеркло, а потѣм прийшла й нѣч темна, вѣтряна. Пѣд-нявся пѣвнѣчний вѣтер.

Так коло пѣвночи рушили чайки далѣ, але йшли лавою² весло у весло. Ишли тихонько, бо не гребли, лиш посувалися по течіѣ,³ а впередѣ чайок плыли якись темни дива — ци то люде-велетнѣ,⁴ чи то звѣрѣ, чи то чорни якись рыбы. Сторчали з воды якись руки, величезни пальцѣ на тых руках: се плыли привязани до чайок дубы та осики.

Тихо... Не дыхне нѣхто.

Десь там у темрявѣ запѣяв когут — се в Кизикерменѣ турецкій когут, а пѣе так само, як и козацкій на Украинѣ... Ще один кукурѣкнув... Пѣвнѣч. А небо все в зорях, ондечки Петрѣв хрест⁵, он Чепига⁶ горить, а там Волосожары⁷. И з Днѣпра з темнѣ воды дивляться зорѣ. Одна покотилася по небу и здавалося, упала в Днѣпро...

Десь сова застогнала.

На переднѣй чайцѣ непорушно стоить сам Сагайдачный и не зводить очей из туманнѣ⁸ далечины.

Ледво-ледво замрѣяв далеко впередѣ огник. Се певно у вѣкнѣ вартовѣ вежи.

— Весла на воду. Зупинѣть⁹ чайки! Анѣ кроку далѣ!

Чайки стали. Впередѣ видко було темни вежи Кизикерменя.

Прийшла рѣшуча хвиля.

¹) стонадцять кѣп = сто кѣлканайцять кѣп. Се вкорочений проклѣн зам. стокѣлканайцять кѣп чортов на его голову, ²) ишли лавою = плыли широким, густым рядом, ³) течія = то що тече, струя воды, пливуча вода, ⁴) велетень = великій чоловѣк, великан, ⁵) Петрѣв хрест, Чепига, Волосожары = назвы груп звѣзд (созвѣздя), ⁶) туманна = мрачна, ⁷) зупинити = затримати.

— Пускай дубы. Рѣж! — знов звелѣв кошовый.¹ — Рѣж! Спускай дубы — пошло по всѣх чайках вѣд одного берега Днѣпра до другого.

Вѣдрѣзани вѣд чайок дубы та осики, ворущачи над водою обрубаными гильками, мов великаньскими руками, поплыли вниз по течѣ, а чайки стримани веслами, стояли на водѣ непорушно.

От уже дубѣв не видко. Дехто з козакѣв перехрестився.

Тихо, незвычайно тихо довокola.

Пройшло кѣлька хвиль.

Нараз в передѣ, далеко в тѣй тѣмѣ почувся якійсь брязкѣт²... Потѣм ще и ще...

— Зачѣпили! — прошепотѣли козаки, налягаючи на весла.

В сю хвилю роздався выстрѣл из гарматы, за ним другій, третій... Прокинулась крѣпость, загремѣла. Бють Турки з гармат по колодах та дубах и осиках, гадаючи, що стрѣляють по козаках. — „Алла, Алла, Алла!“ — выють у темрявѣ голоса.

Выстрѣл за выстрѣлом гремлять из стѣн крѣпости. Чутно, к кулѣ бухають у ісду, деренять ланцюгами, рвуть их, мутять воду, бючи по колодах.

— Тай хитрый же у нас батько! — шепчуть молоди козаки.

Гарматы погремѣвши ще трохи, замовкли. Чи всѣ набоѣ выстрѣляни, чи може Турки думаютъ, що вже повбивали всѣх козакѣв?

Тихо й темно впередѣ — хоч у око стрѣль.

— Рушай, дѣти! А тихо-тихесенько — водою не плесни — знов чути у темрявѣ Сагайдачного.

— Рушай! рушай! — знов пошло од берега до берега.

Як на щастѣ знов подув пѣвнѣчний вѣтер и чайки понеслися вперед. От они вже проти крѣпости... На мурах чути неясни голоса.

Минули крѣпость чайки.

— От так батько! От так Сагайдак!

— Тисни, тисни братья! Щобы весла трѣщали!

— Або добути — або дома не бути!

И чайки летѣли стрѣлою, далеко з заду оставивши Кизикермень.

¹) кошовый — кѣш був то оддѣл, часть козацкого вѣйска, кошовый = той що стояв на чолѣ того оддѣлу, отаман, ²) брязкѣт = звук порушеного ланця (ретязя).

Уже пѣд ранок козаки дали собѣ вѣдпочинок в необсяжных комышах.¹ На десятки миль довкола тяглися комыши, а в них могло сховатися цѣле вѣйско. Тут гнѣздилися нескисленными стадами всяки водяни птицѣ: чайки, гуси, качки, дики курочки... Часом по комышах мов буря пролѣтала — се бѣгли чимсь перелякани дики кабаны,² що их у лиманах була велика сила.

Любили козаки комиши. Тут они и вѣд поганих бѣсурман ховалися, тут полювали на птицю й звѣря, тут и рыбу ловили. И в пѣснях своих козак не забував про комышѣв.

Але за то повни були комыши карою божою, що затроювала козакови єго роботу, спокѣй и сон, затроювала все жите в сѣм краю. Се комарѣ. То вже була правдива божа кара! Навѣть думы козацки, згадуючи про темни стороны козачого жита, не забували про комарѣв, бо каждому Запорожцеву доводилося „козацким бѣлым тѣлом комарѣв годовати“.

От у таких то комышах и розташовалися³ Запорожцѣ, утѣкши вѣд Кизикерменя, хто заснув у човнах, хто на березѣ, хто в комышах. По краях вѣйска стали вартови,⁴ хоч також межи травою, але высоченько, чтобы бачити й лиманы и далекій необзорный степ.

Вартови стояли по два, по три, чтобы як один задрѣмає, то другій не спав бы.

Нараз десь у травѣ, чи в комышах почувся крик перепела: „пѣд-пѣдьом! пѣд-пѣдьом!“

„Сховав — сховав — сховав“ — вѣдгукнувся на те Запорожець.

— „Сховав-сховав-сховав,—“ повторилося в рѣжных мѣсцях.

Се обережный козак Небаба провѣряв варту. Горе було бы тому, хто заснув: чекали єго страшни запорожски кѣѣ.⁵

82. Коломыйки.

I.

Мои любви колумыйки, де я вас подѣю,
Занесу вас в чисте поле — там я вас пѣсѣю.
Тай як буде добра доля — я вас позбираю,
А як буде лиха доля — то вас зансхаю.

¹) комыш = высокій шувар, ²) кабан = дика свиня, ³) розташоватися = розложитися, ⁴) вартови = сторожи, ⁵) кѣй = бигар.

II.

Ой, зазуле, зозуленько, ты сива, ты сива,
 А ты одна, а я друга в свѣтѣ нещаслива.
 А ты тому нещаслива, що летиш лугами,
 А я тому нещаслива, що не маю мамы,
 А ты тому нещаслива, що летиш до броду,
 А я тому нещаслива, що не маю роду.

III.

В переходѣ воды нема, бо випили воли;
 Для сироты правды нема на свѣтѣ нѣколи.
 Пѣзно лягла, рано встає, кутає, хлипає,
 До полудня без обѣду, їсти виглядає:

IV.

Ой нѣхто так не закує, як сива зазуля,
 А нѣхто так не заплаче, як рѣдна мамуня.

V.

Яки тотѣ цвѣты красни, котри зацвѣтають,
 Яки тотѣ дѣти щасни, котри матѣр мають.
 Людски дѣти, як дѣтоньки, а я сиротонька,
 Людски дѣти маму мають, моя у Богонька.
 Гей, умерла моя мати, бѣдонькож, бѣдонько!
 Вже не скаже, не промовить: що чиниш, дѣвонько?
 Як я собѣ спогадаю мамусеньку свою,
 Мене таки жалѣ возьмуть, що я ледво стою.
 Нема цвѣту на всѣм свѣтку, як на тѣй калинѣ,
 Нѣхто не є такій милий як мати дѣтинѣ.
 Ай бо в нашѣй полонинѣ житенько зростає,
 Ай бо моя матусенька в Богонька витає.

VI.

Звѣдти гора, звѣдти гора, свѣта не видати,
 Межи тими гороньками треба пропадати.

VII.

Чи чули вы добри люде, як ся заяць має?
 У ночі ся напасує, а в день ся ховає,
 Ай там вѣн ся изховає в зелени трепетки,
 Иде стрѣльчик молоденькій выпудить го вѣдти.
 Иде стрѣльчик молоденькій, читає азбуку:
 Помози ми, пане Боже, стрѣлити до боку.
 Я выстрѣляв сорок кульок и порошу силу,
 Тай не убив три заяцѣ через увсю зиму...

83. **Найдорожшій скарб Івана Амоса Коменського.**

(За Ченеком Тондером.)

Дня 28. марта 1668. року було незвичайно весело й гучно в однім домѣ славного мѣста Амстердаму. Той дѣм купив перед даскѣлько роками пан Геєр, родом из Голандіѣ, для свого друга И. А. Коменського, щобы той мав тут спокѣйный приют по довгѣм блуканю по свѣтѣ. Коменскій був тодѣ уже 64 лѣтний старець, стружений и утомлений и з вдячностею приняв тото предложене свого друга и приклонника.

Притулок в Амстердамѣ був вповнѣ заслуженый за то, що Коменскій учинив для вихованя молодежи и улѣпшеня науки в школах. Англія и Швеція признавали его заслуги, тѣлько его рѣдний край, з котрого его выгнали вороги поступу и свободы и котрый погибав в моральнѣй и матеріальнѣй бѣдѣ — не смѣв признаватися до него.

Коменскій носив отчину у серцѣ. Про неѣ думав, коли писав свои наукови и виховуючи творы, коли щиро дбав за своих землякѣв розкинутих по свѣтѣ и коли для них у послѣднѣй хвилѣ свого житя писав слова потѣхи.

Дня 28. марта 1668. року святковав Коменскій 75. свои на-
родины. Того дня зѣбралося много его приятелѣв и почитателѣв, щобы высказати єму желаня, любов и честь.

Коли проминула святочна хвиля, засѣли всѣ до стола и пили за здоровля господаря. При кѣнцѣ встав Коменскій и сказав:

„Дороги приятелѣ! Нынѣ виджу вас коло себе и задумав показати вам скарб, дорожшій менѣ од дорогоцѣнных каменѣв, золота и срѣбла“.

Серед зѣбраными гостями настала тишина. На лицах всѣх появилось здивованя. Як мѣг бы Коменскій мати скарб, коли вѣн роздавав всѣм потребующим все що мав, забуваючи про себе?!

Коменскій вийшов из кѣмнаты, а коли по хвилѣ вернув, нѣс в руках замкнуену скринку. Поставив єѣ на столѣ и отворив ключем. Всѣ зацѣкавлено подивилися на скринку, в котрѣй мав захований скарб послѣдний епископ чеських братѣв.

Мовчки отворив вѣко.¹ Всѣ из несподѣваня кликнули. Скринка була выповнена по самый верх землею, чорною землею!

Коменскій схилився до неѣ и поцѣловал.

¹) вѣко = дверѣ од скринѣ, од того походить слово: повѣка (над очами).

— О други! Се єдиный скарб, котрого бережу¹ як ока в головѣ и котрый дорожшій менѣ од золота. Та чорна, суха глина, се жменя землѣ, в котрѣй я народився, землѣ, котроѣ я вѣрным сыном, за яку я и други блукають в чужинѣ! Коли выходили мы з отчины, взяв я троха сеѣ землѣ, на котрѣй жили мѡй ѡтець, дѣд и прадѣд и котру скрапляли своєю кровю и потом. А коли нужда и недоля найбільше тиснули моѣ плечи, тогды одчиняв я свѡй скарб и з него набирав вѣры и надѣѣ. О, други мили! Коли Господь мѡй покличе мене до себе, прошу Вас, вложѣть менѣ до домовины отсю дорогу землицю! Я буду спати щасливим сном, бо буду спати на рѡднѡй — чеськѡй землѣ!

Коли Иван Амос Коменьскій умер, поховали его приятелѣ в На-Арденѣ и выпали єму до труны порох рѡдноѣ землицѣ. Так спить Коменьскій в чужинѣ — на рѡднѡй землѣ, яку так невымовно любив!

84. Червона калино!

(Иван Франко.)

Червона калино, чого в лузѣ гнешся?

Чого в лузѣ гнешся?

Чи свѣтла не любиш, до сонця не пнешся?

До сонця не пнешся?

Чи жаль тобѣ цвѣту, на радости² свѣту?

На радости свѣту?

Чи бурѣ боишся, чи грому з блакиту³?

Чи грому з блакиту?

Не жаль менѣ цвѣту, не страшно и грому,

Не страшно и грому,

И свѣтло люблю я, купаюся в ньому,

Купаюся в ньому.

Та в гору не пнуса, бо силы не маю,

Бо силы не маю;

Червони ягѡдки до долу схиляю,

До долу схиляю.

¹) бережу = стережу, ²) радости = радости; ³) блакит = синє небо.

Я въ гору не пнуса, я дубам не пара,
 Я дубам не пара;
 Та ты мене, дубе, отѣнив як хмара,
 Отѣнив як хмара.

85. Святый Юрій на Гуцульщинѣ.

(Гнат Хоткевич.)

Весна, весна! Приходить!...

Маруся лѣтала по проталых стежечках, весело поплюскуючи гарными своими чобѣтками. Зупиниться на хвильку, на бере повни груды гѣрського, чарѣвного повѣтря и мов крыла од того виростають! Лѣтала бы до сонця, до вершкѣв гѣр, до хмар. И сердце завмирало на саму лиш думку, що скоро настануть цѣлком тепли днѣ, зѣйде снѣг з усѣх зашкалубин и можна буде выдрапатися на найвысшу кичеру,¹ стати там як ангел божій на хмарѣ и заспѣвати.

— Господи, Господи! — якжеж то гарно, якжеж то мило!
 — И цѣловала дѣтей, дѣвчат, весь свѣт готова бы цѣловати.
 Иде весна! Мати велика!

От уже скоро — скоро приѣде на бѣлѣм кони свят лицарь Юрій и люде витати муть его. То ще давно — давно в сѣдѣй давнинѣ велѣв Бог урочисто обходити сей празник.

Все довкола, вся природа чекала приѣзду кѣнного лицаря! И ѣде вѣн, пышный та гордый царевич, у блискучѣм одѣню и здалека еще кричить:

— Мечи ключи, брате Миколо, бо одѣблю!

И старенькій Микола, перелякавшись, борзо вергне на зустрѣч свят Юрію ключи до свѣта, а сам утѣкае у божій запѣчок на небесну постелю спочивати по труднотах довгозимовых.

А пышный Юр ѣде, коником выгравае, острым списом леды пробивае, з гѣр зиму стручае, просѣкае копытами стежки — дорѣжки по убоцах. Стрепенуться сонни смереки, киваючи Юрію на зустрѣч, на привитаня; напружиться бучина, березина соком наллеться. Широко зѣтхнуть горы, Черемош² запѣниться. вийде сонце и довше постоить над землею. Ёде, ёде свят

¹) кичера = гора покрыта лѣсом, ²) Черемош = рѣка в Галичинѣ, vyplи вае из Чорногоры.

Юрій! Лѣсы косичить, земля правиться, хором могутным несеся крик.

— Весна! Весна! Задзвонили гуси — ключи, поверх моря йдучи!...

От и Юрій, святився бы!... Сонця великого празник предвѣчный;

З незнаних краѣв принесли Гуцулы честь сему празнику и бережуть из поколѣня в поколѣня. И тому як зможеся у силу сонечко добре и днинка божа продовжитися, святкують сыны природы спѣльне свято з матѣрю посполу. Зиму перебувають, лѣтом набуваються. Святый Юрій лѣтечкови одчиняє ворота, тож поклон святому Юрієви!

И маржинка святкує. Весь добуток Гуцула в маржинѣ. Без неѣ Гуцул нѣщо, а з нею все. Богацтво рахуєся на головы скота або на сѣна: про газду кажуть, що вѣн „у двацятѣро сѣн стоить“³ — и се вже повна мѣра заможности. Зустрѣвшись, Гуцул по привитаню пытає: „Як маржинка?“ Жебрак простибѣг выговорює: „За ваше здоровля тай за маржины здоровля.“ Половину зимы жиє одлюдно Гуцул у зимарцѣ, бо так на маржину лѣпше! Половину лѣта жиє одлюдно Гуцул у полонинѣ, бо так на маржину лѣпше. Тысяча примѣт, тысяча заговорѣв, чарѣв, примовок — все то для маржины, ради неѣ. Як хто хоче допечи кому, то закликає на маржину; як хто хоче приємность кому сказати, бажає добра маржинѣ.

И день Юрія, сей поворотный празник — весь у вороженю. З далекого загодя памятають Гуцулы на сей день. Ще на Свят-вечер, коли пеклося до святоѣ вечерѣ 12 страв, брала господиня з усѣх мисок по ложцѣ, пекла з того всего книшик та ховала той книшик аж до Юрія. Ще на Благовѣщення ходила господиня до мурашковины и клала туды сѣль, кавальчик булки, а потѣм свои бовтицѣ, пацьорки, чепраги и присыпала тото все землею аж до Юрія.

А у Юрієве навечеріє, як лиш запало так май трошки у нѣч, горы у сутѣнь повилися, поглубшали долины и Черемош почорнѣв — дивный малюнок побачили на парохіи.⁴

В домѣ о. Василя саме всѣ сѣли вечеряти. Нараз пан-отцева жѣнка Маруся, несподѣвано глянувши у окно, закричала:

³) має тѣлько поля, що робить на нѣм 20 великих копиц сѣна, ⁴) парохія = фара.

— Пожежа десь! Горить!...

И так переразливо скрикнула, що всѣ посхоплювалися з мѣсця. Побѣгли до окна.

Дѣйсно — по тѣм боцѣ Черемоша у Задурякѣв горѣло. Велике зарево червоно-золотым пѣвколом здѣмалося в горѣ у кидало криком у темни небеса.

Пху, якже ты мене налякала! — говорила мати пан-отця. Та якаж то пожежа! То Юрія завтра.

— То що?

— Та палять Гуцулы ватры — од того маржинѣ, кажуть, добре.

Тымчасом коло другоѣ оселѣ запалало ще бѣльше огнище; далѣ коло третьоѣ, четвертоѣ — и скоро всѣ горы, кѣлько було их довкола, засіяли огнями, задрожали червонястими, золотыми промѣнями.

— Як у казцѣ... — прошепотѣла Маруся.

Коло огнѣв ворухилися, видко, люде.

— Боже мѣй, як то красно!... Я побѣжу!

И Маруся скочила з мѣсця.

— Але куды ты? Тажѣ нѣч на дворѣ!

— Ну, то що, як нѣч?

— Най бѣжить. Сеж у перше побачить она Юрія у Гуцулѣв! — вступалася стара мати.

Маруся накинувши хустку на голову, байбарачок¹ на плечи, вже бѣгла царинкою коло церкви до найблизшоѣ своѣѣ сусѣдки и найлѣпшоѣ приятельки — Анницѣ Демянчукки.

У Демянчукѣв саме запалювали ватру. Стефан принѣс „давины“² из пѣд маржины, пѣдкладав пѣд глѣг, а жѣнка тримала скипку з огнем... Побачивши Марусю, закричала:

— Ой пани, Бог бѣ вас укыв од всякоѣ пригоды! А ну ко пѣдкладайте сесю ватру Божу своєю ручкою: маєте руку щасливу тай через вас Бѣг нам маржинки ади примножить.

Стефан, присѣвши, кивав привѣтливо головою. Маруся взяла з рук Анницѣ скипку з огнем.

— Де маю класти?

— Сюды та отсюды, жмостечко, — з усѣх чотырѣох бѣкѣв. Казав бѣх „сынку“, та не вольно, — и Стефан пѣдѣймив топором глѣг.

¹) байбарачок = короткѣй вышиванѣй сердак, ²) давина = сѣно, яке дають до подою.

З якимось благовѣйным зворушенѣм пѣдкладала Маруся огонь. Таинство обряду захоплювало.

Суша трава спалахнула. Затрѣщали, закрутилися на огни дробненьки галузочки, закрутився дым. Стефан з Анницею шепотѣли :

— Дай, Господи... дай, Господи... Пошли Боже святенькій та чистый, абы тѣлько було маржины, кѣлько маѣ бути попелу из сего курища¹. Поможи, Господочку любый, абы жадни уроки маржинки нашоѣ не ловилися, як сего глогу нѣщо не ловиться...

И их голоса сплѣталися з дымом, искрами приоздоблювалися и летѣли высоко — высоко в темне небо. Марусю обхоплювала урочистѣсть хвилѣ, солодка близкѣсть до таємного обряду ; здавалося, що може вѣрити, як сѣ „погане“.

Ватра палала, розкидуючи фантастично вирѣзаными пляшками довколи, що хвилѣ их мѣняючи, творючи нови.* Хлопчик пастушок зопнявся на ворѣня² и якоюсь не то радостею полусвѣдомою не то острахом дивився, застигши очима, в саму глубинь таємноѣ чарѣвноѣ ватры. З переляком дивилася на огонь маржина и не вымаховала хвостами. А серед тоѣ всеѣ незвычайноѣ обстановы тонесенька гей смерѣчка, чомусь радѣсна, чомусь усмѣхнена, стояла молода попада. И мѣнилася лицем в червоно-золотых смугах. Скакала бы через сей огонь, спѣвала бы побожну пѣсню, жертву бы приносила!

Стефан одѣйшов троха и уважно стежив, в якій бѣк бѣльше хилиться дым из курища. Стоп вѣявся в усѣ боки, але так, здавалося, що наvertsаѣ оттак бы бѣльше на Волощину.

Все в першу весняну сю нѣч мало значѣня, було насычене чарѣвною силою вѣщованя. Той, хто установив сей обряд и вшановав, не хотѣв и думати, щобы хоть щось могло пропасти дурно. Все говорило, все давало знаки, все ворожило — треба лиш було розумѣти сю мову.

Спалахнувши высоко, огонь почав поволи пригасати ; десь в однѣм мѣсци, на сухѣй гилячцѣ, зможеся, лизне жвавѣйше — а потом жовкне, золотѣе, поникаѣ. Грань мов ворушилася, мѣнячися блисками и свѣтлами.

Уважно приглядався Стефан до ватры и як лиш пригасла она тѣлько, що не було поломѣни, кивнув на хлопця.

¹) курище = ватра, ²) ворѣна = плѣт.

— А ну!

Хлопчик скочив з вориня и гейкаючи погнав худобу через грань. Коровы боялися, высталяючи вперед ноги та мотаючи з соп'їнем головою, але потім, широко переступаючи ногами, б'гли через грань до загороды.

— Напаслася! Напаслася! — радбно підкрикувала Анна.

А ватра тымчасом гасла, мертв'їла грань, темнота ставала см'їл'їшою. Та Стефан, як тільки перейшла остатна скотина, набрав з купы оберемок глогу и кинув у мертв'їючий жар. Пригасла на хвильку ватра, але потім з новою силою залопот'їла веселыми зигзаками просверлюючи тьму.

— Підкидай, — коротко сказав Стефан ж'їнц'ї.

— Н'їчо, н'їчо. Будемо з попадею підкладати об'ї. С'їдайте прошу. Не дуже с'їдець гарный, але най буде — и змахувала запаскою ковбочок, що лежав з боку, и просила Марусю с'їсти.

— Треба підкласти сесю ватру, аж доки когут не зап'їе, бо то ади проти чарод'їйниць, проти в'їд'їм тотых.

— И то всюды будуть огн'ї тримати аж до п'ївн'їв?

— А всюды. Бо то в'їд'їма ласа се'ї noci ходити за молоком, геть бы зопсовала корову на н'їнашо. — Ото и Стефан п'їшов и став проти чарод'їйниць кидати кецкою.¹ Бо она, в'їд'їма тота, страха'їся ади того тай год'ї 'їй приступити.

Стефан од'їшов у б'їк. Брав заготовлени „кечки“, обвинував их сухим с'їном, запалював и кидав к'їлько було силы в низ по царин'ї.

— И-и-и-и ххха!... — кричав при т'їм таким голосом, що не треба було бути и в'їд'їмою, абы перелякатися.

Кечки скакали як не видани огнени зв'їр'ї и, здавалося, свистали проразливым свистом. Наскочивши в полет'ї на купу складеного кам'їня, підл'їтали до горы, одразу гасли, розбризкуючи тысячами искор довкола. Маруся плескала в долон'ї як д'їтина и тупот'їла ногами, регочучи и скачучи од радости.

И довго сид'їла пот'їм, час од часу підкладаючи патики в огонь, задумчиво слухаючи, як Анниця опов'їда'їе усяке вож'їня на святого Юр'їя.

¹) кецка = обруч.

86. **Захѡд сонця.**

(Юрій Федькович.)

У синє море сонце вже потало¹,
 И всюды мирно, всюды тихо стало;
 Лиш в дому Марка² дзвоны в складных струнах
 Пустили голос срѣбный по лагунах³,
 И так сердечно до молитвы просять,
 Що аж рыбки ся з глубины пѡдносять,
 Пречистѡй Дѣвѣ „Радуйся“ сказати. —
 Пѡшла и рыбка пѡд камѣне спати.
 И тихо стало.

Повыж⁴ моря краю
 Зачався мѣсяць в туманах блукати
 А не далеко в циприсовѡм гаю,
 Десь соловіє стало щебетати,
 И так то щире, щире заводило,
 Як сиротятко, що не має роду. —
 Хто знає вѡдки бѣдне заблудило
 До сего краю на солєну воду. —
 Умовкло, бачу, вже 'го не чувати.
 По домах стало свѣтло погасати.
 В лагунах тихо. —

87. **Самотою на чужинѣ.**

(Из Сиріѣ. — А. Кримскій.)

Горди пальмы... Горди лавры...
 Маячливый⁵ кипарис...
 Океан тропичных квѣтѡв...
 Ще й цвите цитринный лѣс...
 Я хитнувся, бо наче впився
 З аромату тых квѣток,
 Аж поглянув: коло пальмы
 Простый житный колосок.
 — Гей, земляче! — шепче колос
 Похилившись на стебло: —
 — Мы чужи для сего раю,
 Щож сюды нас принесло? —

¹) потало = потонуло, ²) з дому Марка = з церкви св. Марка в Венеціѣ,

³) лагуны = мали острови, на яких побудовано Венецію, ⁴) повыж = повыше,

⁵) маячливый = задуманный.

88. Туга за рѣдною землею.

(О. Олесь.)

Не берѣть из зеленого лугу вербы
Нѣ на жовти пѣски, нѣ на скелѣ¹,
Бо зѣвяне она вѣд жаги и журбы
По зеленому лузѣ в пустелѣ...²

И сосны не несѣть на зелени луги,
Бо она засумує в долину
И засохне в вѣд палкоѣ жаги
И нудьги по далекоѣ вершинѣ...

89. Иван Франко.

Из пѣд соломянноѣ селяньскоѣ стрѣхи походив найбільшій наш поет Тарас Шевченко, у сельскоѣ хижѣ вродився в 1856. р. и Иван Франко, великій наш поет и ученый. Его няньо був ковалем в селѣ Нагуєвичах, дрогобыцкого повѣту в Галичинѣ — недалеко вѣд нас, бо по другѣм боцѣ Карпат.

Батько малого Ивася, Якѣв, розумѣв вартѣсть науки и вѣд-дава сына до школы до сусѣдного села, до Ясеницѣ сѣльноѣ, а потѣм до недалекого мѣста, Дрогобыча. Малый Ивась робив гарнѣ поступы в науцѣ. В тѣм часѣ вмер его няньо и малый Ивась став сиротою, як и Шевченко. Але житя Ивана Франка плыло трошки погѣднѣйше, его мати вѣддалася в друге, а вѣтчим посылав далѣ здѣбного хлопця до школы.

Гимназійни науки покѣнчив Франко в Дрогобычи. Цѣлу гимназію перейшов як вѣдзначаючий ученик, бо мав надзвычайну память, ясный, здоровый розум и був дуже пильный. Веж в гимназіѣ скуповлював собѣ книжки и зложив велику бібліотеку. Скуповлював наукови книжки та красну литературу, то є рѣжни повѣсты, оповѣданя, поезіѣ и таке иньше, читав их та поширював читанем свое знанє. Цѣлый „Кобзар“ Шевченка вмѣв в гимназіѣ на память. В тѣм часѣ почав списовати в своѣм селѣ та в сусѣдных коломыйки и приповѣдки, щобы пѣзнати и ту мудрѣсть, яка живе не в книжках, а в головѣ нашого сельского народа. Вже в гимназіѣ зачав Франко писати поезіѣ; пер-

¹) скеля = скала, ²) пустеля = пустыня.

ший его стих „Народна пѣсня“ выпечатано в 1874 році в часописѣ „Друг“.

Покончивши гимназійну науку, записався Иван Франко на философичный факультет львівського університету, а потім перейшов на університет у Відні, де став доктором філософії.

Коли Франко був студентом університету, побачив, що наш народ хотів би читати, але не має що. Виходили тогды в Галичинѣ рожні новинки, але з тих новинок не великій мав народ хосен, бо тодішні галицки письменники найбільше сварилися та ганьбилися чи писати: от, од, чи вѣд и т. и. Франко спѣзнав одразу, що така сварка є пуста та що народ з неї не має жадного хѣсна. Вѣн не вдавався отже в ту сварку та лайку, а постановив писати гарні книжки, яки зрозумів би увесь народ вѣд сельскої стрѣхи до панських палат, яки полюбив бы той народ та яки єму отворили бы очи.

В тѣм часѣ написав повѣсть „Захар Беркут“, в якій оповѣдає, як наши верховинцѣ не щадили нї майна, нї житя, щоби тѣлько оборонити рѣдний край перед Татарами, коли тѣ в 1241. р. напали на нашу верховину.

Небавом Франка арештовано и вѣн просидѣв 14 тыжнѣв у тюрмѣ, хоть его провиня була та одна, що вѣн хотѣв межи українським народом в Галичинѣ ширити знанє и просвѣту, щоби той народ пѣдняти из тьмы. Але тюрма не знеохотила молодого Франка, вѣн стає далѣ працювати. Выдає знов нову повѣсть „Воа Constrictor“, в якій представляє, як галицки жидаы выкористовують наших людей и як их обдирають. Сами стають богачаы, народ худѣє. Написав тоді и поему „Каменярѣ“ та иньшѣ. Але его знов арештовано и тримано три мѣсяцѣ.

Цѣле жите заробляв Франко пером. Коли помер у Львовѣ професор українскої литературы на університетѣ, хотѣв И. Франко на его мѣсце стати професором. Того хотѣли и его земляки, але Поляки не допустили до того и Франко далѣ заробляв пером. Як до Львова приѣхав з Киѣва професор Грушевскій, став И. Франко враз з ним працювати в „Науковѣм товариствѣ имени Шевченка“. В тѣм часѣ написав найбільше та найгарнѣйши свои творы.

Франко писав дуже много и дуже рѣзнорѣдни творы, як повѣсти, коротши и довши оповѣданя, поемы, в яких оповѣдає рѣзни пригоды (епичнѣ) и стихи, в яких выпѣвує свои чувства и думки (лиричнѣ), писав також драмы, яки выставляють у театрѣ.

Оставив також много наукових творѣв про нашу литературу та нашу давнину. Приѣздив вѣн також на Пѣдкарпатску Русь, де збирав стари руськи книжки та записовав народни пѣснѣ и оповѣданя.

Франко писав також для молодѣжи гарни книжочки. Такими є: „Лис Микита“, довга казка писана стихами про хитрощи лиса, „Коваль Бассим“ арабска казка про турецкого короля та его пригоди в нѣчи на улицях мѣста Багдаду, „Коли ще звѣрѣ говорили“ збѣрка народных казок про звѣрѣята, „Абу Казимови капцѣ“ — смѣшне оповѣданє про скупого Турка, який мав много клопотѣв, а все через свои стари дѣрави капцѣ, „Пригоди Дон-Кихота“, „Без працѣ“ та много — много иньших. (Уривки з деяких тых творѣв є в сѣй читанцѣ).

Найгарнѣйшій твѣр Франка се довшя поема: „Мойсей“ в якѣй предсказав, що наш народ скине ярмо чужинцѣв и стане вѣльний на своѣй землѣ.

Отсей найбѣльшій поет и ученый, якого выдала Галичина, помер в 1916. роцѣ у Львовѣ, де его и похоронено.

90. Заяць и Ђжак.

(Иван Франко.)

Се, мои дѣтоньки, не єсть истѣрѣя а практика. Бо певно, нѣхто там при тѣм не був, як Заяць з Ђжаком сперичалися. А проте оно мусить бути правда, бо мѣй небѣжчик дѣдусь, коли менѣ се оповѣдав, усе говорив: „Я там при тѣм не був, але се мусить бути правда, бо менѣ се стари люде повѣдали, а старым людем на що брехати?“ Слухайтеж як то оно було.

Була свята недѣленька, пѣд осѣнь уже, саме коли гречки одцвѣтали. Сонечко зѣйшло ясно на небѣ, вѣтрець теплый прохажувався по стернях, жайворонки спѣвали високо-высоко в повѣтрѣ, пчѣлки бренѣли на цвѣтах, а люде святочно повбиранѣ йшли до церкви. Все, що жило, радовалося милою днинкою а Ђжак також.

Ђжак стояв собѣ край дверей своѣх норы, заложив руки за пояс, выставив нѣс на теплый вѣтер тай пѣдспѣвував собѣ стиха пѣсеньку — чи гарну, чи не гарну — кому там що до того! як умѣе, так и пѣе. Пѣдспѣвує собѣ тихенько, а далѣ подумав собѣ:

— Поки там моя жѣнка мые дѣтей та дае им свѣжи соро-
чечки, то я пѣйду троха в поле, пройдуся тай на свои бураки
подивлюся, чи добре выросли.

Бураки були недалеко его хаты; Ёжак брав их, кѣлько ему
треба було на страву для своєї родини и для того и говорив
завсегда „мои бураки“. Ну, добре. Осторожно запер вѣн за собою
двери и поплѣвся стежкою в поле. Не далеко й пройшов и саме
по при терновый корч хотѣв скрутити и направцѣ пѣйти до бу-
ракѣв, аж тут навстрѣчу ему Заяць. Вѣн також так був вийшов
на прохѣд и хотѣв при тѣй народѣ навѣдатися до „своєї“
капусты.

Побачивши Заяця, Ёжак поклонився ему низенько и при-
вѣтав его з святою недѣлею. Та Заяць був собѣ великій панич
и дуже горда штука. Вѣн не одповѣв нѣчого на Ёжакове при-
вѣтанє, а тѣлько глянув на него дуже з висока и одѣзався:

— Ого, а ты чого так рано ось тут по поли волочишся?

— На прохѣд вийшов, — одповѣв Ёжак.

— На прохѣд? — зареготався Заяць. — А я думав, що твоим
ногам лѣпше бы було лежати, нѣж на прохѣд лазити.

Ся насмѣшка дуже розсердила Ёжака. Бо вже що як що можна
емуговорити, все вѣн перенесе, але коли хто почне насмѣховатися
из его нѣг, того вѣн не може даровати. Саме для того, бо з Бо-
жого допусту ноги у него криви.

— Ты певно думаєш, — мовить Ёжак до Заяця, — що ты
своими довгими лабами бѣльше докажеш?

— А так, — одповѣв Заяць.

— Можемо зробити пробу, — мовить Ёжак. — Ану зало-
жѣмся, побачиш, чи я тебе не перегоню.

— Се вже смѣх людям сказати! Ты своими кривыми ногами
перебѣжиш мене? — смѣявся Заяць.

— Ну, про мене, зробимо пробу, коли тебе така охота зно-
сить. О що закладаємося?

— Дуката и фляшку горѣлки, — мовить Ёжак.

— Приймаю, — одмовляє Заяць. — Давай руку! А тепер бѣжѣм!

— Ну, ну, ну, так нагло не маємо чого спѣшитися, — одпо-
вѣв Ёжак. — Я ще зовѣм натще. Мушу наперед пѣйти до дому,
трошка попоѣсти, а за пѣв годинки верну на отсе мѣсто.

Заяць не мав нѣчо против того, бо и ему хотѣлося перед
тым похрупати троха свѣжої капусты. А Ёжак тымчасом посу-
нув до дому.

— Чекай ты Зайчику, — думав вѣн по дорозѣ. — Ты на-
дѣшся на свои довги ноги, але я тобѣ таки заграю не тоѣ.
Правда єсть, що ты панич великій, але у головѣ в тебе розуму
не багато. Заплатиш, небоже, заклад, аж буде куритися.

Приходить Ђжак до дому и мовить до своєѣ жѣнки:

— Жѣнко, вбирайся скоренько, пѣйдеш зѣ мною в поле.

— А чого менѣ в поле? — звѣдує Ђжиха.

— Знаєш, я з Заяцем заложився. Маємо оба бѣгати на пе-
регоны, а хто програє, платить дуката и фляшку горѣлки.

— Чи ты, чоловѣче, з розуму зѣйшов? — скрикнула Ђжиха.

— Ты з Заяцем хочеш у перегоны бѣгати?

— Вжеж, що хочу. И ты мусиш менѣ допомогти.

Жѣнка ще щось хотѣла говорити, та Ђжак сказав до неѣ:

— Не турбуйся, жѣнко! Я вже тобѣ скажу, як се маємо зро-
бити. Убирайся лиш скоренько тай ходѣм у поле.

Що мала Ђжиха робити? Зѣбралася тай пѣшла з чоловѣком.
А по дорозѣ Ђжак мовить до неѣ:

— Слухай, жѣнко, що я тобѣ скажу. Видиш, на отсѣй дов-
гѣй нивѣ мають бути наши перегоны. Заяць буде бѣгти одною
бороздою, а я другою. З вѣдтам з горы починаємо бѣгти. Отже
ты стань собѣ тут в бороздѣ, и коли Заяць прибѣжить сюды,
то ты пѣднеси голову тай крикни: „Я вже тут!“

Так розмовляючи, они прийшли на умовлену ниву. Ђжак по-
ставив свою жѣнку на єѣ мѣсце, а сам пѣйшов горѣ бороздою
на другѣй кѣнець. Приходить, а Заяць уже там.

— Ну, щож, бѣжимо? — звѣдує Заяць.

— А вжеж бѣжимо, — каже Ђжак.

— Ну, раз — два — три!

Один став у одну борозду, другѣй у другу, а коли Заяць крик-
нув „три“, рушив сам як вихор долѣ головою. А Ђжак пробѣг
може зо три кроки, потѣм скулився в бороздѣ и вернув назад
на своє перше мѣсто. А Заяць жене що має сили, та коли добѣг
на кѣнець нивы, аж тут Ђжакова жѣнка з другоѣ борозды кричить
єму на зустрѣч:

— Я вже тут!

Заяць тѣлько очи вытрѣщив з диву; єму и до головы не
прийшло, щѣбы се не був той самый Ђжак, бо знаєте, Ђжак
и Ђжиха однаковѣсеньки на подобу.

— А се як може бути? — скрикнув Заяць. — Бѣжѣм ще раз,
назад до першоѣ меты!

И не передыхнувши добре, вѣн вихром полетѣвъ горѣ нивою, положивши уха на хребет. Ъжиха лишилася спокѣйнѣсенькою на своѣм мѣсци. А коли Заяць добѣг на другій конецъ нивы, то там Ъжак крикнув ему на зустріч: — Я вже тут!

Розлютився Заяць. Що за диво! Щобы такій кривоногий Ъжак мене перегнав! И не тямлячи себе з досады, крикнув:

— Ще раз бѣжѣм! До нижньої меты!

— Про мене, Семене, — мовив Ъжак, — бѣжѣм хоть десять раз, менѣ байдуже.

Побѣг Заяць, а в низу знов чує:

— Я вже тут!

Бѣжитъ ще раз до горы — знов те саме. Так вѣн бѣдолаха бѣгав, бѣгав сѣмдесять и три разы там и назад, а Ъжак завсѣгды був „уже тут“. Чи Заяць добѣжить до горѣшньої меты, чи до долѣшньої, все чує одно: „Я вже тут!“ А сѣмдесятий четвертый раз уже Заяць не добѣг до меты. Саме на серединѣ нивы впаав на землю, кров бухнула ему з горла и вѣн сконав на мѣсци. А Ъжак узав выгранный заклад, дуката и кварту горѣлки, гукнув на свою жѣнку з борозды и обое пѣшли радѣсно до дому и живутъ ще й доси, коли не померли.

Зайця поховали, а весь его рѣд зарѣкся од того часу не бѣгати з Ъжаками об заклад, так що мы, дѣтоньки, вже того нѣколи не побачимо. А для вас, дѣтоньки, така наука од того: нѣколи не пѣдоймай на смѣх бѣдного чоловѣка, хоть бы се був простый, нерепаный Ъжак.

91. Смерть жовняря.

(Из рукописного зборника из села Пацканьова.)

I.

Ой Боже наш милосердный, змилуйся над нами,
Угаси ту страшну войну, бо мы сиротами,
Бо вже два роки минуло, як мы на чужинѣ,
Анѣ вѣстки, анѣ чутки о своѣй родинѣ.

Чи жиє ще отець, мати, брат, сестры рѣдніѣ?
Чи стоять ще в стайнѣ конѣ, чорни, вороніѣ?
И хатина деревяна о стѣнах бѣленьких,
У котрѣй я забавлявся в лѣтах молоденьких?

А тепер я на серденьку тяжке горе маю,
В темнѣм лѣсѣ, в чистѣм полю день-ноч пробуваю.
Сонце мене напеклося, пѣт з мене наллявся,
Мороз мене вже поварив и дощ мя направся.

Бѣдний жовнярь пять днѣв хлѣба, нѣ воды не має,
Лем з канонѣв кулѣ чує и смерти чекає.
Лежать трупы якбы снопы у чистому поли,
А не один терпить муки з голоду в неволи.

Лежить жовнярь пѣд явором, кров из груди ллѣтся,
Вже душа на вѣчни вѣки з тѣлом розстаѣтся.
Его очи вже померкли, вже не мають силы,
Лише уста отворени, щось бы говорили.

Уж прощають отця й маму и сестры рѣднѣй,
Жѣнку свою молоденьку тай дѣти дрѣбнѣй.
— Прощайте ми няню, мамо, вы сестры рѣднѣй,
А вы, братья мои мили, будьте здоровѣй!

— И ты, жѣнко, будь здорова и вы, дѣти дрѣбни,
Остали вы сиротами, вже на вѣки бѣдни,
Знаю добре, люба жѣнко, що гѣрко бѣдуеш,
В день и в ночи ходиш, плачеш и за мнов бануеш.

— Прошу я тя, моя жѣнко, забувай за мене,
Бо я вже ся не поверну бѣльше раз до тебе,
Рад бы ся повернути до тебе миленька,
Рад бы я тя пригорнути до свого серденька.

— Рад бы я ще побачити дѣточки дрѣбнѣй,
Отця, маму и сестрички и братья рѣднѣй.
Коли ляжу в сирѣй земли враз з товаришами,
То сумненько заспѣває соловѣй над нами...

II.

— Соловейку мѣй сивенькѣй, спѣвай ми що днины,
Тай принеси менѣ вѣстку вѣд моѣ родини. —
Ой прилетѣв соловейко, жалѣбно спѣває,
Сумну вѣстку од родини вѣн му извѣщає:

— Встань, вояче, з гроба твого, встань тай подивися,
Твоя жѣнка молоденька слѣзми вмываєся,

Слезы єѣ не зсыхають з личка бѣленького,
Дѣти плачуть, позирають отця рѣдненького.

— Сидить жѣнка пѣд облаком, сумно позирає,
Тай дитятко маленькое на руках тримає,
Старше дитя конець стола жалѣбненько плаче,
Скулилося бѣдне в двое, видно їсти хоче.

— Мамцю, мамко, де наш няньо? — сын маму пытає,

— Що так давно як десь пѣшов, чомусь не вертає?

Мати смутно позирає, слѣзми ся вмиває,

— Ой, наш няньо, десь сыночку в грѣбѣ спочиває...

— Зосталамся вдовицею, дѣти сиротами,
Ой, Боже наш милосердний, змилуйся над нами,
Цѣле наше газдѣвство сумно вызирає,
Всюды жалю, всюды смутку — лем Бог один знає.

— Наша хижа засмучена, як бы задумана,

Наша нива не орана тай не засѣяна,

Наши конѣ в стайни стоять, смутно виглядають

Тай любого господаря що раз позирають.

— Вся родина и сусѣды прощаюсь¹ з тобою,
Твои родичи стареньки плачуть за тобою,
Плачуть родичи стареньки, плачуть тай рыдають,
Дѣти свои годовали, помочи не мають.

— Трох сыночкѣв як соколѣв они выплекали,
Прийшов розказ од цѣсаря до войны забрали.
Не є кому вже стареньким ниву об'орати
Тай хлѣбця им приробити, щоби вѣк дожити.

Чує жовнярь смутну вѣстку тай ся одзываеть,
Маленького соловейка братом называеть:

— Лети ще раз, соловейку, до родини моѣ,

Най не тужать и не сушать головоньки своѣ.

— Скажи родичам и жѣнцѣ: най сами працують,
Над бѣдными сиротами най ся не збиткують,
Най за мене забувають, слез не проливають,
А за мою грѣшну душу Бога ублагають!

¹⁾ прощаюсь = прощаются.

92. Маруся Богуславка.

(Козацка дума.)

I.

На Чорному морѣ,
 На каменѣ бѣленькому,
 Там стояла темниця камяная,
 А у той то темницѣ пробувало сѣмсот козакѣв,
 Бѣдних невольникѣв.
 То вже тридцять лѣт у неволѣ пробувають,
 Божого свѣта, сонця праведного
 В очи собѣ не видають.....

II.

То до них дѣвка бранка,¹
 Маруся, попѣвна Богуславка,²
 До темницѣ приходжає,
 Темницю вѣдмыкає,
 Словами промовляє:
 — Гей, козаки,
 Вы бѣднѣ невольники!
 Угадайте, що в нашѣй землѣ за день тепера³? —
 То тодѣ бѣднѣ невольники зачували,
 Дѣвку бранку,
 Марусю, попѣвну Богуславку
 По рѣчах⁴ пѣзнавали, словами промовляли:
 — Гей, дѣвко, бранко,
 Марусю, попѣвно Богуславно,
 По чѣм мы можемо сеє знати,
 Що в нашѣй землѣ християнськѣй за день тепера?
 Що тридцять лѣт у темницѣ пробуваєм,
 Божого свѣта, сонця праведного
 В очи собѣ не видаєм;
 То мы не можемо знати,
 Що в нашѣй землѣ християнськѣй за день тепера.
 Тодѣ дѣвка бранка,
 Маруся, попѣвна Богуславка,
 Тоє зачуває,

¹) бранка = невольниця, ²) Богуславка = з Богуслава коло Київа, ³) тепера = тепер. ⁴) по рѣчах = по мовѣ.

До козако́в словами промовляє:
 — Ой козаки,
 Вы бѣдніѣ невольники!
 То сьогодні у нашої землѣ християньско́й
 Великодняя субота,
 А завтра свя́тый празник,
 Роковий день, Великдень.

III.

То тоді́ тѣ козаки тоє зачували,
 Бѣлым лицем до сыро́ѣ землѣ припадали,
 Дѣвку бранку,
 Марусю, попѣвну Богуславку,
 Кляли — проклинали:
 — Та бодай ты дѣвко бранко,
 Марусю, попѣвно Богусла́вко,
 Щастя й долѣ́ собѣ́ не мала,
 Як ты нам свя́тый празник,
 Роковий день, Великдень сказала.

IV.

То тоді́ дѣвка бранка,
 Маруся, попѣвна Богусла́вка,
 Тоє зачувала,
 Словами промовляла:
 — Ой козаки, вы бѣдни невольники!
 Та не лайте вы мене, не проклиняйте:
 Бо як буде наш пан турецкій
 До мечеты¹ вѣдѣзджати,
 То буде менѣ́, дѣвцѣ́ бранцѣ́,
 Маруси, попѣвнѣ́, Богусла́вцѣ́,
 На руки ключи вѣддавати,
 То буду я до темницѣ́ прихожати,
 Темницю вѣдмикати,
 Вас всѣ́х ,бѣдних невольникѣ́в,
 На волю выпускати.

V.

То на свя́тый празник,
 Роковий день Великдень,

¹⁾ мечеты = мечета, турецка святиня.

Став пан турецкій до мечеты вѣдѣздати,
 Став дѣвцѣ бранцѣ,
 Маруси, попѣвнѣ Богуславцѣ,
 На руки ключи вѣддавати.
 Тодѣ дѣвка бранка,
 Маруся, попѣвна Богуславка,
 Добре дбає,
 До темницѣ приходжає,
 Темницю вѣдмыкає,
 Всѣх козакѣв,
 Бѣдних невольникѣв,
 На волю выпускає
 И словами промовляє:
 — Ой козаки,
 Вы бѣднѣ невольники!
 Кажу вам я, добре дбайте,
 В города христіянски утѣкайте...
 Тѣлько прошу я вас, одного города Богуслава не минайте,
 Мойѣму батькови й матерѣ знати давайте:
 Та нехай мѣй батько добре дбає,
 Грунтѣв, великих маєткѣв, нехай не збуває,
 Великих скарбѣв не збирає,
 Та нехай мене, дѣвки бранки,
 Марусѣ, попѣвны Богуславки,
 З неволѣ не выкупляє,
 Бо я вже потурчилась, побисурменилась.

VI.

Ой вызволи, Боже, нас всѣх бѣдних невольникѣв,
 З тяжкоѣ неволѣ,
 З вѣры бисурменьскоѣ,
 На ясни зорѣ,
 На тихи воды,
 У край веселый,
 У мир хрещеный!
 Выслухай, Боже, у просьбах щирых,
 У нещасных молитвах
 Нас бѣдних невольникѣв!

93. Тямлю, як на свята Великодни...

(Богдан Лепкій.)

Тямлю, як на свята Великодни
 Їздив я в село из школы, з мѣста.
 По дорозѣ калюжи безодни,
 Звѣльна тягнуться конѣ голодни,
 Грає вѣз як музыка троиста.

У повѣтрѣ вже пахне весною,
 Та зима ще не хоче вступати.
 Хоч березовый гай пѣд горою
 Умаився дробною травою,

В дебрах снѣг лежить, як бѣли латы.

Мѣж корчами цвितуть первоквѣты,
 З гѣр струйками бѣжать зимни воды,
 Вже дудки¹ з вербы скрутили дѣти
 И нуж грати! Нуж тобѣ трубѣти,
 Аж луна по чорнѣм лѣсѣ ходить.

Земле! Моя ты рѣдна, люба нене!

Витай менѣ зо святами, з весною!

Покрийся збѣжа лавою густою.

Най буря мимо йде понад тобою

И най имя твоє буде благословенне!

Зрости в своим родючѣм, чорнѣм лонѣ
 Кождѣське зерно, що з сѣвнѣ упаде,
 Най приберуть тебе, сады, левады,
 И тихій мир нехай меж ними сяде,
 Блаженни най будуть спрацьовани долонѣ!

94. Критика.

В 1917-ѣм роцѣ прийшов один чоловѣк з одного верховинського села до Ужгороду. Було се великого тыждня. Принѣс вѣн сынови-воякови колача, ковбасу и яєць, абы й сын мав великдень. Як передав сынови згадани рѣчи, перше єго дѣло було пѣйти на великодний четверь до владычоѣ церкви на одправу. Выйшов в церкви на галерію и одти розникав на всѣ боки. Все було видно. И то що долу дѣся и хор. По одправѣ пѣшов до семинаріѣ богословѣв одѣзнати другого сына, котрый

¹) дудка = пишалка.

там учився. Клерики обступили сторонного чоловіка и зачали звѣдовати: а що в вас нового ?

— У нас ище зима, а тут вже лѣто.

— А що вас покортѣло прейти так далеко ?

— Є у мене сын тут за цугсфирера та пришов я его одѣзнати.

Принѣс я ему по дешо. Най и вѣн святкує.

— Ци були вы в церкви ? — звѣдають дальше клерики ?

— Був.

— А як вам подобався спѣв ?

— Но, одни спѣвали так тонко ги потятка на деревѣ, або ангелы в небѣ. Други так товсто рыкали, ги волы, або дѣволы в пеклѣ. А стояв межи ними якійсь дурак, що нич не знав спѣвати — лиш махав руками.

95. Притча про однорога.

(Из староруськоѣ духовноѣ повѣсти „Варлаам и Йоасаф“. — Иван Франко.)

Ишов чоловік по широкой пустынѣ. Де не взявся лютый звѣр однорѣг и, ревучи страшенно, кинувся на него, щобы его пожерти. Похололо¹ сердце в чоловіка. Не мѣг вѣн знести реву лютого звѣра и що силы кинувся тѣкати перед ним. Бѣжучи оттак без тямы, вѣн нараз наскочив на глубоку яму и провалився в неѣ. Та падучи, вѣн простяг руку и вхопився за якесь древце, що росло на краю ямы. Повис чоловік на деревци, замахав ногами над безоднею та по хвилѣ почув щось твердше, що стирчало зо стѣны и оперся ногами о сю пѣдставу.

— Ну, — й думає собѣ — Богу дяковати, тепер я безпечный!

И оддыхаючи з переполоху, вѣн почав роззиратися по тѣм мѣсци, в яке отсе попався. Зирнув до горы, аж бач! При корѣнѣ того деревця, за котре вѣн держався руками, побачив двѣ мыши, одну чорну, другу бѣлу; они ненастанно грызли та пѣдкоповали корѣня деревця — раз одна, потѣм друга; не богато вже и лишилося им робити, щобы цѣлком пѣдкопати те злиденне² деревце. З жахом³ вѣдвернув чоловік очи вѣд сего виду, зирнув на дно ямы, аж там бачить страшного смока⁴: всѣя вѣн, выпручаєся, огнем дыше, сверлує⁵ его своими очима, люто рознимає пащеку, силуєся захопити его и пожерти.

¹) похололо = стало холоднѣ зо страху, ²) злиденный = несчастливый,

³) жах = страх, ⁴) смок = змѣй, шаркань, ⁵) сверловати = вертѣти сверликом, тут: сверклує очима = дивиться остро очима, хоче зѣсти.

Похололо на серцѣ в чоловѣка. Мимо волѣ якось зирнув вѣн на тѣ пѣдстави, на котрых оперти були его ноги и побачив, що се не що, як чотыри гадючи головы, що выстромилися з камяноѣ щѣлины.

— Тепер пропав я цѣлком! — Шибнуло в головѣ у чоловѣка, бо в тѣй же хвилѣ надбѣг и лютый однорѣг и став над берегом ямы, ждучи, коли чоловѣк буде вылазити з неѣ. Бачив се чоловѣк и пѣзнав, що нема для него нѣякого ратунку. Та в тѣй хвилѣ вѣн побачив на гиляцѣ того деревця, за котре держався, просто над собою кѣлька крапель меду. И забув чоловѣк про всѣ ти страшни грѣзни небезпеки, що були довоккола него: забув про однорога над своєю головою и про смока пѣд своими ногами и про мышей, що подгрызали корѣня деревця и про гадюк, що на их головах оперти були его ноги: про все забув, а простягнув руку, почав доставати пальцем той мѣд из гиляки и лизати его и любоватися его смаком.

Як думаєш, брате любый, про кого йде рѣч в отсѣй притчѣ? Не про кого, братику, а про тебе самого. Ты сам той чоловѣк, а однорог, що гониться за тобою, се смерть, а яма, в котру ты попадаєш, се обставины твого житя. Деревце, за котре ты держишся, се твѣй вѣк, а мыши, що пѣдгрызають его корѣне, се день и нѣч, що ненастанно вкорочують твое жите. Смок, що грозить в низу — се вѣчна загибель, що жде нечесных. А чотыри гадюки, що на их головах ты опер свои ноги, се красота, здоровлѣ, сила и охота до працѣ, котри, здавалось бы, є найтривалѣйшою пѣдвалиною щастя и поводження та котри в кождѣй хвилѣ можуть пропасти и зрадити надѣю людску. А що тѣ медови краплѣ, яки смакує той чоловѣк? Се тѣ вбоги, скупы та минуци радости нашего житя, за котрыми мы так часто забуваемо всю его важнѣсть. Горе тому, хто без глубшоѣ думки вѣддається тым радощам. Швидко минуть они, не насыщать его, а лишать по собѣ гѣркѣсть и жаль за змарнованым житем.

96. Чума.

(Тарас Шевченко.)

Чума з лопатою ходила
Та гробовища рыла, рыла,
Та трупом, трупом начинала,
И „Со святыми“ не спѣвала;

Чи городом, чи то селом
 Мете собѣ, як помелом.
 Весна. Садочки зацвили,
 Неначе полотном укрити,
 Росою Божою умыти,
 Бѣлѣють. Весело землѣ,
 Цвите, красується цвѣтами,
 Садами темными, лугами...
 А люде бѣдніѣ в селѣ,
 Неначе злякани ягнята,
 Позамыкалися у хатах
 Тай мруть. По улицях воли
 Ревуть голодни; на городѣ
 Пасуться конѣ, не выходить
 Нѣхто загнать, нагодовать,
 Неначе люде тіѣ сплять.
 Заснули, добре знать заснули,
 Святу недѣленьку забули,
 Бо дзвона вже давно не чуть.
 Сумують комины без диму
 А за городами, за тыном¹
 Могили чорніѣ ростуть.
 Пѣд хатами помѣж садами
 Зашити в шкуру и в смолѣ
 Гробокопателѣ в селѣ
 Волочать трупы ланцюгами
 За царину и засыпають
 Без домовины. Днѣ минають,
 Минають мѣсяцѣ. Село
 Навѣк замовкло, онѣмѣло
 И кропивою поросло.
 Гробокопателѣ ходили
 Тай тѣ пѣд хатами лягли;
 Нѣхто не вийшов вранцѣ з хаты,
 Щоб' их сердешных² поховати, —
 Пѣд хатами и погнили.
 Мов оаза в чистѣм полѣ
 Село зеленѣе,

¹) тын = плѣт, ²) сердешный = несчастливый.

Нѣхто в його не заходить;
 Тільки вѣтер вѣе
 Та розносить жовте листя
 По жовтому полю.
 Довго оно зеленѣло,
 Поки люде з поля
 Пожарище не пустили
 Та не запалили
 Села того зеленого.
 Згорѣло, зотлѣло,
 Попол вѣтром розмахало
 И слѣду не стало.
 Оттаке то людям горе
 Чума виробляла!

97. Шовк и шовковик.

Шовковик належить до мотылѣв нѣчних. Не вѣдзначаєся вѣн, як други мотылѣ, гарною пестрою¹ одежею, але за то приносить чоловѣкови дуже великій хосен. Вѣн весь бѣлявий, але на крилах має по двѣ або три невыразни поперечни пружки² темнѣйшоѣ барвы, а на березѣ паховѣм³ спѣдних крыл по однѣй чорнѣй плямочцѣ.

Самичка кладе 200 до 300 ясножовтых яєчок, що небавом стають бури⁴ а дальше синяво-сѣри, але коли мають з них вже вялягтися гусѣльницѣ, прибирають знов барву яснѣйшу и стають бѣльше прозори. Через зиму переходять их у нас на сухих холодных мѣсцях, а на веснѣ, коли вже зазеленѣе морва⁵, котроѣ листѣ становить єдину поживу (ѣду) гусѣльницѣ шовковика, выносять их на теплий воздух, чтобы гусѣлки вяляглися.

Спершу гусѣлки чорно-бури з блискучою чорною головою. Пѣзнѣйше та чорна барва чим раз бѣльше никне и стає яснѣйша, а на останку цѣлком ясно-сѣра. В наших околицях треває стан гусѣльничѣй шовковика 7 до 8 недѣль. За сей час треба гусѣльницѣ тримати в мѣрнѣй теплотѣ, в сухѣй, воздушнѣй комнатѣ и годовати их пильно свѣжим морвовым листем, бо они дуже пажерливи. Гусѣльницѣ лѣняться кѣлька раз. За 6 до 7 днѣв по послѣднѣм лѣненю их шия стає червонява. Тепер бѣгають

¹) пестрый = такий, що має много ясных цвѣтѣв (барв), ²) пружок, пруг = csik, ³) берег паховый = берег по боцѣ пахи (под пахою), ⁴) бурый = темно-попелавый, ⁵) морва = ерер.

неспокойно то сюды то туды и не їдять вже бѣльше нїчо, а шукають собѣ неспокойно мѣсця, де могли бы засноватися в куклы¹. Вынайшовши догѣдне мѣсце, обсновуються опрядом (коконом) великости и подобы голубиного яйця барвы бѣлоѣ, або жовтоѣ. Опряд той складаєся з трѣох верстов. Зверхна верства, рѣдка и помотана, дає так званый флоретовый шовк. Середна, що складаєся з волокна правильно уснованого и до 300 метрѣв довгого, се властивый, дорогоцїнный шовк, що за помочєю особньх машинок можна его легко одмотати и спрясти. Третя, внутрїшна верства, в котрѣй лежить вже кукла, клобучана² й дає шовкову вату.

По 18—20 днях вялягаєся з куклы мотыль, що пробиває опряд головою и таким чином выдобуваєся з него на двѣр. Але се дозволяєся лише невеличкому числу тых мотылѣв, що призначени на розплѣд, бо дѣявленєм опряду ушкоджуєся дорогоцїнне шовкове волокно. Иньших мотылѣв убивають, кидаючи опряды в окрѣп. Первѣстною вѣтчиною шовковика є Хины, вѣдки перенесено его до Европы аж в 6. вѣцѣ по Р. Хр.

Вже 2000 до 3000 рокѣв перед Рождеством Христовым умѣли Хинцѣ плекати в своих домах гусѣльницѣ шовковика, змотовати з опряду шовкове волокно и виконовати з него тканину. Однак сей цїнный промысл держали они в такѣй великѣй тайнѣ, що продавали вправдѣ шовк народам, з котрыми стояли в торговельных зносилах, але грозили смертею тым, що були бы вѣдважилися вывезти з Хин бодай кѣлька яєц шовковика. Аж р. 551. по Р. Хр. два грецки черцѣ тайком перенесли яєчка шовковика в выжолобанных своих палицах з Хин до Царгороду. Тут удалось их щасливо выгрѣти. Ще бѣльша була утѣха, коли спостережено, що гусѣльницѣ шовковика выконують свою роботу в Европѣ так само, як в тых краях, вѣдки их принесено. З Царгороду розповсюднилась з того часу годѣвля сего пожиточного мотыля чим раз дальше. Тепер в Европѣ найбѣльше шовку достарчає Италїя, але найкрасшїй шовк выготовляє Францїя.

И в нас на Пѣдкарпатскѣй Руси розвивалася бы добре годѣвля шовковика, бо у нас є много морвовых дерев, якого листа становить одиноку поживу гусѣльницѣ того мотыля.

Але шовковый промысл в нас ще не розвыненый.

¹) кукла = báb, ²) клобучаный = замотанный в клубок.

98. Журилася мамка мною.

(Народна пѣсня.)

Журилася мамка мною
 Як рыба водою
 — Не пий, сыну, паленочку
 Не пойдеш з бѣдою!

А я мамку не послухав
 Став ся напивати,
 Пришли жида, взяли вола —
 Нѣ чим газдовати.

99. Спи, дѣтино, спи...

Спи, дѣтино, спи,
 Очка зажмури
 Будеш, рыбко,
 Тихо спати,
 Над тобою
 Мила мати
 Шепче молитвы,
 Спи, дѣтино, спи...

100. Воробецъ.

(Байка Б. Ржиги.)

Старый воробецъ сидѣвъ в гнѣздѣ й научав своих дѣтей, як они повинни стерегтися людей. Подавъ вѣн вже немало порадъ, а вкѣнци каже:

— Найгѣрши ваши вороги — то мали хлопцѣ! Як побачите, що хлопецъ нахиляється до землѣ — швидко поѣдмайтесь й летѣть! Бо як тѣлько хлопецъ набере камѣня, дораз верже на вас и може вас убити.

Воробята слухали. Из страху аж заперли в собѣ вѣддых. Але найменше запытало:

— А коли, няню, якій хлопецъ наперед напхае повни карманы камѣня, щож тогды робити?!

— Бачу, що ты, сынку, хитрѣщий од мене! — одказав старый воробець. — Отже ты вже можеш и сам дбати про себе! — Тай вывер малого воробця геть из гнѣзда.

101. Зелени свята, або Русалія.

(М. Устїанович.)

Нема над Зелени свята! Годѣ описати, як красно, як любо у нас! Выйдеш в поле — рай! Земля пристроена в цвѣты красуєся, мов у вѣнці, а лѣсы зеленѣють як бы в святочных ризах. Поля засѣяни золотым зерном, выпускають первый колос надѣѣ, а в садах деревина аж тягне в холодок! Чисте и тепле небо палає, грѣе и любо усмѣхається до тебе, а весела птиця щебетами своими аж носить дубровую.

А прийдеш до села, якій там новый вид, яка там нова радѣсть?! Всѣ хаты (хижи) побѣлени, чистеньки, а на кождѣм подвѣрю гай. То клинови, то липови галузки стоять и на воротах и на пѣдсѣню, стырчать у вѣконцях, виглядають из стрѣх и всюда — що аж чоловѣкови здаєся, немов вѣн в якѣм гаю.

А люде поубирани в святочнѣм строю то проходжуються по улицях, то сидять попѣд хаты, або гомонять по садочках. Там купка господарѣв, поспиравшиися коло новых плотѣв, розповѣдають собѣ про ярмарки, торги, про худѣбку-маржину та про рѣжни пригоды; тут знов кѣлька бабусь посѣдали на воротах та пригадують собѣ весели та щасливи лѣта. А там знов хлопцѣ йдуть з музыкаю, грають, танцюють, а ту знов купка дѣточок бавиться. Всѣ весели, щасливи.

Ох, як любо у нас на Зелени свята!

102. Переходы через Карпаты.

Як висока башта, охороняють Карпаты наши пѣвнѣчни границѣ. Сѣ горы декуды таки высоки, що их вершки сягають до хмар. Тѣлько тут и там пробиваются узки переходы через Карпаты, но и сими переходами мож тѣлько пѣшо перейти до Галичины. Таких переходѣв, котрыми и возом мож переѣхати, є дуже мало в Карпатах.

Один такий перехід є выше села Нижни Верецьки в Берескѡй жупѣ.

Перехід сей поведено здовж двох рѣк. А имено на вершках Карпат випливають з одного пасма гѡр двѣ рѣки. Одна называється Стрый и пливе на пѡвнѡч в Галичину, де впадає до Днѣстра, друга то Латориця, яка пливе на полудне и передѣлює береску жупу на двѣ части.

Веречанській перехід був в исторіѣ Пѡдкарпатскоѣ Руси найважнѣйшим из всѣх иньших. Через него переходили од давних часѡв рѡжни народы з пѡвночи на полудне. В гору рѣкою Стрыйом ишли и Татары в 1241. роцѣ з Галичины на Угорщину; од жерел Стрыя перейшли до жерел Латорицѣ и зойшли потѡм на доли.

Сим переходом приходили до Пѡдкарпатских Русинѡв перши руськи книжки вѡд наших братѡв Украинцѣв з Галичины. Перши творы на Пѡдкарпатскоѣ Руси писани народною, всѣм зрозумѣлою мовою повстали також коло сего Веречанського переходу. Сими творами є Скотарске евангеліє з 1588. р. та Гукливска лѣтопись, яка зачинаєся 1660 р. Оба села, Скотарске та Гукливый лежать, недалеко веречанського переходу.

Кромѣ веречанського переходу маємо ще кѡлька иньших переходѡв вѡд нас до Галичины. Важнѣйши є: лелюхѡвській пѡнад Попрад, лупкѡвскій в гору рѣкою Лаборцем, ужанській в гору рѣкою Угом, вышкѡвскій, яблоницкій пѡнад Чорну Тису та иньши. Многими сими переходами їде зелѣзниця.

Всѣ тѣ переходы мають нинѣ важне торговельне значѣне.

103. Сон.

(Тарас Шевченко.)

На панщинѣ пшеницю жала.
Втомилася, не спочивать
Пѡшла в снопы, пошкандибала¹
Ивана сына годувать.
Оно сповитеє кричало
У холодочку, за снопом.

¹) шкандибати = йти поволи, змучено.

Розповіла, нагодовала,
 Попестила и нѣбы сном
 Над сыном сидя¹ задрѣмала.
 И сниться їй той сын Иван,
 И уродливый и богатый,
 Уже засватаний, жонатый,
 На вольноѣ бачиться, бо й сам
 Уже не паньскій, а на волѣ;
 И на своѣм веселѣм полѣ
 У двох собѣ пшеницю жнуть,
 А дѣточки обѣд несуть
 Та йдучи колоски збирають;
 Мов тая доленька святая,
 Мов ангеляточка идуть...
 И усмѣхалася небога,
 Прокинулась — нема нѣчого!...
 На Йвася глянула, взяла
 Його гарненько сповила,
 И копу² дожинать пѣшла,
 Поки не чути ланового³.
 Остатню може. Бог поможе,
 То й сон твоѣй справдиться...

104. Сонце.

(З читанки О. Барвѣньского.)



Всѣ знаємо, що сонце свѣтить и огрѣває усе. Так и дѣтина
 кожда єсть цѣкава: з чого зроблене сонце? Якій то огонь горить
 на нѣм? Прецѣнь оно вже тисячи лѣт так свѣтить, а нѣхто
 не скаже, щоби за єго памяти сила свѣтла и сонѣчного жару
 зменшилася. Коли на сонци що палиться, то видно, що того
 палива є дуже багато, коли доси через так довги вѣки оно не
 згорѣло.

Отже найперше треба знати, що *сонце єсть* також куля
 як и наша земля, але далеко бѣльша од неѣ. Що сонце єсть
 куля, сего здається, не треба и выяснювати, бо кождый знає про

¹) сидя = сидячи, ²) копа = кладня, в якій є 60 снопѣв, ³) лановый =
 доглядач, наставник робѣтників на ланѣ.

те. Але може хто подумає, що оно таке як талѣр, або миска, значить: тѣлько кругле, а не опуке — кулисте.

Що се не так, зараз довѣдаємося ось з чого: Най хто тримає в руцѣ миску, або талѣр, а мы будемо обходити наоколо, дивлячися на них. Як мы будемо напроти миски, то она буде нам здаватися круглою, але як мы будемо дивитися з боку на миску, то побачимо тѣлько довгу пасмужку (черту) од неѣ. А мы знаємо, що земля в протягу року оббѣгає наоколо сонця. Як бы сонце не було опуке як куля, а лем круглѣе як талѣр, то часами оно здавалося бы нам кругле, а часами мы бачили бы од него тѣлько пасмужки — черты як вѣд талѣря або миски. Але сего нѣхто не бачив.

Сонце *єсть дуже велике*. Таке велике, що з него можна бы зробити майже пѣвтора ($1\frac{1}{2}$) миліона наших земель. Мы можемо выяснити величину сонця ось так: Най нам здається, що земля така мала куля, що можна єѣ пробити наскрѣзь дротом довгим на один метер. Отже: як мы зменьшимо й сонце на сѣлько, як зменьшили землю, треба бы було дрота завдовжки на 112 метрѣв, щѣбы пробити сонце.

Коли сонце таке велике — чогож оно здаєся нам таким маленьким? Се тому, що сонце *дуже далеко* од нас оддалене. Щѣбы выяснити собѣ оддаленя, яке єсть межи сонцем и землею, скажемо, що як бы хто выстрѣлив на сонци з гарматы и як бы куля летѣла звѣдти однаково швидко, то она ледви за 25 лѣт упала бы на землю.

Сонѣчне свѣтло дуже сильне, таке сильне, що чоловіче око не може єго знести. Мы знаємо, що найбѣльша пожежа (огонь) за три, або чѣтыри милѣ выдаєся невеликим свѣтлом. Щѣж сказати про свѣтло сонця, котре вѣд нас на 20 миліонѣв милѣ далеко, а мимо того мы не можемо знести єго свѣтла?

Кругом сонця ходить багато планет, а разом з ними и наша земля. Сѣ планеты, так само як и наша земля темни, беруть своє свѣтло вѣд сонця. Всѣ планеты в купѣ называються „сонѣчною громадою“.

Ясно, дуже ясно свѣтитъ сонце. Але учени люде, дивлячися у прозорни трубы-далековиды — доглядѣлися, що на сонци суть якись чорни плямы. Що они, сѣ плямы — и доси люде не дѣзналися. Дѣзналися тѣлько, що тѣ плямы потрохи усе посуваються до захѣдного краю сонця, а далѣ зовсѣм ховаються. Потѣм по кѣлькох днях знов з'являються на сѣхѣднѣй сторонѣ

сонця. З сего й дорозумѣлися, що *сонце* так само як и наша земля и иньши планети *обертаєся кругом своєї осі*.

Знаємо, що чим прямѣйше падає промѣня (лучи) сонця на землю, тым ббльше дає оно тепла, а де тепло, там и жия. От мине зима, гляне сонце привѣтно на землю, огрѣе єї своїм теплым промѣнем и любо тогды всѣм. И чоловікови и звѣрю и рости́нѣ. И нѣбы усмѣхаєся земля до свого сонця и радуєть-ся, красується зелеными квѣтчастыми своїми одежами. И огрѣває сонце те насѣня, яке хлѣбороб посѣяв на своѣй нивѣ, насѣня проростає и виходить на верх землѣ маленькими листочками, а далѣ росте и красуєся и наливаєся колос и гнесе аж до долу повным колосом. И радѣе господарь, оглядаючи свои хвилястѣ (габуючи) нивы. Прийде осѣнь. Тогды повернєся земля так, що скбснѣйше падає сонѣчне промѣня на тѣ краѣ, де мы жиємо, тогды меньше тепла. Летять у вирі́й (теплый край) пташки (потята), що цѣле лѣто звеселяли людей голосом, летять, бо знають, що не можуть жити в нашбм краю, коли повѣе холодом и пройме морозом. Зелена трава жовкне, оден по одному опадає листя из дерев. Далѣ ще кбснѣйше падає промѣне, ще холоднѣйше стає на дворѣ, земля одягаєся снѣгом и замирає на всю зиму. Невеселый, непривѣтний то час! Глянеш оком по рбвнинѣ, що колись в лѣтѣ зеленѣла пйшною травою — скрбзь снѣг як море без краю (без кбнца); по всѣм снѣговбм роздолѣ (долина, рбвнаина) грає та гуде холодный вѣтер та гне до долу билину суху, що якось виткнулася зпбд снѣгу на свѣт.!

Але най знов зачне сонѣчне промѣня падати прямѣйше на землю! Зараз топиться снѣг; выливають из свого русла рѣчки, земля стає зеленѣтися й покрываєся зелеными травами и зббжами, дерева в садах та лѣсах розвиваються и цвितуть. Пташки вертають *з вирєю*.¹ Все радується, тѣшиться и величає весну й ясне та прєясне сонѣчко.

Без сонѣшного свѣтла не росла бы на землѣ нѣ одна рости́на. Ось попробуймо таке зробити: насадѣм яку рости́ну в зовсѣм темнбй хатѣ (хижи) — не довго буде она рости! Швидко захворѣе, зовяне и зведєся нѣнащо.² Та сама рости́на на сонци росте и зеленѣєся и красуєся. Тому то оттѣ³ хатни ростины

¹) вирєй, або вѣрєй = так называє народ тепли краѣ, куды одлѣтають птицѣ, ²) нѣнащо = на нѣчо, ³) оттѣ = тотѣ.

потребують, щобы до них доходило як найбільше свѣтла. Посадѣм рости́ну в темно́й скрынчи́нѣ, але зробѣм в верху скрынчи́ны маленьку дѣрочку, щобы через неѣ проходило свѣтло; за ко́лька днѣв побачимо, що рости́на аж нагнєся до свѣтла, тягну́чися у той бѣк, де мы зробили дѣрку.

Ось так бачимо, яку велику силу має сонѣчне свѣтло для рости́н. А коли бы не було на свѣтѣ рости́н, не було бы и тых звѣря́т, яки годую́ться рости́нами. А не було бы на свѣтѣ звѣря́т та рости́н, не було бы й чоловѣ́ка, бо й чоловѣ́кови не каменем годоватися.

105. Які́й повинен бути воздух, котрым оддыхаемо?

Воздух конче потрѣбный до житя як людей, так и звѣря́т и рости́н. Як бы нам хто щѣ́льно¹ заткав рот и нѣс, так щобы воздух не мо́г до́статися до наших легких, то мы удушили бы ся. Поставмо пташину по́д сло́й² и выпомпуймо з него воздух, то пташина згине в одно́й хвилѣ. В пивни́цѣ, де воздух не во́д-свѣжуєся, ни́дѣє цвѣ́т и гине.

Чоловѣ́к з'уживає щоденно через во́ддыха́нє 9.000 литро́в воздуху.

Воздух, котрым во́ддыхаемо, повинен бути чистый. А во́н тогды чистый, коли крѣ́м своїх складовых частей не має в собѣ́ нѣ́яких примѣ́шок³. Головными складовыми частями воздуху є азот и кисєнь, два летни тѣ́ла або газы. В сто литрах чистого воздуху є 79 литро́в азоту и 21 кисєня. Крѣ́м того є за-всѣ́ды в возду́сѣ тро́ха водо́нѣ́ пары и тро́хи угля́ного квасу.

Як бы в возду́сѣ не було водо́нѣ́ пары, му́сѣ́ло бы все вы-сохнути; рости́ны, цвѣ́ты, дерева и корчи не могли бы розви-ватися. Лѣ́сы втягають в себе багато во́гкости, а в часѣ́ посухи знов є́ѣ визѣ́вають⁴ и не допускають, щобы воздух осушився за надто. Тому треба лѣ́сы плекати и хоронити во́д спустошеня.

Воздух легко занечищуєся в мешканях, селах, мѣ́стах и тогды стає́ нездоровый.

В мешканях занечищуєся воздух выпарами з тѣ́ла, именно через угля́ный квас, котрый во́ддыхаю́чи визѣ́ваемо з легких.

¹) щѣ́льно = тѣ́сно, ²) сло́й = велика склянка, ³) примѣ́шка = мѣ́шанка, мѣ́шанина, ⁴) визѣ́вати = выдавати из себе.

Потѣмъ воздухъ занечищується такожъ черезъ пилъ (порохъ) и газы, котри выдобуваються зъ гниющихъ вѣдпадкѣвъ страв, зъ нечистого шматя, а такожъ зъ каналѣвъ, коли тѣхъ находяться близько коло мешканя.

Въ селахъ и мѣстахъ занечищується воздухъ уличнымъ порохомъ дымомъ, выпарами, що видобовуються зъ фабрикъ и варстатѣвъ та вызѣвами зъ каналѣвъ. Крѣмъ того бачити можна зъ высшого мѣсця, якъ кожде мѣсто обгортає якась мрака, гей бы якій дымъ, до певноѣ высоты. Учени дослѣдили, що въ тѣмъ мрачнѣмъ воздухѣ уносятся дуже дробоньки грибки, котри лишъ черезъ остри скла (дробновиды) можна добачити. Коли тотѣхъ грибки дѣстануться до легкихъ и до крови, можуть выкликати въ тѣлѣ хоробы. Ё то отже зародки пошестныхъ хворт.

Воздухъ занечищенный ё для нашего здоровья шкодливый; для того повинни мы дбати о те, чтобы оддыхати чистымъ воздухомъ.

Якъ же то зрѣбити? Нѣчого лекшого. Старайся о чистѣсть въ мешканяхъ и въ людскихъ оселяхъ, а будешъ мати чистый воздухъ. А именно удержуй харно цѣлу свою хижу и пѣдлогу, провѣтрѣй комнаты, удержуй чистоту въ кухнѣ, въ одежи, въ бѣлизнѣ, дбай о чистоту власного тѣла, не жалуй воды до мытя, праня, купелѣ, а будешъ мати доокола себе чистый воздухъ.

Зарѣвно повинни мы удержовати чистоту такожъ въ оселяхъ, мѣстахъ, мѣсточкахъ и селахъ; тамъ повинни бути чисти въ улицѣхъ и плѣщи, мы не повинни дозволяти, чтобы середъ мѣста стояла фабрика, занечищуюча воздухъ, але чтобы она була умѣщена далеко за мѣстомъ, а будемо мати чистый воздухъ.

Коли такъ будемо поступати, нашъ трудъ намъ вынагородиться, бо зменьшаться хоробы, що намъ справляють тѣлько журбы и на-ражують насъ на велики выдатки.

Пересвѣдченося неразъ, що въ тыхъ мѣстахъ и оселяхъ, въ котрыхъ гниють рѣстинни и звѣринни останки въ уличнѣмъ болѣтѣхъ, калужахъ и нечищенныхъ каналахъ, умирає болѣше людей, якъ въ мѣстахъ, де дбають о харнѣсть и вывозять нечистоты. Въ мѣстахъ нехарныхъ выбухають часто заразливи хоробы, що спроваджують смерть, а то: тифъ, вѣспа, шкарлятина, обкладки (дифтерія), червѣнка и т. п.

106. Ходить вѣтер по житѣ.

(Иван Франко.)

Ходить вѣтер по житѣ
 мов господарь спроволю,¹
 колосочки налити
 стиха хилить до долу.

И шепоче колосѣ:
 — Вѣтре-брате, дай ведра,
 щоб' нам цѣло вдалося
 достояти до Петра.

— Прогоняй ты боками
 градовіѣ навалы,²
 щоб' не стерлись над нами,
 щоб' мы марно не впали.

— Отрясай з нас що днини
 пажерливи комахи,
 най годуються ними
 тѣ спѣвучіѣ птахи.

— Дай нам спѣти, нависнуть,
 стебло луком най гнеться,
 аж серпы тут заблиснуть,
 жнивна пѣсня поллѣться.

— Дай на копы погоду
 и погоду на спряток,³
 щоб' в селяньску господоу
 вѣйшли втѣха й достаток.

Ходить вѣтер по житѣ
 мов господарь спроволю
 колосочки налити
 стиха хилить до долу...

¹) Спроволю = поволи, ²) навала = тут буря, ³) на спряток = щобы зерно спрятати, завести до дому.

107. Схѡд сонця.

(Т. Шевченко.)

Дивлюся я — аж свитає,
 Край неба палає,
 Соловейко в темнѡм гаю
 Сонце зустрѣчає,
 Тихесенько вѣтер вѣє,
 Степы, ланы мрѣють,
 Мѣж ярами над ставами
 Вербы зеленѣють,
 Сады рясни похилились,
 Тополѣ — по волѣ
 Стоять собѣ мов сторожи,
 Розмовляють з полем.
 И усеж те, вся краина
 Повита красою,
 Зеленѣє, вмываєся
 Ранною росою,
 Вмываєся, красуєся,
 Сонце зустрѣчає —
 И нема тому почину
 И краю не має.

108. Загадки.

(З »Grammatica Slavo-Ruthenica« М. Лучкая 1830.)

1.

За лѣсом за пралѣсом
 Суха собака бреше.

2.

Маленькое, кривенькое
 Все до огня шуркать.

3.

Больше од коня,
 Меньше од свинѣ.

4.

Бери — квичить, клади — кричить,
Лиши — мовчить.

5.

Є у нас такий баран,
Що у него сорок ран.

6.

Що м'якше од заголовка?

109. Нарис исторіѣ Грушѣвского монастыря.

(Юрій Жаткович.)

В Сиготскѣм повѣтѣ, Мараморошского Комитату, на правѣм боцѣ рѣки Тисы, близько зелѣзничоѣ стаціѣ Довгополе (Hos-szmező) лежить старинне село Грушово (Szent — Michaly Körtve-lyes), що числить 1483 жителѣв — Русинѣв, а межи ними близько сотку жидѣв. На північнѣм краю сего села, межи тѣнистими буками й дубами, піднімається импозантний кам'яний хрест, вѣн показує отсе мѣсце, де колись процвітав першій монастирь чина св. Василя В. на Пѣдкарпатскѣй Руси.

Хто й коли основав сей монастирь — не можна знати, та що вѣн уже був пѣдчас першого нападу Татар на Угорщину и то вже здавна, знаємо вѣдси: монахи єго по одходѣ Татар жаловалися королеви Бейлѣ IV (1215 — 1270), що при нападѣ пропали всѣ их документи и грамоты.

Од того часу аж до короля Жигмонта (1386 — 1437) не маємо нѣяких звѣсток про сей монастирь, однак из сих даних можемо догадоватися, що наслѣдком татарского нападу вѣн сильно пѣдунав. В р. 1391. два волоски бояре, Балича и Драг, змагалися новыми маєтками полѣпшити стан грушѣвского монастыря, що служив духовным потребам не тѣлько Русинѣв, а й Волохѣв тоѣ стороны. Ба не тѣлько матеріяльно пѣдпомагали сѣ бояре монастирь, але й морально, они явилися особисто у царгородского патріярха Антонія и просили єго, щоби вѣн приняв Грушѣвскій монастирь у свою опѣку, себто зробив Ставропигіяльным. Патріярх приняв прихильно прошеня сих бояр тай 1391 р. 14. серпня видав грамоту, якою приняв не тѣль-

ко в свою опѣку Грушѡвскій монастырь, але ѣ подчинив настоятели сего монастыря всѣх Русинѡв и Волохѡв, що жили в Марамороскѡм и Угочаньскѡм комитатах та в Семигородских повѣтах, що сусѣдowali из тыми комитатами. Сим чином настоятель Грушѡвского монастыря став прото-архимандритом, що мав не лиш епископску власть над подчинением ему клиром и народом, а ще також епископски доходки од них.

Грушѡвскій прото-архимандрит управляв без перепоны повѣренным народом и хосновався доходками рѡвно одно столѣтя, бо король Володислав II (1490 — 1516) выдал 16. сѣчня (января) 1491. р. грамоту, якою вѣрных из згаданных комитатѡв, разом из прото-архимандритом Грушѡвским поддав власти Мукачѡвского епископа Йоана, ему належався не тѡлько послух, а й доходы. Але Грушѡвскій прото-архимандрит Илярій, звычайно не хотѣв заспокоитися сим розпорядженѣм короля и тому просить его подтвердить грамоту патріярха Антонія — отже посередно через те знести згадане свое розпорядженѣ. Король дѣйсно подтвердив патріярхову грамоту, та на те Мукачѡвскій епископ завѡзвав Илярія перед королѣвскій суд. З незвѣсных нам причин епископ Йоан не станув в означенѡм дни на розправу перед судом, тому король 29. падолиста (ноября) 1498. р. приказав властям Мараморошского комита, абы боронили Илярія проти претенсій Йоана, доки не буде рѣшений спѡр межи ним на законной дорозѣ.

Як рѣшився спѡр мѣж Грушѡвским прото-архимандритом и Мукачѡвским епископом — не знаємо добре; догадуємося, тѡлько, що справа прото-архимандрита упала на судѣ, бо 1556. р. Мукачѡвскій епископ управляє своими вѣрными вже з Грушѡвского монастыря и також безперечно хоснується духовными й матеріальными выгодами, що колись належали прото-архимандритови.

Настоятелѣ Грушѡвского монастыря мусѣли боронити не раз своїх прав не лише духовных, але й матеріальных, а се проти жителѣв коронного мѣста Довгополя, що безупинно (без перервы) нищили монастырскій маєток наѣздами, грабежами й убійствами. За те настоятелѣ монастыря од р. 1438. через цѣле столѣтя майже кожного року жаловалися перед королем на жителѣв Довгополя.

Хоть не можна точно означити час, коли був знищений монастырь, однак знаючи, що приналежни ему добра вже 1668.

р. даровав семигородскій князь Михайло Аппафи капелянови Стефанови Фратерови из Густа — а чейже не помилилося, допускаячи, що грушівскій монастирь знищили Поляки, що гнали за семигородским князем Юрієм II. Раковцієм (1648-1657), як вертався из свого злопамятного польского походу. По описи з 1756 р. сему монастиреви належали: один млин на два каменї, 182 морги поля и 257 моргів лїса та пасовиска — усе те тепер власнїсть державы.

Задля недостачи писаних жерел не можна уложити анї ряду прото-архимандритів, анї означити число монахів Грушівского монастиря. По аналогії инших монастирів можна догадатися, що число монахів у самім розквітї не переходило мабуть 20 чоловіків, окрем прислуги. З настоятелїв знаємо всього чотирьох по имени а то: 1291 р. Пахомія, 1458. Симеона, 1497. Ілярія, 1498. Гелазія.

Грушівскій монастирь був не тільки духовним центром, як мїсце побуту архипастыря одної великої околицї, але zarazом и просвітним — и то не лише для частин, що підпали під власть прото-архимандрита, а для всеї Подкарпатскої Руси и усіх Волохів Угорщини й Семигорода. В тїм монастири вже коло 1640 р. находилася друкарня, де друковалося, природно, церковни книги. В исторії волоскої літературы ся друкарня зайняла раз на все видне мїсце, заходами и коштами семигородского князя Юрія I. Раковця (1631-1638) видана була в сїй друкарнї перша волоска книжка, а то — переклад Нового завїта.

Титул прото-архимандрита св. арх. Михаила Грушівского полишився, його надавав угорскій король церковным достойникам.

Від 1901. р. при хрестї, поставленїм на мїсци бувшої монастирскої церкви св. арх. Михайла, устроюєся що року відпуст, по розпорядженю папы Льва XIII. Туды сходяться численно доохрестный рускій нарід.

110. Вандрівка дикої качки.

(Є. Сестон-Томпсон).

Весна одзначилася довгою посухою. Дощу не було багато днів, а коли наблизився великий для качки день, она зо страхом замїтила, що озерце дуже высыхає. Навкруги его ле-

жала широка смуга¹ мулу, и коли дошки не випадуть вчасно, молоди качата вже в перших днях будуть мусѣти вандровати суходолом².

Та прискорити высидженє яєць було так само неможливо, як и выкликати дощ; и в остатни днѣ высиджованя яєць она, як того й боялася, бачила перед собою велику брудну калюжу³ на тѣм мѣсци, де перед тым було озерце.

Нарештѣ каченята вылупилися.

Але доля була на лихо жорстока⁴.

Дѣстатися до озера для них було тепер пытанєм житя — ци смерти.

Ой! Чому сонце не дало сим пухнатым клубочкам хоть-бы зо три днѣ похлюпатися в водѣ, щобы набратись силы для такоѣ страшноѣ сухопутноѣ вандрѣвки.

Мати мусѣла негайно⁵ розвязати се пытаня, або всѣх их втратити.

Каченята не потребуьуть ѣды кѣлька годин пѣсля того, як вылупляться з яйця. Их жите пѣдтримується ще тою поживчою матерією, що була в яйци. Але як тѣльки она з'ужиєся, им потребна буде ѣда.

До найблизшого озера було з пѣв милѣ.

Все пытаня полягало в тому: Ци зможуть мали качата знести таку довгу вандрѣвку?

Як уникнуть они численних небезпек по дорозѣ?

Таж кождый пес, сѣкѣл, ястряб, лисиця, ласичка, вывѣрка и гадюка, — всѣ они однаково будуть уважати их за свою власну законну здобыч.

Все се мати почувала инстинктивно, хоть и не могла ясно выявити. Як тѣльки десятеро пташенят одѣгрѣлося й оживилося, она повела их в траву. Там они рачковали⁶, пищали, падали, порываючися перейти крѣзь высоки стебла травы, котри як бамбуковый лѣс, загороджовали им путь.

Их мати мусѣла одним оком уважати на десять каченят, а другим на те все, що их окружало, бо нѣ в них, нѣ в неѣ не було друзѣв. Численни живи истоты, що були навкруги них, були або ворогами, або ставилися до них зовсѣм байдужно.

¹) смуга = пас, ²) суходѣл = суша, суха земля, ³) калюжа = болото, ⁴) жорстокій = сердитый, ⁵) негайно = скоро, дораз, ⁶) рачковати = лѣзти так поволи, як лѣзе рак.

Они довго коливали¹, поки нарештѣ вилѣзли на сушу и увійшли в тополевыи гайок, та там и присѣли спочати.

Одно каченя, що завзято нарѣвнѣ з иньшими пробивало собѣ путь, так знемоглося² що ледви чи можна було поклати надѣю, щоби оно дѣйшло до озера, сего обѣтованого далекого краю.

Коли каченята одпочали, мати выгукнула тихе, нѣжне „къек“ що без сумнѣву значило „ходѣмо, дѣточки“, они знову рушили в дорогу, рачкуючи через галузки, тихо попискуючи, коли все було гаразд, и жалѣбно пищучи, коли застрягали в гушавинѣ.

Нарештѣ они вийшли на велике чисте поле. Йти було лекше та за те загрозовала велика небезпека од ястрябѣв.]

Мати сидѣла довго в гушавинѣ, турботно озираючи из всѣх бокѣв небо.

Потѣм, впевнившись, що в горѣ не є ворогѣв, она направила свою маленьку армію в безмежну пустыню, котра простягалася приблизно на сотню ярдѣв³.

Качата що є силы поспѣшали за нею, выпростовуючи свои маленьки постатѣ и розпростерши, наче руки, свои маленьки крыльця.

Качка страшенно хотѣла зробити весь перехѣд за один раз, але скоро пересвѣдчилася, що се неможливо. Мѣцнѣйши з єѣ дѣток могли ще сяк-так йти за нею, а решта ледво-ледво йшла, а яке бѣльше ослабло, те одставало з заду. Тепер ишли они рядом, а найслабше штугулькало⁴ яких десять крокѣв позад всѣх.

Мимоволѣ довелося зробити небезпечный спочинок в чистѣм поли.

Каченята, захикавшись, пѣдбѣгли одно за одним до матери, а она увесь час турбовалася⁵ про них.

Нарештѣ они вѣдпочали и можна було долѣ продовжати подорож. Тогды мати повела их, як и перед тым тихо шепочучи: „Не бѣйтеся, люби!“.

Але не пройшли они ще й половини дороги, а подорож дуже их знесилила. Каченята знов розтяглися в линію, а остатни далеко одстали од решты, як ось нагло, низько кругляючи, майже торкаючися землѣ, з'явився болотяный ястряб.

¹) коливати = трудитися, мучитися, ²) знемогтися = ослабнути, ³) ярд = англійська мѣра, меньше як метер, ⁴) штугулькати = хромати, ⁵) турбоватися = журитися.

— „Сквет!“ — прохрипѣла мати, и всѣ каченята припали до землѣ, крѣм останього. Оно було занадто делеко, щобы могло почути пересторогу и штугулькало далѣ.

Величезный ястряб спустився, вхопив кѣгтями каченя, яке немилосердно пищало й пѣднѣсся над кущами¹.

Бѣдолашна мати тѣльки дивилася з нѣмым болем, як хижій злодѣй понѣс єѣ жовте пухнате каченя в даль. Але нѣ — не зовсѣм, бо в той час, як вѣн прямовав на мѣлину озера, де було гнѣздо єго молоденьких розбѣйникѣв, вѣн не обережно пролетѣв над корчем, де жив птах королик.

Сей смѣливый маленькій вояка, выгукнув боевый клич, звився в повѣтря — и почалося польованя.

Розбѣйник тѣкав в даль, за ним поспѣшав королик, один важкій и боязкій. другій — маленький, звинный и одважный.

Они летѣли все далѣ та далѣ, и королик кождым стрепетом крыла все бѣльше настигав ворога.

Нарештѣ они зникли з очей и их голоса потонули в просторѣ.

Матерне горе качки, звычайно, не таке глибоке, як людске, але у всякому разѣ оно щире.

Та їй треба було потурбоватися² про девятеро каченят, що лишилися при нѣй. Они опановали всѣ єѣ думки. Она поспѣшила сховати их в куцах, и деякій час они почували себе там вѣльнѣйше.

Од того часу дика качка постановила подорожувати пѣд накрытем листя.

Озерце було вже не далеко и слава Богу, бо каченята зовсѣм знемоглися (змучилися), их малесеньки лапки були подряпани аж до крови и останни силы лишали их. Они спочили ще в холодку пѣд остатным высоким кущем, але для них на все лишилося таємницею, що смерть ввесь час ишла слѣдком за ними.

Червона лисиця занюхала слѣд каченят. Єѣ острѣ чутѣ казало їй, що треба пѣйти в напрямѣ до каченят, щобы нагло натрафити на здобыч. И ось лисиця спритно и тихо пѣдкрадалася слѣдком за каченятами, навѣть бачила их. В звычайных умовинах она дуже скоро поѣла бы их усѣх, — и саму матѣр; та в тѣй хвилѣ вѣтер донѣс до неѣ запах стрѣльця, який при-

¹) Куш = корч, ²) потурбоватися = пожуритися.

мусив єѣ затриматися и проповзти кѡлька кроков. Коли повѣяв знову вѣтер, она пустилася тѣкати, не озираючися и намагаючися непомѣтно зникнути.

Каченята, колишучися, ишли слѣдком за матерю, котра поспѣшно вела их чистым полем.

На щастя, довга затока озера була ось-ось уже, треба було тѡльки перейти стежку¹.

Она радѡсно пѡйшла туды, кричучи: — „ходѣть, ходѣть, мои любі!“.

Але-ж — горе! По обидва боки пути, лежали два глибоки безмежни рѡвчаки², яки выбили колеса возѡв. В один з них и впало четверо каченят. Пятеро иньших вылѣзло, але слѣдуючій ярк був ще глубшій и ширшій и они там застрягли.

Боже, сеж страшне!

Каченята мали занадто мало сили, щобы звѡды вылѣзти. Ярки здавалися без кѡнця довгими, и мати не знала, як допомогти дѣтям. Они були зовсѣм безпорадни, и ось в той час, коли качка без рады крутилася то сюды то туды, пѡдбадьоруючи³ каченят и благаючи их напружити остатни сили, перед нею раптом з'явився той, кого она боялася бѡльше всього на свѣтѣ — смертельный ворог качок, груба, висока людина. Се був стрѣлець.

Мати кинулася йому пѡд ноги, затремтѣла и затрѣпотѣла перед ним крылами.

Не для того, щобы выблагати милосердя!

Ох, нѣ! Она тѡльки хотѣла єго впевнити, що она поранена и мала надѣю, що вѡн припинить⁴ переслѣдуваня, а она тым-часом заведе од нього каченят.

Та чоловѣк добре знав єѣ штуки и не дав себе на них зловити. Замѣсть того, вѡн оглянувся и помѣтив девятеро пухнатых каченят з блискучими оченятами, що сидѣли в глибоких ярках и даремно думали сховатися.

Вѡн обережно нахилився и всѣ их зѡбрав в свою шапку. Сердешни⁵ каченята!

Як перестрашено они пищали!

Сердешна мати! Як гѡрько плакала она за своїми дѣтьми!

¹) стежка = пѣшак, ²) рѡвчак = ярк, ³) пѡдбадьоровати = додавати запалу й одваги, ⁴) припинити = здержати, ⁵) сердешный = нещасливый.

Она знала, що всѣ они будуть знищені перед єї очима, и з розпукою билася грудьми об землю перед сим страшным ворогом.

Безмилосердний ворог попростовав до озера, без сумнѣву для того, щоби проковтнувши¹ каченят, запити их водою. Вѣн нахилився, и за хвилю... каченята весело хлюпалися в водѣ.

Мати кинулася в воду й покликала дѣток. Тѣ підплыли й оточили єї.

Она й не уявляла, що ся людина була єї другом; она не знала, що се той спаситель, якого одної присутності було досить, щоби прогнати лисицю и вызволити каченят вѣд страшної небезпеки — людскій рѣд дуже довго переслѣдовав єї родичѣв и она не переставала зневажати його до кѣнця його житя.

Єї першою гадкою було завести каченята од него як найдалше.

Она поплыла з ними просто через усе озеро.

Се було великою ошибкою, бо тут она могла наразитися на напад инших, справдѣ страшных ворогѣв.

Той самый величезный ястреб побачив єї и почав знижоватися, розраховуючи вхопити в кожную лабу по каченяти.

— Ховайтеся в очерет! — крикнула мати и всѣ каченята подалися туды, скоро працюючи маленькими лабками, оскѣльки дозволяла им утома².

— Плывѣть скорше! Скорше! — кричала мати.

Але ястреб був вже зовсѣм близько. Не дивлячися на те, що они плыли дуже скоро, вѣн мусѣв бы за хвилину догнати их.

Каченята були ще маленьки и не вмѣли поринати³.

Здавалося, що ратунку не має... Коли саме в ту хвилю, як ястреб нацѣлився, выгядлива мати поринула и захопивши воды та вымахуючи крылами, зо всеї силы обхлюпала водою хижака.

Здивований ястреб піднѣсся в повѣтря, щоби струснутися⁴, а мати тымчасом підбадьорювала каченят. Они й справдѣ напружовали всѣ силы. Але ястреб знову налѣтав на них и знову мати одбивала его бризками воды.

Три разы вѣн налѣтав и три разы качка обхлюповала його водою, поки нарештѣ каченята сховалися в густѣм безпечнѣм очеретѣ⁵.

¹) проковтнути = проликнути, ²) утома = змученє, труд, ³) поринати = проникати, нуритися, ⁴) струснутися = обтрястися, ⁵) очерет = трость над водою.

Тогды розлючений ястряб накинувся на матър; але она чудесно поринала и хлюпнувши на нього в останний раз — сховалася пѳд водою.

Выпѳрнула в очеретѳ и тихо покликала: „квек, квек!“.

Девятеро стомлених каченят зѳбралося круг неѳ, и тѳльки тут могли они спокѳйно вѳдпочити.

Але се ще не все.

Не встигли они почати ласовати на яечка комах, як почулося далеке „пи-и пи-и“.

Мати знову покликала нѳжно: „кве-е-е-е-к“.

И крѳзь сѳтник, перебираючи лапками, як доросле, виплыло десяте каченя, те, котрого був вхопив ястряб.

Кѳгтѳ ястряба не зробили йому шкоды.

Завзятый королик догнав ястряба саме над озером. При першому ударѳ дзьобом, ястряб закричав и выпустив свою добычу; каченя без шкоды впало в воду и сховалося в очеретѳ, де й дѳждалося матери та братѳв.

Они почали щасливо жити на великому озерѳ, поки не выросли и не полетѳли на власных крылах.

111. До працѳ!

(Борис Грѳнченко.)

Праця єдина з неволѳ нас вырве,

Отже до працѳ, браты!

Годѳ лякатися!¹ На дѳло святе

Смѳло мы будемо йти!

Праця єдина нам путь уторує,²

Довгій той путь и тяжкій,

Що аж до щастя и долѳ прямуює;

Отже до працѳ мерщѳй!³

Праця не згине мѳж людьми даремно,

Сонце засвѳтитъ колись, —

Дякую нас тогды люде згадають —

Нум же! — до працѳ берись!

¹) лякатися = бояться, ²) путь уторовати = зробити путь, ³) мерщѳй = скорше, швидше.

Хоть у недолѣ й нещастю звѣкуем —
 Долю онукам дамо!
 Мы на роботу на свѣт народились,
 Мы для борьбы живемо!

Смѣливож, братя, до працѣ ставайте,
 Час наступає, ходѣм!
 Вдячнѣсть и шана¹ робѣтникам ширым,
 Сором недбалым усѣм.

112. Жите на выжинах.²

(Мультатулѣ).

Высоко, высоко в воздухъ взносился мотыль. Радовался своею красою и свободою, а передовсѣм любовався поглядом на все, що було пѣд ним. Кликав на своих братѣв, абы летѣли в гору, але тѣ вагалися,³ боячися покинути мед, якій був долу.

Вѣн однак не хотѣв жити долу, боявсь, щобы осел его не розтопав.

Але що потребовав стало меду, як и други мотылѣ, злетѣв на верх, на якѣм росли красни квѣты, а якій був для осла за стрѣмкій.⁴ Спокойно лѣтав собѣ сюды, кормився медом, а до того був вдоволенный, що не мусить злѣтати в долину.

Колиж зобачив, що долѣ деяки его браты прилетѣли близько до дороги, де тѣлько мотылѣв потоптано, остерѣгав их трепотом крыл, як тѣлько мѣг.

Але братя не зважали на его острогу, они загалом не бачили его на верху, бо сами займалися одним збиранем меду долу, загалом не знаючи, що там горѣ ростуть також квѣты.

113. На руинах.

(Марія Пѣдгорянка.)

Розбита хижа. Снѣгом курить,
 По закутках мете —
 Кум-голод в запѣчку ся журить,
 Кругом иней⁵ цвите.

¹) шана, пошана = честь, ²) выжина = высоко поставлене мѣсце, ³) вагаться = слово походить од именика: вага, вагаться = хитаться, як хитається вага то в гору, то в низ, ⁴) стрѣмкій = стромый, ⁵) иней = мороз, якій осѣдає примѣром на деревьях.

А пѡд покрывалом тоненьким
 Дѣти дрѡжать дрѡбни —
 Мати заснула сном тихеньким
 А няньо на вѡйнѣ.

Гудуть каноны гуком грому,
 Раз в раз гуркоче крѣс,¹
 Ждутъ дѣти батечка до дому,
 Щоб' ѣсти им принѣс.

Падуть мов олово повѣки²
 В важкѡм, голоднѡм снѣ —
 Мати заснула сном на вѣки,
 А няньо на вѡйнѣ.

Стемнѣло. Крѣсы все лопочуть,
 Гарматы все гудуть.
 Сплять дѣти. Нѣчого не хочуть,
 Нѣчого вже не ждуть.

А вѣтер вѣе — завѣває,
 Вовк же щось при вѡкнѣ —
 Мати тихеньким сном дрѣмає,
 А няньо на вѡйнѣ.

114. Обжинкова пѣсня.

(Народня пѣсня.)

Ой вже вечер вечерѣе,
 Сонце над вербами,
 Пускай, пане отамане,
 До дому з серпами!

Ой вже вечер вечерѣе,
 Уже сонце низко:
 Пускай, пане отамане,
 До дому не близко!

Скажи менѣ, отамане,
 Скажи менѣ, пане,
 А хто вийде жито жати,
 Коли нас не стане?

¹⁾ крѣс = пушка, ²⁾ повѣка = клѣпка над оком.

115. Золоти думки з Шевченкових творѣв.

Чи є що краще, лучше в свѣтѣ,
 Як у купѣ жити,
 З братом добрым добро певне
 Пожити — не дѣлити.

*

Раз добром налите серце во вѣк не прохолоне.

*

И не має злomu на всѣй землѣ безконечной веселого дому.

*

Добре тому, чия душа и дума добро навчилася любити.

*

Ще змалечку треба вчитись, як на свѣтѣ жити.

*

Учѣтеся браты мои, думайте, читайте,
 И чужому научайтесь й свого не цурайтесь;
 Бо хто матѣр забуває, того Бог карає.

*

Слухай добре та записуй.

*

Хто не числить, то той и не має.

*

Чи жать, чи не жать, а сѣяти треба.

*

Хто не вмѣє заробить, той не вмѣти ме пожити.

116. Журавель.

Межи птицями, що на Руси жиють, є журавель одною з най-
 визначнѣйших. Е се досить сильний та высокій птах. На зиму
 водлѣтає вон що року в теплѣйши краѣ. Журавлѣ перебувають
 звичайно в vogких и болотнистых мѣсцях, особливо при лима-
 нах рѣк — то є мѣсцях, де рѣки впадають до моря и на мор-
 ских берегах. Гнѣздяться пѣд корчами серед травы або тро-
 стины, а часом и пѣд стрѣхами пустых хат. Самиця зносити

двое великих яець барвы оливковоѣ з бурими плямками и вы- сиджує их на перемѣну из самцем. Коли выключються молоди, то стари не лишаютъ гнѣзда, доки их дѣти не стануть зовсѣмъ способни до лету. Стари стають вѣдважно до обороны, коли их дѣтям грозить яка небезпечность.

Як надѣйде час одлету, збираються журавлѣ з цѣлоѣ окол- ицѣ в одно велике стадо. Тогды стає один з найсильнѣйших и наибѣльше досвѣдченых журавлѣв на передѣ за проводника, а всѣ уставляються на ним двома скѣсными рядами так, що тво- рять отвертый трикутник, так званный ключ. В такѣм ладѣ од- лѣтають и одбувають далеки дороги. На звычайнѣм мѣсци вѣд- починку спускаєся цѣле стадо на землю, а коли всѣ заняты вы- шуканѣм поживы, стоить один на сторожи и остерѣгає товари- шѣв, скоро зобачить якусь грозячу небезпеку.

Журавель даєся легко освоити, особливо способный до того журавель кучерявый. Освоеный, подѣбно як пес, дасться ужити до рѣжных услуг. Вѣн не боиться нѣ пса, нѣ кота, любить дро- читися з ними и часто их перемагає. Розказують, що жителѣ Каєнны, мѣста в полудневѣй Америцѣ, уживають его до стере- жения молодых индикѣв¹, або качок, котри вѣн рано гонить з под- вѣря на пасовиско, стереже там через цѣлый день, а на вечор приганяє до дому. Також доглядає овецъ.

В наших сторонах проживає журавель звычайный, дуже по- лохливый. Про него розказує нарѣд, що пѣдчас вѣдпочинку стада сторожить журавель, стоячи на однѣй нозѣ, а другу под- нимає и держить в нѣй камѣнь, щобы не здрѣматися. Коли по- бачить з далека чоловѣка, дає знак и цѣле стадо одлѣтає з по- спѣхом.

Журавель пожирає все, що лиш его жолудок може принять. И так живиться болотнистыми травами, их корѣнем, а найрадше зерном. Кромѣ того пожирає жабы, салямандры, ящѣрки, насѣ- коми и червы. Тому, що живиться ростинами, справляє вѣн на по- лях, де зимує, велики шкоды.

Ловы журавля є дуже утяжливи изза его великоѣ осторож- ности. Неприятелями его суть: орлы, ястрябы и иньши грабежнѣ птицѣ, а також крокодилъ.

* * *

¹) индик = пулько.

117. Срѣберный дзвѣн.

(Василь Пачовскій.)

Ой дзвѣн дзвонить — сонце сходить,
 А наш дзвѣн срѣберный грає;
 Де ударить его голос —
 З пѡд землѣ Русь выкликає!

Ой дзвѣн дзвонить, робить чуда,
 Глухи чують, слѣпи бачуть —
 Нѣми стануть говорити,
 А одступники заплачуть!

Звѡдкиж в него така сила?
 Звѣдайтесь в Богоревицѣ¹;
 Туй дзвонив вѡн сѣмсот рокѡв
 Пѡд землею у темницѣ.

Як на Русь летѣла орда²,
 Ёго скрыли перед нею —
 Ай всѣ люде туй пропали,
 Дзвѣн остався пѡд землею!

В третій рѡк вѡйна велика
 Яла кровцю людску пити —
 Пѡдѡйшов вѡн як заклятый
 З пѡд землѣ народ будити!

Кѡнь бѣг полем тай ударив
 В дзвѣн срѣберный копытами —
 Яв дзвонити срѣбный голос
 Понад сонными полями.

Вчули люде, що дзвѣн дзвонить,
 Хто жив, бѣг и дивовався:
 Цѣлый срѣбный дзвѣн великій
 Серед поля — звѡдки взявся?

Цѣлый срѣбный — руська напись,
 Рѡк за князя Ярослава³:
 Тысяч тридцятый четвертый —
 Ось де, люде, наша слава!

¹) Богоревиця = село коло Берегова, ²) орда = Татары, ³) Ярослав Мудрый князь в Киѣвѣ 1019.—1054.

Ярослав, наш князь великій,
Королем слав Уграм зятя —
Даровав той дзвѣн срѣберный
Срѣбно́й Руси Пѣдкарпатя!

Настя, дочка Ярослава
Йшла до Угрѣв за Андрѣя —
Привезла той дзвѣн срѣберный
Ясный, чистый як лелія!

Привитав народ царѣвну
Серед спѣву и веселля —
Як зронила вѣще слово
Через злато ожерелля¹:

„Срѣбна Руси, приими в дарѣ
Дзвѣн срѣберный Ярослава,
Нехай дзвонить, доки буде
Гомонѣти твоя слава!

„Як з'охабите ту славу,
Не дай Боже, в чужѣм полѣ —
Дзвѣн дзвонити перестане
И зовянете в неволѣ!...

„Буде ждати, аж повстане
Нове горде поколѣня —
И тогды вѣн знов заграє
Повен блеску и промѣня²!“

Ось вѣн дзвонить: Тысяч рокѣв
Тому мы туй пановали —
Де звенѣла наша пѣсня
В церкви срѣбни дзвоны грали!

Де звенѣла наша мова
Наши нивы золотѣли —
Руськи города и села
Виногородами лелѣли!

Срѣбна Русе Пѣдкарпатя,
Де подѣлась твоя слава?
Чуєш, грає над тобою
Дзвѣн срѣберный Ярослава!?

¹) ожерелля = намісто, пацьорки, ²) промѣне = луч (sugár).

Люде впали на колѣна,
 Люде моляться до дзвона —
 Розѡгнали их жандармы
 И гусаріѣ швадрона...

А граф Тиса всемогучій
 Дзвѡн до Пешту казав вести,
 Та дзвонив вѡн вздовж дороги
 И не дався геть донести!

А дзвонив: Вставайте, люде,
 Розкуються ваши пута —
 Буде воля, правда буде
 И воскресне Русь забута!

Ой дзвѡн дзвонить — сонце сходить,
 Срѣбна Русь у свѣтлѣ грає,
 Дзвѡн свободи чудо дѣє,
 Руська слава оживає!

118. Чемнѡсть и обычайнѡсть руського народа.

(За Яковом Головацким.)

Нема другого народу, котрый мав бы тѡльки приговорок чемности и обычайности, як руській народ. Його витаня, прашаня, просьбы, перепросы, понуки, благословеня дыхають одним духом доброти, сердечности, обычайности; всѣ они прости щирі, сердечні, нѣжни, побожні, а заєдно чесні та гѡдни чоловічка. Пригляньмося деяким витаням нашого народу.

Увѡйшовши в хату, або стрѣнувшись, заєдно говориться: Слава Богу (Слава Иисусу Христу). — Одповѣдають: На вѣки слава (Слава на вѣки). — Або: Помагай Бѡг вам! — одповѣдають: Дай Боже здоровля! — Першій каже: Як ся маєте? — Другій: Гаразд (добре), Богу дяковати, а вы як ся маєте? — Першій: Гаразд, здорови, хвалити Бога. — Другій: Гостѣ до нас! — Першій: Гостѣ! Бог заплать за добре слово. — Другій: Що там нового чувати? — Першій: Гаразд, Богу дяковати.

По сѣм вже звѣднуються про сѣмю, або знакомых. Другій: Як ся там кума (сестра, сваха, або хто) мають? — Першій: Гаразд, кланяються вам, ваши як ся мають? — Другій: Гаразд. — Першій: Помѡч (дѣти) росте? — Другій: Росте нѣвроку, хвалити

Бога. Просимо сѣдати. — Першій: Дяковати вам, най все добре сѣдає. — Опѣсля говорять вже про орудку, яку мають.

Коли підчас обѣду хто прийде, то господар по першом привитаню каже: Час до обѣду, час, просимо, сѣдати. Гѣсть одповѣдає: Споживайте здорови! — Господарь: Просимо до обѣду. — Гѣсть: Боже благослови. — Одходячи каже чужій: Бувайте здорови! — Домашни одповѣдають: Идѣть здорови! — Чужій: Майтеся гаразд! — Домашни: Дай Боже й вам! — Чужій: Оставляйте з Богом! — Домашни: Боже провадь щасливо! И т. д. Коли кого застане при роботѣ, то прихожій каже: Помагай, Бог, вам! — або: Боже, помагай! — Вѣдповѣдь: Дай, Боже, й вам щастя та здоровля! — Прихожій: Дай, Боже, щастя! (або: щасливо). Одповѣдь: Дай, Боже, дяковати за слово добре.

Молодый старому все каже „вы“, а як про нього говорить, то каже „они“, — старый молодому каже „ты“. Лишень Гуцул каже и батькови и матери и панови „ты“, примѣром: „ты, панцю солоденькій“, а духовному: „ты отченьку святой“. — Гуцул кличе чужого: ге, мой! — Молоде каже заєдно старому, хоч и зовсѣм чужому: пан-отче, або: батьку, дедю! Жѣнцѣ старѣй каже: паньматко, або: мамо, нене, а як дуже стари, то: дѣду, бабо, а старый парубкови або дѣвцѣ, хоч бы и в чужѣм селѣ, каже: сыну, доню. Старе старому, коли не є свояк або кум, каже: свату, або: дядьку, а жѣнцѣ: дядино, тето. — Молодцѣ межи собою кличуться: брате, побратиме — а дѣвчата: посестро, посестрице, сестро, дѣвонько.

Гѣдне уваги й те, що наш нарѣд такий чемный и гречный, що не вымовить нѣякого слова не то зовсѣм грубого, неприличного, але не назве навѣть неприличноѣ рѣчи, одежи, звѣря, не перепросивши наперед, пр. „Шануючи сонечко святе, мѣсяць свѣтлый, день бѣлый, святі образы, вас яко гречных, слухи ваши, честь вашу и т. д. — а тодѣ шойно скаже слово: штаны, або дымка (спѣдниця)...

Коли що лихого оповѣдає, то все приказує: Непричком кажучи, тодѣ бы сталося... — Коли показує, як хто кого вдарив, то прикаже: Не проти вас показуючи, нехайся прѣч каже. — Також шанують хлѣб, або святой день, для того, коли хто що лихого каже, то заєдно приказує: Окрем хлѣба святого, опрѣч празника святого, не нынѣ з поминком и т. п.

Декотри з тых приговорок закидають на забобонность або пересудок народу. Так на приклад, коли чоловѣк розказує пѣд

нѣч що страшного, то приказує: не пѣд нѣч згадуючи, або: не сніло бы ся. — Коли говорить про недугу, то приговорює: йшла бы в трѣстя та на суху вербу, в горы, безвѣсти и т. п. — Коли хто що хвалить, то, щоби не вречи, приговорює: нѣвроку, або: цураха поганим очам и т. п.

Чим серце пѣвне, тым и языком сплыває. Добрый чоловѣкъ, згѣдливый, чемный — має завсѣгды добре слово на устах, чи из своим, чи з чужим — все говорить обычайно, ласкаво. Лиха не має на гадцѣ, не має в серци, тож и в устах не має. Мѣж-тым лихий, задерливый, гнѣвливыи, нѣкчемный заєдно з чимсь выхопиться, все в него проклѣн або сварка, або яке погане слово на языцѣ.

Як в родинѣ, так дѣється и в цѣлѣм народѣ. Народ дикій, строгій, буйный не має нѣяких, або дуже мало приговорок обычаиности, чемности, почести. Наодворот: нарѣд образованныи, народ обычаиный, людскій, добрый выробляє в своѣй бесѣдѣ рѣжни приговѣрки, в котрых ясно пробивається його добре, зычливе серце, його обычай, його чемнѣсть, його людскѣсть, бо чим бѣльше має якійсь народ таких приговорок в своѣй мовѣ — тым сильнѣйшій доказ народноѣ освѣты, тым бѣльше образованныи и обычаинѣйшій той народ. *Культуру народу пѣзнати по його поведеню.*

119. Йоанникій Базилович — першій историк Пѣдкарпатскоѣ Руси.

(С. Б. по Ф. Тихому.)

Дня 18. октября 1921 мине сто лѣт од часу, коли умер першій историк Подкарпатскоѣ Руси, отецъ Иванникій Базилович, протоигумен чина св. Василія Великого. Народився дня 6. юнія 1742 из бѣдноѣ родины в селѣ Хлѣвищах, ужгородскоѣ жупы. Студіовав в Ужгородѣ и Кошицах, а потѣм все свое житя провѣв в мукачевскѣм монастырѣ. Нынѣшний будинок монастыря був выбудованныи его заслугою в р. 1792-1804. В мукачевскѣй монастырскѣй библиѣтецѣ сохраняются портреты его особы, на которых вѣн завсе находится окруженный книжками.

По ужгородскѣм владицѣ Андрею Бачиньскѣм був сей прѣстый и нынѣ забытый монах найзнаменитшою особистостою

Підкарпатскої Руси того часу. Причиною його забуття єсть именно то, що більша частина його дїл остала в рукописах, а то, що було напечатано, було писане по латинї. В рукописї осталося „Толкованіє священныя литургії“, на 780 сторонах, два дїла, содержаючи виклад про монаше житя и его правила и більше проповїдей до монахів. Всї сї рукописи писани суть церковнославянським языком. Виклад про монаше житє був основою латинського твору Базиловича „Imago vitae monasticae“, напечатаного р. 1802 в Кошицях.

Но головне дїло И. Базиловича єсть его исторична праця, котрої посвятив свої найлїпши сили. Є то твір: „Brevis notitio foundationis Theodori Koriathovits“. В шести частях выписує автор про походження Русинів, князя Федора Коріатовича, и подає подрбну історію монастиря и мукачевської єпархії а при тїм и опис всеї культурної и політичної історії Підкарпатської Руси. За цїле столїття од смерті Базиловича не було выдано дїло лїпше.

Его исторична праця має дуже велике значїня для підкарпатських Русинів під народним оглядом. Без него не знали бы майже нічого о своїх предках, не мали бы ніякої историчної народної свідомости. Его заслугою стався Коріатович народним героєм Підкарпатської Руси, на котрім будується народне відродженє підк. Русинів при помочи домашних поетів. Его робота була п. Русинам поточною підпорою в бою против загрози в філях мадяризації.

Йоаннікія Базиловича повинни мы чистувати як одного из передних мужів Підкарпатської Руси, він єсть великим підкарпатсько-руським народним будителем.

120. Мати.

(А. Павлович.)

Мати в поле більше дитя веде за рученьку,
 Менше несе на хирбетї, на руках маценьку.
 Для малютки колысоньку мати мусить взяти,
 И мотыку, бо бандурки треба окопати.
 Чотириножку колыску уж до землї запряла,
 Дїтиноньку поплакала, плачевно спївала:
 — Ой, бїдна я, бїдна, ой, пребїдна мати!

О, Боже, помож ми дѣти годовати!
 Люляй, сыну, люляй, з Богом ту спочивай,
 А своєю душеньки красоту розвивай.
 Я тя поплекала, та уж можеш спати,
 Я мушу одійти на хлѣб працювати...

121. Природа, праця и капитал.

(За Ярославом Франком.)

Природа дає чоловікові прибіжище, живить його и є невычерпаною скарбницею йому потрібних рѣчей. В природѣ знаходить чоловік поживу и всѣ сырѣвцѣ, з яких будеє собѣ хижи, виготовлює одежу и виробляє найрѣзжнороднѣйши предмети.

Чоловік спознає закони природи и уживає их до своїх цѣлей. Воду и вѣтер, пару и електрику робить своїми слугами, щобы они умѣло поганяли машини промисловых виробень, зелѣзниць и лодок, яки розвозять людей и рѣзжні товари по всѣх кѣнцях землѣ. Выбуховыми матеріями розсаджує скалы и продѣравлює гѣрски великаны, закладає зелѣзницѣ и камѣнни шляхи (пути).

Пѣдсоня (климат), природа землѣ, рѣстинѣсть и звѣринѣсть, а також и пѣдземни скарбы не суть всюды однакови и тому також и житя людей не є в рѣзжних краях однакове. Як дуже рѣзжняться житя Ескимоса, якій ледво заспокоює свои найкѣнечнѣйши потреби и знаходить тѣлько слабку охорону в своѣй снѣжнѣй хижѣ перед крѣпкими морозами — од житя чоловіка в горячих краях, якій знаходить в буйнѣй природѣ без великоѣ працѣ досить їды и бѣльшу часть дня нѣчого не робить! А згадайте в кѣнци на рѣльника середних краѣв, якій вправдѣ в потѣ чола управляє свою рѣлю, але своєю працею будеє основы добробуту не тѣлько своѣй родини, але и цѣлого народа. Як од пѣдсоня, так и од иньших обставин зависить спѣсѣб житя и доля людей. Народы, що живут над морем, вже дуже скоро навчилися будувати лодки и ставалися торговцями. Жителѣ урожайных рѣвнин займалися управою рѣлѣ, жителѣ степѣв, яки займалися выпасом скота (маржины), переходили з мѣсця на мѣсце и вели кочовне житя.

Одкрытя угля и руд, особливо зелѣзных, стало основою господарского розцвѣту и богатства многих земель.

Коли природа є для чоловіка невычерпаним жерелом сирівцїв и сил, яки чоловік уживає до своих потреб, то праця є ключем до тых скарбїв. Працею стає чоловік паном природи. Обильне зерно, урожайну землю, тепло сонця и вогкість дає природа, але тільки тогды коли рільник пильно обробить землю и засте зерно, заробить обильный плід. Дерево, цеглы и кам'я, з яких збудовани наши хижи, є також дарами природи, але кільки то праць було треба, нїм збудовано дїм.

Працю, яка прилагоджує сирівцїв для людских потреб, называємо *вырѣбною* (продукцією). Але тому що з правила найперше є потрібна праця, щобы природни сирівцїв роздобути, а потому, абы им надати *вид* (подобу), одповѣдаючій людским потребам, розрѣжняємо *вырѣбну первѣсну* и *вырѣбну промыслову*. Рільництво, рыбаьство и гѣрництво суть первѣсною вырѣбною, праця пекаря, рѣзника, кравця и теслѣ, праця ремѣсника и робѣтника в рѣжных робѣтнях и вырѣбнях (фабриках) належить до промысловоѣ вырѣбны.*)

Але не кожда праця є вырѣбною. Купець, якій продає в sklepѣ (бoвтѣ), або пише рахунки, не виробляє нѣчого, а прецьнѣ и його праця є не меньше пожиточна и конечна.

Тяжко собѣ представити, абы сам цукроварь продавав цукор домѣвствам цѣлого краю, або абы кождый, хто потребує пера до писаня, куповав його в вырѣбнѣ (фабрицѣ).

Конечным помѣчным середником торговлѣ є *достава*. Товар треба доставити од вырѣбнѣ (фабрики) до купця, од купця до тых, яки його потребують, купець потребує звѣтѣв, вѣсток з рѣжных кѣнцѣв землѣ, коли выѣздити глядати вырѣбникѣв и одборцѣв свого товару. Обслугою доставки займається много людей, а то при доставѣ возами, при почтѣ, зелѣзницѣ (огняницѣ) и на лодках та кораблях.

Вырѣбна первѣсна и промыслова, торговля и достава суть головными кругами господарских чинностей, на яких опирається господарскій добробут.

До провадження вырѣбны и вырѣбнѣ, торговлѣ и доставки потреба много знаня и вѣдомостей, яки мож найлекше набути в школѣ. Наукови дослѣды и открыта бувають часто жерелом поступу господарства. И з робѣтень художникѣв (артистѣв) выходят часто дуже добри побуды для промысловоѣ праць. Го-

*) вырѣбна (праця) = продукція, вырѣбня = фабрика.

сподарске житя не могло бы розвиватися там, де обычайни за-
сады впали бы, а де наступило бы загальне взаимне недовѣре;
охота до працѣ шезла бы, коли не було бы загального порядку
и правноѣ безпеки, яка забезпечувала бы кождому уживанѣ пло-
дѣв власноѣ працѣ.

Що помогла бы рѣльникови дуже добра рѣля и дуже добра
охота до працѣ, коли не мав бы плуга, котрым з'орав бы поле,
коли не мав бы зерна, котре засѣяв бы, серпа або косы, ко-
трыми скосив бы збѣже, воза, котрым завѣз бы и стодолы,
в якѣй зложив бы хлѣб. З цѣлого лѣса найкрасших пнѣв не
мож бы поставити хижи — без сокир и пил. Ремѣсник по-
требує, щобы могти працювати, начина (серсамы) и сырѣвця,
з якого виробляє свѣй товар. Вирѣбник (фабрикант) уживає до
вырѣбѣв машин и потребує грошей, абы закупити сырѣвцѣ и
заплатити робѣтникам. До веденя доставки потрѣбно возѣв и
тягла, при зелѣзницях прутѣв, возѣв и огѣйникѣв, при доставѣ
водою — лодок. Купець потребує також грошей, щобы закупити
товар, а також збудувати, або вынаймити склады и склепы.

Всѣ тѣ помѣчни середники, сырѣвцѣ и урядженя, без яких
праця була бы цѣлком неможлива, або невыдала бы выднх
результатѣв, называємо *капиталом*.

Начина потрѣбне ремѣсникам и машины, будинки фабрик и
иньши будѣвлѣ и урядженя призначени для господарских цѣ-
лей можна уживати довѣй час, тому называємо их *сталым ка-
питалом*. Зерно, яке засѣває рѣльник, сырѣвцѣ, яки вироблює
ремѣсник, або вирѣбник, гроши выдани на оплату робѣтникѣв,
або на закупно товару, не мож бѣльше разѣв як один раз ужити
до тоѣ цѣли, для якоѣ они призначени. Але такѣй капитал не
минається марно, а вертаєся в видѣ вырѣбѣв и плодѣв, або
в цѣнѣ товару тому, хто их выдав. Такѣй капитал называється
рухомым, або плинным капиталом.

Капитал є выслѣдом працѣ, ошадности и господарскоѣ
прозорливости. Повстає и збѣльшуєся тым, що чоловѣк-госпо-
дарь призначає часть своєѣ працѣ, або свого доробку на улѣп-
шене свого господарства. Рѣльник уживає часть свого доробку,
щобы закупити лѣпши знаряды и совершеннѣйши господарськи
машины и тым способом побѣльшує капитал одѣдиченый по
батьках и збѣльшенный оставляє своим дѣтям. Так зростає ка-
питал з поколѣня на поколѣне.

В добѣ, коли люди жили ще простым житєм в сталом звязку з природою, коли вмѣли виробляти тілько дуже не совершенни знаряды и начиня — були, так сказати, зависими од того, що им давала природа. Колиж люде стали здобувати знанє и вѣдомости и навчилися управляти рѣлю, так що та выдавала бѣльше плодѣв, коли далѣ навчилися уживати рѣжных сирѣвцѣв и сил природы на свои потреби и выдосконалеными знарядями и машинами все умѣльше и умѣльше працювати — тодѣ здобувала праця и капитал чим раз бѣльше й бѣльше значѣня для добробуту людей. Чим бѣльше заступаєся працю рук працею машин, розширюються зелѣзничі линіѣ, будуються великі кораблѣ на морѣ — тым бѣльше зростає значѣнє и сила капиталу для всѣх галузей господарского житя.

122. Могила пѣд Бардіовом.

(Александр Павлович.)

I.

З над синього Дону
Козак выѣзжає,
Свѣй родимый край козацкій
Думкою прашає:

— О, Донская земле,
Козацкая мати,
Прощай нынѣ, бо я довжен
В чужину ступати.

— Прощай отче, прощай нене, —
И сестры миленьки,
И ты Доне, синій Доне,
Батьку наш старенькій! —

Козак попрощавшись,
Коня затинає!
Кѣнь заржав и тужливо
З козаком ступає.



Козак степом мчитьсѣ,
Земля загремѣла:
— Ой, вернись, вернись козаче,
Там твоя могила! —

Минув козак степы,
Кѣнь пѣд ним подкнувся:
Чей, козаче, жаль ти буде,
Що ты не вернувся!

II.

Пѣд Бескидом хмары
Чорніѣ зѣбрались; —
Ой, не хмары то, — а хижи
Вороны злѣтались.

Пѣд Бескидом громы
Сильно роздаються,
Ой, не громы то, — а вѣйска
Супротивни бються.

Кругом козаченька
Летять стрѣлы градом,
Но вѣн скаче и рубасе
Все козацким складом.

Тысячная куля
Козака минала,
И не куля — а мадярска
Сабля его стяла.

Кѣнь заржав жалѣбно,
И упав над ровом,
Ой, вырыто козакови
Хрест пѣд Бардіовом.

Рѣднѣ Доньскѣ братья
Его хоронили,
На могилѣ православный
Хрест свѣй устремили.

III.

Козацка родина
Над Доном пирує,
Из далека — од Бескидѣв
Тихій вѣтер дує.

Не вѣтер то дує,
Легкокрылый, тихій, —
То несеся дух козацкій,
До родинной стрѣхи.

— Не страхайтесь братья,
Други мои мили!
Се я, ваш козак товариш,
З бардіовскоѣ могилы.

Тяжко души доньскѣй
В чужѣм краю спати,
Ой, злетѣвья бз вѣтром рѣдным
Вас хоть повидати.

А вы же мою просьбу,
Братья выслушайте:
Як зачнете думку пѣти,
На мене згадайте!

Я на кожду згадку
Сейчас тут явлюся —
Хоть на хвильку синим Доном,
Вами утѣшуся. —

123. Бог и смерть.

(Федѣр Дудко. Гуцульска легенда.)

Коли Бог сотворив перших людей и все, що жиє на землѣ,
сотворив Вѣн и смерть. Була она подѣбна до людины, була гарна,
мала людске сердце и людску душу и була добра.

Одного разу Бог покликав до себе смерть и каже їй:

— Дивися, он там коло того лѣсу стоить хижа, в якѣй живе
побережник. Пѣди и принеси менѣ його душу.

Пѣшла смерть о душу побережника.

Заходить до хаты.

— Тут живе побережник? — пытається жѣнки.

— Тут — одказує жѣнка побережника.

— А де вѣн?

— Нема, пѣшов десь до лѣса, — каже жѣнка — а пощо тобѣ його треба?

Смерть каже:

— Я — смерть, яку пѣслав Бог по душу твого чоловѣка.

Почула се жѣнка побережника, залилася слѣзьми, впала навколѣшки перед смертю и заголосила:

— На когож залишаєш ты мене, нещасну вдову и шестеро малых дѣточок — сирѣт?!

И почала благати в смерти не брати душу в чоловѣка.

Поглянула смерть на шестеро малых дѣточок, подивилася на бѣдну жѣнку побережника и стисло їй серце в грудях од жалю до них.

Повернулася, вийшла з хаты и повандровала до Бога.

Приходить, а Бог и пытає:

— А деж душа побережника, по яку я пѣслав тебе?

И одказує смерть Богови:

— Не взяла я душу в побережника. Поглянула я на бѣдну жѣнку його, подивилася на шестеро малих дѣточок, яки остануться сиротами пѣсля него и подумала: „а хто подбає про них, бѣдных, коли я забєру його душу?“ Жаль менѣ стало их и не взяла я души побережника, по яку ты, Боже, посылав мене.

И каже Бог смерти:

— Иди до моря, спустися на морске дно и принеси менѣ камѣнь, якій там лежить.

Пѣшла смерть до моря, спустилася на морске дно, взяла камѣнь, якій там лежав и приносить його до Бога.

Бог и каже:

— Розбий сей камѣнь.

Розбила смерть камѣнь, а в камѣню червяк.

И каже Бог смерти:

— Ты бачиш червяка? Як ты могла думати, що я не подбаю про малых шѣстьох дѣточок побережника, по якого душу я посылав тебе, коли я памятаю про червяка, якій лежить в серединѣ камня на днѣ моря?!

И сказавши се, махнув Бог рукою на смерть.

И стала смерть — бездушною, безсердечною, страшною и злою.

124. Про перши друкарнѣ на Руси.

(Богдан Лепкій.

Дивна доля судилася тым людям, що друковали перши руськи книжки. Замѣсть нагороды за працю и труды стрѣчала их невдяка и переслѣдоване.

Першим з них був Нѣмецъ з роду — Швайпольд Фіоль. Выдруковав вѣн 1491. року в Краковѣ двѣ церковни книги: „Октоих“ и „Часослов“. А що книжки тѣ були друковани кирильским письмом, то посудили его о схизму и вкинули до вязницѣ, але вѣн утѣк з Кракова на Пѣдкарпатску Русь и тут мав заложити друкарню в грушѣвскѣм монастырѣ.

Другим руским друкарем був Франц Скорина. Вѣн учився в Краковѣ в академїѣ, а потѣм у Падуѣ, де одержав степень доктора всѣх наук лѣкарских. Скорина выдруковав в 1517. р. в Празѣ библию руску „Богу на честь, а людям посполитым на пожиток“. Вѣн выпечатав також „Апостола“ и збѣрник рѣжнородных молитов. Зразу мав Скорина також не мало всѣляких клопотѣв, але познѣйше взяв его король Жигмонт I пѣд свою опѣку и звѣльнив его навѣть вѣд воеводских и каштеляньских судѣв, задержуючи суд над ним собѣ самому.

Правдивым мучеником за друкарску штуку був Иван Федорѣв. Вѣн жив в Москвѣ за часѣв царя Ивана Грозного. Той царь, довѣдавшися, що в Нѣмеччинѣ не переписують книжок, тѣльки друкують, спровадив до Москвы якогось Нѣмця, котрый заложив друкарню. Вѣд него научилися друкарскоѣ штуки Иван Федорѣв и Петро Мстиславецъ. Десять лѣт працювали они, поки выдали двѣ церковни книги. Та деяки монахи, мабуть тому, що друковани книжки вѣдбирали им заробок за переписованѣ, почали голосити серед народа, що друк — се чортѣвска штука, що Федорѣв и Мстиславецъ стоять у змовѣ з чортами и фалшують церковни книги та що они еретики.

Темный, пѣдбуреный нарѣд кинувся на друкарню, рознѣсѣ, збуриw и спалив разом з домом, в котрѣм була примѣщена. Оба друкарѣ ледво утѣкли з житѣм та опинилися в Заблудовѣ у гетьмана Ходкевича. Тут засновав Федорѣв нову друкарню и выдав небавом проповѣди и псалтырь. Мстиславецъ заложив знов друкарню у Вильнѣ.

З Заблудова перенѣсся Федорѣв до Львова и заложив тут

першу друкарню. Але незабаром занедужав, попав у велику нужду и мустьв друкарню заставити.

Коли выдужав, не мав за що єть выкупити и забрався из Львова. Пѣшов до Острога, де славный князь Василь Константин Острожскій, чоловѣк дуже свѣтлый, заложив був высшу школу, щобы ширити освѣту мѣж Русинами. При тѣй школѣ отворив Федорѣв друкарню, четверту в своѣм житю, и выдруковав року 1581. славну Библию Острожску. Потѣм вернув до Львова, де умер у великѣй нуждѣ.

По єго смерти выкупило братство Ставропигійске ту друкарню, яку вѣн був заставив, и почало вести єть у своѣм зарядѣ.

Та друкарня є до нынѣшнього дня.

125. Татарскій погром¹ Руси.

(Михайло Грушѣвскій.)

Середно-азійски степы нашкодили богато руському житю й культурѣ. Они выкидали в наши степы раз-ураз нови хижи² орды кочови³, яки займали мѣсце тых, що вже ослабли в боротьбѣ з руськими землями и стратили свою дикѣсть в спѣльнѣм житю из ними. Нарештѣ в XIII в. выкинули степы нову хижу и дику орду на шкоду и погибель руського житя.

Були се Монголы-Татары, що в 1230-ых роках рушили на Русь.

Сей новый рух знаний нам досить добре в своих початках. Знаємо, що причина до него вийшла вѣд монгольских орд, полудневоѣ области⁴ Амура. Племена сѣ довго не грали нѣякоѣ значнѣйшоѣ ролѣ, стоячи пѣд властею своих захѣдных сусѣдѣв Туркѣв. При кѣнци XII в. обединив их один из племенных вѣждѣв, Темуджин, и почав пѣдбивати з ними сусѣдни племена турецки й татарски. Темуджина проголошено „чингисханом“, самодержавным володарем⁵. Вѣн пѣдбивав дальши краѣ; Тангуты, пѣвнѣчний Китай, потѣм зачепився з ханом Туркестану, або Ховарезму, як єго тогды называли, погромив⁶ єго (р. 1219),

¹) погром = розбитѣ, знищенѣ, погромити або розгромити — знищити
²) хижій = дикий, говоритьсѣ: орел хижѣ птиця, лев хижій звѣр ³) кочовый = що не маѣ сталого мѣсця житя, а переходить з одного мѣсця на друге ⁴) область = частина краю ⁵) самодержавный володар = володар, якій сам володѣе, держить державу ⁶) дивѣ пѣд 1.

а за сым выникла справа походу в каспійско-чорноморски степы, що служили продовженем степѡв туркестаньских. Є вѣстка, що й Половцѣ брали участь в боротьбѣ Туркестанцѣв из войсками Темуджина. Зараз по погромѣ Туркестану Темуджин выслав двох воеводѡв на полудневе побереже¹ Каспійского моря в погоню за туркестаньским ханом, що втѣк туды. Они завойювали пѡвнѡчну Персію и тогда предложили Темуджинови проект завойованя прикавказских степѡв. Чингисхан згодився и вызначив у поход свого сына Джучи, а коли сей ухилився, пѡслав у поход воеводу Субутая. В 1220. р. Субутай знищив Закавказє, потѡм через Дербент пройшов на пѡвнѡчный Кавказ; Половцѣ стрѣтили его з рѡжными сусѣдними племенами — Ясами, Черкесами й иньшими, але Субутай намовив Половцѣв, абы вѡдступили вѡд них, погромив згадани племена, а потѡм звернувся против самых Половцѣв и страшенно знищив их на Подоню. (1222. р.)

Половцѣ звернулися до руських князѣв и просили у них помочи. Останними часами руськи князѣ жили з Половцями в бѡльшой згодѣ; Мстислав Удатный був жонатый з донькою половецкого хана Котяна и намовляв инших князѣв помогти Половцям: „Як им не помогти — казав — то они пѡддадутся Татарам и тѣ ще з бѡльшою силою впадуть тодѣ на нас“. Се було по трохи правда, тѡльки та була бѣда, що князѣ, рѣшивши помогати Половцям, занадто далеко пѡшли в своѣй услужности². Они зѡбрали войско з цѣлоѣ Руси — Украины и пѡшли з ним у глубину степѡв, шукати Татар (1224р.). Битву звели над рѣкою Калкою (що тече в Азовске море пѡд Маріюполем).

уськи полки билися добре, але Половцѣ не додержали полку³ кинулися втѣкати й наробили замѣшанє в руськом войску. Русины кинулися також втѣкати и настав страшный погром. Сила людей згинуло. Тѡльки Мстислав київскій зо своим табором не втѣк, але боронився; врештѣ й вѡн пѡддався на слово степовым бродныкам⁴, що були в татарском войску, але тѣ не додержали слова и выдали его з иншими князями Татарам. Тѣ их задусили, положивши пѡд дошки, на котри посѣдали потѡм Татары обѣдати!

¹) побереже = край над берегом, ²) услужность = слово походить од служити комусь, ³) полк = вѡддѣл войска, тут: боротьба, бѡй, ⁴) бродник = той що волочиться, валяється без цѣли.

Після сего татарске войско вернулося назад и попустошивши Поволже¹, пройшло степами до Туркестану. На Руси — забули про них думати, а тимчасом завойоване Чорноморя по сѣм походѣ у Татар стало рѣшеною справою и єѣ тольки відкладали до слушного часу. В 1227. р. Темуджин умер, а державою его подѣлилися сны — они мали володѣти під зверхною властею великого хана, котрого мали выбирати зпомѣж себе. Західни краѣ віддано Бату, Джучієвому синові. Бату (або Батій, як его звуть наши лѣтописи) мав зайнятися завойованєм Чорноморя. В 1236. р. він рушив сюды з старым Субутаем. Самых Монголів в его войску не могло бути багато, головно були там Турки; в наших жерелах они зовуться Татарами.

Похід почався від каспійско-уральских степів. Татари спустилися волжску Болгарію, землѣ московско-суздальски й рязаньски и пройшли аж на верхівя² Волги, все нищачи й побиваючи. Відси подалися в чорноморски степы — кінчати з Половцями. Тут побули коло двох лѣт и розгромили Половців, яки подалися тѣкати на захід, головно на Угорщину. Потім Татари завоювали північний Кавказ, а з осени 1233. року взялися до русько-українських земель. Взяли приступом и погромили Переяслав а людей побили, кого лиш запопали; навѣть владику вбили, хоч Татари мали звичай не зачѣпати духовенства. Друге татарске войско приступило під Чернігів; тутешній князь став до бою з усѣма силами, але не устояв и з великими стратами мусѣв уступитися. Після сего мѣсто здобуто и спалено. Підчас сего походу хан Менке приступив и під Київ: ставши над Дніпром оглядав его. Дивовався великості и красѣ его и послав намовляти Киян до здачі, але они не піддалися.

* * *

Потім минув рік. З кінцем 1240. р. Татари, одпочивши в степах, рушили на захід и приступили під Київ та обложили его своим величезным табором. Страшенне вражѣне робила ся хижа и дика орда. Від рыпу возів, від реву верблюдів та иржання коньских стад не чути було голосу в мѣстѣ, каже лѣтописець. Та Кияны, яки бачили по Переяславцях та Чернігівцях

¹) Поволоже = край над Волгою, ²) верхівє = край на верху, тут: верхівя Волги = край при верхній, горішній Волзѣ.

що чекає їх, смѣло взялися до оборони під проводом воеводи Дмитра, присланого сюды Данилом, князем Галичини. Бату приступив вѣд Днѣпра и поставив тут свои тараны¹ до розбиваня стѣн. Татары взагалѣ були досить зручни в облозѣ городѣв. День и нѣч безустанно били они в стѣны; мурѣ почали валитися, люде під проводом Дмитра кинулися боронити пролѣму и страшно було дивитися, як ломилися списы², як розбивалися щиты³ и свѣтъ затьмився вѣд стрѣл, — каже сучасник. Оборону вѣдбито, Татары здобули стѣны. Втомлени атаком, вѣдпочивали они потѣм цѣлу добу. Користаючи з сеѣ перервы, Кияны напружили всѣ свои силы, поставили укрѣпленя наоколо церкви Богородицѣ Десятинноѣ, староѣ Володимирскоѣ катедры, и сюды зѣбралися боронитися далѣ. Укрѣпленя були слабкі, Татары взяли их другого дня вѣдразу. Тогды люде з розпуки кинулися ховатися на хоры Десятинноѣ церкви. Та величнѣ будова не витримала тягару такоѣ масы людей впадала и покрывала их своєю руиною. Скѣнчилася истѣрѣя старого, княжого Киѣва.

Було се в грудни 1240 р. Що сталося з киѣвскими недобитками⁴, жерела не кажуть; згадують тѣльки, що Дмитра Бату помиловав „за для єго хоробрѣсти“.

Стративши чи мало часу під Киѣвом, Бату спѣшным маршем пройшов через Киѣвшину, Волинь, Галичину и спѣшився на Угорщину по слѣдам Половцѣв. Нѣхто не ставився проти него: вѣсть, що Киѣв упав и Татары йдуть далѣ на захѣд, навела тут такого страху, що всѣ утѣкали, куды видко: князѣ, бояры⁵ и прѣсти люде. Бату здобував города, яки легко здобувалися, або намовляв людей пѣддатися, и як послухали, то побивав их. Котриж города трималися mocno, минав их и йшов далѣ.

Взято приступом Володимир, столицю Волини и побито людей; лѣтописецъ каже, що в Володимирѣ не зѣсталася живоѣ людины, церкви були повни трупѣв. Галич взято також и богато инших городѣв. Осѣбни татарски полки спустошили Польщу, Шлеск, Мораву, розбиваючи вѣйска, яки пробували им ставити опѣр. Бату з головными вѣйсками пройшов на Угор-

¹) таран = машина до розбиваня стѣн, ²) спис = спѣс, ³) щит = scutum, був то кружок або довжак з металѣю, яким заслонюванѣся перед стрѣлами, ⁴) недобитки = частини вѣйска, яке розбито, а яки ще остали, ⁵) боярин = тѣлько що немеш, або магнат.

щину й показовав охоту осѣстися тут. Але прийшла вѣсть про смерть головного хана и Бату, що сам хотѣв заняти его мѣсце, пустився назад, щобы взяти участь у выборѣ. Весною 1242. р. вѣн спѣшно перейшов назад через Украину, не бавлячися ниде и подався далѣ на схѣд.

Головным ханом Бату не удалось стати й вѣн зѣостався из своєю ордою кочовати в каспійско-азовских степах. Ханьскій двѣр отаборився на низшѣй Волзѣ, де потѣм з'явилося цѣле мѣсто Сарай (коло теперѣшнього мѣста Царева). Пѣдвласни орды розложилися в степах до самого Днѣпра. Бату выслав до князѣв приказ, абы приѣздили до него з поклоном на знак покори. Розѣслав також своих людей збирати данину¹ з „улу-сѣв“ тых краѣв, яки вважав собѣ пѣдвласными. Для схѣдноѣ Руси-Украины як и великоруських земель почалася темна и гѣрка татарска доба.

Старе русько-украиньске жите политичне, громадске й культурне супроти того всього мало тепер захист² и прибѣжище тѣльки в захѣднѣй Украинѣ, в державѣ Галицко-волинськѣй. Саме тепер вийшла она з внутрѣшних замѣшань, стала сильна одностайна. Скоро по Батієвѣм походѣ в 1245. р. Данило з братом Васильком подѣлили мѣж себе галицко-волински землѣ. Данило взяв собѣ Галичину, Василько — Волинь, але браты жили в незвычайнѣй згодѣ и тѣснѣм порозумѣннѣ так, що того подѣлу мѣж ними не було слѣдно й обидвѣ землѣ були властиво одною сильною, одностайною державою. Татарскій погром пролетѣв над нею, починив руину по дорожѣ, але не захитав тутешнього устрою й тутешных вѣдносин.

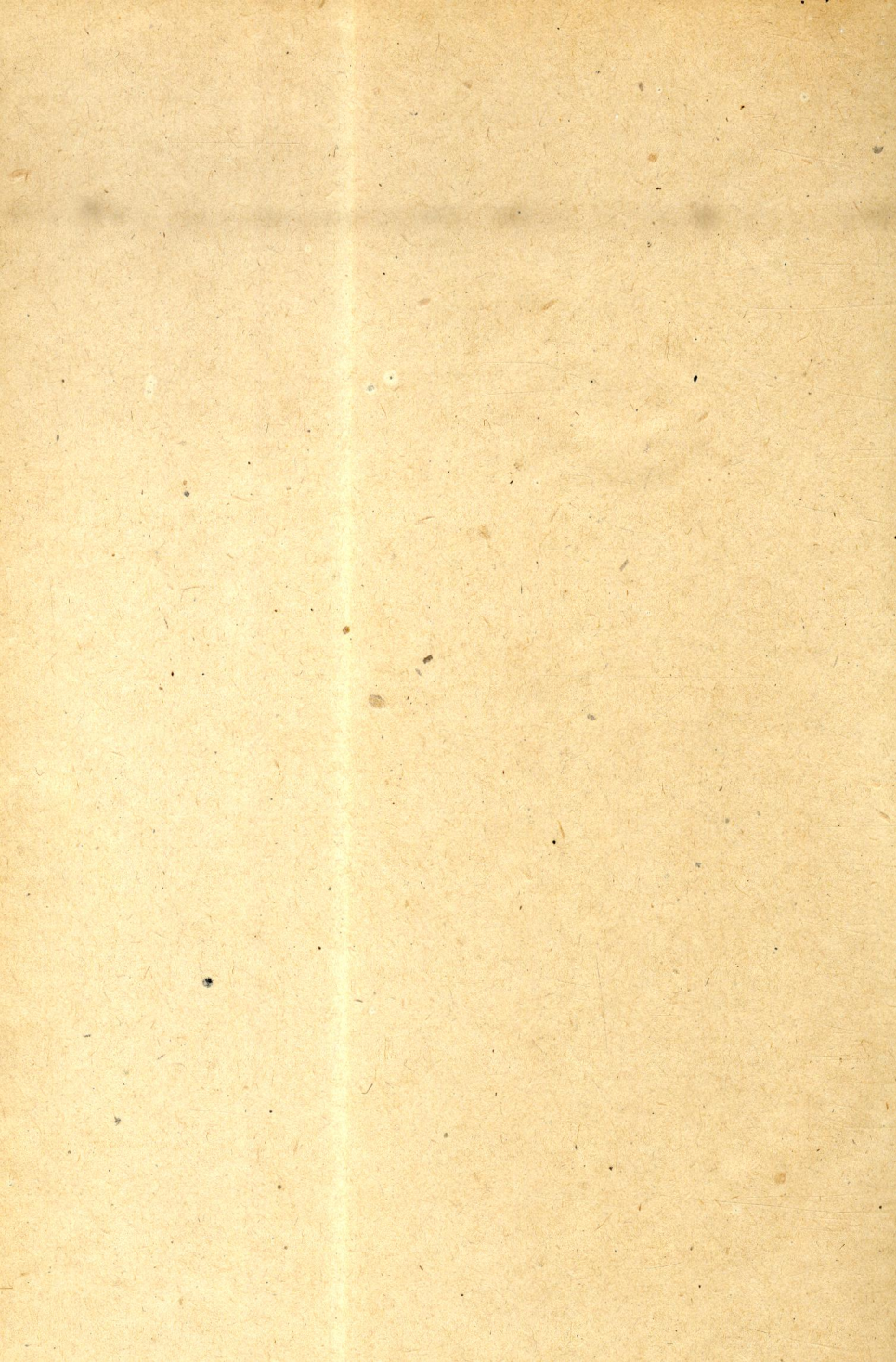


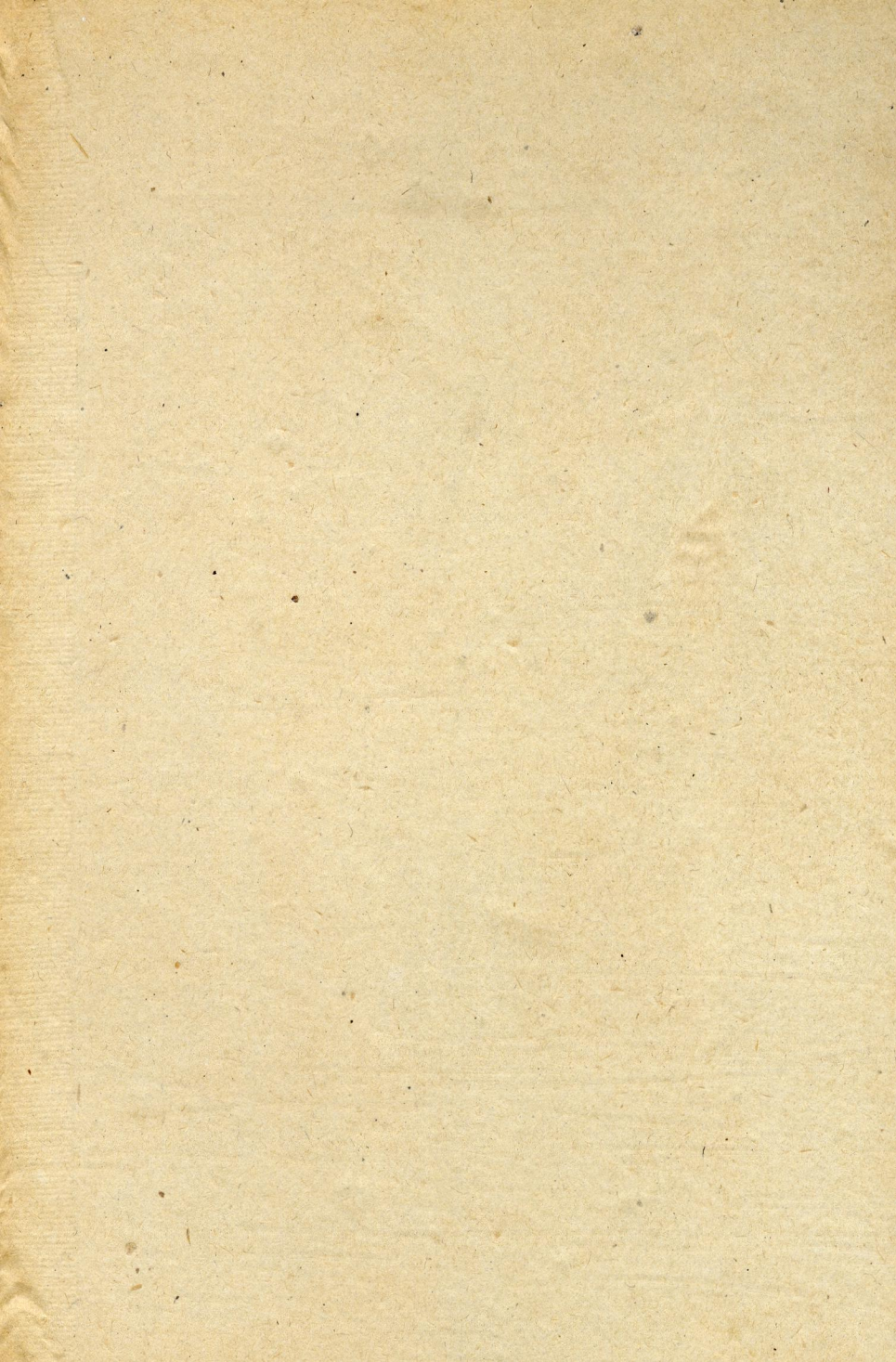
¹) данина = дань, ²) захист = охорона, прибѣжище.

Змѣст.

(Поезіѣ означени*)

1. *Дайте руки — <i>М. Шапкевич</i>	3
2. Рыбарь и рыбка — казка, переповѣвъ <i>Вышнянскій</i>	3
3. Из житя Езопа — <i>Ла Фонтен</i>	5
4. *Козак и король — <i>С. Руданскій</i>	6
5. Пѣдбрехач — смѣховинка — <i>Г. Квѣтка</i>	8
6. *Вѣщій Олег — <i>С. Руданскій</i>	10
7. Два брати — казка — <i>Лукач Демян</i>	13
8. *Циган в огѣрках — <i>С. Руданскій</i>	15
9. Чародѣйна скрипка — <i>С. Коваль</i>	16
10. *Село в осени — <i>И. Франко</i>	20
11. Баба з хворостом — <i>Мультатулъ</i>	21
12. *Гей воли! — <i>С. Руданскій</i>	22
13. Пирамида Хеопса — переказ — <i>И. Демянчук</i>	23
14. Чудотворна кожа — <i>К. В. Дубровскій</i>	29
15. *Вовк и кѣт — <i>Леонъд Глѣбѣв</i>	31
16. Вченый сын — Народна смѣховинка	33
17. Регул — <i>Михайло Драгоманѣв</i>	33
18. *Вечѣрня пѣсня — <i>В. Самбilenko</i>	35
19. Два розумни — народна смѣховинка	36
20. Заяць и медвѣдь — <i>И. Франко</i>	36
21. *Школяръ — <i>С. Руданскій</i>	40
22. Филимон и Бавкида. — <i>И. Демянчук</i>	41
23. *Выправляла мати сына — из збѣрника <i>М. Врѣбля</i>	47
24. Першій президент Ч. С. Р. Др. Т. Масарик	48
25. *Народна пѣсня з Маковицѣ	50
26. *Як Лис водив Медведа на мед — <i>И. Франко</i>	50
27. Бочка из сливами — За <i>И. Легезою</i>	54
28. *Притча про нерозум — <i>И. Франко</i>	56
29. Похѣд Игоря на Половцѣв	59
30. *Битва на Каялѣ	61
31. *Плач Ярославны	62
32. Каменяр Евлогій — опов. <i>И. Франка</i>	63
33. *Чумак з мазницею — <i>С. Руданскій</i>	72
34. Слуги и когут — байка <i>Бабріуса</i>	73
35. На святий вечер — оповѣданє — <i>Лукач Демян</i>	73





36. *Коляда	78
37. Галич	79
38. *Старинный Галич — <i>А. Могильницькій</i>	81
39. Градчин (з чит. <i>О. Барв'яньського</i>)	82
40. Два морозы — казка — <i>Борис Гринченко</i>	84
41. Тарас Шевченко з чит. <i>О. Поповича</i>	86
42. *Менѣ тринадцятий минало — <i>Т. Шевченко</i>	92
43. *Минають днѣ, минають ночі — <i>Т. Шевченко</i>	93
44. *Схѣд сонця — <i>Т. Шевченко</i>	94
45. *Хустина — балада — <i>Т. Шевченко</i>	95
46. Руській король Данило	97
47. *Щедрѣвка — <i>Л. Глябѣв</i>	99
48. Два богачи — <i>Турсенев</i>	99
49. *Сирѣтка — <i>М. Пѣдгор'янка</i>	100
50. Кум Мудерець говорить про щастя — <i>А. Шмиловський</i>	100
51. У вивозѣ — <i>Иван Франко</i>	102
52. *Татарський попас — нар. пѣсня	107
53. *Про господаря и вужа — <i>И. Франко</i>	107
54. Промысл и фабрики	110
55. Природни богатства Пѣд. Руси — <i>М. Творидло</i>	112
56. Олеся — <i>Борис Гринченко</i>	116
57. *Побѣг трох братѣв з Азова — козацка дума	122
58. Житя М. Шашкевича	125
59. *Пѣдлися — <i>М. Шашкевич</i>	127
60. Руська мова — <i>Яков Головацькій</i>	128
61. *Вечер. — <i>И. Воробкевич</i>	129
62. Марш Сагайдачного — <i>Микола Чернявський</i>	129
63. *Смерть Морозенка — нар. пѣсня	131
64. *Иван Пѣдкова — <i>Т. Шевченко</i>	133
65. У орла в гостинѣ — <i>В. Лонс</i>	134
66. А. Духнович	138
67. *Послѣдняя моя пѣснь — <i>А. Духнович</i>	142
68. *Щасте жизни — <i>А. Духнович</i>	144
69. Бланицки лицарѣ	145
70. *До рѣдноѣ землѣ — <i>И. Франко</i>	146
71. В полонинѣ — <i>И. Франко</i>	147
72. *Верховинеш — <i>М. Устиянович</i>	150
73. Телесик — народная казка	151
74. Приповѣдки — зѣбрав <i>Ал. Шерегелій</i>	156
75. Народни приповѣдки и пословицѣ — з чит. <i>О. Барв'яньського</i>	157
76. *Витай, витай, мила ярь — <i>А. Павлович</i>	158
77. *Христос воскрес! — <i>Б. Гринченко</i>	159
78. Великдень в Мараморощинѣ — <i>Е. Фотул</i>	160
79. *Писанки — <i>Марія Пѣдгор'янка</i>	162
80. За дорого за свиставку! — <i>Б. Франклин</i>	162
81. Нѣчний поход — <i>Гнат Хоткевич</i>	164
82. *Коломыйки.	167
83. Найдорожшій скарб <i>И. А. Коменського</i> за <i>Ч. Тондером</i>	169

84. *Червона калино! — <i>И. Франко</i>	170
85. Св. Юрій на Гуцульщинѣ — <i>Гнат Хоткевич</i>	171
86. *Захѣд сонця — <i>Ю. Федькович</i>	176
87. *Самотою в чужинѣ — <i>А. Крымскій</i>	176
88. Туга за рѣдною землею — <i>О. Олесь</i>	177
89. Иван Франко	177
90. Заяць и їжак — <i>Иван Франко</i>	179
91. *Смерть жовняра — народна пѣсня	182
92. *Маруся Богуславка — козацка дума	185
93. *Тямно як на свята Великодни — <i>Богдан Лепкій</i>	188
94. Критика	188
95. Притча про однорога — <i>И. Франко</i>	189
96. *Чума — <i>Т. Шевченко</i>	190
97. Шовк и шовковик — з чит. <i>Поповича</i>	192
98. *Журилася мамка мною — народна пѣсня	194
99. *Спи, дѣтино, спи — народна пѣсня	194
100. Воробцѣ — байка — <i>В. Ржиг</i>	194
101. Зелени свята, або Русалія — <i>М. Устїянович</i>	195
102. Переходи через Карпати	195
103. *Сон — <i>Тарас Шевченко</i>	196
104. Сонце — з читанки <i>О. Барвѣньского</i>	197
105. Якій повинен бути воздух, котрым оддыхаємо? — з чит. <i>Поповича</i>	200
106. *Ходить вѣтер по житѣ — <i>И. Франко</i>	202
107. *Схѣд сонця — <i>Т. Шевченко</i>	203
108. Загадки — <i>М. Лучкай</i>	203
109. Нарис исторіѣ грушѣвского монастиря — <i>Ю. Жаткович</i>	204
110. Вандрѣвка дикѣ качки — <i>Е. Сестон-Томпсон</i>	206
111. *До працѣ — <i>Борис Грѣнченко</i>	212
112. Житя в выжинах — <i>Мультатулъ</i>	213
113. *На руинах — <i>М. Пѣдгорянка</i>	213
114. *Обжинкова пѣсня.	214
115. *Золоти думки — <i>Т. Шевченко</i>	215
116. Журавель — з чит. <i>О. Барвѣньского</i>	215
117. *Срѣбберный дзвѣн — <i>Василь Пачовскій</i>	217
118. Чемнѣсть и обычаинѣсть руського народа — <i>Я. Головацкій</i>	219
119. Иванникій Базілович — першій историк Пѣд. Руси	221
120. *Мати — <i>А. Павлович</i>	222
121. Природа, праця и капитал — за <i>Я. Франком</i>	223
122. *Могила пѣд Бардіовом — <i>А. Павлович</i>	226
123. Бог и смерть — Гуцульска легенда	227
124. Про перши друкарнѣ на Руси — <i>Б. Лепкій</i>	229
125. Татарскій погром Руси — <i>М. Грушѣвскій</i>	230

7, 11
(1987)
Р 6511

Д-ръ Володимиръ Бирчакъ:

Руська читанка

для II. клясы
гимназійноѣ и горожаньскихъ
шкôль.

Затверджена до ужитку въ середныхъ школахъ Подкарпатскоѣ Руси розпорядкомъ Министерства Шкôльництва и Народноѣ Освѣты въ дня 26. VIII. 1921. Число: 74.071.

ПРАГА 1922.

Накладомъ Державного Выдавництва.